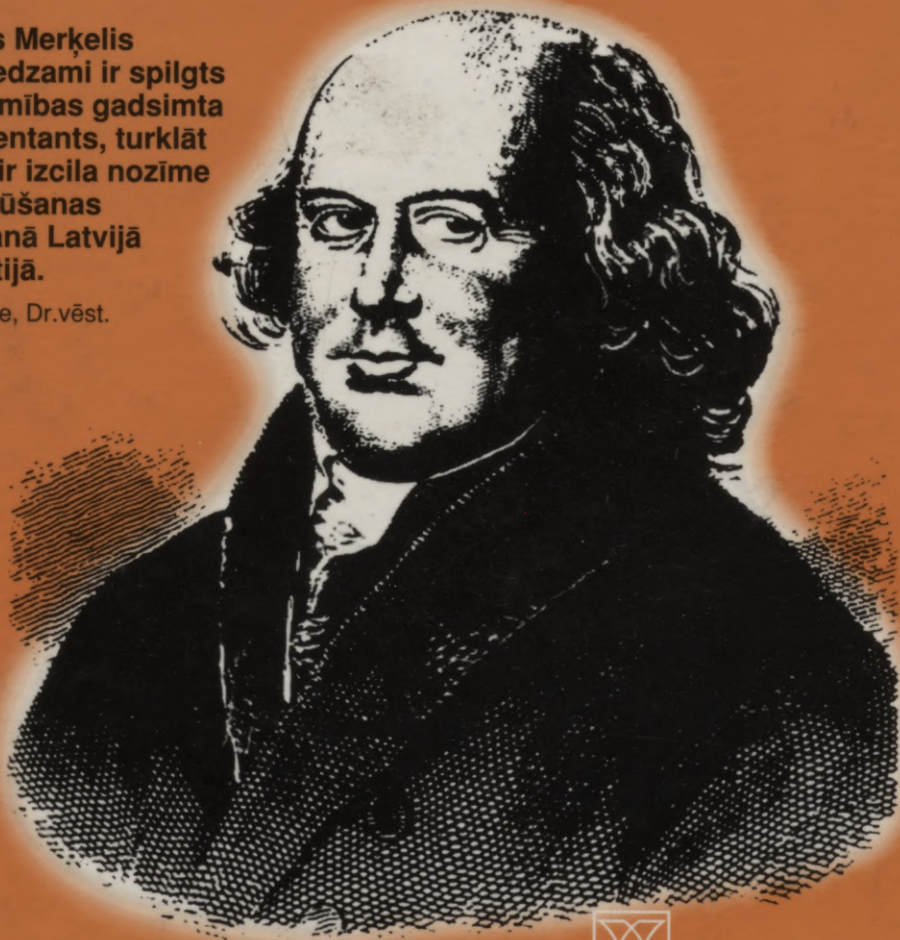

GARLĪBS MERKELIS LATVIEŠI

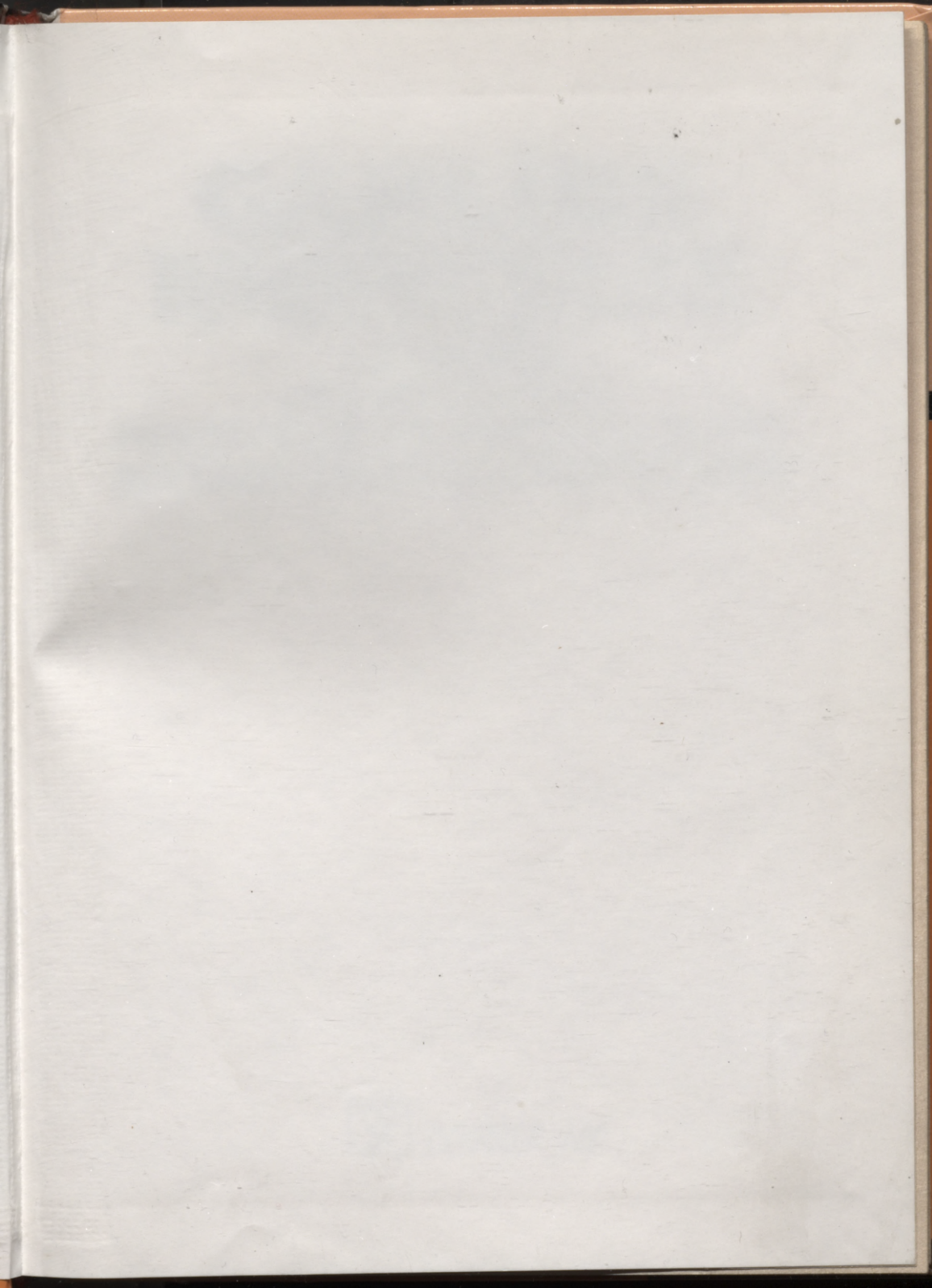
Vajadzīga grāmata ♡ Vajadzīga grāmata ♡ Vajadzīga grāmata ♡ Vajadzīga grāmata

Garlībs Merķelis
nenoliedzami ir spilgts
apgaismības gadsimta
reprezentants, turklāt
viņam ir izcila nozīme
dzimtbūšanas
atcelšanā Latvijā
un Baltijā.

G.Straube, Dr.vēst.

ZVAIGZNE ABC

L 2000-3
122

L
9

GARLĪBS MERKELIS

LATVIEŠI,
SEVIŠĶI VIDZEMĒ,
FILOZOFISKĀ ĢĀDSIMTEŅA BEIGĀS

Vajadzīga grāmata ♪ Vajadzīga grāmata ♪ Vajadzīga grāmata

ZVAIGZNE ABC

821.174(081)
Me 632

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

2000-881
0300032081

Vāku noformējis **U. Gulbis**

*Darba autortiesības ir aizsargātas ar LR likumu
"Par autortiesībām un blakustiesībām".*

*Darba pārpublicēšana jebkurā drukātā vai elektroniskā formā,
kopumā vai pa daļām, tā izdošana, izplatīšana masu saziņas
līdzekļos, kā arī kopēšana ir stingri aizliegta bez apgāda
rakstiskas piekrišanas.*

© 1999, Apgāds Zvaigzne ABC
ISBN 9984-17-570-7
ISSN 1407-3803

GARLĪBS MERĶELIS UN VIŅA LAIKS

1769. gada 1. novembrī (21. oktobrī pēc vecā stila) Lēdurgas evaņģēliski luteriskās draudzes mācītāja Daniēla Merķeļa ģimenē piedzima sestais bērns – Garlībs Helvigs. Kaut arī septiņiem bērniem svētītās ģimenes galva bija apgaismotāju, jo sevišķi franču, ideju aktīvs studētājs, diez vai viņš toreiz, pirms 230 gadiem, iedomājās, ka tikko dzimušais dēls kļūs par vienu no spilgtākajiem apgaismības ideju reprezentantiem Baltijā un ierakstīs spilgtas un paliekošas lappuses gan Latvijas, gan arī krietni lielākās Vācijas vēstures grāmatās.

Nenoliedzami Garlība izaugsmē būtiska loma bija viņa ģimenei, kas veidoja pirmos priekšstatus par labo un ļauno, patiesību un meliem. Tēvs Daniēls Merķelis bija ridzinieks un dzimis 1712. gadā, savukārt viņa tēvs bijis Rīgas amatnieks, bet māte cēlusies no slavenās Rīgas rātskungu Brokhauzu dzimtas. Daniēls bija studējis ārzemēs, kur arī kļuva par pārliecinātu apgaismības ideju piekritēju. Viņa iecienītākie autori bija Voltērs un Beilijs. 1741. gadā tika pārņemta draudzes vadīšana, kas turpinājās līdz 1770. gadam, kad Vidzemes Konsistorija faktiski piespieda D. Merķeli atteikties no Lēdurgas draudzes mācītāja amata, jo viņš tika atzīts par amatam nespējīgu. Tomēr šķiet, ka šīs neveiksmes pamatā bija ne vien viņa aizraušanās ar apgaismības filozofiju, kā to parasti skaidro, bet citas problēmas.

Garlība tēvu nomāca kurlums un akmens kaite, kam klāt nāca arī pasmags raksturs – noslēgtība un rupjība, kas sekmeja konflikta rašanos starp mācītāju un draudzi. Viņš pameta draudzi, kas savam bijušajam dvēseļu ganam izmaksāja

mūža pensiju. Kad tēvs zaudēja darbu, Garlibam bija aizritējis tikai pirmais dzīves gads. Ir arī virkne norāžu, ka apgaismības ideju pielūdzējs no Lēdurgas attiecībās ar zemniekiem nemaz nav centies realizēt humānisma principus, gluži pretēji – bijis pret tiem rupjš un nežēlīgs, kā rezultātā tapusi arī daža sūdzība par viņu, tādējādi veicinot atstādīšanu no mācītāja amata.

Zaudējis pastāvīgus ienākumus, D. Merķelis ar ģimeni 1771. gadā pārcēlās uz Vecpiebalgu pie mācītāja Lindes, kurš agrāk bija strādājis pie viņa par adjunktu (palīgmācītāju). Tur aizsākās mazā Garliba ceļš uz izglītību, zināšanām. Viņa pirmais skolotājs bija tēvs, kurš gan nedeļa sistemātiskas zināšanas, tomēr spēja iemācīt vienu svarīgu prasmi – patstāvību domāšanā. 1776. gadā vecāki nolēma sūtīt Garlibu skoloties uz Rīgu. Vispirms viņš apmeklēja pirmspārbaudīšanas skolu, tad sekoja tā sauktā rakstības skola bāriņu namā, kuru vēlāk pats G. Merķelis nodēvēja par "bērnu elli". Pēc ļoti īsa šo mācību iestāžu apmeklējuma sekoja savu labo slavu daudzskārt jau apliecinājusī Rīgas Domskola. Cerībā uzlabot savu ne pārāk spožo materiālo stāvokli D. Merķelis 1778. gadā pārtapa par rentnieku, paņemot apsaimniekošanā Zādzenes muižu. Tomēr cerības drīz atkal sabruka, jo 1782. gada decembrī D. Merķelis nomira un ģimene nonāca vēl lielāku grūtību priekšā. Zinības alkstošajam Garlibam bija jāpārtrauc savas skolas gaitas un jāatgriežas mājās mātei palīgā vadīt saimniecību. Nākamie divarpus gadi aizritēja pilnīgā noslēgtībā, un par galveno Garliba nodarbi kļuva studijas tēva atstātajā vērtīgākajā mantojumā – bibliotēkā. Tomēr šo grāmatu pasauli izdevās baudīt īsu brīdi, jo māte nespēja tikt galā ar muižas pārvaldīšanu un nolēma to pārdot kopā ar vērtīgo bibliotēku. Garlibam uzticēja sastādīt grāmatu sarakstu ar tiesībām paturēt sev vajadzīgākos sējumus. Iegūtie nelielie līdzekļi ļāva ģimenei doties uz Rīgu, un 1785. gadā tika atsāktas mācības Domskolā, taču tikko 17 gadus vecs viņš pameta to nebeidzis. Līdzekļu studijām universitātē nebija. Līdz ar to zuda jēga turpināt mācības šajā skolā. Pēc

ilgākiem meklējumiem, pateicoties mātes radu atbalstam, tika atrasts rakstveža darbs Rīgas tiesību iestādē. Brīvais laiks tika ziedots studijām un grāmatām, taču kancelejas darbs nedeja nekādu gandarījumu, turklāt G. Merķelim trūka arī tam nepieciešamo iemaņu – laba rokraksta un izveicības. Šo darbu viņš pameta un par galveno un vienīgo iztikas avotu kļuva privātstundas. Kādu laiku nelielus ienākumus deva statista lomas Rīgas Vācu teātrī.

Šajā laikā G. Merķelis iepazīna jaunu cilvēku kopu, kas sevi dēvēja par Rīgas bohēmu jeb "praviešu klubu". Tā pamatkodolu veidoja ārzemju jaunie censoņi, kuriem vēl nebija stabila materiālā pamata un bieži (līdzīgi G. Merķelim) bija jācieš finansiālas grūtības. Taču viņu dzīve bija piesātināta ar garīgām nodarbēm, kurās ar sajūsmu iesaistījās arī Garlībs, un rezultātā tapa viņa pirmie sacerējumi, kas nodrošināja mājskolotāja vietu pie mācītāja J. K. Klēmāna Liepupē, kur tika pavadīti nākamie četri gadi (1788–1792). Liepupē G. Merķelis nodarbojās ar rakstniecību, radās daudzi poētiski sacerējumi. Nozīmīga bija iepazīšanās ar Frīdrihu fon Meku – Liepupes jauno īpašnieku, kurš tikko bija atgriezies mājās pēc studijām Vācijas universitātēs. F. fon Meku uzskata par vienu no pārliecinātākajiem jauno apgaismības ideju pārstāvjiem Baltijā, īpaši muižnieku vidū. Pazīšanās ar F. fon Meku veicināja G. Merķeļa nokļūšanu akadēmiskās sabiedrības apritē, kam bija būtiska nozīme viņa darbības tālākā attīstībā. 1792. gadā G. Merķelis atkal atgriezās Rīgā, jo turp bija devies F. fon Meks, lai strādātu Rīgas apriņķa tiesā. G. Merķelis kļuva par tiesas kancelejas darbinieku, tomēr ātri atskārta, ka šis darbs nav viņam piemērots. Toties viņš iepazīna bagāto arhīvu ar lietām par muižnieku un dzimtcilvēku attiecībām. Pēc vairākiem mēnešiem G. Merķelis sāka strādāt par mājskolotāju pie apriņķa tiesneša A. fon Tranzē Nītaures draudzes Annas muižā. Šajā samērā klusajā nostūrī tapa viņa slavenais darbs "Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimteņa beigās". Cerībā saņemt atbalstu savai tālākai darbībai līdz pat grāmatas izdošanai 1795. gada novembrī

G. Merķelis nosūtīja sava darba ievaddaļas manuskriptu Vidzemes evaņģēliski luteriskās baznīcas ģenerālsuperintendentam Kārlim Gotlibam Zontāgam. Diemžēl K. G. Zontāgs bija spiests būt izvairīgs un diplomātiski neitrāli centās atbildēt uz G. Merķeļa sūtījumu. Tomēr šķiet, ka šāda luteriskās baznīcas augstākās garīgās amatpersonas izturēšanās bija vairāk ārēju apstākļu diktēta. Būtu naivi iedomāties, ka viņš oficiālā sarakstē atļautos atklāti slavēt idejas, kuras pēc savas būtības kritizē Baltijā gadsimtiem eksistējošo kārtību, aicinot to likvidēt kā laika garam vairs nepiemērotu un cilvēkiem pret dabisku. Patiesībā tomēr K. G. Zontāgs no sirds un ar pārliecību izjuta dziļas simpātijas pret jauno censoni un nedaudz vēlāk faktiski paudis to pašu savā dumpīgajā Vidzemes landtāga atklāšanas sprediķī 1818. gada jūnijā, un proti, no kanceles izskanēja viņa sakrālie vārdi "taisnībai būs būt taisnībai", zemniekiem brīvība būs jādod, tā nebūs dāvana, bet gan viņu dabisko tiesību restaurācija. 1796. gada aprīlī G. Merķelis devās samērā tālā ceļā caur Rīgu tālāk uz Leipcigu ar vienu vienīgu mērķi izdot savu rakstu darbu. Rīgā to nebija iespējams izdarīt.

1796. gada rudenī Leipcigā "Latvieši" ieraudzīja dienas gaismu. It kā izaicinot nākotni, kā arī respektējot grāmatizdevniecības zināmu politiku, grāmatas pirmizdevuma titul-lapā gan bija cits izdošanas gads, un proti – 1797. G. Merķelis bija kļuvis par sabiedrībā ievērojamu vīru. Viņu gribēja redzēt, dzirdēt un lasīt gan Vācijā, gan arī citās zemēs. Interese par G. Merķeļa darbu radās arī Francijā un Skandināvijas valstīs.

1797. gadā G. Merķelis neilgu laiku strādāja par dāņu finanšu ministra grāfa Šimmelmāna sekretāru, bet drīz vien devās uz Veimāru, kur nodzīvoja līdz 1799. gadam. Šajā laikā tapa tādi darbi kā "Jūma un Ruso traktāti par pirmatnējo vienošanos", īsais romāns "Atgriešanās tēvzemē" un apjomīgais divsējumu darbs "Vidzemes senatne".

No 1799. gada līdz 1806. gadam G. Merķelis pārsvarā dzīvoja Berlīnē. 1801. gadā universitātē Frankfurtē pie Oderas

G. Merķelis ieguva doktora grādu. Prūsijas citadelē G. Merķelis pievērsās literatūras kritikai un žurnālistikai. Tomēr viņa samērā novecojies uzskats par literatūru neļāva ieņemt nozīmīgu vietu tālaika populārāko literātu saimē, pat pretēji – uzticība klasicismam noveda viņu gandrīz vai V. Gētes naidnieku nometnē. 1800. gadā nāca klajā papildinātais "Latviešu" izdevums ar apceri "Vidzemes zemnieku nopratināšana tiesā pret viņu lielkungu". 1802. gadā tika pabeigts darbs pie romantiskās teikas "Vanems Imanta".

Pilnībā atraisījās viņa žurnālista spējas, un viņam bija lemts kļūt par vienu no Berlīnes ievērojamākajiem žurnālistiem un kritiķiem. 1803. gada jūlija sākumā G. Merķelis nodibināja laikrakstu "Ernst und Scherz" ("Nopietnība un joks"). 1804. gadā tas tika apvienots ar vācu rakstnieka, advokāta un dramaturga Augusta Frīdriha Kocebū "Der Freimütige" ("Vaļsirdīgais"). Tapa izdevums "Der Freimütige oder Ernst und Scherz" ("Vaļsirdīgais jeb nopietnība un joks"), kura faktiskais vadītājs bija G. Merķelis. Sevišķa nozīme šim izdevumam bija cīņā pret Napoleonu. Izdevums faktiski kļuva par veselās nācības (vāciešu) konsolidētāju un saucēju cīņā pret despotu. G. Merķeļa vārds parādījās franču proskripcijas sarakstos (nevēlamas personas, kas sodāmas). G. Merķelis izlēma atgriezties Vidzemē.

Berlīnes posms izpelnījies ievērību ar vēl vienu interesantu, līdz šim noklusētu faktu G. Merķeļa mūžā un ļauj saistīt daudzus notikumus. G. Merķelis, kā liecina 1799. gada 8. martā Berlīnē viņam izdots diploms Nr. 341, bija uzņemts brīvmūrnieku ložā "Mazā pasaule". Līdz ar to viņa tālākā dzīve – vismaz līdz 1825. gadam – skatāma kā brīvmūrnieka jeb masona dzīve. Arī K. G. Zontāgs un citi apgaismības idejas propagandētāji – literāti, mācītāji un muižnieki Vidzemē, Kurzemē un Igaunijā bija brīvmūrnieki. Šos abus cilvēkus vienoja piederība masoniem, līdzīgi mērķi un uzdevumi. K. G. Zontāga pasivitāte, vērtējot G. Merķeļa manuskriptu, būtu aplūkojama uzmanīgāk, nekā tas parasti darīts līdz šim. Patiesībā K. G. Zontāgs tiecās realizēt tās pašas idejas. Par

to spilgti liecina viņa drosmīgais landtāga sprediķis. Tieši brīvmūrniecība bija tā sabiedrības daļa, kas iestājās par vienlīdzību un vienādām tiesībām visiem, atzīstot, ka katra indivīda vērtība ir viņa zināšanas, iedzimtās spējas jeb talants un ilgstošās studijās apgūtais, kā arī nepārtraukta sevis pilnveidošana, nevis izcelsme.

Cīņa pret Napoleonu tika turpināta, un 1805. gadā G. Merķelis nodibināja laikrakstu "Der Zuschauer" ("Skatītājs"). G. Merķeļa pretfranču aktivitātes nokaitināja Francijas imperatoru, tādēļ viņš izdeva speciālu pavēli karaspēkam Rīgas ieņemšanas laikā sagūstīt dumpīgo vidzemnieku. Šīs anti-napoleoniskās cīņas augstākais sasniegums bija G. Merķeļa ieguldījums Taurāģes konvencijas parakstīšanā, kā rezultātā prūšu vienības pameta mazo franču tirānu un pārgāja krievu pusē. Vēlāk Baltijas ģenerālgubernators itāļu marķīzs Paulči, kurš 1812. gada vasarā pārņēma Rīgas aizsardzības un visas guberņas vadību, G. Merķeļa publicistikas devumu šajā karā pielīdzināja 20 000 vīru lielas militāras vienības spēkam.

1816. gadā G. Merķelis varēja atgriezties Berlīnē, kuras atgūtā brīvība bija arī viņa nopelns. Viens no šī brauciena mērķiem bija jauna "Latviešu" izdevuma sagatavošana, kurā arī tika runāts par dzimtbūšanas postošo ietekmi kā uz cilvēku, tā arī uz saimniecību un valsti.

Trauksmainajam vidzemniekam bija cerības atgūt savu dominējošo pozīciju Berlīnes žurnālistikā, diemžēl šoreiz iegūt agrāko vietu viņam neizdevās un jau 1817. gadā bija jāmēro ceļš atpakaļ uz Rīgu. "Latviešu" jaunais variants tā arī palika rokrakstā. Pēc zemnieku brīvlaides (Kurzemē 1817. gadā un Vidzemē 1819. gadā) G. Merķelis naivā ticībā Krievijas cara humānajiem likumiem saplēsa manuskriptu, jo uzskatīja, ka tajā skartās problēmas nu ar vienu Krievijas patvaldnieka parakstu ir likvidētas.

Eiforijā par dzimtbūšanas atcelšanu 1820. gadā G. Merķelis sarakstīja darbu "Brīvie latvieši un igauņi", kas bija caram Aleksandram I veltīts sacerējums. Par šo, kā arī citiem

zemnieku brīvīšanai veltītiem darbiem monarhs piešķīra autoram 300 sudraba rubļu lielu mūža pensiju.

Dzīves nogali G. Merķelis pavadīja savā agrāk iegādātajā nelielajā Depkina muižīņā Katlakalnā pie Rīgas. Pamazām noplaka viņa aktivitāte rakstniecībā, jo nepatīkama tās pie-deva bija cenzūra. To nebija iespējams apiet, lai gan autoru ar savu uzmanību bija pagodinājis Krievijas cars. Kaut arī tapa vēl daudzi darbi gan literatūrzinātnē, gan ekonomikas jomā, tie tomēr neguva tik lielu sabiedrības uzmanību un piekrišanu kā agrāk. Dzīves novakarē viņš arī nonāca pie atziņas, ka bija maldījies savās cerībās par dzimtbūšanas atcelšanas likumu humāno un zemniekiem draudzīgo raksturu.

G. Merķeļa mūžs noslēdzās 1850. gada 9. maijā, viņš tika guldīts Katlakalna kapsētā, kur, svinot šī ievērojamā vīra 100. dzimšanas dienu, Rīgas Latviešu biedrība uzstādīja pieminekli.

G. MERĶEĻA DARBS "LATVIEŠI"

1796. gadā dienas gaismu ieraudzīja nozīmīgākais no Garlība Merķeļa sacerējumiem – "Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimteņa beigās". Latviešu lasītājam vairāk zināmi vēlākie "Latviešu" izdevumi, kas atšķiras no pirmā. 1796. gada izdevumā lasāms Johanna Gotfrīda Zeimes dzejolis. Ieskatam dažas rindas:

*"Kad bandīti tikai ar dunčiem slepkavo,
Balina viņu galvaskausus uz moku ratiem;
Kad nāciju mežonīgās ordas
Zemes žņaudz, par varoņdarbu tas tiek saukts."*

Diemžēl vēlākajos "Latviešu" izdevumos šo rindu nav. J. G. Zeime (1763–1810) dzimis Vācijā Leipcigas tuvumā zemnieku ģimenē un nodzīvojis gan ne īpaši garu, tomēr

notikumiem bagātu mūžu, turklāt dažas viņa dzīves epizodes cieši saistītas ar Latviju. Pēc dažādām dēkām un klaiņošanas J. G. Zeime tika pārdots angļu armijai un nokļuva Kanādā, kur notika cīņa starp Angliju un Franciju, bet lielākie zaudētāji šai cīņā bija vietējie indiāņi. Atgriezies Eiropā, J. G. Zeime astoņdesmito gadu beigās un deviņdesmito gadu sākumā studēja Leipcigā, kur arī nonāca saskarsmē ar Latviju, jo, lai uzlabotu savu materiālo stāvokli, kļuva par Vidzemes barona J. J. Igelštrēma Leipcigā studējošā dēla audzinātāju un palīgu. Pavadīdams savu patronu brīvdienās, J. G. Zeime nonāca arī Vidzemē un iepazinās ar citu šīs ģimenes pārstāvi – ģenerālgubernatoru Oto Heinrihu Igelštrēmu, sauktu arī par Josifu Andrejeviču. Būdams Krievijas carienes Katrīnas II sūtnis un pavaldonis Polijā, viņš uzaicināja J. G. Zeimi 1793. gadā uz Varšavu par savu sekretāru. Ir reāls pamats uzskatīt, ka jau J. J. Igelštrēms tieši J. G. Zeimes ietekmē 1802. gadā izdeva īpašus noteikumus savu muižu zemniekiem. Tomēr J. J. Igelštrēms gāja krietni tālāk, un proti – viņš saviem zemniekiem Jaungulbenē un Vabinā (Igaunijā) dāvāja brīvību, tādējādi par 17 gadiem apsteidzot zemnieku brīvlaides likuma izsludināšanu Vidzemē. Kaut arī daži vēsturnieki cenšas mazināt J. J. Igelštrēma un J. G. Zeimes kopējos nopelnus un šo barona soli mēģina skaidrot tikai ar muižnieka finansiālajām grūtībām (rodas jautājums: kā gan var stāvokli uzlabot, atbrīvojot dzimtcilvēkus), tomēr paša J. J. Igelštrēma vēstule landrātam izteikti norāda uz viņa motīviem, kas bija visnotaļ saskanīgi ar Zeimes idejām, – ar savu darbību J. J. Igelštrēms cerējis aizraut līdzīgi citus muižniekus rīkoties adekvāti, tādējādi dāvājot brīvību simtiem tūkstošiem latviešu un igauņu zemnieku, jo brīvība ir viņu likumīgais īpašums. Jāatceras, ka brīvmūrnieku sarakstos atrodams arī Igelštrēmu uzvārds, pie šīs apgaismības gadsimta augstākās izpausmes piederīgs bija arī G. Merķelis, K. G. Zontāgs un J. G. Zeime. Jāsecina, ka G. Merķeļa "Latvieši" nav jāuzlūko kā negaidīta parādība, bet gan jāvērtē kā sava laika tipiska publikācija, kas reprezentē vienas kon-

krētas sabiedrības daļas centienus pārveidot sabiedrību apgaismības ideju garā, t. i., to demokratizēt, piešķirt vienlīdzību, tiesiskumu, brīvību un dot izglītību. Kaut arī zināmas piesardzības dēļ grāmata "Latvieši" tika izdota Vācijā (Leipcīgā), tās parādīšanās izraisīja neapmierinātību. Drīz sekoja uzbrukumi G. Merķelim, tomēr tie bija bezrezultatīvi. Jāatceras nedaudz agrāk iznākušā darba "Verdzības vēsture" autora Jannaua samērā bēdīgais liktenis, kuram pēc sava apgaismības ideju garā rakstītā apcerējuma publicēšanas atlikušais mūžs bija jāaizvada faktiski no sabiedrības izstumtam un atraidītam. Skaidrojums tam varētu būt samērā vienkāršs – kā zināms, G. Merķelis bija brīvmūrnieks, un 18. gadsimta 90. gados brīvmūrniecības varā atradās ne tikai intelektuālais potenciāls, bet arī ekonomiskā un politiskā vara, jo ložās bija iestājušies gan veiksmīgi tirgotāji un uzņēmēji, gan valsts pārvaldē strādājošie un augstākās militārās personas. Šāda aizmugure faktiski pasargāja ikvienu brīvmūrnieku no eventuāliem pretinieku uzbrukumiem. Šim viedoklim par labu runā arī G. Merķeļa un viņa "Latviešu" pirmā kritizētāja galma padomnieka G. S. Braša liktenis – pēc uzbrukumiem G. Merķelim ar augstākstāvošu personu starpniecību viņam tika pavēlēts pārtraukt kritizēt G. Merķeli.

Lai pēc iespējas mazāk cilvēku uzzinātu par tāda darba eksistenci, cīņa pret šo grāmatu bija klusa. Nostāsti vēstī, ka lielākā daļa grāmatas "Latvieši" pirmizdevuma Rīgā tika organizēti izpirkta un iznīcināta, kā rezultātā saglabājies tikai rets eksemplārs. Jādomā, ka šādu vai līdzīgu kampaņu organizēja Krievijas pārvalde.

Daudz nopietnāka reakcija vērojama pēc 1804. gada, kad kļājā nāca "Latviešu" otrais izdevums. Situācija bija krietni mainījusies – no atmiņām pagaisa apgaismotās carienes Katrīnas II tēls un līdz ar to arī apgaismības idejas un centieni, tolerance, kā arī humānisms, ko daudziem gan ļoti grūti iedomāties Baltijā 18. gadsimta beigās. Pirmais cīņā pret G. Merķeli un viņa darbu devās G. F. fon Firks, publicējot grāmatīņu "Latvieši Kurzemē jeb manas tēvijas aizstāvība

pret G. Merķeļa uzbrukumiem viņa "Latviešos"". Vēlāk parādījās arī citas šī paša autora publikācijas, kurās Merķelis tika apvainots kā apmelotājs, bet viņa uzrakstītais nosaukts par nepatiesību. 1805. gadā sekoja Tībes grāmata, kurā apkopoti dažādu Vidzemes muižnieku izteikumi un spriedumi par G. Merķeļa "Latviešiem". Savdabīgākais Tībes apvainojums G. Merķelim – viņš gribējis ar savu darbu pievērst sev Vācijā sabiedrības uzmanību. Zīmīgi, ka par 18. gadsimta apgaismības garā rakstošajiem baltiešiem, kuru grāmatās atspoguļots zemnieku stāvoklis, līdzīgi izteikušies vairāki mūsdienu vēsturnieki, tādējādi nepamatoti cenšoties noniecināt šo autoru veikumu latviešu un igauņu atbrīvošanā. Nenoliedzami šāda literatūra 18. gadsimta otrajā pusē Eiropā bija populāra, to varētu pat nosaukt par zināmu modes lietu. Tomēr aplami būtu uzskatīt, ka Baltijas zemnieku dzīves, likteņu attēlošana bija tikai tiekšanās pēc popularitātes. Tībe centās iestāstīt, ka "Latvieši" faktiski esot smieklīgu anekdošu kopojums par nereālām lietām un autors to rakstījis neizprotamā naidā pret muižniecību. Līdz ar to sabiedrībai tika uztipts viedoklis, ka G. Merķelis kā nepateicīgs mācītāja dēls, kurš izbaudījis sliktu izturēšanos pret sevi, strādājot pie muižnieka par mājskolotāju, cenšoties atriebties visai muižniecībai.

Citāda attieksme pret G. Merķeļa darbu bija ārzemēs. Vienā no tālaika plaši zināmām avīzēm – "Jēnas Vispārējā Literatūras Avīze" par "Latviešiem" izteicās visnotaļ pozitīvi. Samērā īsā laikā dienas gaismu ieraudzīja tās tulkojumi franciski un dāniski. Francijas sūtnis Berlīnē 1799. gadā uzaicināja G. Merķeli uz savu rezidenci, kur mēģināja pierunāt vidzemnieku pārcelties uz pastāvīgu dzīvi Francijā un iestāties tās dienestā.

Tajā pašā laikā nebūtu taisnīgi, ja tiktu noklusēti arī tie gadījumi Baltijā vai ar baltiešiem, kad G. Merķelis un viņa "Latvieši" tika cildināti un ņemti par paraugu. Īpašu sajūsmu izrādīja Elīza fon Reke – viena no pretrunīgākajām personām Latvijas vēsturē, kas pasaules slavu ieguvusi gan ar savu sentimentālo mistisko dzeju, gan kā viena no dēkaiņa un

blēža – Kaliostro – atmaskotājām, tādējādi atbrīvojot brīvmūrnieku kustību no šī vīra sliktās slavas. Veimārā viņa satikās un vēlāk arī sarakstījās ar G. Merķeli. Arī vēlākais landrāts barons K. K. fon Bruinings, kurš bija mācījies slavenajā Halles Pedagogium skolā (piētistu mācību iestāde), izteica skaļus atzinības apliecinājumus G. Merķelim. Kā pusgadsimtu vēlāk atzina viens no pārliecinātākajiem cīnītājiem par dzimtbūšanas atcelšanu R. fon Samsons-Himmelstjerna, "Latvieši" viņu un citus viņa akadēmiskos draugus pamudinājuši apvienoties un aktīvāk iestāties par zemnieku stāvokļa uzlabošanu Vidzemē. Būtiski atšķīrās arī baltvāciešu attieksme pret G. Merķeli atkarībā no to vecuma. Vecākā paaudze, jo sevišķi muižniecība, savā vairākumā tiem tipiskā konservatīvisma dēļ nespēja pieņemt G. Merķeli un viņa idejas, bet jaunākās paaudzes literāti gandrīz vienbalsīgi izteicās pozitīvi par viņu un pieņēma savā vidē, tādēļ 1806. gadā, atgriežoties Rīgā, G. Merķelim nebija problēmu atrast sev drošu pamatu tālākai darbībai.

Ar laiku G. Merķeļa "Latviešus" sabiedrība sāka vērtēt objektīvāk, pamanot tajā gan pozitīvo, gan arī trūkumus, kuru starpā sevišķi izcēlās vienpusība un samērā izteiktie pārspilējumi. Lieliski to visu novērtēja Millers-Jabušs, kurš iepazina G. Merķeli Vācijā. Vispirms viņš G. Merķeli nosauca par celmlauzi modernajā žurnālistikā, kas savā publicistikā ievieš t. s. teātra aktuālo kritiku, nodēvējot viņu par tās "tēvu" vācu presē. Būdams apveltīts ar izcilām redaktora spējām, no "gudriem rakstiem" viņš izveidoja pirmos modernos avīžu feļetonus. Atzīdams G. Merķeļa pielaistos trūkumus, viņš atzīmēja, ka "Latviešu" autors, rakstot grāmatu, "vispirms roku līcis uz pūžņojošas rētas".

Zīmīgi, ka "Latvieši" pēc pirmizdevuma 1796. gadā visu nākamo gadsimtu, kā arī 20. gadsimtā saglabāja savu ietekmi uz sabiedrību, kalpoja kā liecība par dzimtbūtnieciskās sistēmas antihumānismu. Diemžēl tikai 1905. gadā G. Merķeļa izcilākais sacerējums "Latvieši" iznāca latviešu valodā un kļuva pieejams pašiem latviešiem. Tomēr krietni pirms šī

tulkojuma latviešu zemnieki, kā liecina vairāku pētnieku atzinumi, guvuši iespēju iepazīties ar šo grāmatu, kas savā laikā izprovocēja satraukumu visā Baltijas provincē. 19. gadsimtā tulkojums klejoja rokrakstā (gan krietni rediģēts un īsināts) pa visu Latviju, un pastāv uzskats, ka Kauguru namierniekiem 1802. gadā grāmata "Latvieši" bijusi zināma. Kaut arī padomju okupācijas gados G. Merķeļa grāmata vērtēta pozitīvi, tomēr klāt pieliktajos komentāros ir norādījumi uz autora "šķirisko ierobežotību" un "utopismu". Tomēr šie pārmetumi nebūtu akceptējami tagad, kad vērtējuma pamatā ir nevis piederība kādai kustībai, bet mērķis, kādu ir izvirzījis attiecīgais censonis. Šādā aspektā Garlībs Merķelis nenoliedzami ir spilgts apgaismības gadsimta reprezentants, turklāt viņam ir izcila nozīme dzimtbūšanas atcelšanā Latvijā un Baltijā.

G. Straube, Dr. vēst.

IEVADS¹

*Admonere volumus, non mordere; prodesse, non
laedere; consulere moribus hominum, non officere.¹
Roterdamas Erasms¹¹*

Prāts ir uzvarējis, un iesākas taisnības gadsimtenis. Visas, pat vismazāk attīstītās tautas pārņem kvēla cilvēka cieņas un cilvēka tiesību sajūta. Gudri valdnieki izprot savu aicinājumu izplatīt ap sevi laimi, prieku un gaismu. No studiju istabas tumsas viņi ceļ gaismā augstākās zināšanas dārgumus; tos viņi rūpīgi izlieto valsts uzlabošanai un tā izmanto savas valdnieka tiesības vienīgi tam, lai nodrošinātu savu tautu labklājību. Viņi ar prieku apzinās, ka ir cilvēki un ka viņu pienākums ir ikkatru savu dienu veltīt cilvēces labklājībai. Svētīgi iestādījumi stājas tumšo gadsimteņu barbarisko ieražu vietā. Prātīgi likumi un to uzmanīga izlietošana izspiež trakojošo patvaļu. Tiek raisītas važas, tiek grauti cietumi, kuros smok nevainīgi cilvēki, un pat nelaimīgā noziedznieka likteni nosaka cilvēkmīlestība. Valdnieki paši labprātīgi iznīcina savas mūžsenās tiesības, ja tās runā pretī cilvēces tiesībām; tautu mīlestība un attīstība atlīdzina valdniekiem viņu augstsirdības upurus.²

Tikai tur, kur tas nenotiek, ar drudža spēku sacēlas viena tauta pēc otras, nokrata savas važas un ar pašu verdzības ieročiem notriec zemē savus varmākas un viņu palīgus. Bet

¹ Mēs gribam pamudināt, nevis dzelt; būt noderīgi, nevis aizvainot; veicināt cilvēku tikumus, nevis stāties tiem ceļā. (*Tulk. no it. val.*)

¹¹ Deziderijs Erasms no Roterdamas (1465–1536) – humānists. (*Red. piez.*)

vai! Arī pašas dziedinošākās krīzes murgi nav nekāda gudrības sajūsma. Uguns, kas iznīcina moku namu, pārvērš pelnos arī tuvējās slimnīcas. Vai tai tautai, kas meklē glābiņu izmisumā! Tikai tūkstošiem nevainīgu cilvēku asinīs tai izdosies noslīcināt dažus atsevišķus noziedzniekus. Bet vai jums! tūkstoškārt vai tiem varmākām, kas nevis, mācījušies no piemēriem, pamazām atraisa važas, bet gan savelk tās vēl ciešāk un grib nomierināt apspiestos, nožņaudzot tos!

Laikmetā, kad pat lepna angļi pūlas, lai piešķirtu brīvību un pilsoņu tiesības saviem vergiem nēģeriem, Eiropā ir veselas tautas, kas, atzītas par nespējīgām baudīt personīgu brīvību un attīstīties, lokās zem visnežēlīgākā despotisma pātagas, žvadzina savas vergu važas ap brīvo senču kapiem, apstrādā savus laukus tām mūžīgi svešas ļaužu šķiras labā un padara to bagātu, pašas vai mirstot badā. Un kas tās samīn? Valdnieki? Nē! Viņu līdzpilsoņi. Ziedoti nedaudzu muižnieku mantkāribai, latvieši un igauņi tautu rindā ir nulles, līdz reiz – kaut dižās, lielās Katrīnas gudrība vēlākajām paudzēm aiztaupītu šīs šausmas! – līdz reiz arī šīs tautas pierādīs savas tiesības ar uguni un zobenu un savu varmāku asinīm.

Lai cik nožēlojams arī būtu latviešu dzimtcilvēks, lai kādu kauna zīmi viņa stāvoklis uzspiestu visam mūsu apgaismotajam laikmetam, tad tomēr man nenāk ne prātā apsūdzēt visu Vidzemes muižniecību ļaunsirdībā. Lai gan ne bez pamata kāds recenzents literatūras avīzē rakstījis, ka daža laba šejienes muižnieku kārtas dāma, noskatoties teātrī tukši jūtelīgus skatus, mirkst asarās, bet savus apkalpotājusniecīgas kļūdas dēļ liek pērt līdz asinīm; lai gan es pats dzirdēju kādu muižnieku dedzīgi uzstājamies pret nēģeru tirdzniecību un dienu vēlāk redzēju viņu izmainām pret vienu zirgu divus apkalpotājus – dzimtcilvēkus, lai tie tālu no dzimtenes vārgtu postā, – tad tomēr abos šais gadījumos šādas rīcības pamatā bija vairāk neapzinīga inkonsekvence nekā ļaunsirdība. Pēc lielkungu* domām, viss latviešu stāvoklis, muižnieku neie-

* Ar šo ļoti piemēroto titulu latvieši apzīmē savus dzimtkungus. [Zemteksta piezīmes ar * – autora. red.]

robežotā vara pār viņiem un tās parastā izlietošana pieder pie iespējami labākās kārtības; jo viņi paši jūtas labi. Viņi uzskata par pierādītu, ka ar katru pārmaiņu zaudētu latvietis pats un ka dzimtbūšana un barga apiešanās tā labklājībai ir nepieciešamas. Redzams, šādas pārlicības avoti ir vienīgi kastas uzpūtība un savtība. Muižniekiem izraisa sašutumu, pat šķiet pretdabiski, ka tiem varētu atņemt varu pār radījumiem, kas līdz šim bijuši viņu iegribas rotaļlietas, un ka latvieši kā valsts pilsoņi varētu baudīt vienādas tiesības ar viņiem. Viņi uzskatītu par netaisnību, ja tiem liegtu mocīt cilvēkus, par kuriem viņi tikai tādēļ maksājuši dārgu naudu, lai varētu tos izsūkt pēc savas iegribas. Šis apstāklis attur arī cilyēcīgākus muižniekus dāvēt brīvību saviem dzimtļaudīm. Šā iemesla dēļ atvieglinājumus, ko atsevišķi cilvēku draugi vēl ieved³, nākošais muižas īpašnieks aizvien atkal atceļ. Bet kāpēc viņam tas civilizētā valstī ir iespējams? – Uz šo jautājumu es neiedrošinos atbildēt.

Būtu maldīgi muižnieku lielākās daļas nepareizos uzskatus par zemniekiem, kā arī viņu necilvēcīgo izturēšanos izskaidrot ar muižnieku zemo izglītības līmeni. Nē, viņi lielāko tiesu ir tikpat izglītoti kā to kārtas brāļi Vācijā. Lielākā daļa muižnieku studē ārzemēs vai arī pavadā savu jaunību Pēterburgā; bet uz viņu nožēlojamajiem vergiem šī izsmalcināšanās neatstāj nekādu iespaidu, izņemot to, ka viņus mīda kājām estētiski smalkākā veidā. Ja senāk muižnieks vicināja pātagas un važas, bez kautrēšanās rādot savu briesmīgo laupītāja seju, un piesavinājās nelaimīgo vergu īpašumu kā rupjš, savas varas apreibināts varmāka, tad tagad viņš gandrīz visur skandina modē esošās sentences par augstsirdību un cilvēka pienākumu, slēpjas aiz labdara maskas un prot izsūkt savu ļaužu asinis tikpat nežēlīgi un vēl nežēlīgāk – ar filantropiskiem un gudriem iestādījumiem. Šai rakstā atradīšies daudz šādas savtīgas labdarības piemēru; un latviešu vēsture aizvien uzrādīs tādus, kamēr viņiem netiek dota satversme, kas tiem pilnīgi nodrošinās īpašumu un īstas tiesības.

Katrs īsts, no aizspriedumiem brīvs patriots vēlas no sirds, lai tas beidzot tā notiktu, un sevišķi, lai Vidzemes muižniecība pati, glābjoties no bojā ejas, labprātīgi atsacītos no savām

nekrietnajām, netaisnīgajām tiesībām; tas varētu, manis dēļ, notikt ar dažiem ierobežojumiem, tikai tie nedrīkstētu būt pārāk lieli. Citādi agri vai vēlu šīs netaisnīgās tiesības muižniecībai atņems vara – vai nu likumdevēja spēks, vai paši apspiestie – uzreiz un nesaudzīgi. Diemžēl muižniecību var piespiest pieņemt šo svētīgo lēmumu vienīgi tad, ja ceļ gaismā tās pārkāpumus. Tikai tad, kad viņas stāvoklis un izturēšanās būs vispār pazīstami, kad Eiropa pret tiem ar riebumu pacels savu balsi, – tikai tad muižniecība būs ar mieru nest šo upuri cilvēcei un pašas labumam. Savu savtību tā turpmāk vairs nemēģinās aizplīvurot ar augstsirdības un nepieciešamības masku; viņa to ietērps cēlākā formā un ar to daudz iegūs.

Kaut cik palīdzēt celt gaismā muižniecības pārkāpumus ir šā raksta nolūks. Vēsturiskus dokumentus vārda īstajā nozīmē tajā nemeklējiet. Dokumentiem, ko es varētu izlietot, būtu jāpierāda, ka latvietis ir vergs vai arī ka viņam ir cilvēka tiesības būt brīvam. Pirmais nav jāpierāda, – un kas gan būs tik aprobežots prātā vai sirdī, ka varētu šaubīties par pēdējo? Mans vienīgais nolūks ir – bezpartijiski attēlot latviešu stāvokli. Es vēlētos sev tādas dāvanas, ka es Vidzemes muižniecībai un garīdzniecībai varētu rādīt spoguļi, kurā raugoties tās izbītos pašas no sevis. Muižniecībai es atgādinātu, ka laika straume jau sen izskalojusi kalnu, uz kura tā cēlusi savu laupītāju pili. Ir laiks tai nokāpt, ja negrib, lai lieliskā, bet izdrupusī ēka sabrūk pār viņu. Es gribētu atprasīt nelaīmīgās tautas tiesības un pievērst tai zemes valdības uzmanību, lai veci un necilvēciski ieradumi reiz tiktu izskausti un manai tēvijai būtu aiztaupīti varmācīgi satricinājumi. Ka tādā veidā, tagadējai satversmei arī uz priekšu pastāvot, beidzot tiks atraisīts latvieša važu Gordija mezgls, to nepārprotami rāda biežie nemieri pēdējos trīsdesmit gados. Vienīgi krievu durkli līdz šim spēja balstīt vācu despotismu Vidzemē.

Saviem lasītājiem es apsoliju bezpartijību, un lai debešis dotu, ka es visas citas nepieciešamās dāvanas varētu ieguldīt savā darbā tādā mērā kā šo. Nebūdamas ne muižnieks, ne

latvietis, es astoņus gadus diendienā grozījos tikai muižnieku sabiedrībā, pie tam tāpat diendienā man bija izdevība latvieti nožēlot sakropļoto cilvēci. Es skaidri sajūtu, cik liels upuris šķiet esam atteikšanās no tā saucamajām dzimtajām tiesībām; bet tikpat skaidri es arī sajūtu, kā tas nospiež, kā tas nāvē dvēseli, ka senču lauki jāapstrādā gandrīz vienīgi ieņīstu svešinieku labā, pašam ciešot trūkumu, ka laime vai, pareizāk, nelaimes pakāpe atkarīga no muižnieku patvaļas, kas bieži mēdz būt ļauna un vienmēr savtīga, ka viņu dēļ latvietis pat netiek pielaists pie cienījamākiem amatiem. Es zinu, ka visa ļaunuma cēloņi ir, no vienas puses, vairāk ieradums nekā īsta ļaunprātība, bet, no otras puses, – latviešu atpalcība, pie kuras viņi paši nav vainīgi. Gribu bez pārspīlējumiem un, ciktāl tas man kā cilvēkam iespējams, arī bez rūgtuma izstāstīt, ko esmu redzējis un ko no redzētā, manuprāt, var secināt. Tēvzemes mīlestība ir mans aicinājums un taisnības mīlestība – mans talants.

Starp citu, zinu it labi, kādās briesmās es dodos, aizskarot kādas zemes abaš viscienījamākās kārtas tādā laikā, kad tās kļuvušas tik jūtīgas, tāpēc ka tām līdzīgas kārtas citur tiek bez apdoma vajātas. Es zinu, ka lieku ķīlā savu mieru un varbūt visu, ko es varu zaudēt. Es paredzu, ka man raudzīs piedēvēt apmelošanu, ļaunprātību, varbūt pat nodevību; bet lai notiek! Pārmetumu par apmelošanu es katrā atstāstītajā gadījumā varu atspēkot, nosaucot vārdus, un vajāšanu esmu mācījies panest. Man nevarēs laupīt patīkamo un pamatoto cerību, ka reiz, kad šī grāmatiņa un tās autors varbūt sen jau būs aizmirsti, šis tas tiks darīts agrāk nekā tajā gadījumā, ja es būtu klusējis; tāpat cēlo apziņu ne, ka savas tēvzemes labā esmu darījis, cik spējis. Un tāpat:

*For thee, fair virtue, welcome even the last!*¹

Tādā kārtā es savus rēķinus ar vajāšanu esmu noslēdzis. Lai kādā veidā nākdama, es ceru, tā atradīs mani gatavu

¹ Tevis dēļ, cēlā tikumība, esmu gatavs paciest visļaunāko! (Tulk. no angļu val.)

uzvarēt vai mirt kā vīram. No cita veida sekām, kas manam rakstam neizbēgami radīsies, es baidos daudz vairāk.

Es esmu atstāstījis vienīgi pārbaudītus gadījumus un varētu, kā saka Ruso grāmatā "Atzišanās", ar savu darbu rokā stāties pasaules soģa priekšā un teikt: "Tiesā! Es varēju maldīties, bet tiši neesmu grēkojis." Šos gadījumus es nereti esmu cēlis priekšā asiem vārdiem; esmu daudzkārt, dusmās kaisdams, cīnījies par miljoniem nelaimīgu brāļu tiesībām.*

Arī šai ziņā sirdsapziņa mani attaisno. Jau vairāki ir rakstījuši par šo vielu, bet aizplivurotos izteicienos, mīksti un saudzīgi, jo viņi ir rēķinājušies ar tūkstoš apstākļiem, nav gribējuši saraut tūkstoš sakarus. Viņu rakstus vai nu nelasīja, vai arī tie galu galā nekā nepanāca.⁴ Lai es nebūtu runājis veltīgi un lai upuris, ko nesu savai tēvzemei, nezaudētu jebkuru nozīmi, man bija jārunā nesaudzīgi, nerēķinoties ne ar ko. Tomēr – tās kārtas, pret kurām es vērsos, līdz šim bija mana vienīgā sabiedrība. Daudzi no tiem, kuru domas un rīcību es te atklāju, ir mani viesmīlīgi uzņēmuši savās mājās, daži man dāvājuši savu draudzību, un daži man šķīroties raidījuši pakaļ sirsnīgus novēlējumus; un es aizeju – tā varētu likties, – lai kļūtu par viņu kārtas niknāko ienaidnieku. Ko viņi turpmāk domās, ko sajūtīs, kad dzirdēs manu vārdu minam?

Varbūt augstsirdīgākie no viņiem man tomēr piedos, ja es vaļsirdīgi atzīšos, ka domas par tiem bija vienīgais, kas padarīja grūtu manu darbu, kurš man kā patriotam, pēc manām domām, bija jāveic, un ka atsacīties no viņu labvēlības un viņu draudzības man likās vissāpīgāk. Kaut taču viņi apdomātu, ka es necīnos pret atsevišķiem cilvēkiem, kas kļūdās, bet gan pret viņu kārtas necilvēciskajām priekšrocībām, satversmi un savādajiem uzskatiem un ka es nevarēju parādīt

* Autors īstenībā gan runā tikai par Vidzemes latviešiem, jo viņam bija izdevība sevišķi ar tiem iepazīties. Bet tādos pašos apstākļos atrodas arī igauņi, ingermanieši, Kurzemes un Lietuvas latvieši. Visi vaid zem tā paša sloga.

to ļaunumu, nepastāstot arī par to sekām. Starp muižniekiem, kas tiranizē savus zemniekus, starp mācītājiem, kas atstāj novārtā pienākumus, atrodami daudz tādu, kas ir sirsnīgi vīri, mīļi un rūpīgi tēvi, augstsirdīgi un uzticīgi draugi, daudzējādā ziņā augsti godājami cilvēki. Kādēļ viņi kļūst neuzticīgi saviem principiem, tikko runa ir par latviešiem? Kas viņus tikai pret pēdējiem padara nežēligus, mantkārīgus, viltīgus? Nekas cits kā paradums ļaunu redzēt un postīgi vieglā likumīgā iespēja ļaunu darīt, tiklīdz to prasa savtība vai kāda kaislība. Šī šausmīgā vieglā iespēja, šīs nelietības, kas kā senu laiku kauna stabi vienmēr vēl pastāv un ievaino jauno paaudžu sirdis, – pret tām un tikai pret tām es cīnos. Sāudzēsīm to, kas kļūdās, un cienīsim viņu, ja viņš citā ziņā pelna cienību; bet iznīcināsim, iznīcināsim ļaunumu!

Pirmā nodaļa

ĪSA LATVIEŠU VĒSTURE UN VIŅU VISPĀRĪGS ATTĒLOJUMS

*Vae victis!*¹

Ar sāpīgi skumjām jūtām es vedu savus lasītājus uz apsmojušo, kluso būdu, kurā mīt posts un bēdas; uz kluso būdu, es saku, jo varmācīgo spaidu dēļ pašcieņas izraisīta kurnēšana vairs neuzdrīkstas atskanēt tās apkvēpusajās sienās. Visa senāk tik kareivīgā latviešu tauta tagad mierīgi nes savas važas, tā ir trula kā lauva, kas jau gadiem krātiņā vadāts apkārt dikdienīgiem zēniem par izpriecu un kas tikai šad tad, klusi un drūmi rūkdams, izrāda savu nepatiku, – vai, pareizāk, tā ir mierīga kā mirējs, kas, iekšēju krampju mocīts, vairs nespēj vaimanāt par savām ciešanām; tikai viņa mirēja izskats, pārgrieztās acis un briesmīgās, lai gan retās krampju lēkmes izteic klātesošajiem, ko viņš jūt. Latvietim važas iegriezušās līdz pat dvēselei; ar dragātu garu viņš gul zemē, līdz viņu uzraus kājās drudzis. Tomēr, iekam aplūkosim, cik dziļi šī tauta ir grimusi, atskatīsimies atpakaļ, kāda tā bijusi un kā kļuvusi par to, kas tā ir.

Pēc visām ziņām, divpadsmitā gadsimteņa sākumā latvieši un igauņi jau stāvējuši uz augstākas izglītības pakāpes nekā ģermāņi tai laikā, kad tie karoja ar Cēzaru; tomēr liekas, ka igauņi bijuši visvairāk attīstīti. Abas tautas valdīja sīki valdnieki, kuru vārdi tika uzskatīti par padomiem miera laikā, bet par pavēlēm – kara laikā. Par savu augstāko soģi

¹ Vai uzvarētajiem! (*Tulk. no latīņu val.*)

latvieši atzina virspriesteri – krīvu, kurš dzīvoja prūšu zemē, Romnovē. Igaunų tautiņas ik gadu visas sapulcējās noteiktā vietā, lai spriestu par kopīgajām lietām. Latvieši dzīvoja mežos, atsevišķās būdās, bet igauņiem bija nocietināti ciemi; šī starpība pastāv vēl arī tagad. Ap katru ciemu, tāpat kā ap katru būdu, pletās plaši, labi kopti tīrumi, ganībās mita lieli lopu bari, un meža biezoknī medību troksnis trenkāja vilkus, lāčus un majestātisko ziemēlu briedi – alni. Latvieši vairāk bija zemkopji un mednieki, igauņi savos šaurākajos, biežāk apdzīvotajos apgabalos vairāk nodarbojās ar kuģniecību; viņi bija tirgotāji un – jūras laupītāji. Kā latvieši, tā igauņi ģērbās savu sievu darinātos audumos, kuriem materiālu deva linu lauks durvju priekšā un aitu bars; kā vieni, tā otri apreibinājās ar pašdarītu medaļu, un arī ieročus izgatavoja tā pati roka, kurai tie bija jālieto. Bez tiem tautas dievu tēliem, kas lepni pacēlās Romnovē pie svētā ozola, latviešiem bijuši, kā liekas, augstākais tikai vēl mājas elki, bet viņi upurēja birzēs un kalnos pērkona dievam Perkūnam, ražas devējam – laipnajam Potrīmpam, nāves dievam – briesmīgajam Pīkolam, laimes dievei Laimīņai-Māmiņai un neskaitāmiem zemes, gaisa un ūdens gariem. Būdā sarīkoja aizkustinošas svinības senču dvēselēm. Latviešu priesteri, vaideloši, bija arī viņu burvji un ārsti. Galvenais orākuls viņiem bija svētā ķēve: atkarībā no tā, vai viņa labo vai kreiso kāju spēra pirmo, viens vai otrs svarīgs pasākums tika uzsākts vai atmests. Uguns-kuri augstāko pakalnu galos sapulcināja tautu virsaiša būdas priekšā. Atklātā apspriedē viņi izšķīra savas lietas; aizejot karā, visi, kas vien spēja cilāt ieročus, pulcējās ap virsaiti un, mežonīgi gaviļēdami, devās kaujā. Tautasdziesmās, ko uzsāka katrs, kas jutās uz to iejūsmināts, slavēja kritušos varoņus, kuri bieži vēl nakti mēness gaismā apmeklēja viņu būdas un nesa tām svētību.⁵

No šīm nedaudzajām raksturīgajām iezīmēm, ko var salasīt no vecām dziesmām un hronikām, redzams, ka šīs tautas atradušās taisni uz robežas, no kuras tās varētu sākt ceļu uz augstāku kultūru, ja kāda cita tauta tām sniegtu roku

draudzīgā satiksmē. Uz mākslu viņi sevišķu dziņu nejuta; bet viņi bija pietiekoši bagāti, lai ietirgotu tās ražojumus un ierādītu tiem vietu savu vajadzību starpā. Viņu garu nebija attīstījušas zinātnes: viņiem nebija ne noteiktu likumu, ne arī formās ietēptas reliģijas, toties diezgan saprāta, lai sajustu tās vajadzību, enerģisks raksturs, asprātība, kas ar jautājumiem sagādāja daudz nepatīkšanu mūkiem, spējas uz visiem pilsoņu tikumiem, kā arī uz ikkatru gara izglītību. Varbūt tagad latvieši jau spīdētu citu Eiropas tautu vidū, varbūt viņiem jau būtu savi Kanti, savi Herderi, savi Vīlandi utt., varbūt viņiem kā zinātnu, tā arī politikas laukā būtu svarīga loma, ja tie būtu atstāti pašu ziņā. Bet latviešu bēdīgais liktenis bija lēmis citādi. Viņu raksturs tika sakropļots, viņu gars samīts zemē, viņu zieds iznīcināts uz laiku laikiem. Viņi gan joprojām palika pati par sevi pastāvoša tauta, bet likumi, kas līdz šim bijuši negrozāmi, tos iekaluši viszemākajā kārtā, un pa daudziem gadsimteņiem viņi ir soli pa solim nospiesti zemē līdz dzīvnieka stāvoklim. Uzklusiet skumjo Vidzemes vēsturi un apraudiet tajā cilvēces likteni!

Vētras dzenāti un bojāti Brēmenes tirgotāju kuģi, kuru mērķis laikam bijusi Visbija, ierauga nezināmu krastu un iebruc kādā upē, pa kuru varbūt vēl nekad nav peldējis neviens kuģis.¹ Kuģinieki izkāpj malā, un viņus tūlīt aplenc ļaudis, kuru mežonīgā vīrišķība un spēks liek tiem drebēt; bet drīz šie lētticīgie dabas bērni nomet savu naidu un savus ieročus. Vai viņiem jānodrošinās pret nelaimīgajiem, kuriem vajag viņu līdzcietības un kuri lūdz palīdzību? Naidis ir pirmais, ko sajūt katrs mežonis, ieraugot svešinieku, kura nolūkus viņš nezina, jo tikai karā viņš iepazīst citas tautas; bet, ja svešinieks nedraud, ja tam vajadzīga palīdzība un tas palīdzību lūdz, tad naida jūtām seko uzticība un viesmīlība. Latvieši sanesa visu, ko tiem deva viņu ganāmpulki, lauki un meži. Viņi ēdināja svešiniekus, palīdzēja tiem izlabot kuģus un beidzot ļāva tiem aizbraukt jo bagātākiem, labsirdīgā vieniesībā aicinādami, lai tie viņus atkal apciemo.⁶

¹ 1138. gadā. Šī nelaimes nesēja upe bija Daugava.

Jā, viņi atkal atbrauca, šie laipnie, patīkamie ārzemnieki, taču ne vairs kā mierīgi tirgotāji, bet gan kā mantkārīgi laupītāji, kas nodedzināja latviešu sējumus un aizdzina to ganāmpulkus. Viņi atveda sev līdz bruņotus karapulkus un, kas bija vēl ļaunāk, viltīgus garīdzniekus. Latvieši varonīgi cīnījās par savu mantu un zemi; bet, ja arī viņi spēja turēties pret svešinieku labākajiem ieročiem un vairāk attīstīto karamākslu, tad tomēr pret priesteru viltu viņi bija bezspēcīgi. Tie drīz radija šķelšanos viņu starpā. Tie tūkstošus prata pierunāt kristīties; tie viņiem pavēra nākamības pasauli un par to tikai atņēma – cik pieticīgi! – visu, kas viņiem piederēja šai pasaulē. Tie sev izlišķēja atļauju celt pilis un pēc tam augstprātīgi un ļauni izsmēja nabaga pieviltos, kad viņi saskrēja ar virvēm, gribēdami briesmīgos mūrus ievilklt upē. Aklais fanātisms, kurš griež zobus pret debesīm, kamēr tā kājas dragā nevainības galvu, sprediķoja krusta karus pret nelaimīgajiem, kas aizstāvēja savu senču pavardu un savus bērnus. Svaidītu slepkavu bari plūda uz Vidzemi. Viņi mazgājās asinīs un tad, atbrīvoti no grēkiem, pat svēti, devās atpakaļ uz mājām vai apmetās priesteru-slepkavu bedrē. Beidzot viņi sāka izmantot pašus atgrieztos latviešus, lai noslepkavotu ietiepīgos vai piespiestu tos kristīties; un, kad visa tauta zem viņu svētījošām dūrēm gulēja zemē nesamaņā, tad viņi un viņu briesmu darbu līdzgaitnieki, zobenbrāļi, sadalīja savā starpā uzvarētos, kā arī tos pieviltos, kas palīdzēja tiem uzvarēt. Veltīgi nelaimīgie Vidzemes dēli vēl trīspadsmitajā un četrpadsmitajā gadsimtenī vairākkārt saņēma spēkus, lai nokratītu nepelnītās važas. Katrs tāds mēģinājums viņus vēl dziļāk iedzina postā; viņi zaudēja pat *glebae adscripti*⁷ cilvēka tiesības. – Kalnraktuvju Vidzemē nav, par laimi tās īstajiem kungiem; citādi viņiem, tāpat kā meksikāņiem, būtu bijis jānosmok tajās. Tagad viņiem pietika ar to, ka bija jāapstrādā savi lauki svešinieku labā, kuriem viņi paši bija kļuvuši par īpašumu, un pie tam jāmirst badā; ka bija jānoskatās, kā tie piesmēja viņu sievas un meitas; ka viņus dzina nāvē pēc apreibušo varmāku iegribas mājiena.

Kā plēsīgi putni, dalot kopīgo laupījumu, mūki un pusmūki – ordeņa brāļi – drīz saķildojās. Zobens cēlās pret bīskapa zizli, kura labā tas bija asināts; pēc triju gadsimteņu cīņas tas šo zizli salaūza un līdz ar to sagrava arī katoļticību. Bet latvieši no šās ilgstošās ķildas nekā nemantoja. Viņi lēja savas asinis kā vienas, tā otras puses labā, un tās abas bija tai ziņā vienisprātis, ka latviešiem vēl atņemamas viņu tiesību un brīvību pēdējās atliekas.

Cīņas dalībnieki paši bija noguruši, un tagad par nevarīgo laupījumu sāka kauties kaimiņi. Kāds nodevīgs vai arī politiski gudrs – diemžēl abi apzīmējumi pārāk bieži ir sinonīmi – ordeņa mestrs atdeva Polijai daļu no tā, kas viņam nemaz nepiederēja, lai pārējo padarītu par savu īpašumu.⁸ Visu kārtu vācieši kļiedza par netaisnību, tika nomierināti un padevās. Par latviešiem un igauņiem vairs nemaz nerunāja. Pēc tam kad viņiem visas cilvēku tiesības bija laupītas, viņu balsi darījumos uzskatīja par tikpat nesvarīgu kā pārdodama lopa balsi. Zviedri atņēma poļiem lēti gūto laupījumu un ierobežoja muižnieku tiesības, varbūt vairāk tādēļ, lai tos vājinātu, nekā tādēļ, lai zemniekus pabalstītu. Despots vairs nevarēja latviešus pēc savas iegribas kārt un cirst tiem galvas; tiem tika beidzot atļauts vest uz tirgu savus pārpaliekošos ražojumus un pat iesniegt tiesām sūdzības. Zem Krievijas laipnā un laimīgā sceptera šādus muižnieku ierobežojumus pavairoja, bet īstu tiesību zemnieku kārtai vēl nav; tomēr beidzot tai atkal ir tik daudz pašapziņas, ka viņa sajūt vajadzību pēc tām. Kamēr Krievijas ieroči satricināja pusi Eiropas un Āzijas un veselas kaimiņu valstis kā provinces pakļāvās valsts milzeņa varai, Vidzeme gandrīz deviņdesmit gadus baudīja mieru; tas latvietim deva laiku pamosties no savas gara letargijas. Kāda pamošanās! Visu atstumts, viņš sajēdz vienīgi tik, cik vajag, lai sajustu savu postu un zaudētu visu drosmi darboties un tiekties uz augšu. Sešus gadsimteņus, kopš latvieši nospiesti verdzībā, šo ievērojamo laika sprīdi, kad Eiropas visas pārējās tautas spērušas tādus apbrīnojamus milzu soļus uz pilnību, latvieši un igauņi ir palikuši uz vietas. Uz vietas?

Nē, viņi ir atkāpušies atpakaļ. Kas varētu salīdzināt tās nenozīmīgās lietas, ko viņi vēl mācījās, to mijkrēsli, ko vispārējā gaisma atstaroja viņu piekvēpušajās būdās, ar brīvību, pašapziņu, tēvzemes mīlestību, labklājību, kas viņiem bijušas un ko viņi zaudējuši? Nu mani lasītāji ir īsumā iepazinušies ar latviešu tautas stāvokli laikā, kad viņus uzgāja. Kāds šis stāvoklis ir tagad?

Vēl tagad zemnieku mitekļi Vidzemē ir izkaisīti, nereti pilnīgi izolēti biezos mežos. Parasti tās ir viņu rijas vai arī salmiem apjuntas būdas bez skursteņiem un logiem un ar tik zemām durvīm, ka tikai saliecoties var ieiet pa tām. Istabā, kas tik pilna dūmiem, ka var vai nosmakt, čum un mudž – tur sienu šķirbās saspraustu skalu gaismā rosās saimnieks ar savu ģimeni, kalpi ar savām, turpat arī vistas, cūkas un suņi; pieaugušie skrandainos kamzoļos, bērni kā vasaru, tā ziemu tais pašos kreklos; visi basām kājām.* Tomēr apgērbs vēl nav viņiem pats bēdīgākais. Ieskatieties tiem sejās! Pārvērstās, drūmās sejas jums nirdzīgi stāsta par badu, bezjūtību un glēvu verga dabu. Šiem ļaudīm, kuri ir zemes bagātība un spēks, no kuru darba kā muižniecība, tā garīdzniecība dzīvo pārpilnībā, šiem ļaudīm vasaru savi pašu lauki jāpamet neapkopti, lai varētu apart vareno kungu tīrumus, rudenī jānomaksā viņiem augstas nodevas, ziemu bez atlidzības bieži jābrauc desmit līdz piecdesmit jūdžu, izvadādot muižas ražojumus, un pavasarī, bieži vien veltīgi, jāubago maize no tiem, kurus viņi uztur, lai tad pēc nākošās ražas katru graudiņu ar augļu augļiem atkal atmaksātu. Lopi, kas aiz bada noliesējuši tāpat kā viņi paši, nedod tiem pienu un bieži ar savām miesām mēslo viņu laukus. Zemniekiem vai nu nav bijis laika ievākt lopiem barību, vai arī viņiem to par puscenu vajadzējis pārdot, lai apmierinātu visspiedīgākās vajadzības.

* Šis tikai nepilnīgais attēlojums ir līdz pēdējam sīkumam patiess. Zināms, vēl tagad ir muižas, kur zemnieki cilvēcīgākas apiešanās dēļ sasnieguši labākus dzīves apstākļus, kur viņiem ir stikla logi un kur viņi pa svētdienām pat valkā zābakus.

Ja ievērosim, ka zemnieki bez visa šā posta vēl pakļauti gandrīz pilnīgi neaprobežotai varai, kas nosāka vai izmaina pat viņu mājas apstākļus, viņu attiecības ar sievu un bērniem, viņu saimniecisko rīcību un kas var uzlikt visādus sodus; ja ievērosim, ka visas citas kārtas uz viņiem ar nicināšanu skatās no augšas; ja ievērosim, ka viņi nekādi, pat ne ar visaugstāko krietnību, ne izveicību, ne vislielāko uzcītību, nespēj grozīt savu likteni, nevar uzstrādāties līdz citām kārtām, nevar pat mikstināt savu atkarīgo stāvokli vai kaut vienu dienu būt droši, ka pašu būda pieder viņiem, – tad sapratīsim, ka viņu stāvokļa sekas var būt vienīgi visu jūtu un gara spēku trulums, kūtrība un glēva noslīgšana līdz ikkatram netikumam, kas gadās ceļā, riebums pret visām zināšanām, vismelnākā tumsība un mānīcība. Īstajam cilvēku pazinējam, kas prot paredzēt, kādas parādības cilvēka garā rada nenokratāma verdzība un apspiešana, nākošajā nodaļā varēšu vienīgi sniegt pierādījumus viņa hipotēzēm.

Otrā nodaļa

LATVIEŠU RAKSTUROJUMS

"Ein Sklave trägt die Farbe seines Glückes."
Vilands

Neviens cits valsts iekārtas veids neietekmē tautas raksturu tik varmācīgi un jūtami kā despotija, kas balstās uz likumiem, turklāt, jo varmācīgāk, jo šaurāks ir despota varas loks; tad viņš savā varaskārē var jo dziļāk iejaukties visā mājas dzīvē, tad viņš ar jo lielāku spēku var satriekt katru atsevišķu cilvēku. No tā izriet divas parādības, kuras Vidzemē noteikti pamanīs katrs ceļotājs, kam piemīt novērotāja dāvanas un kas prot latviešu valodu. Pirmā ir tā, ka katrā apgabalā, pareizāk, pat katrā muižā latvieši izturas citādi, ģērbjas citādi, domā citādi. Otrā —, ka lielajās muižās dzimļaudis visā visumā ir turīgāki, drošāki, bet, tā kā viņi tomēr ir vergi, tad arī pārdroši, ļaunīgi un nekaunīgi pret ikkatru vācieti, kas nav lielkungs vai tiesas kungs.

Te mūs interesē tikai pirmā parādība. Pēc zemnieka apģērba un izturēšanās gandrīz nemaldīgi var noteikt viņa kunga raksturu. Ja kungs ir labsirdīgs un cilvēcīgs, tad zemniekam ir kārtīgas drēbes un brangs zirgs; viņš runā pašāvīgi un uzticīgi, bieži īsti pieklājīgi, un pieņem pasniegto dāvanu, draudzīgi, dažreiz zobgalīgi pateikdamies. Ja muižnieks nav skops, bet tikai varaskārs, tad zemniekā apvienojas ārējā labklājība ar nekrietnu pielīšanu un blēdīgu izmaņu. Turpretī

¹ Vergs valkā savu likteņa krāsu. (*Burtisks tulk. no vācu val.*)

tas zemnieks, ko nospiež kunga mantkārība, velkas apkārt saīdzis, izspūrušiem matiem un skrandās, viņš ir tik bailīgs, ka tikko iedrošinās atbildēt uz svešinieka jautājumu, un skūpstā tam svārku stūri vai zābaku par visniecīgāko dāvanu, bieži pat ne par ko, ja vien iedomājas, ka svešinieks ir viņa kunga paziņa.

Vispār Vidzemes zemnieka visspilgtākās rakstura īpašības ir verdziskas bailes un neuzticība. Trīsdesmit soļu attālumā no sava kunga, pat tikai ejot garām tā namam, viņš noņem cepuri un saraujas čokurā, – par palocīšanos to nevar saukt, – kad vien viņam uzmet acis. Tad viņš ar nodurtu galvu velkas klāt, lai skūpstītu kungam vai nu svārkus, vai kāju. Ja viņu uzrunā, tas katrā jautājumā saskata savtīgu viltību un tādēļ vienmēr atbild izvairīgi. Tūkstoš piedzīvojumi viņam mācījuši, ka ir ārkārtīgi viegli atsegt sev kādu vārīgu vietu, ko varētu izmantot muižnieku rijīgā mantas kāre; tādēļ vāciešiem ļoti grūti izzināt viņa apstākļus, viņa saimniecības veidu, viņa ienākumus vai pat viņa lietotos ārstniecības līdzekļus. Par visvienaldzīgāko lietu viņš runā kā par kādu noslēpumu. Arvien viņš iztēlo sevi par nožēlojamu un nabagu; arvien tam ir ko uzskaitīt vesela virkne nelaimeju, kas tam notikušas. Turpmāk redzēsim, cik šāda izturēšanās ir pareiza un prātīga.

Vienīgās spēcīgās jūtas, uz kurām vēl spējīgs gars, kas pavisam nospiests zemē, ir ar rūgtu riebumu savienots naidis. Tūkstoš dažādos veidos latvieši to izrāda pret saviem apspiedējiem. "Vācisks" viņu sarunā pašu starpā apzīmē visu, kas ir augstprātīgs, skops, ļauns, vārdu sakot, visu, kas nīstams*. "Ak tu vāciete!" – tā kāda sieva, zemē gulēdama, lamāja badīgu govī, kas viņu bija nogāzusi. "Vācieši nāk!" – ir

* Ne par vienu tautu citas tautas nespriež tik slikti kā par vāciešiem. Kā zināms, vēl nesen (un varbūt arī tagad) itālieši iedomājās vācieti kā miegainu, neapdāvinātu cilvēku, franči – kā neveiklu, neaptēstu, angļi – kā pedantu. Krievi katru plāpīgu un afektētu ģeķi sauc par "ņiemec", bet latvieši un igauņi – kā iepriekš teikts. No kurienes radušies šie pretējie spriedumi?

bubulis, ar ko apklusina raudošus bērnus. Kāda māte savus bērnus mudināja bēgt, ieraugot dzimtkungu pastaigājamies. "Bēdziet!" viņa teica. "Vai neredzat, ka viņš jau nūju kuļā!"* Muižnieks, ko, starp citu, uzskata par prātīgu vīru un cilvēku pazinēju, pasauca pie sevis nevis bērnus, lai tos ar mīliem vārdiem vai dāvanām iedrošinātu, bet gan māti, izbāra to un piedraudēja, ka likšot nopērt.

Še kāds nopietnākas dabas notikums. Kad pirms vairākiem gadiem F. muižā bija nemieri, tad zemnieki uz lielceļa nošāva svešu mednieku, kam tur bija iegādijies garām iet. Slepkaivas tiesā liecināja, ka viņi šo cilvēku nemaz neesot pazinuši; taču tas esot bijis vācietis.

Šādi izteicieni latviešiem pasprūk tik bieži, tie tik labi atbilst viņu stāvoklim un tautas spēka dēļ ir tik nopietni ņemami, ka visu kārtu vācieši bieži atzīstas: "Ja izcelsies vispārējs dumpis, nepaglābsies neviens vācietis." Tāpat viņi slepenībā dreb, ja robežām tuvojas karš vai arī ja tā dēļ karaspēku atvelk no provinces; it īpaši kopš zemnieki galvasnaudas nemieros** izrādīja tādu stūrgalvību un drosmi, ka pat karaspēks viņus tikai ar pūlēm spēja atkal ieslēgt važās. "Mūsu ārējie ienaidnieki," tā mēdza teikt zviedru un poļu kara laikā, "mums nekā liela nepadaris; bet iekšējie...!" – Un tomēr – bet nekonsekvence ir tik parasta cilvēku īpašība, ka maņ nav vērts pie tās pakavēties. Cilvēki visur līdzinās tam franču brīvdomātājam, kas sev gavēņa dienā licis cept olu rausi. Viņš to izsviedis ārā pa logu, kad tuvojies negaiss, bet pēc tā pārīšanas licis cept jaunu.

Dabiski, ka šim naidam¹⁰ pievienojas nepārvarams pretīgums pret katru jaunievedumu, lai arī tas būtu acīm redzams uzlabojums.***

* Piedodiet man šo izteicienu! "Kuļā" sacīja sieva, un es to atkārtāju. Kaislības nav izvēlīgas vārdos, un to vietā lietot daiļākus nozīmē tos viltot.

** 1784. gadā.

*** E. muižas īpašnieks gribēja pierunāt savus zemniekus, lai viņi malku no attālā meža neved ar ratiem, bet lai pludina pa garām tekošo upi; tomēr zemnieki nebija pierunājami, tāpēc ka tas bija muižnieka priekšlikums.

Kāds vecs zemnieks man teica: "Vai nu mums par tā saucamajiem atvieglinājumiem tūdaļ jāsamaksā ar jaunām smagākām nastām, vai arī kungi mēslo mūs tāpat kā savus laukus, lai mēs viņiem turpmāk nestu vairāk augļu." Šā pamatotā ieskata dēļ dažos apgabalos tīši atstāja novārtā vai izšķieda muižas izdalītās jaunās sēklas, citos nodedzināja jaunos dzīvokļus, kas bija tīrāki un ērtāki, un gandrīz visā Vidzemē zemnieki stūrgalvīgi pretojās, kad muižnieki par viņiem gribēja samaksāt galvasnaudu.* Šo pēdējo tā saukto labdarību tomēr turpmāk aplūkosim tuvāk. Vispār latvietis no sava kunga tikai ar nepatiku pieņem visu to, ko viņš nevar uz vietas izlietot tieši savā labā, tas ir, apēst vai nodzert.

Tieksme uz dzeršanu ir otra vispārēja latviešu tautas pazīme. Maigi uzupurēdamās, mātes dalās pasniegtajā degvīna glāzē ar saviem zīdāmajiem bērniem. Četrpadsmit gadu veci zēni un meitenes dzer degvīnu, nesaviebjot seju; un starp vīriešiem un sievietēm reti atradisim tādus, kas nepiedzertos katru svētdienu, it sevišķi tad, kad viņi bijuši pie dievgalda. Ja tiem šim nolūkam trūkst naudas, tad vīrieši nes pārdot labību, bet sievietes – savas drēbes. Pieredzējuši mācītāji un zemes īpašnieki sūdzas, ka latvieši ar divkāršu sparū aizejot pa šo maldu ceļu – par netikumu es šo *solamen miseriae*¹ neuzdrošinos saukt, – pat ja viņi līdz četrdesmitajam mūža gadam no tā izvairījušies. Man liekas, šī piezīme pati jau atrisina jautājumu, kāpēc žūpošana šai tautā tik izplatīta. Tā kā vairākām, pat gandrīz visām viņu rakstura kļūdām ir viena sakne, tad lai man ir atļauts par šo punktu izteikties plašāk.

Ikdieniski cilvēki velkas pa lielo ceļu, nekad neejot turp, kur viņi grib, bet kurp plūst pūlis ap viņiem. Viņi mūžīgi pārvēršas, tikai tai ziņā paliekot nemainīgi, ka pieņem apkārtējo lietu krāsu, tāpat kā teiksmainais hameleons. Viņiem

* Taisni otrādi nekā 1582. gadā, kad latvieši, ceļos mezdamies, lūdās, lai viņiem neuzliekot naudas sodus, bet labāk lai perot

¹ Mierinājums bēdās. (*Tulk. no latīņu val.*)

nav nekāda īpatnēja rakstura, bet ir tikai vispārējs, ko apstākļi uzspieduši viņu tautai. Viņi baudīja dzīvi kopā ar frančiem, kādi tie bija agrāk, viņi politizē starp angļiem, skopuļo starp holandiešiem un piedzeras starp latviešiem no šūpuļa līdz kapam. Turpretī tas, kam daba līdz ar ugunīgāku temperamentu piešķirusi vairāk rakstura enerģijas un vairāk spēju, nogriežas no iemītā ceļa un skrien pa purviem un muklājiem, pa birzēm un pļavām pakal krāšņajam tēlam, ko tam rāda viņa fantāzija, kamēr šā tēla krāsas pamazām izdziest un tas izzūd zilā gaisā. Noguris viņš tad apstājas un atņem elpu. Aukstasinīgi, ar asu un pareizi vērtējošu skatienu viņš aplūko un apsver pasauli un visu to, ko līdz šim ar savām pūlēm panācis; viņš bauda savu pūļu augļus un stingrā gaitā tuvojas drošam mērķim. Lai gan viņam vairs nav tās ugunīgās kvēles un to skaisto sapņu, kādi bija jaunībā, tomēr viņu atalgo pieticīgāka vēlēšanās, kas retāk viļ, un īsts prieks; tā neikdienišķais cilvēks atgriežas ikdienas dzīves lokā kā stiprs, darbīgs vīrs, un gadsimteni svēti viņa mūžu; vai arī viņš aizmiegtām acīm klīst tālāk pa iztēles burvju dārzu. Ļaudis nesaprašana nolūkojas viņam pakal, brīnās par šo divainību un nožēlo to.

Iedomājieties dzimtcilvēku latvieti šajās krustcelēs, ko parasti sasniedz pirms četrdesmitā mūža gada un kas izšķir visas turpmākās dzīves gaitu. Līdz šim jaunības sapņi un neizpildāmi nodomi nav ļāvuši viņam saskatīt šausmīgo stāvokli un mudinājuši to būt darbīgam un kārtīgam. Bet nu, kad visi citi pilsoņi sāk ievākt savas jaunības spēka ražu, ko lai viņš pļauj, ko lai vēl kāro? Cienu un godu? Tagad tikai viņš skaidri redz, ka tādu viņam nemaz nav, ka nekad viņš nespēs izklūt no savas niecības. Viņš atrodas burvju lokā, kuru pārkāpt nedrīkst un kur ienīstā despota atzinīgais smaids ir vienīgā alga, ko viņš var iegūt; un šis smaids ir tikai maksa par verdzisku pazemību un padošanos muižnieku dižciltīgajām kaislībām. Bagātību? Viņa mazās izglītības dēļ tā viņam nevar dot citu baudu kā vien dzeršanu un tikai kairinātu viņa kunga mantkārību uz jauniem, asprātīgiem

apspiešanas veidiem. Un viņa bērni – ai! – tie neizbēgami būs vergi, tāpat kā viņš, tie varbūt nemantos neko vai mantos tikai necīgu mazumu no tā, ko viņš ieguvis,* un droši vien līdz kapam nesīs to dzelzs jūgu, zem kura līmst arī viņš. Bez drosmes un spēka viņš grimst atpakaļ pie saviem brāļiem, pār kuriem viņu bija pacēlusi velta godkāriba, un padodas vienīgajai baudai, ko viņš pazīst, vienīgajam līdzeklim, kā aizmirst savu postu, – žūpošanai.**

Kuram cilvēku draugam sirds nepukst stiprāk aiz sašutuma, kad viņš te redz, ka veselas tautas ir iespīlētas vienā kārtā un ar likumiem – ar likumiem! – es brīnos, rakstīdams šīs rindas, lai gan man šī lieta kļuvusi tik ikdienišķa, – tiek nospiestas nabadzībā un postā.*** Ja tas tā nebūtu, ja latvieti ar varu nenoturētu uz viszemākās kultūras pakāpes, tad viņš drīz izceltos augstāko mākslu, pat zinātņu laukā.

Viņš ir gudrs, attapīgs, asprātīgs, ja vien tam ir brīvs laiks un iespēja tādām būt. Gandrīz arvien viņš runā līdzībās un gleznās kā austrumnieki, un viņa spriedumi parasti ir ļoti pareizi, bieži dzēligi asprātīgi. Arī viņa tieksme uz amatniecību ir apbrīnojama. Nerunājot par to, ka latvietis pats izgatavo visādus māsaimniecības un zemkopības rīkus, izņemot dzelzs izstrādājumus, viņu vidū ir daudz visāda veida amatnieku, kas gandrīz visi bez apmācības kļuvuši par tādiem un ko bieži pamatoti vērtē augstāk par vāciešiem. Dažkārt viens un tas pats cilvēks prot pat vairākus amatus. Tā A. muižā es redzēju kādu cilvēku, kas bija mūrnieks, zirgu kalējs un atslēdznieks, kā arī otru, kas bija dzirnavnieks, namdaris, galdnieks un

* Varbūt arī tēva saimniecību vai pat lopus ne. Dzimtkungs pa lielāku daļai rīkojas ar zemnieka atstāto mantu, kā viņam tīk; bet it sevišķi viņš pēc savas patikas izdala zemnieka mājas vai arī pievieno tās muižas laukiem. Sk. nākošajā nodaļā.

** Ja arī nevar pieņemt, ka katrs latvietis sevī tā prāto, tad tomēr nav ko šaubīties, ka viņš šo secinājumu rezultātus ļoti dzīvi izjūt; un tas nozīmē vairāk nekā prātojot secināt.

*** Tiesa, brīvie latvieši var nodarboties ar ikkatru amatu, bet dzimtļaudīm nav nekāda līdzekļa, kā iegūt brīvību, un neviena cunftē nedrīkst uzņemt latviešu mācekļus.

dreimanis un strādāja tik labi, ka viņa kungiem pat vissmalkākajiem darbiem reti ievajadzējās vācu amatnieka. Bet visumā viņu apdāvinātība, ko katrā citā zemē apbrīnotu, tiem dara vairāk posta nekā laba. Muižnieki aicina šos amatniekus uz muižu arāju vietā, kuri tiem būtu jāsūta, un bez pārtraukuma liek savā labā strādāt. Cik netaisni, — jo laba amatnieka izpeļņa taču daudzkārt pārsniedz arāja dienas algu! — ja arī nerīkojas tā, tad dzimtcilvēkam tomēr nemaz neprasa, cik augstu viņš vērtē savu darbu, bet dod tam, cik grib, vai arī nedod nekā, un viņš nedrīkst ne pīkstēt. Vēl vairāk! Bez sevišķas kunga atļaujas viņš nedrīkst nevienam svešam strādāt. Es zinu gadījumu, kad mūrnieku, kas strādāja svešā muižā, viņa kungi spītībā atsauca un, piedraudot ar pērienu, noliedza viņam tur vēl kaut vienu akmeni uz otra uzlikt. Viņš, protams, zaudēja arī algu par savu nepabeigto darbu.

Vēl piemērs, kā veicina īstu mākslinieka talantu starp latviešiem. — mindē skolotājs latvietis bez kaut kādas pamācības izgatavoja ļoti labi skanošas ērģeles ar koka stabulēm. Pārsteigts par šādām talanta pazīmēm, dzimtkungs viņam deva atļauju savu instrumentu dāvināt baznīcai un pa dievkalpojuma laiku uz tā spēlēt; jo arī mūziku šis apdāvinātais dabas dēls bija iemācījies bez apmācības. Zemnieku draudze bija atzinīgāka. Svētku dienās upura maks iet vienreiz apkārt skolotāja labā. Katrs saimnieks apsolija viņam iemest divus grašus; bet jau nākošajos svētkos viņš dabūja tikai pa pus-kapeikai un pamatoti beidz šķiest savas pūles nepateicīgo ļaužu labā. Tagad viņš esot ārkārtīgs dzērājs. Kas gan metīs uz viņu pirmo akmeni?

Nāk prātā stāsts par jūras laupītāju kapteini, kas pret mērenu izpirkšanas maksu atlaidis visus gūstekņus, izņemot koklētāju, kurš savas prasmes dēļ bija kļuvis par viņa mīluli. Tikai tad, kad nelaimīgais bija tīšām sakropļojojis savu labo roku, viņš to atlaidis. Līdzīgā kārtā — ruhes prasmīgajiem amatniekiem par savu talantu bija jāsamaksā ar ģimeni un dzimteni. Lielkungs, tukšs cilvēks ar divainām iedomām, savas izšķērdības dēļ bija spiests muižu pārdot, un viņa zemnieki

par to ļoti priecājās, jo jaunie kungi bija izslavēti par sevišķiem cilvēku mīlotājiem. Darījumu noslēdza; bet fon S. kungs paturēja sev minētos amatniekus, kurus viņš gribēja aizvest uz kādu citu savu muižu. Nelaīmīgie cilvēki krita tam pie kājām un lūdza, lai nešķirot viņus no savējiem. Viņš nebija pielūdzams, kamēr lielākā daļa izmisumā aizbēga; tikai tad viņš atteicās no pārējiem.

Ja talanta izpaudumam ir tādas sekas, tad tikai brīnums varētu latvieti vēl pamudināt uz mākslu un darba mīlestību. Pat sava tīruma apstrādāšana viņam kļūst vienaldzīga. Bagātīgi ienākumi, kā jau teikts, viņam nepalīdz tikt uz priekšu, un maizi viņam dos kungs, ja tas negribēs zaudēt savu lauku apstrādātājus; tas ir prātojums, kuru ļoti bieži dabū dzirdēt no latvieša mutes.*

Arī bezjūtībai ir tās pašas saknes. Latvietis, bieži pat žāvādamies, mierīgi noskatās, kā cieš un mirst viņa bērni un tuvākie radi. Viņš ir pārāk pieradis neatrast līdzietību pret sevi, lai varētu to kādreiz just pret citiem, un asinsradniecības saites, salīdzinot ar dzelžainā trūkuma spiedienu, ir tikai zirnekļa tīkls. Var novērot bezjūtības izpaudumus, kas katrā svešiniekā izraisa ārkārtīgu sašutumu. Tā, piemēram, Š. muižā vien gada laikā divas reizes atkārtojās gadījums, kur dēli savus sirmos vecākus sasita līdz asinīm un brālis pilnīgi skaidrā prātā ķīdojoties ievainoja otru brāli gandrīz nāvīgi. Pirms dažiem gadiem D. muižā kāds saimnieks savai sievai un bērniem vairākas dienas lika ciest badu, tādēļ ka viņam netikās ne atstāt krogu, ne arī izlaist no rokām pieliekamā kambara atslēgu. Viņa brālis beidzot aizgāja tam pakal, bet ceļā no mugurpuses notrieca viņu zemē, vairākas

* "Daba ir taisnīga pret cilvēkiem. Tā atalgo viņu pūles; tā padara tos strādīgus, ar smagāku darbu savienodama arī lielāku atalgojumu. Bet, ja patvarība piesavinās dabas sniegto algu, tad cilvēkam darbs atkal kļūst pretīgs un bezdarbība viņam liekas augstākais un vienīgais labums."

Monteskjē, "Likumu gars".¹

¹ Šarls Monteskjē (1689–1755) – franču ideologs, konstitucionālās monarhijas piekritējs. (*Red. piez.*)

vietās savainoja galvā un izrāmīja ar maizes nazi, jo nelaimīgā cilvēka sieva viņa brālim bija piekodinājusi, lai vīru uz māju vairs nevedot. – A. muižā 1794. gadā noslika kāds latvietis. Tā kā ārsta tuvumā nebija, es pats aizsteidzos uz turieni ar pāris apkalpotājiem. Kamēr mēs pūlējāmies nelaimīgo atdzīvināt, visa ģimene ap mums nolikās gulēt. Pēc stundas pamodās viņa brālis. Tas apvaicājās, vai pūlēm esot panākumi, un, kad dzirdēja “nē”, paņēma noslikušā kažoku, apsedzās ar to un atkal mierīgi aizmiga.

Te man varbūt kāds iebildīs, ka šādi piemēri gan var noderēt pierādījumam par atsevišķu cilvēku, nevis par veselas tautas raksturu. Tomēr to daudzums dod tiem izšķirošu nozīmi; jo katras tautas raksturu taču var izprast vienīgi no atsevišķiem gadījumiem. – Lielāko daļu no atstāstītajiem notikumiem es pieredzēju viena gada laikā starp viena kunga zemniekiem. Starp citu, te ir kāds vēl svarīgāks pierādījums. Gandrīz visur, kur tuvumā parādās bakas, mātes pie slimnieka sanes savus zīdāmos bērnus, lai tiem šī slimība pieliptu, vai pat iedod saviem bērniem baku indi ar sviestmaizi. Ja viņām aizrāda uz šo neapdomīgo rīcību, tad viņas atbild: “Labāk lai bērns mirst tagad, ja viņam jāmirst, nekā papriekš daudz maizes apēd un tad aiziet.” Ļoti pareizs secinājums ļaudīm, kuriem maize tik dārga; bet kādas ir tās mātes jūtas, kura tā var spriest!

Jūtu trulums arvien ir savienots vai nu ar nepietiekamu kultūru, vai arī tās pārāk augstu pakāpi; ne neēdis, ne pārēdis cilvēks par mūziku neinteresēsies. Kurš gadījums attiecas uz latviešiem, tas jau pietiekami noskaidrots. Attīstībā viņi atpalikuši par daudziem gadsimteņiem. Lielākā daļa no viņiem neprot lasīt, un ļoti maz ir rakstītpratēju. Kaut arī gandrīz visur ir iecelti vācu skolotāji, tomēr nepārvarami šķēršļi laupa šim ievējumam tā nozīmi. Zemnieki, kam savi bērni vairākas jūdzes* tālu jāsūta uz skolu, dzīvo tādā trū-

* Nebūs lieki piezīmēt, ka Vidzemes jūdzes vismaz nav īsākas par ģeogrāfiskajām.

kumā, ka ziemā nevar dot tiem līdz ne vajadzīgo uzturu, ne dažkārt pat apģērbu. Bet vasaru par skolu nemaz nedrīkst domāt. Sešus gadus veci bērni iet ganos, un daudzos apgabalos trīspadsmitgadīgi zēni jau ir arāji. Skolotāja amata pienākumi – gandrīz visiem skolotājiem jānodarbojas vēl ar kādu blakus amatu, lai tvertos no bada, – tātad aprobežojas ar to, ka viņi skaita iesvētāmiem priekšā katķismu un apkalpo mācītāju dievvārdu laikā. Bērnu izglītošana atstāta nemācīto vecāku ziņā, un tā muļķība un māņticība nemazinoties pāriet no paaudzes uz paaudzi.

Tāpēc Vidzemē vēl joprojām valda briesmīga māņticība visdīvainākajā veidā. Vēl joprojām latvietis grūtos brīžos piesauc savu laimes dievi (Laimiņu-Māmiņu), vēl joprojām ļauni gari un burvji viņam dara ļaunu un vārdotājus viņš aicina palīgā. Vēl joprojām viņš nes dāvanas meža dieviem svētajās birzēs, alās un kalnu galos.* Daži cienījami mācītāji jau kopš vairākiem gadiem ir pūlējušies tumsību, pa kuru maldās šī tauta, izklīdināt ar grāmatām, ko tie pa daļai tulkojuši latviešu valodā, pa daļai paši sarakstījuši.** Viņi ir aizdeguši uguni aklajiem. Viņu pūles līdz šim varēja dot visai maz labuma, jo vergam parasti trūkst naudas, laika un patikas lasīt, pat ja viņš to prot.

Nekur māņticība neduras acīs tik spilgti kā kāzu ieražās; tā tas mēdz būt visām neattīstītām tautām. Uz laulībām braucot, latviešu līgavai katrā grāvī un dīķī, ko viņa ierauga, un pie katras mājas stūra jānomet krāsainas dziņas kamoliņš un naudas gabals – par upuri ūdens un mājas dieviem. Lauļāšanas laikā viņa lūko līgavainim uzmīt uz kājas, lai nodrošinātu sev varu nākamajā mājas dzīvē. Tā kā maigais līgavainis vēlas to pašu, tad šādos gadījumos nereti izceļas cīniņš, kas kļūst jo komiskāks tādēļ, ka viņi to grib apslēpt

* Piemēram, uz Zilā kalna, Gūtmaņa alā, pie Rēveles svētā avota.

** Ikkatrs īsts patriots šai vietā ar siltām pateicības jūtām atcerēsies prāvestu Stendera kungu Kurzemē. Citi sarakstījuši sprediķus un katķismus – ak jā! – Bet kāpēc latviešu valodā vēl nav latviešu vēstures?

un ka visi skatās uz viņu kājām. Kad līgava ieiet savā nākošajā dzīvoklī, tad viņas vedēji soļo pa priekšu un virs katrām durvīm ar zobenu vai pātagu cērt krustu, lai aizdzītu nelabos garus, kas varētu būt saradušies uz mielastu. Lielkungs vai kāda viņa sūtīta persona, vai arī līgavas māte otrā dienā pēc laulībām jaunajai sievai uzliek mīci un iesit pliķi,* laikam lai to sodītu par visiem pārkāpumiem, meitās dzīvojot, varbūt arī – lai ar šo pēdējo varas aktu atteiktos no varas un nodotu to vīram. Šais kāzu mielastos parasti valda liela viesmīlība. Katru, kas tajos ierodas, mielo ar gaļu, alu un degvīnu, kamēr vien tādas lietas ir krājumā. Dejo un dzied vairākas dienas no vietas pie čīgu un dūku skaņām. Ja dzērienu krājums iet uz beigām, tad viesi nereti samet naudu, lai iegādātu jaunu. Godības beidzas ar to, ka izklāj lakatu, uz kura katrs viesis met jaunajam pārim par dāvanu naudu. Beidzot ēdienu vārītāja staigā apkārt ar tukšo katlu un vāc sev. Ar līdzīgiem mielastiem svin arī kristības un bēres.

Varbūt maniem lasītājiem būs patīkami iepazīties vēl ar dažām latviešu ieražām, jo pēc tām vislabāk var spriest par kādas tautas atpazīcību attīstībā.

Kad meita pieaugusi, viņa sāk gatavot savu pūru jeb, pareizāk, dāvanas kāzu viesiem, lai no tiem savukārt saņemtu dāvanas pretī. Katrā vaļas brīdī viņa ada cimodus vai zeķes, šuj galvas autus un kreklus. Ja nu viņai beidzot uzsmaida laime un viņa iepatīkas kādam jaunam puisim, tad tas uzdod kaut kādai vecai sievai – varbūt arī savai mātei –, lai tā izredzētajai izstāsta viņa vēlēšanos. Šī starpniece tad nu izmanto katru izdevību, lai izpētītu vai iekarotu daļavas sirdi. Ja tas izdodas, tad viņa dažu liecinieku klātbūtnē pasniedz tai kā saderināšanās malku glāzi degvīna. Sadodas rokas, un darījums ir noslēgts. Šis akts, blakus minot, var norisināties aizsētas, kūti vai krogā; tam visur ir tas pats spēks. Ja kāda

* Man nav izdevies izzināt, vai šo paražu izgudrojuši kungi vai latvieši; jādoma, ka pirmie. Tā ir ļoti zīmīga. Šos pliķus, kas ir laipnības izrādīšana, nabaga latvieši saņem ar katru tā saucamo labdarību, – lai gan ne vienmēr ar roku.

meita iedomātos lauzt šo solījumu, tad viņai vajadzētu būt sevišķi pievilcīgai, lai nebūtu ļoti ilgi jāgaida uz otru precinieku. Rudenī notiek svinīgā bildināšana pie dzimtkunga. Divi vīri, parasti jaunekļa tuvākais radnieks un viņa saimnieks, atjāj ar vislabākajiem zirgiem, kādus tiem izdevies sameklēt, protams, iespējami glītāk uzposušies, ar zābakiem kājās. No viņu cepurēm un zirgiem plivinās raibas lentes, un turīgos apgabalos arī redzams raibiem dzīpariem izrakstīts audekla mutautiņš kabatā. Kad viņi iejāj, tad meita, kas tādos brīžos parasti atrodas muižā darbos, aizbēg, uzpošas un nolien kādā salmu šķūnī, cūku kūti vai kur nu pagadās. Precinieki lūdz kungu viņus uzklausīt, noliek tam pie kājām savas dāvanas – medu, sviestu, kādu medījumu vai aitu – un smalkā veidā ceļ priekšā savu bildinājumu, parasti šādiem vārdiem: “Mūsu ganumeita (nereti viņi arī saka “zoss” vai “aita”) ir atbēgusi šurp. Mēs nākam lūgt jūsu žēlastību, lai viņa mums tiktu atdota.” Ja nu viņi atrod dzirdīgas ausis, tad meitu sameklē un atved, it kā ar varu. Viņa saka kaunīgu “jā!”, un tad tiek sarunāts uzsaukšanas laiks, bet iepriekš vēl nosvinēta īstā saderināšanās. Tas notiek šādi: abi iemīlējušies sniedz viens otram roku pāri maizes klaipam, un tad katrs apēd vai, pareizāk, aprij savu gabalu no tā, jo tas, kurš ar savu pirmais ticis galā, izņem otram palieku no rokas un ar to iegūst slavu, ka viņš arī maizes pelnīšanā būšot darbīgākais. No šā brīža līgavainis drīkst apmeklēt savu līgavu, kad vien grib, un arī naktis pavadīt ar viņu kopā, tikai, kā apgalvo, neizmantojot vīra tiesības. Viņa vienīgais nolūks ir izzināt, kā meita izturas naktī un kāds ir tās augums.

Kāzas parasti tiek svinētas rudenī, un to ir vairāk vai mazāk atkarībā no tā, vai raža bijusi bagāta vai vāja.* Vasarā latviešiem ir vai, pareizāk, bija citi svētki. Jāņu dienā – senāk

* Ir pilnīgi parasts dzirdēt: “Es nevaru precēties, jo mani mieži vāji paauguši.”

arī, kad muižā pabeidza pļauju, kas jāveic zemniekiem atstājot novārtā pašu tīrumus, – kungi dod dažas mucas alus, dažus mērus degvīna un gaļu. Visa apkārtnē salasās kopā un, skaļi dziedot, ar stabuļu, čīgu un dūku skaņām nāk uz muižu. Ikkatra ģimene tad apsveic kungu, un visi, arī paši mazākie bērni, atnes dāvanas – ogas, sēnes, vainagus un smaržīgu, dziedinošu zāļu pušķus. Meitas un bērni, puķēm vainagojušies, nostājas rindās kungu mitekļa priekšā un dejojot dzied viņam slavas dziesmas, kā arī improvizētus satīriskus pantus par ikkatru, kas tiem pagādās ceļā.* Gabaliņu tālāk vīri un sievas nometas zālē ap alus mucām un, jautri tērzējot, nododas priekam.

Arī es arvien ar baudu esmu noraudzījies uz šiem ļautiņiem, kas iesiluši vairāk no prieka nekā no sliktā alus. Viņu gaviļēs līdz ar viņiem var aizmirst, par kādiem darbiem un upuriem tie pirkusi šoniecīgo baudu. Šai raibajā mudžeklī, kur redzam gudras matronas, cienījamus sirmgalvjus, spēcīgus vīrus un puīšus, ziedošas meitas un bērnus, kad tūkstošiem dziedinošu zāļu izplata aromātiskas smaržas un stabules gaviļē, mēs varētu iedomāties, ka atrodamies Arkādijā. Bet – tur tālāk pa logu raugās varenie kungi ar svinīgu nopietnību vai nicīgu laipnību. Pagalam visa ilūzija! Es redzu kaķi, kas atpleš savus nagus un ļauj sagūstītajai pelītei, kura iedomājas esam brīva, paskriet dažus soļus, lai tad to atkal mocītu ar divkāršu nežēlību.

* Latviešiem dzejas māksla atrodas sieviešu rokās, jo meitas ir vienīgās, kas zem vispārējā jūga vēl var sajūst dzīvesprieku. Drūmi, sevī noslēgušies un klusi dara savu darbu jaunekļi un vīri. Viņu sirdis nekad nepaceļas līdz prieka augstumiem. Lai tas notiktu, viņiem vajadzētu tā piedzerties, ka viņi paši sevis vairs nepazītu. Turpretim meitas, saldās sapņos savam ganāmpulkam pakaļ staigājot, apdzied to un ikkatru priekšmetu, ko redz. Neviens ceļinieks nepaiet garām neapdziedāts. Viegli iedomāties, ka viņas ar savu mākslu izceļas sevišķi kāzās. Esmu dažkārt dzirdējis viņas dziedam improvizētas dziesmas, kuru dzēlīgums likās būt aizgūts no Kestnera.¹

¹ Ābrams Kestners (1719–1800) – vācu dzejnieks un matemātiķis.

Es pazinu kādu muižnieku – neaizmirstami dārga lai ir mana cēlā drauga piemiņa katram labam cilvēkam, kas viņu pazinis! – kurš šādās reizēs gandrīz visu nakti liksmoja kopā ar saviem jautrajiem ļaudīm. Dāvanas – bieži ievērojamas – un laipnas sarunas tam atvēra viņu sirdis. Sirmgalvis viņam paļāvīgi izstāstīja savu likteni, vīrs savas mājas apstākļus, jauneklis savas sirdslietas un vēlēšanās. Pat bērni tiecās tuvāk, lai paskatītos laipnajā lielkungā, kas runāja tāpat kā viņi, un apmīļotu to. Katrs nospiestais meklēja un atrada viņā palīgu, lai gan viņam vēl nebija pilnīgu tiesību rīkoties savās muižās.* Viņa vairs nav! Viss, ko no viņa cerēja tēvija, uz ko priecājās viņa ģimene, ko gaidīja apgaismotāji, izredzes, kas pavērās viņa ļaudīm, – viss ir zudis, un es – es lasītājus lūdzu man piedot, ka savai sirdij nespēju liegt te attēlot vismaz vienu no viņa cēlā rakstura īpašībām kā iznīcīgu piemiņas zīmi.

Diemžēl ļoti maz ir tādu, kuri spēj sajust to baudu, ko sniedz līksma ļaužu pulka vērošana. Cik nekrietni, ka dzimtkungi ar viltību un soli pa solim, it kā likuma vārdā – jo aiz tā viņi arvien rauga slēpties – saviem nabaga nomocītajiem vergiem pūlas laupīt arī šo prieku, šos vienīgos tautas svētkus. “Tāds troksnis traucē,” viņi teica, “un zemnieki nekā nezaudē, ja uzreiz dabū divkāršu devu,” – un tā gandrīz visur atcēla vienus no šiem svētkiem. Savtīgie liekuļi! Ne tas nožēlojamais alus, ko jūs dodat, bet pulcēšanās uz kopīgu jautrību ir šo svētku mērķis un tas labums, ko jūs esat atrāvuši saviem maizes devējiem. Bez tam tas ir gluži pareizi aprēķināts, ka viņi var tikai piedzerties; un viņus vienreiz piedzirdīt, protams, maksā mazāk nekā divreiz. Otrs solis, kas jau gandrīz

* Kas pazinis šo teicamo jauno cilvēku, nēlaiķi zemes virstiesas asesoru fon Meku, tas viegli uzminēs, ka te runāts par viņu. Šis cilvēks ar krietnu sirdi, lielām dāvanām un ļoti plašām zināšanām nomira divdesmit piektajā mūža gadā. Visi viņu vēl piemin ar skumjām, bet tikai viņa draugi, kuru starpā bija Kants un Reinholds¹, pilnīgi zina, ko tēvija līdz ar viņu zaudējusi.

¹ Kārlis Reinholds (1758–1823) – vācu filozofs. (*Red. piez.*)

visur sperts, ir tas, ka viņiem nedod ēst, bet tikai dzert. Arī tā jau ir ļoti izplatīta parādība, ka ļaudis saaicina vēlu un nosaka, cik ilgi viņi drīkst palikt – parasti līdz tam laikam, kad kungi mēdz iet gulēt. Tālāk viegli izdomā šķietamus iemeslus, kuru dēļ svētkus dažreiz nemaz nesvin. Beidzot – jā, beidzot būs nolaupīts vislielākais, ko var nolaupīt tautai, kad tai jau atņemta brīvība. Latviešiem vairs nebūs tautas svētku, kuru tuvošanās viņus varētu uzmundrināt nogurdinošajā darbā.¹¹ Bet sekas izjutīs paši apspiedēji. Pārāk patiesi jau izrādījušies vārdi: tauta, kas dzied un dejo, nav bīstama; bet, kad tā klusā nomāktībā nokar galvu un domā, tad lai despoti trīc!

Es atgriežos pie latviešu rakstura. Man žēl, ka tās īpašības, kas man vēl jāmin, nebūt nav patīkamas.

Katrai tautai ir savs – nereti ļoti īss periods, kad tā izceļas ar daudziem tikumiem, it īpaši ar kādu vienu, kas ir sevišķi raksturīgs un dažreiz uz gadsimteniem nosaka tautas slavu. Tā vēl vienmēr mēdz runāt par vācu godīgumu un angļu patriotismu, lai gan abas šīs īpašības jau sen vairs nav sevišķi raksturīgas to agrākajiem īpašniekiem. Dažās muižās latvieši bija tuvu šādam periodam; dažās viņi vēl tagad ir tuvu tādām, bet šis periods nekad nevar iesākties, kamēr viņi ir dzimt-ļaudis un tātad bez nacionālā lepnuma. Šā lepnuma viņiem trūkst tādā mērā, ka katrs atsevišķs latvietis, kam izdevies iegūt brīvību un iestāties citā kārtā, uzskata par ļaunāko apvainojumu, ja tam atgādina, ka viņš ir latvietis. Viņš rūpīgi cenšas attālināties no saviem brāļiem, izliekas pat, ka neprot viņu valodu, un, ja viņam izdodas iegūt varu pār dažiem no tiem, tad viņš ir vēl nežēlīgāks un mantkārīgāks nekā paši vācieši.

Tātad nacionālus tikumus no šiem nelaimīgajiem nav ko gaidīt; bet kā nacionālu netikumu viņiem pārmet negodīgumu. Es nevaru noliegt, ka tā ir diezgan vispārēja parādība. Bet varbūt arī te, lietu tuvāk izmeklējot, izrādīsies, ka viņi ir drīzāk nožēlojami nekā nopeļami.

Ja par kādu tautu saka, ka krietnums pieder pie tās vispārējām iezīmēm, tad ar to atzīst, ka tā ir mierīgas dabas un

ka tai maz vajadzību, kas turklāt viegli apmierināmas.* Izglītība un greznība aizvien pieaug vienādā mērā, tātad arī vajadzību summa. Te meklējams pamats dibinātajām sūdzībām, ka izglītība, vismaz uz zināmas vidus pakāpes, tikumu vairāk maitā nekā labo. Lātvieši ir mierīgas dabas, viņiem ir maz izglītības un tikpat maz vajadzību, bet arī tās viņi bieži nespēj apmierināt. Zemē, kas milzīgu daudzumu labības pārvērš degvīnā vai izved uz ārzemēm, zemkopim pēc visbagātākās ražas janvārī vairs nav maizes, un katru pavasari viņam jā-aizņemas sēkla no kunga. Šis trūkums ir vainīgs, ja latvietis uzskata par nepeļamu, pat gandrīz par slavējamu lietu nolaupīt tiem, kuri no tā sviedriem dzīvo pārpilnībā, daļu viņu ienākumu, lai apmierinātu savas un savējo visnepieciešamākās vajadzības. Kāds latviešu hernhūtiētis, kuram pārmeta parastās zādzības, labību kuļot, droši atbildēja: "Vai ir pareizi vērsim, kurš kuļ, aizsiet purnu, ja viņš taisās nosprāgt aiz bada?" Man liekas, šī atbilde vispilnīgāk attaisno negodīgumu, ko pārmet šai tautai, – ciktāl to grib atzīt par attaisnojumu.¹² Vidzemes zemnieks būs zaglis un blēdis un viņam tādām jābūt, kamēr tam atklāti dara pāri, un viņš nereti tikai ar to var vilkt savu dzīvību vai arī acumirklim saglabāt labklājību. Tais apgabalos, kur ļaudis turīgāki, visāda veida pārkāpumi notiek retāk un bieži gadās novērot tādus godīguma un uzticības piemērus, kuri pārsteigtu katrā tautā. Es nevaru liegt sev prieku atstāstīt vienu tādu gadījumu.

Lielās zemnieku sacelšanās laikā, kad izplatījās arī baumas, ka poļi izlaupot Vidzemi, no dažiem apgabaliem visi vācieši bēga uz tuvāko cietoksni. Ļoti turīgajam arendatoram** fon P.

* Būtu ļoti viegli visus cilvēku tikumus ar analīzi sadalīt šādās ļoti nenozīmīgās satāvdaļās; bet es negribu mazināt šo tikumu nozīmi. Es pieļauju, ka atsevišķi cilvēki, kuri nebūt nav mierīgas dabas un kuru vajadzības nav apmierinātas, var būt krietni. Bet, ja mēs runājam par tautas krietnumu, tad es domāju, ka mani vārdi katrā ziņā būs jāatzīst par pareiziem. To neatspēko dabas bagāti apveltītie, bet zagļie tahitieši, nedz arī nabagie un godīgie tungusi. Pirmie viegli uzbudinās kā bērni; pēdējiem, kam ir ļoti mazas vajadzības, piemīt vēsais sirmgalvja temperaments.

** Tā Vidzemē sauc tos, kas nomā muižas ar visām lielkungu tiesībām pār dzimtļaudīm. Tā kā viņi neko nezaudē, ja zemnieki tiek izputināti, tad var viegli iedomāties, kādi asiņū sūcēji viņi pa lielākajai daļai ir.

patlaban bija klāt liela naudas summa, un viņš nezināja, kur to droši noglabāt. Pie viņa atnāca kāds vecs zemnieks un teica: "Kungs, uzticiet man, ko nevarat aizvest! Es par to galvoju ar savu dzīvību." Kā likās, citas izejas nebija; zemnieks tāad saņēma naudas lādi, apraka to tūliņ mežā un apsargāja dienu un nakti. Baumas bija bez pamata, nemierus drīz apspieda, un visi atgriezās savās mājās. Nu ieradās muižā arī godīgais sirmgalvis ar savu naudas lādi. Arendators bija sajūsmā par viņa izcilo uzticību un pakalpību. Viņš atvēra savu mantas lādi, grāba tajā un iedeva zemniekam – vienu dālderī. Zemnieks, kas atalgojumu nebija ne meklējis, ne gaidījis, arī savās cerībās nejutās vīlies un saņēma naudu ar prieku.

Neizglītotā dabas cilvēka pirmie soļi uz tikumisku attīstību ir tikpat naivi un valdzina novērotāju tāpat kā bērnu šļupstēšana, pirms viņi sāk runāt. Turīgajiem latviešiem tie izpaužas kā mākslota pieklājība, kā jocīga omulība vai arī tikpat komiska cienība, kā drosmīga vaļsirdība – un Bībeles pantu citēšana, ar ko viņi dažu labu reizi pavisam samulsina savus dzimtkungus un mācītājus.* Labāki šās attīstības augļi

* Jaun-S. dzimtkungs kādam turīgam un krietnam saimniekam atņēma māju un lika tam ierādīt citu mitekli, dodot viņam arī dažādas citas kompensācijas, bet sirmgalvis nekādi nevarēja samierināties ar to, ka zaudējis māju, kurā dzimis un audzis. Kur vien savu kungu satikdams, viņš tam izteica pārmetumus un pierādīja pēc Bībeles, ka māju vajadzējis atstāt viņam, – turklāt tik smalkā veidā, ka kungs viņu nevarēja ne atspēkot, ne arī sodīt. Reiz muižnieks redzēja, ka nāk viņa rakstu mācītājs, un paslēpās istabā. Bet zemnieks, manīdams, ka kungs ir tuvumā, ņēma uz grauda astoņus gadus veco junkuru un deva tam iespējami skaļākā balsī milzum daudz mācību, kā tam nākotnē ar saviem zemniekiem jāapietas, un pamatoja visu ar tik piemērotām vietām no Bībeles, ka kungam, kā viņš bieži mēdza atzīties, visu laiku bijis jāsarkst. Pēc dažām stundām viņi satiekas uz lauka. Ar vislielāko drošsirdību zemnieks pienāk pie muižnieka. "Jūs esot," viņš saka, "tik žēlīgs un dievbijīgs kungs! Mūsu Pestītājs saka: ko jūs nabagam dodat, to jūs dodat man. Tādēļ neliedziet septiņdesmit gadus vecam sirmgalvim, kas jūs redzējis uzaugam un kam tagad ir iesnas, – vienu šņaucienu tabakas." To viņš arī dabūja.

ir atturība, uzcītība, stingra taisnprātība, aizkustinoši vienkārša pateicības jūtu izrādīšana pret labiem kungiem.

Pierādījumam te var minēt Liepu muižas zemnieku izturēšanos pret savu kundzi, cēlsirdīgo baronieti fon Boji, kurai nekāda uzslava nebūtu par lielu. Šī cilvēku draudzene, kuras augstākais dzīves mērķis ir viņas zemnieku laime, reti mēdz aizbraukt no savām muižām, un, ja viņa to dara, tad par to runā viss viņas novads. Jauni un veci, vīri, sievas un bērni bažīgi jautā: nez uz kurieni? nez kādēļ? nez uz cik ilgu laiku? – un katru reizi, kad pa kundzes prombūtnes laiku no viņas atnāk vēstis, visi steidzas, lai tās dzirdētu no paša ziņneša mutes. Reiz viņa aizbrauca dažas jūdzes attālu pie savas draudzenes. Kāds sirmgalvis, kura mājai viņa vakarā brauca garām, uzzina no apkalpotājiem, uz kurieni tā dodas, un steidzas uz tuvējo upi, kur pavada nakti zvejojot. Otrā rītā mazā gaismiņā arī viņš jau ir draudzenes muižā un pasniedz viņai labākās zivis. Kad viņa tam grib maksāt, viņš saka: “Dieva dēļ, vai tad jūs domājat, ka es, vecs vīrs, mazumiņa naudas dēļ upurēju savu nakts mieru? Nē! Es zināju, ka mūsu cienīgā māte ir pie jums, un tas būtu kauns, ja mēs viņu saņemtu tukšām rokām!” – Reiz baroneti apmeklēja gubernators. Tūlīn no visām viņas novada pusēm sāka plūst ļaudis ar medījumu, zivīm utt., un neviens par atnesto neņem naudu. “Kad jums tik augsts ciemiņš, tad mēs tikai vēlamies, lai jūs viņam varat parādīt īstu godu,” tie sacīja. – “Tur tas lielais lauks,” kāds piedzīvojis sirmgalvis reiz viņai paļāvīgi teica, “jums ienestu divkārt vairāk, ja to pareizi apstrādātu. Tie citi to neprot; ļaujiet, lai es to apstrādāju un apseju, bet iekārtojiet tā, it kā tas nejauši nāktu manās rokās, lai neviens netiktu aizvainots.” Baroniete tā izdarīja, un rudens parādīja, ka sirmgalvim bijusi taisnība. Smalkjūtība, ko viņš izrādīja, ir Liepu muižas zemniekiem raksturīga. Savu saimi viņi tur kā pašu bērnus; savām sievām un meitām viņi izdrāž vieglākus un glītākus darbarīkus. “Jo sievietes ir vārīgākas nekā mēs,” viņi mēdz teikt.

Diemžēl tamlīdzīgas parādības ir tikai ātri aizslīdoši me-teori. Zemnieku tikumība un labklājība ceļas un krīt līdž ar

viņu kunga saprātību un cilvēcību. Viss viņu stāvoklis ir nemītīgs paisums un bēgums, kur mainās laime un posts, izglītība un lopiska rupjība. Pietiks viena vienīga piemēra, lai parādītu, kādu ceļu parasti iet zemnieku novadu izglītība, kurā tiek sperti pirmie soļi.

Kāds muižnieks, kas sajuta, ka muižas īpašnieks var gan sev iemantot augstāku slavu nekā likt katru gadu izvest tūkstoš vezumu mēslu vairāk par savu priekšgājēju un ka zemnieku pārticība īstenībā ir dzimtkunga drošākais bagātības avots, izlietoja visus spēkus, lai celtu savu zemnieku labklājību. Viņš ar tiem apgājās saudzīgi, prasīja no tiem tikai to, ko prasīt viņam bija tiesības, rūpējās par viņu bērnu mācīšanu; viņš pūlējās ieviest zemnieku saimniecībās rosību un kārtību un, lai pamudinātu tos uz tikumību un uzcītību, tad darbīgākajiem, krietnākajiem un pieklājīgākajiem zemniekiem izdalīja jostas ar savu ģerboni. Šis sava veida ordeņa lentes, kas saprātīga cilvēka acīs bija tikpat pagodinošas un dažā ziņā varbūt pat vairāk cienījamas nekā visas citas, kādas piešķir valdnieka labvēlība, izraisīja tik dzīvu sacenšanos, ka S. muižas zemnieki ar savu izglītību, turību un taisnīgumu drīz stipri izcēlās visu kaimiņu starpā. Šis cilvēces draugs nomira. Viņa pēcnācējs sev mājās nodibināja orķestri, pieņēma darbā mūziķus un tēlniekus, pārvērtā savu mežu par angļu parku un lika iekārtot šosejas no vienas lopmuižas uz otru. Tā viņam neatlika laika interesēties par saviem zemniekiem, tiem tikai bija jāizpilda viņa smieklīgās iedomas. Tiem gandrīz vairs nepalika vaļas bez tam vēl apkopt arī savus laukus, un viņus nodeva mantkārīga muižkunga rīcībā, kas nedaudzos gados viņus tā izsūca, ka tie kļuva par visnabadzīgākajiem un drīz arī par vispalaidnīgākajiem radījumiem visā novadā. Ja vien šis dzimtkungs-estēts grib, lai viņam paliktu darbarokas meža postīšanai, tad viņam gandrīz ik gadu par tūkstoš dālderiem un vēl lielākām summām jāpērk labība, lai to varētu aizdot saviem zemniekiem. Bet šādi aizdevumi tikai vairo nabadzību, jo rudenī tie atkal ar augļiem jāatdod. Bez tam tie iet caur minētā muižkunga rokām,

kurš nelaimīgajiem bieži vien ne puses no noteiktā daudzuma neatdodot. Tomēr zemnieku skrandas apvainojušas dižciltīgā mākslas cienītāja acis. Tāpēc viņš katru gadu sarīko izlozes, kurās vīri un sievietes iegūst jaunus tērpus. Svētdienās visi lepojas jaunās drēbēs; tikai bieži atgadoties – *risum teneatis!*¹ –, ka viņiem zem jaunā kamzoļa neesot krekla.

Es vēlreiz ieskatos latvieša tēlā, ko šeit esmu devis, un man jāatzīst, ka tas nav nekāds jaukais. Neattīstīti, notru-
lināti viņu lielum lielais vairums maldās pa dzīvi un nezina
augstāku laimi kā ar veselu muguru paēsties pelavu maizes,
nezina citu drosmi kā pacelt acis uz lielkungu, nezina citu
gudrību kā neļaut sevi pieķert zādzībā. Lopiski piedzerties
tikai svētdienās vien viņam ir tikums, netikt pērtam viņam
ir gods. Vārdu sakot, viņš ir tāds, kāda var būt tauta, kuras
cilvēcību jau sešus gadsimtus kremt verdzības pūķa zobš.
Bet es ticu, – mani lasītāji būs tik taisnīgi, ka ienīdis
nevis sakropļoto raksturu, bet šā sakropļojuma cēloņus. Rie-
bumu pelna nevis senās Romas pundurīši, bet gan vergu
tirgotāji, kas bērņus ieslodzīja kastēs, lai tos padarītu par
monstriem.

¹ Valdiet smiekļus. (Tulk. no latīņu val.)

Trešā nodaļa

VIDZEMES ZEMNIEKU KLAUŠAS UN NODEVAS

*In vain kind seasons swell the teeming grain:
The show'rs distill, and suns grow warm in vain!
The swain with tears his frustrate labour yields,
And famish'd dies amidst his ripen'd fields.¹*
Pops¹¹

No tā laika, kopš pazīstams Ruso darbs “*Contract social*”, vispār atzīts, ka katras valsts satversmes pamatā ir klusējot noslēgts līgums. Tomēr taisni tāpēc, ka tas ir noslēgts, tikai klusējot, ka to pēc katrreizējiem apstākļiem paplašina, ka to neapliecina neviens dokuments, šis līgums liekas nenoteikts un dod izdevību to tik bieži pārkāpt. Spēcīgākie jo labprāt sev saka, ka šāda līguma nemaz nav, tāpēc ka to nevar uzrādīt. Tomēr cilvēka jūtas un taisnīgums pauž visu tā saturu bez izlaidumiem un galvo par to. Ja to lauž, tad pietiek apvainotās cilvēka tiesību sajūtas, lai apspiestajam izskaidrotu, ka līgums ir laužts, un sāpes un izmisums dažreiz pēc gadsimteniem ilgām mokām spiež viņiem rokā ieročus, lai atriebtu savu kaunu un ciešanas un atjaunotu pirmatnējo līgumu. Bet tad viņš vairs pie tā neapstājas, un taisni tā nenoteiktība, kas bijusi tik izdevīga apspiedējiem, viņam noder, lai varētu tiem bezgalīgi atriebties un tos pazemot.

¹ Velti jaukais gadalaiks briedina bagātu ražu; velti list lietus un saule kļūst siltāka. Ar asarām acīs zemnieks dara savu darbu, kas tam nenes nekādu labumu, un savu briedošo druvu vidū mirst bada nāvē. (*Tulk. no angļu val.*)

¹¹ Aleksandrs Pops (1688–1744) – ievērojams angļu dzejnieks, angļu klasicisma pārstāvis. (*Red. piez.*)

Visu gadsimteņu vēsture skaļi sludina šīs patiesības; tāpēc domājošam cilvēkam tās nav jāatgādina; vienīgi despoti tās pārprot vai, pareizāk, cenšas pārprast. Ja kādam mazāk ievērojamam Vidzemes muižniekam sacītu: "Šie ļaudis, kas lokās zem tavas pātagas sitieniem un kas ir tavas nereti bezjēdzīgās iegribas rotaļlietas, apstrādā tavus laukus un baro tevi tikai uz zināma līguma pamata. Viņi ir tavi līdzcilvēki, tavi brāļi, kas dzimuši ar tādām pašām prasībām pēc labklājības un laimes, kādas ir tev. Viņi ir tev piešķirti, lai tiktu apstrādāti lauki, nevis lai tu viņus izputinātu, mocītu vai pat pa vienam pārdotu. Viņi pieder tev par tik, par cik tu esi ieguvis tiesību prasīt no viņiem mērenu un noteiktu darbu, bet nevis kā cilvēki." Kas tā iedrošinātos runāt, es saku, tam būtu jābaidās, ka viņu vai nu izsmies kā ārpātīgu, vai sāks turēt aizdomās kā dumpinieku. Lielākā daļa muižnieku joprojām domā, ka viņu tiesības pār dzimtcilvēkiem nav lēņa kunga tiesības pār vasali, bet miesnieka tiesības pār nopirktiem lopiem. Katrs latviešu labā izdots rīkojums tiem liekas kā viņu īpašuma aizskārums un netaisnība. Kurnēdami viņi tam paklausa vai arī lūko to apiet un sūdzas par samaitājumiem laikiem, kas laupījuši viņiem vaļu bruņnieciskiem briesmu darbiem. "Vai es savu īpašumu, kas man pieder bez ierobežojumiem, nevaru valdīt, kā gribu?" – tā sacīja dižcilvēgie necilvēki – ordeņa mestri, kad tie savus pavalstniekus lika mocīt vai nocirst tiem galvas. Tos pašus vārdus vēl tagad atkārtu viņu pēcnieki, kad tie izsūc zemniekus ar patvaļīgām klausām.

Neraugoties uz visu spriedelēšanu, un lai arī to apliecinātu dokumenti, vēsture neapgāžami pierāda, ka dzimtkunga un dzimtcilvēka attiecību pamatā ir abpusējs līgums. Vācieši piesavinājās zemi, pamatojoties uz tā saucamajām iekarotāju tiesībām; bet, tā kā paši nespēja vai negribēja to apstrādāt, tad daļu atstāja tās īstajiem kungiem ar noteikumu, ka atlikusī daļa tiem jāapstrādā viņu – svešo laupītāju labā. Te mēs redzam formālu līgumu, kas nosaka pienākumus. Tā kā latviešiem tika atstātas viņu būdas un daļa no tīrumiem, tad bija saprotams, ka no viņiem neprasis vairāk par to, cik tie

spēj darīt un cik vērtā ir viņiem atstātā daļa. Bija saprotams, ka viņiem vajadzēja laika arī pašiem sev, lai varētu iegūt uzturu un arī labklājību. Jo latvieši bija līguši par taisnīgu darbu, nevis par ubaga spieķi vai bada nāvi. Viņus apspieda, un pēc asiņainiem, bet veltīgiem nemieriem tie ķērās pie cita glābiņa: viņi izceļoja – gluži tāpat, kā miermīlīgās bites atstāj stropu, kurā iemitinājušās karmenes, kas ir stiprākas par tām. Vācieši redzēja, ka viņiem nu atliek viens no diviem: mirt badā vai strādāt pašiem. Vislabākā izeja būtu bijusi noteikt pienākumus ar likumu; bet lepnajiem muižniekiem bija tikamāk uzskatīt to par tiešu noziegumu, ka zemnieks atstāj savu māju, – ko viņš taču tikai ar sāpošu sirdi varēja izdarīt. Muižas īpašnieks drikstēja aizgājējus vajāt, ķert un sodīt par bēgšanu. Tā latvieši kļuva par *glebae adscripti*. Viņus piespieda izpildīt līgumu, ko bija noslēguši to vājie senči; bet taisni ar to taču šo līgumu apstiprināja arī otrā puse. Pa to laiku daudzi apgabali ļaužu aiziešanas, nobendēšanas vai slimību dēļ bija kļuvuši tukši no iedzīvotājiem. Valsts, tas ir, toreiz muižnieku sapulce, tātad nolēma, ka tie kungi, kuru novados ir vairāk ļaužu, var atsevišķus cilvēkus vai ģimenes pārdot, tas ir, var tās tiesības uz viņiem, kas tiem piederēja, atdot citiem. Bet šīs tiesības no paša sākuma pamatojās uz minēto pirmo līgumu un nevarēja būt citas kā tās, ko šis līgums piešķīra. Latvieši bija pārvērsti par lietām, muižas zemnieki par tās lopu baru, no kura īpašnieks pēc sava prāta varēja iznīcināt vai pārdot, ko viņš gribēja; tomēr līgums pastāvēja. Tas ieguva jaunu spēku, kad bruņniecība zaudēja zemes virsvaldību un pati kļuva par pavalstnieci monarhistiskā valstī. Proti, no tā laika zemnieks vairs nebija vienīgi muižnieka īpašums: viņš kļuva arī par valsts īpašumu un locekli; viņš nonāca valsts gādībā un varēja gaidīt, ka tā aizsargās un saglabās viņa tiesības.* Valdnieka acīs bruņniekam vajadzēja būt tikpat svarīgam kā zemniekam; bet gudra

* Ka valdnieki uz šo lietu raudzījās no šāda viedokļa, to pierāda rīkojumi, kurus poļu, zviedru un krievu valdības izdevušas zemnieku labā. Sk. nākošajā nodaļā.

valdnieka acīs pēdējam vajadzēja būt zemestēva rūpju vissvarīgākajam priekšmetam. Visām nebūšanām, kas bija kļuvušas iespējamās zemes suverenitātes dēļ, vajadzēja izbeigties līdz ar šo suverenitāti. Tātad vienīgā privilēģija, ko muižniecībai apstiprināja attiecībā uz zemniekiem, bija jau vairākkārt minētā pirmatnējā līguma turpināšana, kuram tagad atkal vajadzēja parādīties savā pirmveidā. Muižnieki vairs nedrīkstēja apieties ar saviem līdzpilsoņiem kā ar dzīvām peļņas mašīnām, kuru labā dara tikai tik daudz, cik vajadzīgs, lai tās neapstātos. Viņiem vajadzēja savas prasības ierobežot līdz taisnīgiem apmēriem vai arī sagaidīt, ka likumdevēja vara, tās noteicot, ievēros stingru taisnību. Tikai ne jauši apstākļi neļāva valdībām, zem kurām Vidzeme atradās pēc ordeņa mestru varas izbeigšanās, šai ziņā izmantot savas tiesības. Viņas apmierinājās ar pagaidu pasākumiem un neatlaidīgiem atgādinājumiem dzimtkungiem, lai tie savos darbos un prasībās izturas cilvēcīgi. Kādā mērā muižnieki šos aizrādījumus ievēroja, kādā mērā viņi pildīja un vēl tagad pilda pamatā esošo līgumu, būs redzams no sekojošā.

Zemnieku klausas katrā muižā ir citādas atkarībā no kunga iedomām un vajadzībām; jo viņa griba ir vienīgais likums. Bet, tā kā šī griba gandrīz visur ir apmēram vienāda, tad starpība nemēdz būt liela. Tikko kāda muiža izgudro jaunu klausu veidu, kaيميņi tai dara pakaļ, un nedaudzu gadu laikā tas jau ir parasts visā zemē. Vienīgi zemes un muižas atrašanās vietas dažādība rada dažādību zemnieku klausās un apstākļos. Starp citu, iepriekš jāpiemin, ka manis sniegto ziņu avots ir dažādu muižnieku un mācītāju liecības, kuras es esmu rūpīgi salīdzinājis ar viņu zemnieku liecībām.

Vidzemē muižas aprēķina pēc arkliem, tas ir, pēc darba spējīgo vīriešu skaita un iestrādātās zemes platības ienākumiem.¹³ Katrs arkls ir sadalīts divās, četrās vai vairāk zemnieku mājās. Ceturtdaļarklinieku ir visvairāk; tātad, runājot par zemnieku mājām, es domāšu tādas.

Ceturtdaļarkls jāapstrādā vismaz trim darba spējīgiem vīriešiem un tikpat daudzām sievietēm. Tam reti kad ir vairāk par sešiem pūriem sējuma un atbilstoša platība pļavu,

ganību un meža.* Labos gados raža dažā vietā sasniedz desmito, dažā tikko sesto graudu. Ja ņemsim vidējo skaitli, tad katrs ceturtdaļarklinieks saņem 48 līdz 50 pūrus rudzu virs sēklas. Bet uz sešiem strādājošiem droši var skaitīt divus vecus cilvēkus un četrus bērnus (neierēķinot zīdaiņus) un uz katru cilvēku piecus pūrus rudzu, tātad visas saimes pārtikšanai – 60 pūrus. Tātad parastos gados katram ceturtdaļarkliniekam pietrūkst 12 pūru.** Bez tam no savas ražas viņam jāmaksā nodevas muižai, mācītājam, skolotājam; viņam jānolīdzina pērnā gada parādi ar augļiem (17 procentu par pusgadu). Ja pat visbagātākajos gados zemē neplosās vispārējs bads, tad tikai tāpēc, ka latvieši maizes miltiem jauc klāt miežus, auzas, bet it sevišķi pelavas; arī tāpēc, ka viņi aprīlī dabū aizdevumu no muižas un ka viņiem ir mazi blakus ienākumi, kas tomēr nav pieskaitāmi zemes vērtībai. Pēc vājām ražām cilvēki nereti mirst badā. Pilsētas tad mudž no nabagiem, kuriem netrūkst ne spēka, ne darba gribas, bet trūkst tikai izdevības strādāt un pelnīt un kuri ķeras pie visnedabiskākiem barības līdzekļiem.*** Protams, tā sekas ir epidēmiskas slimības.

* Lielākajā daļā novada tas tā ir. Dažos zemniekiem nav malkas un ir maz siena, toties labāka zeme. Citos zeme nekam neder, bet ir daudz malkas, daudz siena vai arī zvejas iespējas. Tātad ceturtdaļarklinieka ienākums gandrīz visur ir vienāds. Vietām sadalījums ir tik neprātīgs, ka vienam ir vairāk, nekā viņš spēj apstrādāt, bet otram nav vietas, kur likt lietā savu uzcītību. Par klāt piepirkšanu nav ko domāt, jo zeme pieder muižai, kas to atņem, kad vien tai patīk. Trūcīgākie tāpēc ķeras pie amatiem un tā dažreiz kļūst turīgi.

Dažiem maniem lasītājiem Vācijā man jāpiezīmē, ka zemnieki Vidzemē sēj tikai rudzus, miežus, auzas un mazliet linu un kaņepju. Tā saucamie Rīgas lini un Rīgas linsēklas pa lielākajai daļai ir Lietuvas ražojumi, kurus ved lejup pa Daugavu, tāpat arī lielākā daļa izvedamās labības.

** Es neesmu pirmais, kas publicē tādu aprēķinu. Cienījamais autors žurnālā "Provinzialblätter" (kā runā, mācītājs fon Jannava kungs) 1786. gada pirmās burtnīcas 104. lappusē rēķina līdzīgi; bet iztrūkums viņam iznāk mazāks. Kā liekas, viņš runā par mazāk apdzīvotu novadu un piešķir vienam cilvēkam tikai četrus pūrus rudzu, kas gan ir par maz.

*** Es pats redzēju, ka kāds no šiem nelaimīgajiem, veselīgs, 18 gadus vecs jauneklis, Limbažos rīja ielas dubļus.

Bet mēs runāsim vienīgi par bagātām ražām; aizmirsīsim, ka labības ražotājiem, citu kārtu barotājiem, nevajadzētu ēst pelavu maizi; pat tad mēs atradīsim, ka zemnieks no savas zemes ir tikai paēdis. Kā lai viņš apmierina savas pārējās vajadzības? Viņa aitu bars tam varbūt dod pašu nepieciešamāko apģērbu, viņa linu lauks – veļu. Bet viņa bērniem arī nepieciešams tas pats, un viņam kā cilvēkam dažreiz vajadzīga atpūta draugu pulkā krogā, lai nepalaistos glēvumā un nepanīktu savā postā. Lai sagādātu tam naudu, viņam neatliek nekas cits kā pārdot savu siena krājumu un mērdēt lopus badā, par lētu naudu pārdot savu labību rudenī un pie tam staigāt skrandās un taisīt parādus;* bēdīgs un tomēr nenovēršams liktenis. Nelaimīgais taču nedrīkst nemaz censies pēc labāka stāvokļa, ja negrib, lai ar viņu apietas kā ar noziedznieku. Viņa posts ir likumīgs un viņa jūgs nenometams. Šo jūgu nest un būt par ubagu – paskatīsimies, kas viņam par šo labvēlību jādara.

Ceturtdaļarklinieks kalpo ik pārnedēļas, tātad gadā divdesmit četras līdz divdesmit piecas nedēļas ar vienu kalpu un vienu zirgu. Vasaru šos strādniekus izlieto lauku darbiem; sējas laikā tiem jāierodas trīskārtīgā skaitā. Lai slīņķis par maz nestrādātu, tad muižnieku tēvišķā gādība ir izgudrojusi tādu līdzekli, ka katram arājam ierāda savu gabalu, kas tam pa dienu jāapar. “Ļoti pareizi,” iesauksies dažs labs pirmajā acumirkli. Bet, lietu izmeklējot pamatīgāk, atradīsim, ka te, tāpat kā gandrīz visur, ievests labs ierīkojums, lai to varētu ļaunprātīgi izlietot. Tā kā šādā kārtā katram strādniekam ir jāapstrādā zināms lauka gabals, tad, uznākot sliktam laikam, viņu atlaiž uz māju; bet ko lai viņš tagad tur dara? Zemnieka tīrumā taču list tāpat kā muižas tīrumā. Iestājoties labam laikam, steidzami jāierodas diviem vai trim vīriem, lai bez

* Vai arī zag. Nelaiķis pulkvedis-leitnants fon T. turējās pie principa – tikai nabagus celt par rijniekiem, lai tie sev sazagtu turību. Šis solis līdzēja; bet minētos ļaudis nežēlīgi pēra, ja viņi ļāvās pieķerties. Viņš būtu pelnījis lielāku atzinību, ja savu zemnieku labklājību būtu cēlis ar taisnīgumu un prātīgiem iestādījumiem, nevis tīši maitājis viņu raksturu.

vainas nokavēto panāktu, un zemnieka lauks paliek neap-
kopts. Vai tad nav viegli saprotams, ka viņa raža iznāk
niecīga?

Vēl vairāk! Muiža pēc patikas paplašina savus laukus,
neradot nejauko iespaidu, ka tiek palielinātas kļaušas; jo tā
taču neprasa divus arājus nedēļā – tā tikai liek katram simt
kvadrātasu vairāk iemērīt. To muiža var darīt, jo nav likuma,
kas nosacītu samēru, kādā jābūt muižas lauku platībai pret
zemniekiem. Ja strādnieks savu nedēļas mēru nevar apart,
tad viņš ir bijis slinks un atlikums saimniekam vēlāk jāap-
strādā.

Dažas muižas ir gājušas vēl tālāk, lai cik neticami tas arī
izklausītos. Proti, katram saimniekam iedala vienu lauka
gabalu, kas viņam muižas labā jāapar, jāapsēj un arī tālāk
jāapstrādā. Bez tam viņam vēl jāsūta viens strādnieks, kuru
izlieto jauniekārtoto blakus muižu, tā saucamo lopmuižu ze-
mes apstrādāšanai. Pēc dažiem gadiem šo zemi atkal var
iemērīt saimniekiem un ierīkot jaunas lopmuižas. Tā tas tur-
pinās, kamēr ir brīva zeme; un tās Vidzemē vēl tik drīz ne-
trūks. Lielākā daļā novadu vēl ir daudz neapstrādātas zemes.
Muiža palielina savu lopu skaitu, savus sējumus, savus
ienākumus; un zemnieks? –

Ziemu nedēļas strādniekiem katru dienu jānocērt un jā-
pieved viena ass malkas, vienalga, kāds būs laiks un ceļš.
Daži prātīgi kungi iekārtojuši tā, ka malku mežā cērt pa ru-
dens lietūs laiku un pieved tad, kad ir labs ragavu ceļš; tomēr
kā vienu, tā otru darbu gan diemžēl veic ar tā saucamajām
ārkārtējām talkām. Bet lielākajai daļai rūp vienīgi tas, lai
asis – tiktu pareizi izmērītas.*

Lai pienācīgi atzīmētu muižnieku kungu asprātību,
man jāpastāsta, kas 94., 95., 96. gadā, varbūt arī jau agrāk,

* Malkas patēriņš Vidzemē ir milzīgs. Kāda muiža Rīgas apriņķī, pie-
mēram, ik gadus viena pati izlieto 1600 asu. Tādēļ dažās vietās malkas
jau ir ļoti maz, bet šo trūkumu jūt vienīgi zemnieki, kuriem tā, piemēram,
Piebalgas draudzē, jāved trīs jūdzes. Tomēr par to vienam strādniekam
tur ik nedēļas jāpiegādā tikai viena kubikass.

notika bergas muižā. Muižnieks atzina, ka zemniekiem taču esot vienalga, kādam nolūkam viņš izlieto strādniekus. Viņš tad nu tiem visu ziemu lika zvejot, un vasaru zemniekiem bija jāatstāj savi lauku darbi, lai dažas jūdzes attālu pievestu viņam vajadzīgo malkas daudzumu; protams, bez kādas atlīdzības.

Bez zirdziniekiem katrs ceturtdaļarklinieks vēl ik pārnedēļas dod vienu kājnieku, bet viss apgabals kopā ik nedēļas divus vai četrus pieaugušus ganus un pa svētdienām vai svētku dienām divus vai vairāk sargus.

Tālāk, mēslošana un apsēšana notiek bez atlīdzības ar diviem vai trim zirgiem no katras mājas. Siena un labības pļaujai, tāpat citiem lielākiem darbiem, zemnieku mājas sūta trīs, četrus, piecus strādniekus vai tik, cik muiža prasa, tā ka visi darba spējīgie cilvēki ir sapulcēti muižas klaušās. Zemnieka paša saimniecība pa to laiku paliek neapkopta; viņa tīrums netiek apsēts, viņa siens sapūst, viņa druvā izbirst graudi. Bet kas par to? Muiža ir izmantojusi labo laiku, un tai vairs nav jābaidās ne no kādiem zaudējumiem.

Par šādiem kopdarbiem – te tos sauc par talkām – ļaudis dažās muižās pa to laiku dabū ēst; citās saimnieks ik gadu dabū vienu vai divus mērus labības; lielākā daļa muižu nedod it nekā un tomēr gandrīz visu vasaru strādā ar šādiem talciniekiem.

Nekas nav ļaunāks zemniekiem kā šāda talka, kas viņiem taisni vissvarīgākajā gadalaikā laupa strādniekus, ko viņi cauru ziemu barojuši. Neauglīgākos apgabalos pietiktu ar šo iekārtojumu, lai viņus padarītu par ubagiem; bet viņiem ir vēl vairāk klaušu. Ja dzimtkungs nodomājis celt ēku, tad viņš nevilcinoties saviem zemniekiem pavēl pievest būvkokus un sūtīt strādniekus. Ja viņš grib zvejot, dēļus zāgēt, veļu mazgāt, ja viņam vajag ziņneša utt., tad viņš liek pasaukt, ko grib. Bet kad zemnieks apkopj savus laukus? Pa svētdienām un svētku dienām. Ir skumji redzēt, kā nabaga ļaudis šais dienās, kad turīgais labsirdis pat saviem lopiem ļauj atpūsties, pār arklu saliekušies vai arī ar izkapti un sirpi rokā vaiga

sviedros nes savu postu! Cik daudz nopūtu – lādēt viņiem vairs nav drosmes! – cik daudz izmisuma asaru nelūdz debesīm taisnības! – Blēņas! Mēs taču esam pārāk apgaismoti, lai padotos tādai jūtēlībai. Tā vietā ir atrasti līdzekļi, kā pie-savināties vēl arī daļu no viņu svētdienas. Svētdienā taču zemnieks strādā brīvprātīgi; tāpat lai viņš strādā arī muižai. Tādēļ daudzās muižās zirdziniekiem, kad tie pirmdienas rītos ierodas klaušās, jāieved vezums meldru pakaišiem vai arī bērzu zari aitu nakts barībai.*

Kājniekiem bez izņēmuma – atkarībā no gadalaika – jāpiegādā sēnes, ogas, vēži, rieksti utt.

Šīs pēdējās nodevas, kas spiež zemniekus arī svētdienā ziedot savu vareno kungu mantkārībai, nav ar likumu ne noteiktas, ne atļautas. Tās uzskata par sīkumiem, bet tādas tās taču nebūt nav, jo prasa laiku un pūles un rada izdevību jaunām pārestībām un spīdzinājumiem, un to apmēri ir nodoti lielmātes ziņā. Tas ir viņas darbalauks, kur tā tēlo vald-nieces lomu un visus tiranizē. Bet šim nolūkam viņai jau tā ir diezgan izdevības. Arī viņa sadzen kopā meitas, kad un cik vien tai tik, uz kāpostu un kartupeļu dēstīšanu utt., veļas mazgāšanu, linu, kaņepāju un vilnas apstrādāšanu. Bez tam vēl katrai saimniecībai jāsavērpj mājās trīs līdz sešas mār-ciņas linu muižai. Ja diegi neizdodas pietiekoši smalki, tad par līnēm jāsamaksā un jāvērpj jauni diegi; bet netiek aiz-mirsts arī atalgot ar pātagu. Toties cienīgajai kundzei paliek prieks palielīties ar saviem linu audumiem un pielocīt savām meitu jaunkundzēm pūru, kura saturā, par laimi, pērto sievu un meitu asaras nav atstājušas nekādus traipus.

* Kāds muižnieks, lepodamies ar savu saimniecisko gudrību, man reiz stāstīja, ka viņš devis rīkojumu tā darīt. Īgnuma pilns es tai pašā dienā šo jauno ziņu izstāstīju mācītājam un sagaidīju, ka viņš par šiem spaidiem tāpat uztrauksies kā es. "Sieviņ," viņš sauca, "paklausies, kas - kungam par jauku iedomu! Cik siena tā var ietaupīt! Es domāju, darīsim arī mēs tāpat." – "Zināms," cienījamā kundze priekā gaviļēja. Atsauca saimnie-cības pārziņi, apsprieda pasākumu un uz karstām pēdām to ieveda. Tā domā un jūt Vidzemē.

Apgabalos, kur iespējams plostot, zemniekiem bez visām minētajām klaušām pa ziemu vēl jāpiecērt daudzi simti baļķu un tikpat asu malkas un tāpat bez kāda atalgojuma jāaizpludina uz pilsētu. Citos apgabalos, kur visa malka jau sadedzināta, viņiem jādod savi ļaudis kūdras rakšanai. Īsi sakot, katrs peļņas avots, ko dzimtkungs izdomā, katra jauna vajadzība, ko viņš sajūt, ir nelaimīgajiem latviešiem jauna nasta.

Es saviem lasītājiem varētu atstāstīt jo garu virkni bēdīgu piemēru; bet es te aprobežošos tikai ar dažiem, kurus pieredzēju trīs vai četras jūdzes plašā apgabalā.

1795. gada rudenī dzimtkungs fon A. pamodās nakts vidū un redzēja vai vismaz apgalvoja, ka redzējis divus zagļus, kas taisījušies ielauzties pa viņa logu. Viņš sauca pēc sulaiņiem un – izlēca pats pa logu laukā. Zagļi nozuda, bet atstāja ļoti jūtamam slogu zemniekiem. Augstais kungs atrada, ka viņam vajadzīgs naktssargs, – un pieņēma tādu? Nē jau! Tas viņam būtu maksājis naudu. Bez tam ir taču vistsnīgāk, ka apakšnieki paši, savai veselībai un mantai par ļaunu, ir nomodā pār sava lielkunga dārgo dzīvību un naudu. Un tā otrā dienā tika pavēlēts, ka katru nakti muižā jāierodas diviem namatēviem vai, kā viņus te sauc, saimniekiem, kam ar tarkšķi jāstaigā pa pagalmu. Ka cienījamam kungam nav ne mazākās tiesības to prasīt, ka šiem nabadziņiem pēc nogurdinoša dienas darba jāstaigā apkārt, lai laiks būtu cik nejauks būdams (ja viņi kaut kur nolien patverties, tos soda), ka nākošajā dienā viņi, protams, nevar kārtīgi strādāt un tā bez kāda atlidzinājuma zaudē daudz no saviem ienākumiem, – visu to nav ko ņemt vērā, jo – viņiem taču nav nekādu tiesību. Viņiem jātarkšķina, *car telle est la volonté de Monseigneur*.¹

Šis pats kungs, kas, blakus minot, katrā izdevīgā gadījumā vai izkūst aiz cilvēkmīlestības un augstsirdības, nodomājis celt sev mūra dzīvojamo ēku. Jau vairākus gadus viņa lepnība cīnās ar skopumu, kas līdz šim kavējis izpildīt šo nodomu.

¹ Jo kungs tā grib. (*Tulk. no franču val.*)

Katram gadījumam viņš atrada par labu piegādāt materiālus, jo tas viņam taču nekā nemaksāja. Pērn gad viņš tikai paziņoja saviem zemniekiem, ka katram no tiem jāpieved viena ass akmeņu, tas ir, tāda akmeņu kaudze, kas ir asi gara un plata un pusasi augsta. Sanāca liels daudzums. Šogad viņš pavēlēja, ka katram jāpieved divas asis. Kamēr es rakstu šīs rindiņas, visi vīrieši visās mājās rudens sniega putenī staigā pa tīrumu ar laužņiem. Tas viņiem prasīs trīs nedēļas, un par to viņi nedabūs ne paldies. Nākamgad tiem varbūt būs jāpieved četras asis. Un kāpēc ne? Kaut arī lielākajai daļai no tiem ir desmitreiz vairāk iekšējās vērtības nekā augsti dzimušajam nelietim, tie tomēr ir viņa pilnīgs īpašums. – Viņa pilnīgs īpašums! – Cilvēks šausmās nodreb, to iedomājoties.

Kāds viņa kaimiņš, kura muiža atrodas deviņas jūdzes no Rīgas, parasti uzturas šai pilsētā un nodarbojas ar naudas veikaliem. Īre maksā lielu naudu; viņš nolēma celt savu namu, un zemniekiem vajadzēja pievest materiālus, tātad vairākus gadus bez atlīdzības jo bieži mērot astoņpadsmit jūdzes. Beidzot viss savests; bet te atrodas kāds, kas arī grib celt namu un sola par materiāliem labu naudu. Laipnais cilvēku draugs tos tūlīt atdod viņam un – dzenā atkal savus zemniekus pa pasauli.*

Kāds cits muižnieks tai pašā novadā atrada, ka parastais draudzes pasts viņam iet par lēnu, jo ar to viņš saņēma laikrakstus vienu dienu vēlāk, nekā tas būtu iespējams citos apstākļos. Viņš saaicināja savus saimniekus un pavēlēja, ka turpmāk ikkatru pasta dienu, tātad divas reizes nedēļā, vienam no viņiem jāsūta cilvēks uz piecas jūdzes attālo apriņķa pilsētu pēc laikrakstiem; un tam bija jānotiek, jānotiek bez ierunām. Tātad, lai viņš savu ziņkārību varētu apmierināt divdesmit četras stundas agrāk, viņa ļaudīm bez atlīdzības katru gadu kļaušu kārtā jānostaigā 1040 jūdžu vairāk, tas iznāk uz katru saimniecību apmēram 35 vācu jūdzes.

* Tagad nams ir gatavs, un, kā dzird, īpašnieks to taisoties pārdot. Tātad zemniekiem droši vien vēl trešo reizi nāksies doties svētceļojumos.

Diezgan! Man turpmāk saviem lasītājiem jāatklāj vēl tik daudz neticamas muižnieciskās patvaļas veidu, ka šai vietā man jāsaudzē viņu pacietība un viņu jūtas. Jāpiemin, ka atstāstītos gadījumus Vidzemē tikpat kā neuzskata vairs par netaisnīem. Tur varbūt nav ne triju muižu, kurās nenotiktu līdzīgas lietas.

Muižas ražojumu izvadāšana ir otrs klaušu veids. Muiža ražo linus, labību, degvīnu, sienu, putnus, barokļus, sviestu utt. Šie ražojumi zemniekiem dažos apgabalos jāved trīsdesmit līdz četrdesmit vācu jūdzes tālu uz pilsētu un bieži tikpat smagi vezumi arī atpakaļ. Ir tiesa, ka zemē, kurā tik maz pilsētu (Vidzemes mazās pilsētiņas Vācijā pa lielākajai daļai būtu tikai ļoti niecīgi tirgus miestīņi), citādi gandrīz nemaz nav iespējams rīkoties. Bet kāpēc nav stingri noteikts, cik reižu katram zemniekam jābrauc klaušās un ka tam jānotiek tikai labos laika apstākļos? Es saku "stingri", lai tiesas to uzraudzītu un lai arī vismantkārīgākie un necilvēcīgākie būtu spiesti ņemt to vērā; jo neievērotu rīkojumu nebūt netrūkst.*

Gudri muižnieki pašu labuma dēļ cenšas zemniekiem atvieglināt klaušu ceļus. Turpretī peļņas kārie muižnieki parasti spekulē tādā kārtā, ka dzen savus ļaudis uz pilsētu, cik bieži vien iespējams, turklāt tieši vissliktākajā ceļā vai arī pa sējas un pļaujas laiku, jo tad pievedumi ir mazāki un cenas augstākas. Daži muižnieki vēl uzpērk lielus daudzumus labības, un zemniekiem tā, lai gan to nekādi nevar skaitīt pie muižas ražojumiem, bez atlīdzības jāved uz muižu un no turienes uz pārdošanas vietu. Tomēr – es gribu būt taisnīgs! Atrodas arī muižu īpašnieki, kas ir pārāk cilvēcīgi, lai prasītu

* Kādā 1765. gada 12. aprīļa ķeizara rīkojumā, kas 1784. gadā tika atkārtots, taisni teikts: "Izņemot muižas ražojumu izvadāšanu, zemniekiem nevar uzspiest nekādus citus braucienus, vai arī par šādiem braucieniem atļaut kādu darbu vai notiek abpusēja vienošanās." Bet par tādiem rīkojumiem neviens nebēdā, tāpēc ka neviens ierēdnis nepārtrauga to izpildīšanu un zemnieks nevar sūdzēt, lai gan viņš to drikst. Kad muižai kaut kā ievajagas no kāda attālāka apgabala, tad tā bez vilcināšanās liek zemniekiem doties ceļā.

tādas lietas bez maksas, un kas, kā viņi paši izsakās, savas vajadzības padara tikai par peļņas avotu saviem ļaudīm. -muižas dzimtkungs, vīrs, kas runā tikai sentimentālās sentencēs, piemēram, pircis šā 1796. gada ziemā daudzus tūkstošus ķieģeļu kādā citā – 11 vācu jūdzes attālā muižā, un katram saimniekam ar divām ragavām jābrauc tos atvest. Viņš gan saviem vergiem nav parādījis tik lielu cienību, lai viņiem pasacītu, vai tie kaut ko dabūs par šīm brīvklaušām vissliktākā ceļa laikā; bet viņš ir nodomājis par šo 44 jūdžu braukumu – *credite, posteri!*¹ – katram dot vienu pūru auzu, kuras zirgi tieši pusceļā varēs nobaudīt.

Pārmērīgās braukāšanas dabiskās sekas ir tās, ka pēc katras mīkstākas ziemas lielā skaitā sprāgst zirgi un zemniekam, kas pats tikko savu garu spēj vilkt ar pelavu maizi, jātaisa parādi, lai iegādātos jaunu zirgu. Parasti viņam kungs šim nolūkam aizdod naudu, pie tam – kāda augstsirdība! – bez procentiem, – jo citādi taču zemnieks nevarētu apstrādāt viņa laukus. Bet, tikko raža novākta, nosaka maksāšanas termiņu, kas zemniekam jāievēro, ja viņš negrib dabūt rīkstes. Tādēļ viņš nereti spiests pārdot visvajadzīgākos no saviem ražojumiem tādā gadalaikā, kad par tiem ļoti maz maksā.

Zemniekiem noteiktās nodevas muižai ir nauda, rudzi, mieži, auzas, lini, sviests, aitas, siens, vistās utt., kas uz katru ceturtdaļarklinieku iztaisa deviņus vai desmit dukātus; tā ir milzīga summa ļaudīm, kas pilda tik pārmērīgas klaugas un tik maz var nopelnīt!

Ar šīm nodevām muižnieki nerīkojas tik patvaļīgi, jo šai gadījumā novēršanās no vecā paraduma būtu skaidra un atklāta laupīšana un varētu zemniekus pārāk sanīknot. Bet, ja nu nodevas tiešām grib palielināt, tad izdomā kādu labdarību, un lieta darīta. Viens vienīgs piemērs, kuram par liecinieku es varu nosaukt grāmatas “Dzimbūtnieciskās verdzības vēsture Vidzemē” autoru,¹⁴ rādīs pietiekoši skaidri, kādus soļus sper, lai šīs nodevas par ? paaugstinātu.

¹ Ticiet, pēcteči! (*Tulk. no latīņu val.*)

Attālāk no pilsētas zemnieki netur putnus, izņemot vistas, un dara ļoti pareizi. Ja arī viņi tos varētu pārdot, tad tomēr ienākumi nesegtu ne pusi no barošanas izdevumiem, ievērojot labības trūkumu, un cilvēku putnu ganīšanai viņiem arī nav. Viņi paši dūnās neguļ, un par tik dārgiem kārumiem maksāt viņiem nenāk ne prātā. Tomēr daži dzimtkungi nolēma viņiem tādus sagādāt. Tie katram saimniekam uzspieda vienu pāri zosu un par to neprasīja vairāk it nekā ik gadus – atkal vienu pāri.

Mēs redzam, ka klausas ir visnevaldāmākās, savtīgākās patvaļas arēna. Bet kas latviešiem ir vissāpīgākais, kas tiem atņem spēku uz jebkuru darbu: pat šis bēdīgais stāvoklis viņiem nav drošs. Tāpat kā viņiem pieder tikai tas, ko dzimtkungs tiem visžēlīgi nevēlas atņemt, tā arī viņi paši ir tikai tas, kas dzimtkungam patīk. Ja tas vēlas, viņš spēj vairāk nekā jebkurš valdnieks Eiropā; viņš saimnieku pārvērs par kalpu paša mājās un kalpu par saimnieku. Viņš tā grib – un veselām ģimenēm jāatstāj savs tēvutēvu pavards, sava pašu celtā māja jāatdod citiem, jāredz, ka tīrumi, kurus viņi iekopuši, paplašina kunga laukus, un pašiem jāapmetas mežā vai arī jāizklīst pa pasauli. Viņš tā grib – un jaunajam zemniekam savi svārki jāpārmaina pret formas tērpu, uz mūžu jāšķiras no sirmajiem vecākiem un jāaiziet karā; jo žēlīgais kungs jau ir saņēmis maksu par viņa asinīm.*

Dzimtkunga varas pārrak nelietīgā izmantošana dūrās acīs nelaiķei ķeizarienei, kad tā 1763. gadā ceļoja pa Vidzemi.¹⁵ Pēc viņas sevišķas pavēles bijušajam ģenerālgubernatoram, grāfam fon Braunam, bija jāsapulcē muižnieki un tie jāuzaicina izbeigt šīs nebūšanas, dodot latviešu tautai noteiktu satversmi. Muižnieki priekšā celtās apsūdzības nosauca par meliem, novēla visu vainu uz matrikulā¹⁶ neuzņemtajiem muižu īpašniekiem – it kā uzņemšana matrikulā piešķirtu

* Lāudis, kas savus līdzpilsoņus pārdod vervētājiem, Holandē sauc par *zielverkoopers*¹ un Anglijā par *kidnappers*.¹¹ Viņi ar šo amatu nodarbojas slepeni, un viņu alga ir kauna stabs.

^{1, 11} – dvēseļu tirgotāji.

cilvēciskas jūtas! – un lūdza neierobežot viņu priekšrocības. Bet, tā kā valdības prasības bija noteiktas un citi apstākļi momentu vērta vēl kritiskāku,* tad nosprieda vismaz kaut ko darīt. Starp citu arī noteica, ka katram muižas īpašniekam rakstiski jāuzdod, ko viņš no saviem ļaudīm prasa. Katrs rakstīja, ko gribēja; un daži kāri izlietoja šo izdevību, lai it kā likumīgā kārtā paaugstinātu kļaušas. Visus šos iesniegumus nodeva kameralvaldei, un tiem vajadzēja palikt par mūžīgu mērauklu. Bet, tā kā no zemniekiem nekādas ziņas neievāca un arī nekad nav notikusi nekāda vispārēja izmeklēšana, vai šo mērauklu ievēro, tad visa šī lieta nedeļa tikpat kā neko. Tāds ir gandrīz visu rīkojumu liktenis, kurus valdība dod zemnieku labā. To nolūks un gars, kādā tie sastādīti, ir teicami. Bet šos rīkojumus izpildīt uzdod cilvēkiem, kas paši ir muižu īpašnieki; taču ne tāpēc šie rīkojumi tiek – izsludināti?

Kāds vēlāks notikums muižniekiem radīja izdevību galīgi nokratīt vieglos spaidus, ko viņiem bija uzlikušas minētās sarunas, un pilnīgi atjaunot agrāko neierobežotību.

Proti, 1783. gadā kronis zemniekiem veco naturālo nodevu vietā uzlika galvasnaudu, ko 1794. gadā naudas vērtības krišanas dēļ paaugstināja līdz simts kapeikām no katras vīrieša galvas. Dažos apgabalos latvieši vienkārši nespēja samaksāt šo naudu. Citos viņus pierunāja labprātīgi nodoties muižnieku rokās vai, pareizāk, mesties zem viņu papēža. Tātad muižnieki samaksā šo galvasnaudu, bet toties ņem senās kroņa nodevas un uzliek tik daudz jaunu kļaušu, cik tiem tik. Tā, piemēram, Alderu muižā senāk astotdaļarklinieks deva strādnieku trīs dienas nedēļā, turpretī tagad viņš pilda kļaušas no aprīļa līdz septembrim četras dienas nedēļā, kā man muižas īpašnieks pats stāstīja. Aprēķinot veco nodevu vērtību, kā arī dienas naudu par jaunajām kļaušām, sapratīsim dzimtkungu laipno labdarību, no kuras latvieši, kā redzam, pamatoti baidās.

* Šie apstākļi un daļa no paša uzaicinājuma atstāstīti nākošajās nodaļās.

Pie tam neviens pat nepūlas izlikties par labdari, bet aprobežojas ar to, ka apmierina savus untumus. Esmu minējis jau daudz tādu piemēru; tāpēc šeit doti vairs tikai daži.

Kāds muižnieks ļoti lēti nopirka palielu muižu, kuras zemnieku labklājība bija kļuvusi par parunu. Lai izsargātos no bijušā saimnieka kļūdām – sliktas saimniekošanas un nolaidības, viņš ar saviem ļaudīm apgājās tik bargi un viņus tā nokalpināja, ka nedaudzu gadu laikā simt piecdesmit cilvēku aizbēga uz Lietuvu. Tomēr viņš tāpēc nebūt neatteicās no saviem nodomiem. Palikušajiem zemniekiem ne tikai vajadzēja apstrādāt visus tīrumus, kas viņam bija agrāk, bet bez tam vēl vest desmit jūdzes tālu uz Rīgu sienu no aizbēgušo zemnieku pļavām. Ka viņa dzimtcilvēki gandrīz visi tagad ir ubagi, tas laikam nav sevišķi jāpiemin.

Kādam citam muižas īpašniekam likās, ka viņam būtu izdevīgāk, ja viņš visus savas muižīņas laukus liktu apstrādāt sev vien un pats dotu zemniekiem maizi. Sirmajiem saimniekiem uz vietas bija jāatstāj savi pavardi, jāpārceļas uz muižu un jākļūst par kalpiem. Bet no cerētā labuma nekas neiznāca. Tiesa, it pareizi bija aprēķināts, ka izbeigsies zemniekuniecīgais luksuss, kas pastāvēja tabakā, degvīnā un svētku drēbēs; bet ietaupījums nekrita viņa makā.* Rāmuļu muižas zemniekiem tiešām vajadzēja atsacīties no visām patīkamākām lietām, un viņi jutās neapprakstāmi nelaimīgi; bet viņu izsūcējs kļuva nabags. Viņš pat nespēja vairs segt iekārtošanas izdevumus, kad pēc dažiem gadiem atkal gribēja atjaunot veco kārtību. Viņš par savu muļķīgo mantkārību dabūja pelnīto sodu. Bet kāpēc bija viņa varā līdz ar sevi tik daudz cilvēku gāzt postā?

Ja kādam zemniekam bija vairāk dēlu, tad Frīdrihs Vīnīngais vienu no tiem ņēma zaldātos, bet viņa vervētāji ķēra arī amatnieku puisus ar varu. Lai arī cik neatspēkojami valsts intereses attaisno, pat diktē šādus soļus, tad jūtām tomēr ir grūti pakļauties šai nepieciešamībai, grūti redzēt, ka vecā-

* Aiz iemesliem, kurus viegli varēs saprast no iepriekš teiktā.

kiem atņēma bērnus un vispār cilvēkus novērš no viņu pašu izvēlētā ceļa, lai izlietotu tos valsts labā. Vienīgi valsts intereses var attaisnot šādus absolūto valdnieku soļus. Vidzemē niecīgs muižnieks, cilvēks, ko viņa citu netikumu dēļ nicināja pat viņa kārtas brāļi, iznīcināja daudzu savu līdzpilsoņu mājas laimi un saimniecību, atņēma saimniekiem ar pūlēm iegūto labklājību, sirmā vecumā nolika viņus zemāk par dienas algādžiem un gāza galējā postā simts cilvēku, bet nevienam neienāca ne prātā, ka valsts varai ir tiesība pārtraukt viņa neprātīgās spekulācijas. Visi apmierinājās ar to, ka noskattījās viņā un darīja tam pakaļ, ja viņš ieguva labumu, vai arī izsmēja viņu, ja tas bija pārrēķinājies.

Ceturtā nodaļa

MĒĢINĀJUMI UZLABOT ZEMNIEKU STĀVOKLI

It kā otru Laokoonu Vidzemes senākā vēsture mums rāda brīvo latvieti cīņā ar briesmīgajiem nezvēriem, nekā pat teika radījusi, – ar bruņās tērptu priesterību un bruņniecības legālo laupīšanas garu. Viņš cīnās, cīnās, tam pietrūkst elpas, tas raustās arvien krampjaināk, pamazām izdziest viņa acis, aizvien izmisīgākas kļūst viņa pūles. Velti! Nezvēri sažņaudz viņa krūtis; viņš krīt; un kas gan indīgo žokļu plosītajā, sakropļotajā ķermenī vēl pazīs dabas cēlāko radījumu, vīrišķīga brīvības gara un nemākslota goda prāta iemiesojumu!

Tas bija noticis! Latviešu tauta bija kļuvusi tas, par ko viņas bendes gribēja to pazemot, – par viņu mantkārībās nedzīvo darbarīku. Tai bija laupīta brīvība, zeme, visdabiskākās tiesības, un pat atsevišķa cilvēka dzīvībai bija tikai tā vērtība, ko tai piešķīra pirkuma maksa. Pat sirdsapziņa, likās, vairs nepārmeta slepkavīgajam bruņiniekam, ka viņš nonāvējis tādu nicināmu radījumu, par kādu bija kļuvis latvietis.* Bet tad garīdznieku un bruņinieku valsti no visām pusēm sāka spaidīt. Zviedri, krievi, dāņi nikni uzbruka zemei, kuru tie gribēja sev pakļaut, un ordeņa mestrs Gothards Ketlers¹⁷ savu valdnieka zizli atdeva polijas monarham. Tikko tas bija nokārtots, monarhija tūdaļ sāka spaidīt aristokrātiju.

* Tīšuprāt izdarītas zemnieka slepkavības dēļ Rēveles pilsētas maģistrs 16. gadsimteņa pirmajā pusē sodīja ar nāvi Johanu Ikskilu fon Rizenbergu, kurš, neievērojot saņemto brīdinājumu, tomēr ieradās pilsētā, ar šo nekaunību izrādot, ka viņam nav jābaidās no soda un viņš pat nedomā, ka izdarījis kādu netaisnību.

Interesanti, ka katrs liels vīrs, kas Vidzemē valdījis, ir raudzījis uzlabot latviešu stāvokli. Varonīgais un gudrais Stefans Batorijs¹⁸ pirmais ķērās pie šā svarīgā darba, kas vēl tagad ne pa pusei nav pabeigts. Viņa pilnvarnieks Penkoslavskis 1586. gadā muižnieku sapulcē izteica komplimentu, ka viņi apspiežot savus zemniekus tā, "kā visā plašā pasaulē, pat pie pagāniem un mežonjiem, nekad neesot dzirdēts".* Iznāca karaļa pavēle, ka latvieši turpmāk sodāmi ne vairs ar miesas, bet gan ar naudas sodiem. Taču tiesas vara atradās dzimtkunga rokās, kuram līdz šim bija tikai jāataicina pie sevis pāris kaimiņu, lai spriestu tiesu par dzīvību un nāvi un liktu nobendēt savus dzimtļaudis. Bija jau iepriekš paredzams, ka viņš uzliks sodu visniecīgākā iemesla dēļ, jo tas apmierinātu ne vien viņa atreibības kāri kā agrāk, bet arī viņa skopumu, taču zemnieki bija nabagi, ļoti nabagi. Ar piesardzību un neatlaidību, kas ir pārsteidzoša tādos pilnīgi pagrimumšos cilvēkos, viņi izlūdzās, lai tiem šo karaļa žēlastību aiztaupītu. Stefans Batorijs bija nodomājis ierobežot muižnieku varu un, lai tas būtu jo drošāk izdarāms, iegūt zemāko kārtu mīlestību, piešķirot tām jaunas tiesības. Tāpēc pirmās žēlastības atraidīšana viņu sadusmoja. Saka, ka viņš esot teicis: *Phryges non nisi plagis emendantur*. No sava nodoma viņš tomēr neatteicās, bet, maldīgi domādams, ka latvieši atsacījušies no viņa žēlastības tikai savas tumsības dēļ, gribēja tiem iekārtot skolas. Nāve, kas jau izjaukusi tik neskaitāmus cildenus nodomus, ar kuru izpildīšanu vilcinājās, nopļāva arī Stefanu Batoriju, līdz ar to iznīcinot visas latviešu jaukā izredzes. Kamēr Vidzeme vēl atradās zem poļu sceptera, viss palika, kā bijis, izņemot to, ka 1598. gadā muižnieki, es nezinu, pēc kā ierosinājuma, atļāva zemniekiem vest

* Tieši citēts no minētā atgadījuma. Tā runāja tādas valsts pilnvarnieks, kurā taču arī pastāvēja dzimtbūtnieciskā verdzība. Gandrīz tāpat vēl 18. gadsimtenī bija jāizsakās kādas valdnieces pavaldonim, kurai savās pārējās valstīs verdzību nevajadzēja mikstināt. Tiešām! Vidzemes muižnieki ir savā ziņā nepārspējami.

uz pilsētu tiem pāri paliekošo labību utt. un pat iepirkties tur visu vajadzīgo! Dīvaina atļauja, kas met drausmīgu gaismu uz zemnieku toreizējo stāvokli. Zemnieki šo atļauju pat nedrīkstēja izmantot, kā redzams no vēlākajiem zviedru likumiem.

Beidzot parādījās Gustavs Ādolfs.¹⁹ Šis vīrs, kas par Vācijas brīvību bija gājis nāves cīņā, vīrs, ko jau gandrīz divi gadsimteni godā kā gudrāko, taisnīgāko un cilvēcīgāko iekarotāju, – šis vīrs enerģiski vērsās arī pret Vidzemes muižnieku nežēlību. Lai jau no mazām dienām pieradinātu muižniekus un zemniekus uzskatīt sevi par vienas valsts pilsoņiem, viņš pavēlēja, ka zemnieku zēni, tāpat kā muižnieku dēli, uzņemami Rīgas ģimnāzijā.

Viņš latviešiem ne vien apstiprināja tiesību pārdot ražojumus, kas tiem paliek pāri, bet noteica arī tirgus dienas, kurās zemniekiem savas preces bija jāved uz pilsētu, vienīga, vai ar kunga resp. arendatora atļauju vai pret viņa gribu. Beidzot – cilvēces draugi, veltījiet cēlajam vīram svētās pateicības jūtas! – viņš atbrīvoja zemniekus no viņa ļauno un tumsonīgo dzimtkungu tiesas varas. Viņš pavēlēja, ka vienīgi hof-tiesas un zemes tiesas latviešiem var piespriest publiskus sodus; viņš pat piešķīra tiem tiesību sūdzēties šais tiesu iestādēs par katru netaisnību. Mājas pārmācības varu viņš muižniekiem vēl atstāja, domājams, pagaidām; un ja drīkstam spriest pēc tā ļaunuma, ko tā vēl tagad nodara, tad muižu agrākās plašās sodīšanas varas sekas ir bijušas visbriesmīgākas, ko vien varam iedomāties.

Kurš gan šais radikālajos pasākumos neredz to pašu kvēlo varoņgaru, kam nepietika iedarbināt politikas lēnās sviras par labu saviem ticības brāļiem Vācijā, bet kas ar saviem varenajiem karapulkiem pārlaidās pār Baltijas jūru un divdesmit ienaidnieku zemēm līdz Izeras un Donavas krastiem, līdz pašai katoļu ligas saknei! Kurš šo pasākumu mērķtiecībā neredz to pašu gudrību, kas Vācijā vadīja visu viņa rīcību un gaitas un tālajā Bavārijā ļāva tam uzturēt brīvus sakarus ar viņa valsti! Ne vien Zviedrija un protestantiskā Vācija, arī

Vidzeme Licenas kaujā zaudēja savu labdari, savu sargeņģeli. Saviem sabiedrotajiem viņš atstāja mantojumā uzvaru pār karavadoni, kas vēl nekad nebija ticis uzvarēts, zviedriem – spožāko slavu, kādu vien viņu valsts varēja iegūt, un latviešiem – tiesības, kuras ir visas to niecīgās labklājības pamats. Pēdējais un vissvarīgākais no šiem rīkojumiem iznāca karaļa nāves gadā – 1632. gadā.

Pēc Gustava Ādolfa nāves latviešiem iesākās bēdu laikmets, kas ilga piecdesmit gadus.²⁰ Ēku, ko lielais karalis bija sācis celt, vairs neturpināja; un tāpēc atkal sadrupa tās gatavais pamats. Izdotie rīkojumi gan palika spēkā, bet muižnieki prata no tiem izvairīties, apspiežot zemniekus izsmalcinātākā kārtā. Zemnieki gan drīkstēja pārdot savus pārpalikumus, bet tika noteiktas tādas klaušas, ka tikko pietika viņiem pašiem. Dzimtkungs viņus vairs nedrīkstēja likt nobendēt; toties jo mežonīgāka kļuva tā saucamā mājas pārmācība. Zemes tiesai vajadzēja izmeklēt viņu sūdzības, bet, tā kā viņi bija pakļauti privātai soda varai, viņi neiedrošinājās sūdzēt.

Beidzot 1681. gadā Kārlis XI²¹ muižniekus tieši uzaicināja atdot zemniekiem brīvību. Noteikts rīkojums būtu šo lietu uzreiz izšķīris, bet Kārlis nebija tāds humāns varonis kā Gustavs Ādolfs; viņš bija tikai apdomīgs valstsvīrs. Šo svarīgo soli viņš gribēja iepriekš sagatavot, spert to pamazām; un tā nomira arī viņš, savu nodomu neizpildījis. Viņš bija muižniekus sakaitinājis un devis tiem laiku bruņoties uz pretošanos, kuras sekas vismaz kļuva par iemeslu tam, ka viņa pēcnācējiem atņēma viņa valstu lielāko un labāko daļu. Ja viņš, atlaižot zemniekus brīvā, būtu iedrošinājies tiem piešķirt tēvzemi, tad droši vien pat gara milzenis Pēteris Lielais, būdams dzimtļaužu valdnieks, nebūtu spējis pakļaut sev jaunus brīvības entuziastus.

Lai muižniekus vājinātu, Kārlis izsludināja redukciju. Lai tos apkaunotu, viņš kroņa dzimtļaudīm Vidzemē deva noteiktus likumus, kas viņus tuvināja brīvībai un vēl tagad pastāv tur, kur zemnieki sakarā ar dāvinājumiem nav kļuvuši par privātpersonu vergiem.

Pēteris Lielais apstiprināja Vidzemes muižniekiem viņu priekšrocības, droši vien nezināds, kādā veidā tās izlieto pret latviešim. Tikai vācieši ieradās pie viņa kā zemes kārtas, tātad tikai tos viņš arī varēja ievērot. Vēlāk viņu un tā pēcnācējus tik ļoti aizņēma tās varas nostiprināšana, kuru viņš īstenībā bija radījis, ka tiem neatlika laika veltīt uzmanību zemnieku stāvoklim iekarotajās provincēs. Līdz 1765. gadam zemnieku labā iznāca tikai viens vienīgs rīkojums. Tas bija 1756. gada rīkojums, kas aizliedza radīt šķēršļus zemniekiem, kuri gribēja precēties.²² Cēlajai Katrīnai bija lemts turpināt plānu, kuru sākot bija miruši Stefans Batorijs un Gustavs Ādolfs, sava gadsimteņa lielākie valdnieki.

Iepriekšējā nodaļā lasītāji redzēja, ka nelaiķim grāfam fon Braunam bija jānodod muižnieku sapulcei atgādinājums un priekšlikumi (un tie nebija mīkstāki par tiem, ko Penkoslavskis iesniedza pirms divsimt gadiem) un ka muižnieki kā *pro aris et focis*¹ cīnījās pret katru uzlabojumu. Varbūt viņu pretošanās būtu panākusi lielāku iespaidu, ja viens no viņu ievērojamākajiem vīriem, cilvēks, ar kuru Vidzeme var lepoties, nebūtu atklāti nostājies zemnieku pusē un ar to palīdzējis panākt vienošanos par noteikumiem, ko es nākošajā nodaļā atstāstīšu kā latviešu tiesības.

Šis vīrs bija nelaiķis landrāts Kārlis Frīdrihs barons fon Šulcs.²³ Jau ilgi pirms valdības izteiktajiem pārmetumiem viņš bija atzinis, ka zemniekiem dara pāri un ka viņu posta cēlonis ir vienīgi dzimtkungu neaprobežotā patvaļa. Ar dzību, kāda piemīt vienīgi cēlām dvēselēm, viņš pacēlās pāri pašlabumam, zaimiem un aizspriedumiem un deva priekšzīmi, kuru atzīt spēja tikai daži, bet kurai sekot nespēja neviens no viņa kārtas brāļiem. Nebūdam bagāts,* viņš nolēma

¹ Par altāriem un pavardiem. (*Tulk. no latīņu val.*)

* Viņam piederēja divas dzimtmuižas bez parādiem, kad muižniecība viņu kā deputātu sūtīja uz Pēterburgu. Viņa misijas raksturs prasīja lielas naudas summas. Tām, protams, vajadzēja nākt no muižniecības kases, bet viņš tās izlika pats. Atgriezies viņš dabūja dzirdēt, ka viens otrs viņa rēķinu atrodot par lielu. Būdam tīrs no jebkādas zemiskas savtības, viņš negribēja, lai uz viņu krīt pat tās ēna; viņš pieprasīja rēķinus atpakaļ, pasludināja tos par samaksātiem, saplēsa tos un nomira parādos.

sev un saviem mantiniekiem atņemt iespēju tādiem kļūt ar zemnieku apspiešanu.

Tā kā viņš bija pārliecināts, ka cilvēkam vispār nepiemīt dzīva uz darbību un vēl mazāk goda jūtas, ka cilvēks tāpat nevar pacelties ne līdz labklājībai, ne tikumībai, ja nav pārliecināts, ka baudīs iegūto, ja nezina, cik lielas tiesības ir citiem pār viņu, un, it sevišķi, ja viņam pašam nav tiesību, – tad viņš 1764. gadā savām muižām, Aizkrauklei un Rīmaņa muižai, lika iespiest latviešu likumu grāmatu, lai tā viņam un viņa mantiniekiem noderētu par pastāvīgu mērauklu. Viņš tajā vispirms noteica: visa kustama manta, ko zemnieks manto vai iegūst strādājot, var tam piederēt kā īsts īpašums, ko viņš drīkst arī pārdot. “Kā,” vaicās ikkatrs citas civilizētas zemes pilsonis, “vai tad tas bija sevišķi jānosaka?” Vidzemē tas bija pilnīgi nepieciešami. – Viņš pat atzina, ka zemniekam viņa zeme pieder mantojamības kārtībā un mūžīgi, kamēr vien tas visas klausas pareizi izpilda. Šīs klausas tika noteiktas pēc iespējas mērenākas, turklāt uz visiem laikiem, tā ka dzimtkungs tās nekādā ziņā nedrīkstēja ne palielināt, ne arī pat grozīt bez atlīdzības un zemnieku piekrišanas. Viņš atteicās no riebīgās tiesības atsevišķus cilvēkus vai ģimenes izraut no viņu dzimtajās vietās un tos izdāvināt vai pārdot, izņemot gadījumu, ja viņi zemes tiesas priekšā apliecinātu, ka tam piekrit. Ar šo soli šis cēlais cilvēks gribēja sākt zemnieku pārvēršanu par *glebae adscripti*; tas ir stāvoklis, ko muižnieki viņiem nekādā ziņā negrib dot. – Beidzot viņš saviem ļaudīm piešķīra tiesību piespiest tiesas ceļā viņu vai nākošos dzimtkungus šos likumus ievērot, ja kādreiz gadītos, ka tos pārkāptu.

Pirmajā acu uzmetienā liekas, ka šajos noteikumos nav nekā sevišķa. Turpretī, ja mēs padomāsim par latviešu stāvokli, ja atcerēsimies, ka muižnieki, pat visvarmācīgāk viņus izsūcot, nepārkāpa savas tā saucamās tiesības, ka, pat visbriesmīgāk mokot, tie izlietoja vienīgi savu varu pār savu neierobežoto īpašumu, – tad mēs no sirds jutīsim godbijību

pret vīru, kuram pirmajam no muižniekiem bija tik skaidra dvēsele un tik gaišs prāts, lai redzētu, ka šie samīdītie radījumi ir viņiem līdzīgas būtnes un ka viņu pienākums ir savu varu pār tiem ierobežot. Viņa apgalvojumu, ka latviešiem pieder neatņemamas cilvēku tiesības, uzņēma kā pārdrošu un kaitīgu paradoksu, no kura visi ar bailēm atrāvās; tas pierāda, cik augsti viņš bija pacēlies pār savu muižniecisko laikmetu. Nerēķinādamies ne ar kādiem citu cilvēku uzskatiem, šis cēlais vīrs gāja to ceļu, pa kuru augstsirdība viņu vadīja, un neaicināts, pat nevarēdams cerēt uz atzinību, ziedoja cilvēces labā tiesības, kuras ikdienišķiem cilvēkiem liekas tik glaimojošas, kuras neviens neiedrošinājās nosodīt, kurās viņa kārtas brāļi saskatīja muižniecības lielāko priekšrocību un kuras viņš – varbūt tas īstam cilvēku pazinējam būtu visvairāk vērā liekams – diendienā varēja izlietot.

Meistariskā runā viņš 1765. gadā muižnieku sapulcei attēloja, cik necilvēcīgi rīkojas muižu īpašnieku lielākā daļa; viņš rādīja šās rīcības dabiskās sekas; viņš pierādīja, ka muižnieki paši no tā iegūtu, ja latviešiem būtu drošs īpašums un drošas tiesības. Pēc tam viņš sapulci iepazīstināja ar saviem zemnieku likumiem – ne kā ar paraugu, bet kā ar mēģinājumu, pašam neko nezaudējot, piešķirt zemniekam to, kas viņam pieder.

Viņš runāja ar viscēlāko sajūsmu un visgudrāko apdomu taisnības un brāļu mīlestības labā; bet viņa pretinieces bija mantkārība un lepnība, tātad viņam bija jāzaudē. Muižnieki nikni izteicās pret visiem bīstamiem un fantastiskiem jauninājumiem. Viņi izsmēja – tas ir mazisku dvēseļu pēdējais paš aizsardzības un pašiemidzināšanās līdzeklis, ja kāds cēls paraugs atsedz viņu zemiskumu un modina viņu sirdīs pašuniecīguma apziņu, – viņi izsmēja šā lieliskā vīra patriotismu un atstāja viņa ziņā būt tik augstsirdīgam, cik vien tas vēloties, ar noteikumu, ka citi viņam nedrīkstot sekot. Viņa zemnieku likumu eksemplārus, lai tos taču kaut kā izlietotu, savāca un novietoja bruņniecības arhīvā.

Barons pūlējās vismaz saviem zemniekiem panākt savas žēlastības apstiprinājumu; arī tas viņam neizdevās. "Šādas pārmaiņas," tā teica, "runā pretī zemes satversmei. Zināms, katrs pats var darīt, kā viņam tīk, bet savu pēcnācēju tiesības neviens nedrīkst atdot." Kas tā par zemes satversmi, kura aizliedz būt cilvēcīgam! Kādi briesmīgi pēcnācēji, kuriem saglabā tiesību izpostīt savus līdzpilsoņus! – No visām pusēm ierobežotam, viņam neatlika nekas cits kā, pilnīgi sekojot saviem principiem, vismaz paša dzīves laikā būt par ļaužu labdari. Viņš nomira. Aizkraukles zemnieku mēģinājumi saglabāt savas tiesības sagādāja viņiem tikai rikstes. Pat izdalītos likumu grāmatas eksemplārus tiem atprasīja, un viņiem nepalika nekas vairāk kā atmiņas par savu labdari un par to, ko tie, pateicoties viņam, bija sasnieguši.

Ir ļoti skumji, ja labdarīgu projektu aprok līdz ar tā radītāju un ja cilvēka sirds visskaistākajam ziedam jāsauca pakal: "*Nos et nostra morti debemus.*"¹ Tomēr šādi piedzīvojumi nedrīkst cilvēku draugam atņemt drosmi. Ja arī viņa pūles nenasniedz nodomāto labumu, tad viņš tomēr noteikti sagādā kādu citu, par kuru tas, savu cēlo darbu darot, varbūt nemaz nav domājis. Šo patiesību arī te apliecināja panākumi. Aizkraukles zemnieku tiesības ir iznīcinātas; bet tās palīdzēja valdībai viņas prasībās, un landtāgs bija spiests dot valdībai, ko bija liedzis cilvēkmīlestībai. Arī šie noteikumi pa lielākai daļai ir pamazām novecojušies un zaudējuši savu spēku. Turpretī tā ierosme, ko šis piemērs devis sabiedriskajai domai, ir dzīva, un tai droši vien vēl būs visjaukākās sekas. Tikai kopš 1764. gada vidzemnieki ir iedrošinājušies rakstīt par zemnieku stāvokli un atklāti nosodīt viņu apspiešanu. Visi pilsoniskie elementi vienbalsīgi peļ to rīcības veidu, kas viņiem agrāk bija vienaldzīgs. Katrs no viņiem, kas dodas uz laukiem, ņem līdzī vislabākos nodomus nodibināt savu zemnieku laimi un tiešām arī turas pie tiem – pāris gadu, kamēr strauze aizrauj arī viņu. Pat muižniekiem pašiem ir ieviesusies

¹ Mēs un viss, kas mums ir, piederam nāvei. (Tulk. no latīņu val.)

mode runāt patriarhāli laipni un izlikties labdarīgiem. Tagad neveic nevienu jaunu pasākumu, kas it kā nebūtu domāts zemnieku labā, un ir pavisam parasta lieta dzirdēt muižniekus nožēlojam, ka zemnieku atpalcības dēļ neesot iespējams dot viņiem brīvību vai arī vismaz ar viņiem tik mīksti apieties, kā muižnieku žēlīgā sirds to prasot. Īsi sakot, viņi kaunas rādīt savu īsto seju; un jau tas nozīmē daudz.

Tomēr, blakus minot, nevajag domāt, ka šī ārišķīgā jūtelība kaut vismazākā mērā ietekmētu rīcību. Nē! Zināt, ko pavēl prāts, cilvēkmīlestības un taisnības principi, bet tomēr to nedarīt, tas, lūk, nozīmē pārāk augsto ideālismu prātīgā kārtā pārveidot par dzīves gudrību. No tā starp vārdiem un darbiem rodas pretrunas, kas liktos ārkārtīgi komiskas, ja nebūtu tik bēdīgas. Kāds muižnieks, piemēram, man apgalvoja, ka viņš ciešot daudz vairāk nekā zemnieks, kuru tam nākoties sodīt. Ja tas tā, tad viņam jābūt nožēlojamam mceklim, jo reti paiet nedēļa, kad viņš kādu cilvēku neliktu pērt līdz asinīm. "Draugi un brāļi," kāds cits uzrunāja savus zemniekus, izzinojams tiem jaunas smagas klaušas un likdams dažus ieslēgt dzelžos par to, ka tie viņa mīļākai-latvietei nebija parādījuši godbijību. "Cik nožēlojami," teica kāds trešais, "ka tagadējā latviešu paaudze nespēj baudīt cēlo brīvību. Patiesi, es apskaužu mūsu pēcnācējus par to patīkamo sajūtu, ko tiem sniegs atsacīšanās no mantotajām tiesībām, lai nolīdzinātu svētu parādu." Kāds no viņa sulaiņiem, kas, jādoma, jau bija spējīgs baudīt cēlo brīvību, aizbēga, pie tam ne nieka nenožadzis, ne arī citādi ko noziedzies. Minētais cilvēku draugs izlietoja visus līdzekļus, lai viņu sameklētu, atdabūtu atpakaļ un pārdoto rekrūšos. – Kāds publicēts dokuments var apliecināt to, ko esmu teicis par Vidzemes muižnieku lielum lielās daļas domāšanas veidu.

1795. gadā Rīgas inteliģences laikraksta 31. numurā parādījās šāds sludinājums, ko publicējis kungs, kurš ir vispusīgi izglītots, studējis, apceļojis Eiropu un kuru tāpēc uzskata par vienu no apgaismotākajiem muižniekiem.

“Šā mēneša 16. dienā kambarkungam fon –* aizbēdzis virspavārs, pēc tam kad tas, aizvezdams savas mantas, pamazām uz to bija sagatavojies. Viņa vārds ir Pēteris utt., utt. Jādomā, ka viņam ir klāt daudz naudas, ko viņš nopelnījis, izgatavodams adītas medību somas un kažokādas cepures. Izņemot šos brīvības murgus, viņam nav nekādu citu netikumu. Kas viņu nogādās – muižā, tas saņems kā atlīdzību trīssimt rubļus sudraba naudā – (Tātad viņam šis bēglis ļoti svarīgs? Nē, uzklausiet!) – vai arī ar atkāpšanās rakstu dzimttiesības uz šo cilvēku, tomēr vienīgi ar to nosacījumu, ka viņam ne viņa jaunais kungs, ne tie, kas viņu vēlāk varētu nopirkt, ne par naudu, ne kā dāvanu nedrīkst piešķirt brīvību; pretējā gadījumā viņš, lai būtu kur būdams, kļūst atkal par kambarkunga īpašumu.”

Kāda neapvaldīta atriebības kāre – solīt summu, kas gandrīz divkārt pārsniedz parasto dzimtcilvēka vērtību, pie tam solītājam bēglis nemaz nav svarīgs, bet viņš tikai savas dusmas pār to grib izgāzt! Kāda šausmīga ļaunsirdība – atsacīties no īpašuma tiesībām uz cilvēku, lai tikai tas nepanāktu to, ko uzskata par savas dzīves augstāko laimi! Un kāds iemesls šīm zvēriskajām dusmām? Tas, ka nelaimīgajam piemīt viens netikums, netikums, ko citādi atzīst par viscēlāko cilvēku kritēriju un ko visi, izņemot vergu tirgotājus, uzskatītu par tikumu: tas, ka viņš jūtas cilvēks un tiecas pēc personīgas brīvības. Ja gribam būt taisnīgi pret – kungu, mums jātic, ka viņam, ja tas būtu dzimtcilvēks, nebūtu tā netikuma, par kuru viņš tik aklās dusmās soda citus. Viņš nesajustu ne mazāko vajadzību pēc brīvības un pat pateiktos liktenim, ka tas viņam uzlicis iemauktus un laužņus un pakļāvis viņu cēlu radījumu apgaismotai patvaļai un pātagai. Viņa dedzīgākā vēlēšanās, viņa godkāribas spožākais mērķis būtu sasniegts, ja tam ļautu panest visas žēlīgā lielkunga nejēdzības un ja to atzītu par padevīgu kalpu līdz pat nāves stundai. Tātad

* Sludinājumā, protams, bija minēts arī muižas nosaukums un muižnieka uzvārds, ko te aiz saudzības izlaižu.

jānožēlo, ka liktenis viņu nostādījis nepareizā vietā. Viņam vajadzētu būt Pēterim un Pēterim – kambarkungam. Viņš tad būtu pilnīgākais paraugs vergam un Pēteris – augstmanim. Ja pat saniknotais lielkungs viņam nevar pārņemt citu netikumu kā vien tieksmi pēc brīvības, tad varam nešaubīties, ka viņš ir ļoti krietns, ļoti cēls cilvēks.

Tur, kur vēl nekautrējoties un atklāti izrāda šādu nelietību, no sabiedrības taisnības sajūtas nav daudz ko carēt. Tomēr ir muižu īpašnieki, kas neapmierinās ar nelaiķa barona fon Šulca principu slavēšanu, bet pa daļai izved tos arī dzīvē. Man par šo kārtu bija jāsaka ļoti daudz ļauna, tāpēc es tagad priecājos, ka, tās godu glābjot, beigās varu par to arī ko labu pastāstīt. Lai tie nedaudzie cēlie vīri, par kuriem es te runāju, uzņem šo atstāstījumu kā atklātu godbijības apliecinājumu, ko pelna viņu augstsirdība!

Liepu muižas baroniete fon Boje* ievēro vecās kļaušas kā svētu likumu, ko viņa neiedrošinās pārkāpt; viņa tās drīzāk pamazina nekā palielina. Ar dedzīgu cilvēkmīlestību viņa izlieto visus līdzekļus, kas atvieglina zemnieku kļaušas vai arī veicina viņu labklājību. Viņa labprāt bez augļiem aizdod visu, kas tiem vajadzīgs, un dārdzības gados pārdod tiem labību daudz lētāk par tirgus cenām; bet vienīgi neražas gados viņas ļaudīm ir jāpērk maize. Viņa uztur sava novada nabagus, kas vairs nespēj strādāt, pati apmeklē slimos un palīdz tiem, ne-
taupīdama ne naudu, ne pūles. Viņas zemnieki to mīl kā māti. Es neesmu saticis nevienu no viņiem, kurš nebūtu ar siltām pateicības jūtām izsaucies: “Dievs, uzturi mums mūsu lielmāti mūžīgi!” Bet, kad viņa savās muižās ienāca, tās bija parādos un zemnieki panīkuši.

Lai novērstu katru izdevību apspiešanai, kapteinis fon Ekesspare ir izdalījis muižas zemi starp saviem zemniekiem pēc tam, kad viņi paši to bija novērtējuši, un visu kļaušu vietā ņem no viņiem tikai ļoti mērenu nomas maksu. Šis solis

* Ne šo cienījamo kundzi, ne arī tos kungus, kurus minēšu vēlāk, es personīgi nepazīstu. Tātad mani nevar turēt aizdomās, ka es glaimoju.

noteikti sasniegs savu mērķi. Lodes muižas zemnieki īsā laikā kā labklājības, tā arī morālās attīstības ziņā kļūs par savas tautas ziedu. Jo, ja vien latvietim ir laiks un izdevība pelnīt, tad viņam nekad netrūkst uzcītības, un turība ir visu cēlāko sajūtu māte.

Pīrsona kungs, īstenībā jauns anglis, kura tēvam jau piederēja Rīgā ievērojams tirdzniecības nams, f. E. kungu vēl pārspēj augstsirdīgas cilvēku mīlestības ziņā. Viņš saviem zemniekiem to mājas nodevis mantojamā īpašumā un atbrīvojis viņus no tūkstoš smagām nastām; tā, piemēram, zemniekiem nav jākuļ pa naktīm, nav bez atlīdzības jāpalīdz darbos ārpus saimniecības; viņš ar balvām pamudina tos izmantot jaunus peļņas avotus, gādā tiem tīrus un ērtus dzīvokļus utt. Viscēlākā labdarība ir tā, ka viņš tiem ierīkojis skolas, kur bērniem māca pat rakstīt un vācu valodu un kur tos pa mācību laiku uz viņa rēķina vienkārši, bet labi ēdina. "Mums nav Pīrsona maka," īgni un apkaunoti saka viņa kaimiņi, veco dzimtu muižnieki. Viņiem vajadzēja teikt: "Mums nav Pīrsona sirds!"

Daži citi muižnieki ir veikuši kādus atsevišķus pasākumus latviešu labā. Cilvēces pateicība un pašu cēluma apziņa viņiem to atmaksā. Bet neviens tik pilnīgi nenododas turības un izglītības izplatīšanai kā cienījamais Stukmaņu muižas īpašnieks, kambarkungs fon Beiers.

Kopš vairākiem gadiem viņš saviem zemniekiem ir atlaidis visas nodevas un pat šķūtis, jo viņa muižas atrašanās vieta atļauj ražojumus pārdot turpat uz vietas. Uz šās augstsirdības apstiprināšanu tiesā, kā runā, nav ko cerēt; tāpēc viņš nodomājis noguldīt tiesā zināmu naudas summu, uz kuru viņa mantiniekiem savā laikā nebūs nekādu tiesību un no kuras procentiem varēs samaksāt atlaistās nodevas un klaušas. Lai modinātu zemniekos goda jūtas un pašcieņu, viņš ir atsacījies no tiesībām izšķirt ķildas un uzlikt sodus, – no tām tiesībām, kuras tik bieži izlieto vislaunprātīgākā kārtā. Muižas tiesa, kuras locekļus zemnieki ik gadus paši izvēlē no sava

vidus, izpilda dzimtkunga vietu; viņš sev paturējis vienīgi tiesību mikstināt piespriestos sodus. 1795. gada pavasarī Stukmaņu zemnieki pārsteidza savu labdari ar lūgumu, lai viņš pats atkal uzņemoties tiesneša amatu. Lai gan tam bija ļoti patīkami, ka šie ļaudis no viņa gaidīja vairāk taisnības nekā no saviem brāļiem, tad tomēr viņš neļāvās pierunāties un neatcēla šo derīgo iestādījumu, kā noticis daudzās citās muižās, kur tas bijis ieviests; pie tam tur to atcēla nevis tādēļ, ka turienes zemnieki būtu to lūguši, bet tādēļ, ka kādam jaunatnākušam dzimtkungam likās ērtāk būt par patvaldnieku un netraucēti apmierināt savas iegribas. – Arī gara izglītību fon Beiera kungs neatstāja novārtā. Ļoti enerģiski viņš rūpējas par jauniešu izglītību un bieži liek bez maksas izdalīt viņiem grāmatas. Pats būdams daiļo mākslu pazinējs un ar tām nodarbodamies kā diletants, viņš savu namu pārvērtis par kaut ko akadēmijai līdzīgu, kurā apdāvinātākos zemnieku bērnus izglīto par labiem zīmētājiem, gleznotājiem un mūziķiem. – Mērenu greznību viņš pamatoti uzskata par lielisku mudinātāju uz darbību un izglītību. Viņš to veicina, ar bezmaksas izlozēm un dāvanām izplatīdams jaunas mantas starp zēniem un meitenēm. Ja debesis šim cēlajam sirmgalvim piešķirs ilgu mūžu vai ja savā laikā arī pār viņa mantiniekiem nolaidīsies cilvēku mīlestības svētais gars, tad Stukmaņu muižas zemnieki turības un izglītības ziņā drīz būs visiem priekšā; tie atspēkos visus apmelojumus, ar kuriem tika nomelnota viņu tauta, un būs kā dadzis muižnieku salašņu acīs. Ar lielu prieku man jāpiebilst, ka viņa cienījamās meitas un tās vīra – fon Levenšterna kunga uzskati un tikumi atbalsta šīs cerības.

Augstsirdība nevar kļūt par valsts likumu. Nav sagaidāms, ka mazāk bagāti, labvēlīgi un prātīgi kungi rīkosies tāpat. Bet vai viņi vismaz nevarētu būt cilvēcīgi un savās prasībās taisnīgi? Vai viņi vismaz nevarētu pieļaut, ka katru derīgu ierīkojumu, ko ievedis atsevišķs cilvēks, uzlūkotu par ieguldījumu cilvēces labā un nodotu likumu aizsardzībai? Ci-

tādi tie ir tikai garāmejošas parādības, zibens tumšā naktī; tas nodziest un padara tumsu jo šausmīgāku.

No 1765. gada katrā draudzē ir ierīkotas skolas, un mācītājiem ik gadus jāšūta ziņas par bērnu sekmēm apriņķa baznīcu virspriekšniekiem. Nebrīnieties, ka es šo lietu jau agrāk neesmu pieskaitījis uzlabojumiem; es to neuzskatu par tādu. Pa daļai šie ierīkojumi – aiz iemesliem, kas minēti otrajā nodaļā, – ir veltas pūles, un pa daļai tie tiešām var būt kaitīgi. Dot dzimtcilvēkam zināšanas, nenodrošinot viņam brīvību vai vismaz cilvēcīgu apiešanos, tikai nozīmē skaidri rādīt tam viņa postu un dzīt viņu izmisumā.

Piektā nodaļa

LATVIEŠU ZEMNIEKU TIESĪBAS VIDZEMĒ

Dès qu'une seule Classe de Citoyens est condamnée à servir, sans espoir de commander, le gouvernement est aristocratique. – La plus vicieuse Aristocratie est celle, où les Grands sont despotes et les peuples esclaves. Si les Nobles sont des tyrans, le mal est sans remède; un Sénat ne meurt point.¹

Marmontels¹¹

Mēs redzējām, ka muižnieki drikst darīt visu, ko grib vai kaut cik māk aizplīvurot.* Tātad zemnieku tiesības ir tukša skaņa; bez tam es jau iepriekš pateicu, ko es ar tām saprotu. Es te uzskaitīšu nevis tos labumus, ko latvieši bauda, bet gan tos, kas viņiem pēc valdības gribas būtu jābauda. Tā nav mana vaina, ka šī nodaļa vairāk līdzināsies grēku reģistram nekā likumu kodeksam. Kādēļ Vidzemē muižas īpašniekiem tik viegli ļauj ar likumu mēteli apsegt katru nelietību? – Pie lietas!

1. Zemniekam var piederēt īpašums. Tas nenozīmē: kamēr viņš savus pienākumus uzticīgi pilda, viņš ir drošs, ka tam pieder jau viņa tēvutēvu koptais lauks vai ka viņš to pirkuma ceļā var iegūt, vai vismaz ka no būdas, kuru viņš pats cēlis, neviens to nevar izlikt bez atlīdzības. Nē! Tas nozīmē

¹ Tiklīdz kāda viena pilsoņu šķira ir nolādēta uz kalpošanu bez cerībām piedalīties valsts pārvaldē, mums ir darīšana ar aristokrātisku valdības formu. Visļauņākā aristokrātijas forma ir tā, kur augstmaņi ir despoti un tautas masas – vergi. Ja dižciltīgie ir tirāni, ļaunums ir nedziedināms: Senāts nekad nemirst. (*Tulk. no franču val.*)

¹¹ Marmontels (1723–1799) – franču dzejnieks un rakstnieks, Voltēra skolnieks. (*Red. piez.*)

* Izņemot slepkavību vai atklātu laupīšanu; šais gadījumos tiesas ir spiestas viņiem sagādāt dažas nepatīkšanas.

vienīgi: labību, ko viņš vaiga sviedros izaudzējis, lopus, drēbes utt., ko viņš kopis, mantojis vai pircis, nedrīkst viņam bez iegāsta par velti atņemt.

Ja mani lasītāji jau nebūtu ar iepriekš teikto sagatavoti, tad dažs labs no viņiem gribētu vaicāt, vai te runājam par mežonjiem, kas nupat no biezokņiem saskrējuši kopā, lai nodibinātu sabiedrību, vai par Āfrikas despotiem, kuriem pieder viss, kas viņiem patīk. Un tomēr šis noteikums, kāds nav bijis vajadzīgs vēl nevienai tautai pasaulē, ir latviešu tautas galvenā tiesība, kuru viņiem tikai pirms trīsdesmit gadiem pēc karstām debatēm aiz žēlastības piešķīra viņu līdzpilsoņi.* Līdz tam nebija nekas neparasts, ka dzimtkungs no savu zemnieku mājām lika bez atlīdzības aizvest, ko vien gribēja. Visi vēl ļoti labi atceras baronu fon D., kas, ierodoties viesiem, sūtīja cilvēkus apkārt pa novadu pēc kāda tauka vērša vai nobarota teļa, lai ar to kā bagātais vīrs Vecajā Derībā varētu savus viesus par velti pamieļot. Es to vislabāk varu pierādīt ar netaiņīgo ģenerālgubernatora Brauna paša vārdiem. Viņš sacīja savos priekšlikumos muižniekiem 1765. gadā.

1. sūdzība. "Zemniekiem netiek atzīts it nekāds īpašums, neizņemot pat tās lietas, kuras tie ar saviem sviedriem un savām asinīm ieguvuši."

Tālāk lasām: "Ka šī sūdzība pareiza, ir vispār zināms. Zemnieks tikpat kā putns uz jumta nav drošs par savu zemi un būdām, ko viņš uz tās cēlis, bet vēl nedrošāks viņš ir par savu niecīgo kustamo īpašumu. Ja kungs pie viņa atrod ko tādu, kas tam patīk, lai tas būtu zirgs, lopī, putni vai kaut kas cits, tad viņš to vai nu nopērk par tādu cenu, ko pats nosaka, vai arī paņem gluži par velti. Pat ikgadējie lauka augļi, ko zemnieks tik sūri un grūti izrauš no zemes savam un savējo trūcīgajam uzturam, nav no kunga droši. Kā tad lai

* Arī pie grieķiem un romiešiem kungi daudzos gadījumos varēja lemt par to, kas piederēja viņu vergiem; bet šie vergi nebija valstī nekāda kārta, viņi nebija tās barotāja šķira. Bieži arī notika, ka tie izpirkās brīvībā; tāpat viņiem bija īpašums, tāpat kā vergiem nēģeriem Amerikā. Arī tiem pieder tas, ko tie vaļas stundās nopelna; arī tie var izpirkt savas cilvēku tiesības. Tikai Eiropā veselām tautām viņu tēvzemē šo tiesību liedz.

būtu iespējams, ka šie nabaga cilvēki tik nelaimīgos apstākļos raudzītu iegādāties kaut mazāko sīkumu, kad viņi pat nevienu stundu nevar būt droši par to, ko tie sapelnījuši?”

Vai var prasīt vēl autentiskāku attēlojumu? – Šā pārmetuma sekas bija šāds landtāga lēmums, kuru izsludināja no kancelēm:

“Ja zemnieks savam kungam ne darbu, ne nodevas, ne aizdevumus nav parādā, tad viņš drīkst paturēt par īpašumu: savus lopus, savus zirgus, savu naudu, savu labību un sienu un visu, ko viņš var iegādāties vai no saviem vecākiem manto.”*

Tātad nemaskētās laupīšanas laiki ir beigušies; diemžēl zemnieku stāvoklis ar to nav kļuvis labāks. Mantkārība ir straujš strauts; ja aizsprosto tā parasto gultni, tas tikai jo neatturamāk rok sev jaunu ceļu un rauj līdz visu, ko vien var aizsniegt. -- muižas zemniekiem tie bija zelta laiki, kad dzimtkungs viņiem vēl varēja atņemt taukus vēršus un nobarotus teļus; tagad viņš pie tiem neatrastu vairs ne vistas, kas derētu viņa galdam. Ar nopūtām Ad. draudze atceras to laiku, kad muižnieks tās zirgus lika sadzīt kopā un iejūgt savos ratos, ja gribēja palepoties. Toreiz muižnieki ekonomijas zinātni vēl nebija tik dziļi studējuši un arklu zemes vēl pārdeva par tūkstoš dālderiem, kamēr tagad tas ir četrus līdz astoņus tūkstošus dālderu vērts; dzimtungī vēl nebija savu zemnieku labdari un vēl nemēdza ierīkot lopmuižas.

Zemniekam vairs neko neņem nost, bet ar pārmērīgām klausām prot viņu tā izsūkt, ka viņš vairs nekā nevar iegūt, ko būtu vērts tam atņemt. Atrod arī paņēmienus, kā piekļūt turīgāko zemniekuniecīgai mantai. Jūtu nepieciešamību te nodot sabiedrības nicināšanai pāris tādu paņēmienus.

Kāds muižnieks, lai novērstu, kā viņš teica, zādzības kulšanas laikā, visstingrākā uzraudzībā lika izkult tā saucamās parauga rijas. Labība trīs vai četrus mēnešus paliek neapsegta kaudzēs uz lauka, tā ka daudz graudu izbirst; peles un

* Galma padomnieks Šlecera kungs pareizi novērtējis šo žēlīgo rīkojumu sava laikraksta “*Staats-Anzeigen*” slejās, ja nemaldos, 1765. gadā.

putni ņem savu tiesu vārpu; pat ganāmie lopī daudz izvazā; un, beidzot, naktī kulšanā nodarbināts liels ļaužu skaits, kurus vienam cilvēkam nekādā ziņā nav iespējams uzraudzīt; neņemot to visu vērā, rītniekam no katra kūluma bija jānodod vienāds daudzums labības vai arī jāpieliek iztrūkums no savas ražas. Tomēr šim cilvēkam ne ar ko neatlīdzina viņa pūles, izņemot to, ka viņam pašam nav jāsūta kūlējs, un viņam zaudējumi ir nodrošināti bez jebkādas iespējas kaut ko iegūt.

Līdzīgā kārtā rīkojas citi, pārdodot putnus, sviestu utt. Kādam turīgam saimniekam, kam jāatbild par visiem zaudējumiem, nodod pārdodamo daudzumu un nosaka cenu, par kuru tam katra prece jāpārdod. Viņš brauc daudzas jūdzes tālu uz pilsētu un redz, ka viņa preču cena ir daudz zemāka. Ja nu viņš negrib no sevis piemaksāt, tad tam ilgi jāuzturas pilsētā un daudz jātērē. Pa to laiku preces bojājas, putni panīkst vai nobeidzas, un viņš katrā gadījumā zaudē. Lai gan viņš paliek ilgāk, viņa braukumu uzskata tikai par vienu klaušu braukumu un arī par pārdošanu viņam nekā neatlīdzina. Tiešām, oriģināls līdzeklis, kā novērst krāpšanu! Lai zemnieks nezagtu, aplaupa viņu pašu!*

Kāds labums tad cēlies no iepriekš minētā noteikuma?

Kā jau teicu, nekāds. Bet ko vispār līdz nodrošināt īpašumu uz lietām, kamēr zemkopim nav īpašuma tiesību uz zemi, pat ne droša dzīvokļa? Krietns cilvēks kautrējas laupīt putnam pērkli, sunim mīgu, kuru tas saraudis. Bet dzimtkungs, ja mana, ka kādas zemnieka mājas tiek teicami apsaimniekotas vai arī atrodas izdevīgā vietā un tajās ir labas ēkas, tad viņš tās īpašniekam bez kādām formalitātēm atņem. Viņš liek uzcelt dažas jaunas saimniecības ēkas un aizdzīt turp lopu baru; beidzot viņš nosaka, kuriem zemniekiem

* Tiesa, nav noliedzams, ka zemnieki, muižas ražojumus pārdodot, izdara daudz blēdību; bet kāpēc viņus izlieto darbam, kas nav viņu pienākums? Būtu taču prātīgāk un taisnīgāk turēt pašiem savu pārdevēju vai arī izlietot šim nolūkam junkuru (uzraugu – vācieti).

jāapar jaunās muižas tīrumi,* un lieta nokārtota. Draudzei – nevis muižai – nākas palīdzēt agrākajiem īpašniekiem iestrādāt zemi kādā neizmantotā vietā, un labākajā gadījumā viņam pirmo gadu laikā nav jādod nodevas no savu jauno tīrumu ražas, kura, protams, tik un tā ir maza. Vienīgais likums, kas attiecas uz lopmuižu ierīkošanu, nosaka, ka tādas drīkst iekārtot tikai tās muižas, kuras jau izsēj vismaz divdesmit pūru, un ka tām jāatrodas pusjūdzi attālu no galvenās muižas.

Uz pārmetumiem, ka muižnieki ar lopmuižām izposta zemniekus, mēdz atbildēt: katrs prātīgs muižas īpašnieks lepojoties ar savu zemnieku turību. Viņa paša intereses tam neļaujot izputināt un pārcelt turīgus un uzcītīgus saimniekus, bet liekot viņam tos pabalstīt un pamudināt. – Bet, mani kungi, kas lielāties ar šiem principiem vai kam diezgan gudras savtības, lai tā rīkotos, – ja jums tik, sauciet to par cilvēku mīlestību, – vai tad piemērus, kas pierāda pretējo, nepiedzīvojam ik dienas? Vai tad nav vesels milzums neprātīgu muižas īpašnieku? Vai tad nav vēl vairāk tādu, kuriem šādi pantiņi arvien mutē, bet kuri tomēr it siki aprēķinājuši, ka to peļņu, kuru uzcītīgais saimnieks iegūs no sava labi koptā lauka, viņi nevarēs vis savā labā izdot uz procentiem un ka zemniekiem ar iekritušiem vaigiem un skrandās galu galā taču jāar tikpat daudz kā tiem ar tukliem vaigiem un labās drēbēs? Ja jūsu apgalvojumi ir nopietni domāti, lai tad top! Kāpēc tad jūs negribat saviem mazāk saprātīgajiem brāļiem atņemt iespēju izputināt sevi līdz ar saviem zemniekiem? Gādājiēt vismaz par likumu, ka katram saimniekam paliek viņa mantotais zemes īpašums, kamēr viņš acīm redzamas nolaidības dēļ nepelna, ka viņam to atņem; un gādājiēt par to, lai šo likumu arī izpilda!

* To dara tie muižnieki, kas savus laukus neiemērī saimniekiem, un viņi cer ar to izvairīties no jebkāda pārmetuma par netaisnīgumu. Bet vai tad zemniekiem par to nav jāapstrādā astoņdesmit līdz simt pūrvietu vairāk? Un vai tāpēc paliek nearti vecie muižas tīrumi, kurus līdz šim aruši pārceltie zemnieki?

2. Minētajā atgādinājumā muižniekiem tika aizrādīts, ka pāri par katru mēru piekoptā tirgošanās ar atsevišķiem latviešiem aizskarot valsts likumus. Tāpēc landtāgs bija spiests pieņemt šādu lēmumu:

“1) Kas kādu Vidzemes zemnieku pārdod pār robežu, tam jāmaksā divi simti dālderu sods. 2) Ar tādu pašu sodu sodāms arī tas, kas zemnieku pārdod tirgū. 3) Bet, kas pārdodot izšķir pat laulību, tam jāmaksā četri simti dālderu sods.”

Šis lēmums jau pats rāda, cik riebīgi tālu bija gājusi tirdzniecība ar cilvēkiem; ar šo lēmumu tika vienīgi mazliet grozīta tās forma. Vergus vairs neved uz tirgu kā Alžīrā, bet tikai izsludina avīzēs, – tas taču vismaz izskatās eiropēiskāk. Vai nu pircējs viņus ved pār robežu vai ne, tur pārdevējam nav nekādas daļas. Laulības vairs nešķir, bet atrauj bērnus no vecākiem, lai tos pārdotu vervētājiem, un – tad vēl pastāv uz Vidzemes privilēģiju, ka tai nav jānodod rekrūši.*

Neviens patvarības veids laikam nav necilvēcīgāks kā tīša atsevišķu cilvēku pārdošana, kas tālu pārsniedz visas dzimtkungu tiesības. Lai cik stipri viņi kliež par savām tiesībām brīvi rīkoties ar savu īpašumu, tomēr ir skaidrs, ka valsts viņiem nevar piešķirt nekādas citas tiesības pār viņu līdzpavalstniekiem kā vien tiesības dot tiem zemi un par to prasīt klaugas un nodevas. Pati valsts tikai tad drīkst rīkoties ar valsts pilsoņa personu, kad to prasa vispārēja vajadzība; līdzpilsonis to nevar nekad, izņemot visbriesmīgākos varmācības gadījumus. Bet, ja viņš pat iedrošinās savu brāli pret tā gribu – un ja valsts to neprasa – nodot nāvējošajam kara sirpim, tad viņu vajadzētu kā slepkavu saukt pie atbildības tiesā. Es nesaskatu nekādu citu starpību starp viņu un kādreizējiem *zielverkoopers* Holandē kā vien to, ka pēdējie slepeni ķēra ārzemniekus tēvijas interesēs, bet viņš atklāti sūta savu līdzpilsoni uz nokaušanu un tātad aplaupā tēviju savā labā.

* Starp citu, tagad šās privilēģijas vairs nav. Ķeizars Pāvils to atcēlis – un pilnīgi pamatoti. Ja Vidzemē bija pietiekoši daudz iedzīvotāju un tā spēja pārdot jaunus puisi rekrūšos, kāpēc tad valstij pašai tos neņemt?

Tā kā šīs nebūšanas bija pārāk izplatījušās un beidzot ieviesās pat kroņa muižās, tad noliedza zemniekus pārdot rekrūšos. Kas attiecas uz kroņa dzimtļaudīm, tad šo aizliegumu stingri ievēro, bet nabaga privātzemniekiem nav neviena, kas par viņiem iežēlotos. Vēl 1795. gada vasarā uzpircēji atklāti dzina veselus barus šādu nelaimīgo.*

3. "Trešais zemnieku apspiešanas veids," bija tālāk lasāms minētajā atgādinājumā, "ir pārmērība sodīšanā. Tā ir tik liela, ka sodīto cilvēku kliegzieni, man par patiesām bēdām, ir dzirdami līdz pat tronim. Mazākos pārkāpumus soda ar desmit pāriem rikšu, no kuriem ar katru nesit vis trīs reizes, kā nosaka likums, bet tik ilgi, kamēr vēl kāds rikstes stumburs ir vesels un kamēr āda un miesa krīt nost. Zemniekus nedēļām un mēnešiem, bieži vislielākajā aukstumā, tur klētīs dzelžos un blukos pie ūdens un maizes. Tie visi ir sodi, kas tālu pārsniedz privātas pārmācības robežas un ko piemēro vienīgi tiesas par smagiem noziegumiem – un arī tad daudz mīkstāk, jo tās apsūdzētos vismaz tur siltos cietumos."

Šim spilgtajam, pēc dzīves uzmetajam attēlojumam 1765. gada 12. aprīlī sekoja šāds noteikums un paziņojums:

4. "Mazi pārkāpumi sodāmi *in continenti*¹ ar pātagu; lieli pārkāpumi, kā, piemēram, pretošanās, nepaklausība utt., gan sodāmi ar rikstēm, tomēr šādu rikšu nekad nedrīkst būt vairāk par desmit pāriem un ar katru pāri drīkst sist tikai trīs reizes.

5. Nevienu zemnieku nedrīkst turēt ieslodzījumā ilgāk par divdesmit četrām stundām, izņemot gadījumu, ja viņa noziegumā piedalījušās vairākas personas un tātad izmeklēšana prasa vairāk laika. Ziemā bez tam šai gadījumā katram kungam jātur apcietinātie siltā rijā vai kādā citā siltā telpā."

Šie noteikumi liecina par ķeizarienes labo nodomu un tā vīra dedzību, kuram viņas griba bija jāizpilda. Tā arī ir visa to nozīme. Pātaga, parasti collu plata siksna pirksta biezumā

* Kronim tur nav nekādas daļas; jo rekrūšus nepērk, bet ņem. Tomēr daudzi virsnieki par naudu atsvabina noņemtos un to vietā pērk citus no muižniekiem – vergu tirgotājiem, it sevišķi Vidzemē un Igaunijā.

¹ Uz vietas. (*Tulk. no latīņu val.*).

ar koka kātu, ir tikpat briesmīga kā rīkstes un tikpat viegli kā tās var padarīt cilvēku uz visu mūžu nelaimīgu. Jā, tie gadījumi nav nemaz tik reti, kur cilvēki, kas sodīti ar pātagu, pēc dažām dienām nomirst; jo šis sods ir necilvēcis. Tā, piemēram, 1794. gada vasarā fon H. kundze kādu meitu slikti salocīta virskrekla dēļ lika pērt tik briesmīgi, ka nelaimīgā pusstundu gulēja bez samaņas. Kādu rītu fon K. kundzes istabas meita bija aizmirsusi viņas klēpja sunītim uzvārīt krējumu. Kundze to pamanīja un zvērojošām acīm sasauca savus ļaudis, lai atriebtu šo briesmīgo pārkāpumu. Nelaimīgā meitene aizbēga un noslīcinājās Daugavā. – Tā mēdz sodīt izglītotas un smalkas dāmas; un šīm līdzīgu raganu viņu starpā ir ļoti daudz. Jo tur, kur iegribām ļauta likumīga vaļa, tā ātri attīstās par visbriesmīgāko necilvēcību. Pat rīkšu sods patiesībā ļoti maz mīkstināts. Tos desmit pārus taču drikst atkārtot dažādās dienās, varbūt ar dažādiem ieganstiem.

Šaušalīgi dzirdēt, par ko tā saucamā mājas pārmācības vara kļūs muižnieku rokās. Tā ir līdzeklis visu viņu iegribu un kaislību apmierināšanai un nodrošina muižniekus arī pret viņu varasdarbu sekām. Jo kas uzdrikstēsies ar sūdzībām saniknot to vīru, kura varai viņš tomēr nekādi nevar izbēgt?

Kapteinis fon - ievēroja, ka viena no viņa zemnieku meitām ir skaista, un nolēma to paaugstināt par savu klātguļētāju. Viņš to paņēma uz muižu un izlietoja lūgumus, dāvanas, draudus, lai sasniegtu savu nolūku; bet viss bija veltīgi. Meita palika tikla, droši vien tāpēc, ka viņa jau mīlēja kādu citu. Beidzot viņš tai pavēlēja gulēt istabā, kas atradās viņa guļamistabai blakus. Tur viņš tai naktī uzbruka; bet šī jaunā Pamela¹, lai gan kungs pat savu sulaini bija atsaucis palīgā, pretojās tik sparīgi, ka viņam no sava lopiskā nodoma bija jāatsakās. Lai atalgotu tās tikumību – vai arī belzienus, kurus cīņā droši vien bija dabūjis, – viņš tai lika uzskaitīt desmit pārus rīkšu, ko pēc taisnības bija pelnījis viņš pats, un pazemināja to par cūku meitu, un ar to lieta bija galā.*

¹ Tikumīga sieviete rakstnieka Ričardsona romānā. (*Red. piez.*)

* Es reiz runāju par šo notikumu ar kādu muižnieku. "Hm," viņš man atbildēja, "tā meita taču bija viņa dzimtcilvēks."

Tādu pašu likteni piedzīvoja kāds F. muižas zemnieks, kas savai sievai negribēja atļaut būt par dzimtkunga mīlāko; un tāds pats liktenis ik dienas piemeklē ikkatru, kas kaut kādā veidā, lai arī tā būtu ļoti krietna rīcība, iemanto sava varas kunga antipātiju. 1795. gadā dzimtkungs fon J. paziņoja, ka katrs zemnieks, kas lūgšot pabalstu, dabūšot rīkstes; un tomēr ļaudīm bija visu cauru vasaru jāstrādā gandrīz tikai viņam, tā ka tiem bija gan tiesība prasīt maizi.

Kā visās Eiropas zemēs, tā arī Krievijā tiesas nedrīkst lietot nekādus spīdzināšanas līdzekļus, bet, pateicoties mājas pārmācības varai, muižnieki tos lieto, cik bieži vien grib. Cilvēku, uz kuru krīt aizdomas kādā noziegumā, per, kamēr viņš atzīstas. Tā, piemēram, fon T. kungam 1795. gada rudenī likās, ka rījnieks viņu apzog. Viņš to sasietu lika atvest pie sevis, bet vīrs apgalvoja, ka neesot vainīgs. Nevilcinoties kungs lika viņam uzdot desmit pāru rīkšu. Tas notika; tomēr nelaimīgais liedzās joprojām. Pieņemsim, ka viņš bija vainīgs: kādu sodu tad viņam vēl varētu uzlikt? Un, ja viņš bija nevainīgs, – es šausminos, iedomājoties šādu iespēju! Tā rīkojas muižas īpašnieks valstī, kur neviena tiesa nedrīkst notiesāt piekertu slepkavu, kamēr viņš nav atzinies savā noziegumā. Bet ar kādiem vārdiem izteikt riebumu, ko pelna sekojošā rīcība! Muižniekam fon J. kungam radās aizdomas, ka kāds mēmais, kas viņam bija lūdzis dāvanu, tikai izliekas par tādu. Viņš to lika pērt, lai piedabūtu runāt. Par velti nabadziņš neartikulētās skaņās kauca vissvētākos apgalvojumus; viņu pātagoja, kamēr – es skaidri nezinu, vai pa spīdzināšanas laiku vai tikai otrā dienā, – viņš no sāpēm nomira.

Ne mazāk riebigu šausmu darbu pirms dažiem gadiem pastrādāja kāda fon K-tu ģimene, jau ilgi pēc 1765. gada rīkojumu izdošanas. Kāda trīspadsmit gadus veca dzimtļaužu meitene bija izdarījusi dažus niecīgus pārkāpumus un, starp citu, arī slikti vērpusi. Par to kungi viņai aptina pirkstus ar līnēm un tos aizdedzināja. Saprotais, ka ar jēliem pirkstiem nabadzīte nevarēja vērpēt labākus diegus. Tāpēc viņu ik dienas līdz asinīm pēra ar rīkstēm, kas bija izmērcētas sāls-

ūdenī, lai tās sāpīgāk iegrieztos miesā; viņu ieslodzīja aukstā pagrabā; viņai vairāk dienu no vietas bija jācieš bads, viņu pat uzlika uz linu sukām, piesēja aiz rokām pie sienas, iedeva vienā rokā sviestu, otrā maizi un tā lika noskatīties, kā citi kalpotāji ēda.* Muižnieka meita, divpadsmit gadu vecs radījums, nokaitēja ugunī sarkanas knaibles un adatas un ar tām knieba un dūra asiņojošo upuri. Beidzot bērns izbēga un dažus simt soļus no mājas nomira. Mācītājs ziņoja par nāves gadījumu, un lietu izmeklēja. Vecākus uz visu mūžu ieslodzīja cietumā, un meita dažu radu klātbūtnē dabūja rīkstes. Bet ja viņi savu šausmu darbu būtu apdomīgāk izdarījuši? Ja viņi tikai līdz slepkavībai nebūtu nogājuši? Nu, tad neviens neuzdrošinātos tiem likt šķēršļus ceļā. Viņi tāpat nebūtu sodāmi kā viņu apdomīgākās māsas un brāļi, kuri vēl šobaltdien trako.

Vēl viens pavisam nesens piemērs. Kāds fon F. kungs tik briesmīgi trakoja starp saviem zemniekiem, ka pieci cilvēki pie tam zaudēja dzīvību. Daži nomira no soda sekām, citi nogalinājās paši aiz bailēm no soda. Sesto viņš dažu nepieklājīgu vārdu dēļ, kurus tas it kā esot teicis, bet nelokāmi noliedza, lika savā istabā veselu stundu ar rīkstēm pērt, pēc tam svaidīja to ar plīkiem no viena istabas kakta otrā un beidzot grūda pret skapi ar tādu sparū, ka nelaimīgajam pāršķēlās galvaskauss.** Tādas ir neaprobežotās mājas pārmācības sekas; un tomēr tā vēl nav dzimtkunga varas galējā robeža.

* Es atstāstu pēc tiesu aktīm.

** Šai sakarībā man jāpastāsta saviem lasītājiem šā briesmu darba iznākums. Nosistais bija slepkavas mātes kučieris. Tāpēc viņa pati pirmajās dusmās paziņoja notikumu gubernatoram. Noziedznieku apcietināja un nodeva tiesai. Kāds pārāk veikls advokāts lietu prata novilcināt un, galvenokārt noraidot lieciniekus, kuri, protams, varēja būt tikai mājas ļaudis, panāca, ka pusotra gada ilgo, ārkārtīgi vieglo mājas arestu apsūdzētajam ieskaitīja par sodu, viņu tomēr atzīstot par nespējīgu rīkoties ar muižām. Muižu nodeva viņa sievai. – *Fiat justitia et pereat mundus*,¹ – ļoti naivi man teica kāds no tiesnešu kungiem, kad mēs pārrunājām tikko pasludināto spriedumu.

¹ Lai notiek taisnība, kaut arī pasaule ietu bojā. (Tulk. no latīņu val.)

Sodu, ko citās zemēs drikst uzlikt vienīgi tiesa ar valdnieka piekrišanu, Vidzemē uzliek muižnieki paši ar savu augstvaru, proti, cietokšņa darbus. Ja kāds zemnieks ir iemantojis sava visvarenā kunga antipātiju vai arī viņš stāv ceļā kādam muižnieka nodomam, tad kungs nosūta viņu uz tuvāko cietoksni un liek noziedznieku nodot uzraugam uz zināmu laiku spaidu darbos, ar kuriem tiesas soda vienīgi slepkavas. Te nav vajadzīgas nekādas formalitātes, izņemot to, ka drēbes un vīzes, kuras nereti pavisam nevainīgais ieslodzītais nav novalkājis, jāatdod atpakaļ, kad muižnieks savu zemnieku atprasa. Rikojums par to izdots 1765. gada 17. janvārī.

Es zinu un atkārtoju, ka ne visi muižu īpašnieki izlieto mājas pārmācības varu tik mežonīgā kārtā. Ja kāds apgalvotu, ka vesela kārtā ir necilvēcīga un cietsirdīga, tad tas izteiktu neļēdzīgu apmelojumu. Bet atstāstītie piemēri rāda, par ko mājas pārmācību var pārvērst un par ko bieži to arī pārvērs; un ar to pietiek, lai pierādītu, ka tā jāatceļ. Pat vislabsirdīgākais muižnieks nevar par sevi galvot, ka viņš to nekad neizlietos nelietīgi. Ja viņš nav uzbudināts, tad nosoda citu muižnieku rīcību; un tieši tā pati rīcība viņam liekas vajadzīga un taisnīga, kad viņš iedomājas, ka ir apvainots, vai arī kad viņš sakaitināts.

Man ir zināmi ļoti bēdīgi tamlīdzīgi gadījumi. Es tos neminu tikai aiz cienības pret vainīgajiem; bet šie gadījumi ir tik parasti, ka katram patiesi cēlam cilvēkam jādreb par to, vai tas nākošajā stundā jau nebūs noliedzis savus principus un rīkojies netaisni un nežēlīgi. Tāpēc neviens labs un prātīgs cilvēks, kas pazīst pats sevi un citus vilvēkus, nopietni nevēlēsies, lai pastāv despotu tiesības – tās tomār tā sauc. Mēs rūpīgi noliekam tālāk nost pielādētu šaijamieroci, lai gan esam droši pārliecināti, ka protam ar to apieties. Kāpēc tad, kāpēc neiznīcina neaprobežoto sodīšanas varu, kas ir tik nesalīdzināmi bīstamāka? Nav jābaidās no ļaunām sekām, ja zemniekiem atņemtu šo bubuli. Kas viņiem citās zemēs liek būt paklausīgiem un ievērot kārtību, tas to panāktu arī še: naudas vai cietuma sodi, ko uzliktu muižas tiesas, kā, piemēram, Stukmaņos; tikai tām, protams, nevajadzētu būt dzimtkungu ieceltām un no viņa atkarīgām.

Kā jau teicu, Stefans Batorijs gribēja atcelt miesas sodus. Viņš uz šo lietu skatījās pareizāk nekā Gustavs Ādolfs, kurš muižniekiem atstāja mājas pārmācības varu un līdz ar to arī līdzekli, kas laupa nozīmi visiem valdības pasākumiem. Latvietim ir dotas tiesības; viņam ir aizrādīts, lai lūdz tiesas viņu sargāt, ja šīs tiesības tiek aizskartas. Bet, kad nu viņš dabūjis savu taisnību, tad viņam atkal jāatgriežas atpakaļ sava ienaidnieka varā. Necik ilgi – un tas jau atradis ieganstu, lai ar mājas pārmācību atriebtos viņam par tiesāšanos. Kamēr šo varu neatceļ, tikām tiesību piešķiršana ir tikai asiņainā posta nežēlīga izsmiešana. Latvietis dara visprātīgāk, ja tas šīm tiesībām nepievērš nekādu uzmanību. Viņa rēķins: "Cik sūdzību, tik reižu desmit pāru rīkšu" – ir nemaldīgs. Ja viņš tās nedabū tiesā, tad mājās tās atrod jau sasietas.

6. Pēc bieži atkārtotās 1756. gada pavēles latviešus nedrīkst kavēt precēties; ja tas notiek, tad viņi atrod aizsardzību virskonsistorijā.²⁴

Dzimtbūšana līdzinās tam apgērbam, ko teikā kāds tirāns licis apvilkt saviem gūstekņiem un kas tik cieši piekļāvis ķermenim, ka viņi vairs it nemaz nespējuši kustēties. Nevar nemaz iedomāties, cik dziļi muižnieku despotisms iespiežas visintīmākajā cilvēka svētumā, viņa mājas lokā. Namatēvs vienīgi tikmēr ir kungs pār savu ģimeni, savu namu, savu tīrumu, kamēr lielkungam nav laika par to painteresēties vai kamēr viņam tas neienāk prātā. Ir tādas muižas, kur kungs pavēl, kas un kurā dienā zemniekam jāsēj. Zemnieks, protams, saprot labāk par kungu, kā jāsaimnieko uz tā zemes stūrīša, uz kura viņš dzimis un audzis un kurš ir viņa bēdu pilnās dzīves vienīgais mērķis, – bet zināmā dienā notiek izmeklēšana, un viņu per, ja nav paklausījis nereti smieklīgajai pavēlei.

Bet sāpīgāki nekā viss tas ir spaidi, kas viņam jāpacieš, izvēloties sievu. Šādi spaidi joprojām pastāv, neraugoties uz visiem rīkojumiem. Tas sāpīgi aizskar viņa sirds visvārīgāko vietu; tas izposta vienīgās laimes jūtas, kas nabaga cilvēkam vēl varētu atvieglināt viņa bēdas. Padariet viņa jūgu vēl smagāku, ja vien ir vēl smagāks par to, ko viņš jau nes, tikai dodiet tam sievu, kas viņu mīl un ko viņš mīl, un dzīve tam

nezaudēs savu pievilcību. Kad viņš pēc nokalpotās nedēļas noguris pārnāk savā dūmu pilnajā būdā, tad, redzot dzīvesbiedreni, tās sniegtais negaršīgais ēdiens un ūdens malks viņam kļūst par spirdzinošāko mielastu, kas tam dos drosmi un spēku arī savu atpūtas laiku ziedot darbam; jo viņš taču atdod savus spēkus viņai, paša izvēlētajai dzīvesbiedrenei, un bērniem, ko tā viņam dzemdējusi.

Ar šo spirdzinošo malku varaskāre un skopums atrāvuši nožēlojamā dzimtcilvēka iztvikušajām lūpām; arī visintīmākajām un vissvētākajām sirds tieksmēm bija jāpakļaujas mantkārības aprēķinam. Pat vecāku domas muižnieki neievēroja, bet, tāpat kā savos ganāmpulkos, atļāva tikai tādu savienošanos, kas atbilda viņu interesēm. Lai savās muižās vairotu cilvēku skaitu, daudzi jaunajiem puisiem pavēlēja izraudzīties līgavas no svešiem apgabaliem; viņi pat noteica, kuras meitas tiem bildināt. Turpretī, ja sveši precinieki bildināja viņu apgabala meitas, tad viņi it vienkārši nedeva savu atļauju. Protams, galu galā arī cēlāk domājošiem kungiem vajadzēja spert līdzīgus pretsoļus, un zemnieks, iespīlēts savtības mašīnērijā, zaudēja vispatikamāko, vissvarīgāko cilvēka tiesību. – Citās muižās turpretim ar negodu padzina ikkatru precinieku, kas neatnesa ievērojamas dāvanas.

Biežās un veltīgās sūdzības galu galā piespieda valdību izdot minētās pavēles: ka bez likumīga pamata zemniekiem nedrīkst liegt līgavu un no preciniekiem nedrīkst prasīt dāvanas, pie kam par pēdējā punkta pārkāpšanu bija paredzēts simts dālderu liels naudas sods. Ievērojot latviešu apstākļus, arī šīm pavēlēm varēja būt vienīgi ļoti maza nozīme. Tiesa, svešais precinieks tagad sūdz, ja viņu atraida; jo paša kungs viņu atbalsta un viņš neatrodas tā cilvēka varā, kuru viņš sadusmo. Bet, ja paša kungs ir tas, kurš ierobežo viņa vēlēšanos, tad viņš cieš klusu, un tas tam arī jādara, jo viņš un viņa sieva visu mūžu būs zem šā kunga pātagas. Tas drīkst izvēlēties tikai ar sava kunga acīm un tāpēc dažreiz vienīgi to sievieti, kas kungam liekas noderīga par mīļāko.

Ar cik vieglu prātu kungi pēc savām iedomām lemj par savu ļaužu dzīves laimi un nemaz nepadomā, ka viņi dara

nepareizi, ziedojot to savām sīkajām ērtībām, to rāda sekojošais notikums.

Kāds fon - kundzes sulainis pēc uzticīgi nokalpotiem piecpadsmi gadiem gribēja precēt jaunu zemnieci. Cienīgā kundze to aplūkoja, atrada par neveiklu un lempīgu un, tuvākas ziņas ievācot, izzināja, ka viņa no tā saucamajiem smalkākiem darbiem, t. i., veļas apstrādāšanas, uzpošanas utt., nekā nejēdzot. "Es to blūķi nevaru lietot!" teica fon - kundze, un uzticamā sulaiņa sirsnīgais lūgums ar to bija noraidīts. Tomēr tas viņa sirdi nenomierināja. Viņš pāris gadu turpināja sakarus ar savu līgavu un nedeļa kundzei mieru ar lūgumiem, beidzot viņš krita tai pie kājām un izstāstīja, ka meita esot cerībās. "Tad lai viņa kļūst par netikli!" cienīgā kundze sacīja majestātiskā mierā. Nabadziņš raudādams aizgāja un solīja tam, kas nelaimīgo precēs, kā pūra naudu astoņdesmit dālderu, kurus viņš, sūri taupīdams, bija sakrājis. Kāds cilvēks atradās, un sulainis lūgtin lūdza kundzi dot atļauju šim cilvēkam. Šī izturēšanās un lūdzēja nožēlojamais izskats kundzi beidzot aizkustināja, un viņš dabūja kāroto atļauju pats sev. – Par šā notikuma patiesīgumu nevar rasties nekādas šaubas. Fon - kundze pati mēdza par to stāstīt, lai izskaidrotu, kā viņa tikusi pie teicamas kalpones; jo minētā meitene kļuva par visuzticīgāko, uzticamāko un strādīgāko kalpotāju visā muižā.

Arī līgavas kungiem ir joprojām ļoti viegli izjaukt katras precības, kas tiem nepatīk. Cik viegli gan ir izdomāt likumīgu, ja arī ne taisnīgu iemeslu aizliegumam vai arī bailīgu meiteni, citiem klāt neesot, piedabūt, lai viņa atsaka! Arvien vajag daudz drosmes, lai aizstāvētu savas sirds prasības pret neaprobežotajiem varas kungiem, jo tas tiešām ir liels risks. Vēl 1793. gadā kādu meitu, kas savu precinieku no svešas muižas negribēja atraidīt, - muižā tik briesmīgi pēra – protams, ar kādu cituniecīgu ieganstu, – ka līgavainis atsacījās, jo viņš negribēja sievu, kas uz visiem laikiem padarīta slimīga. Viņa paša muiža to piespieda pret mocekli izturēties taisnīgi.

Kādā citā muižā arendators-muižnieks kādai meitai tāpat liedza iziet pie sveša zemnieka. Pēdējais griezās pie istā dzimtkunga un bez grūtībām dabūja uzsaukšanas zīmi; bet sava pretinieka atriebībai viņš tomēr neizbēga. Arendators liek jaunsalaulātās sagaidīt uz ceļa, kad viņi nāk no laulībām, līgavu izrauj no ratiem un apcērp tai pusgalvu, lai samaitātu viņai kāzu priekus, kā fon – kungs mēdza teikt. Kāds briesmīgs varasdarbs civilizētā zemē! Kāda zemiska ļaunsirdība! Vai šis vīrs nebūtu Falariss¹, ja viņam būtu tāda vara?

Visas meitas nav tik stingras kā šīs; kamēr muižnieki būs pavēlnieki pār mugurām, viņi valdīs arī pār sirdīm. Pātaga vēl vienmēr ir latviešu mīlas dieve un tāda arī paliks, kamēr Pēterburgā par viņiem neapžēlosies un muižniekiem neatņems varu pēc patikas uzlikt sodus.

Citas nebūšanas rada tas apstāklis, ka rīkojumos runā vienīgi par zemniekiem, kas ir kaut kur dzimtpiederīgi. Tāpēc dzimtkungi izmanto šo izdevību, lai katru brīvu latvieti vai arī vācieti, kas bildina kādu dzimtļaužu meitu, uzskatītu par klaidoni un tam likumīgā kārtā liegtu savu atļauju. Pat konsistorija šādā gadījumā neko nevar pavēlēt.

K. muižā kāds brīvs latvietis, kurš pārtika no amata, četrus gadus precēja pēc kādas meitas. Muižas īpašnieci, citādi augsti cienījamai sieviete, bija pret viņu kaut kāds īgnums, un tā viņa lūgumu vienkārši atraidīja. Viņš vairākkārt lūgtin lūdza mācītāju un pat konsistoriju par starpniekiem; bet abi runāja veltīgi, lai gan viņam ar savu līgavu jau bija vairāki bērni. Meitai, kura varbūt būtu kļuvusi ļoti laba sieva un namamāte, nelaimīgai un nicinātai jāvelk sava dzīvība kā apsmietai sieviete. Tādā mērā latviešu liktenis, visa viņu dzīves laime atkarīga no viņu varaskunga garastāvokļa! Es lūdzu fon A. kundzi man piedot, ka bija jāatstāsta šī nežēlība, kas varbūt ir vienīgā, ko viņa pa savu muižas valdīšanas laiku izdarījusi. Par to nedrīkstēja ciest klusu, jo tā tik neapgāžami rāda, ka pat vislabāko un laipnāko kungu labsirdība un laip-

¹ Falaris – Akragas tirāns (570–554 p. m. ē.), kas valdījis nežēlīgi un varmācīgi. (*Red. piez.*)

nība neder par pierādījumiem dzimtbūšanas aizstāvēšanai. Kurš no viņiem var par sevi galvot, ka tam neuznāks kaut kādi untumi vai nelabs garastāvoklis, – un daudzi no viņa līdzilvēkiem un līdzpilsoņiem kļūs nelaimīgi. Patiesi, cilvēks, kuram ir iespēja darīt visu ļaunu, ko viņš grib vai arī ko prot nomaskēt, arvien ir bīstams, kaut arī tam būtu vislabākais raksturs.

Laipnā daba, kura vismaz remdina visu ļaunu, ko cilvēki dara, arī šai ziņā gādā par saviem bērniem, cik spēj. Tā nelaimīgajam, kam jāpiecieš dzīves lielākā laime, nocietina smago sirdi un padara to bezjūtīgu pret šās laimes jaukumiem. Bads visādā ziņā ir mīlas pretinde. Cilvēks, kam pastāvīgi jācīnās ar nabadzību un kas nevar cerēt uz citu savas cīņas iznākumu kā vien nāvi, jūtu ziņā nogrimst līdz tai pašai pakāpei, uz kuras atrodas vientuļš mežonis vai pat dzīvnieks. Visas maigākās jūtas, viss, kas pieder pie cilvēcības, tam ir svešs. Vienīgais gods viņam ir tas, ka viņš nekad nav pērts,* viņa draudzība – patika kopīgi iedzert, viņa mīlestība – miesas kārība.

Šo latviešu bezjūtību muižnieki izmanto, lai aizplīvurotu savu cietsirdību pret viņiem. "Viņam tas viena alga!" un "Ko zemnieks zina no mīlestības!" – tā mēdz teikt, liedzot tam izraudzīto dzīvesbiedreni vai piespiežot viņu precēt sievieti, ko tas nevar ciest. Bet, kad latvietis savu sirmo tēvu sasit līdz asinīm, kad viņš savas sievas un bērnu bēres izlieto tikai kā izdevību piedzerties, kad viņš no savas dzīvesbiedrenes zārka tūliņ steidzas pie kāda cita sievišķa radījuma, vienalga, vai tā ir tīkama netikle vai ķildīga ragana, kas var apmierināt viņa miesīgās vajadzības un adīt cimdus, – kas tad vainīgs šai lopiskajā bezjūtībā? Jūsu vaina tā ir, augstdzimušie despoti! Neraugoties uz jūsu smaidošo ārieni, uz jūsu skaļajām, jūtīgajām frāzēm par cilvēkmīlestību un augstsirdību, jūs, tāpat kā agrāk mūki, raugāt noturēt savus līdzpilsoņus uz

* "Es nekad neesmu nogriezies no taisnā ceļa," saka uz savas nāves gultas brīvais, godīgais cilvēks. "Es nekad neesmu muižā pērts," sacīja mācītājam kāds cienījams igauņu sirmgalvis īsi pirms savas nāves. Sk. jau atstāstīto verdzības vēsturi utt. Ai, svētā cilvēce!

viszemākās kultūras pakāpes. Jūsu varmācīgā kāja konsekvēnti samīda viņos katru maigāku cilvēka jūtu ziediņu. Viņiem jābūt lopiem līdzīgiem, lai jūs varētu pārpilnībā baudīt visizmeklētāko, visizsmalcinātāko greznību. Tāpēc jūs viltīgi apejāt katru pavēli, ko izdod viņu labā. Tāpēc jūs sodāt kā noziegumu katru cēlākas pašapziņas mošanos vai arī zobojaties par to, izlietodami to jaunām mocībām. Ar saplosītu muguru, tukšu vai pelavām pildītu vēderu, ģērbies skrandās, latvietis, protams, nepacelsies līdz mīlestībai, draudzībai, augstsirdībai vai kaut kam citam, kas pieder pie cilvēcības. Bet dodiet viņam brīvību un laiku pelnīt un izglītoties, un viņš drīz kļūs cēlāks, kļūs par labāku cilvēku nekā lielākā daļa no jums.* Tie nedaudzie novadi, kur tagad mīt zemnieku turība, kura periodiski maina savu vietu, pierāda, ka mani vārdi ir patiesi.

7. Zemniekam ir tiesība no sava dzimtkunga prasīt pabalstu – sēklu un maizi.

Lai laukus arī pēc visplašākajām neražām varētu apsēt, tad jau pirms 1765. gada kāds rīkojums nosaka, ka muižu īpašniekiem no vienas ražas līdz otrai jāpaglabā katram arklam divdesmit pūru rudzu, ko aizdot zemniekiem. Tiešas vispārējas neražas Vidzemē ir retas, bet zemnieki – cik dīvaini! – ik gadus cieš badu; un to visos laikos vēl palielināja, liedzot viņiem pabalstu. Jo daži muižnieki gandrīz visu savu labības krājumu pārdeva, citi to pārvērtā degvīnā, un vēl citi bija izrēķinājuši, ka rudenī, kad zemnieks maksā savus parādus, labībai ir mazāka vērtība nekā ziemā un pavasarī, kad viņiem vajadzīgs pabalsts. Tādā kārtā tad muižnieku vairums – pa daļai aiz nespējas, pie kuras viņi paši bija vainīgi, pa daļai

* "*Les laboureurs des champs*," saka gudrais Renals¹, "*sont partout les plus honnêtes et les plus vertueux des hommes, lorsqu'ils ne sont ni corrompus, ni opprimés par le gouvernement.*" *Histoire philos. Des deux Indes*.¹¹

¹ Renals (1713–1796) – franču publicists un vēsturnieks. (*Red. piez.*)

¹¹ Zemnieki visur ir visgodīgākie un tikumīgākie ļaudis, kamēr valdības viņus nav ne samaitājusi, ne apspiedusi. (*Tulk. no franču val.*)

aiz īstas cietsirdības – pameta zemniekus visbriesmīgākajam badam, kas nopļāva daudz cilvēku. Ja kādreiz tiešām uznāca neraža, tad gandrīz vai puse zemes palika neapsēta, un vienam nelaimīgam gadam sekoja daudz citu un bieži pat pilnīga zemnieku izputēšana.

Minētajā gadā šo iemeslu dēļ atkārtoja vecos rīkojumus par rezerves labību. Landtāgs – mēs zinām, kāds spēks to mudināja uz labdarību, – nolēma, ka katram dzimtkungam jāaizdod saviem ļaudīm labība maizei, tikko iesākušies lauku darbi, un valdība pavēlēja, ka ik pavasari jāpārbauda, vai labības krātuvēs atrodas katram arklam noteiktie divdesmit pūri.

No šā noteikuma jau redzams, ka tas galvenokārt pašu vainīgo ierosināts, kuriem vairāk rūpēja nezaudēt savus lauku apkopējus nekā atvieglināt viņu postu. Tīši pārprotot, šo rīkojumu iztulkoja tā, it kā aizdevumi maizei būtu jāņem no rezerves labības, un tādā kārtā tika izjaukts valdības gudrais nodoms zemē pastāvīgi turēt krājumā viena gada sēklu. Tālāk, zemniekiem ziemā aizdevums vajadzīgs tāpat kā pavasarī, lai gan tad viņu spēkus nevar tik tieši izlietot muižas labā. Ar viņu pašu krājumu pēc parastām ražām reti pietiek līdz janvāra beigām, un peļņas iepēju ir ļoti maz šai zemē, kurā nav pilsētu un fabriku. Bet agrājiem aizdevumiem nepietiek ar tiem divdesmit pūriem rezerves labības, ja arī būtu likumīgi tos izlietot šim nolūkam. Ir arī tādi muižnieki, kas minētos rīkojumus pat izlieto savu zemnieku izputināšanai. Aizbaidinādamies ar to, ka viņiem rezerves labība jāglabā līdz pārbaudes laikam, viņi zemniekiem neaizdod vis labību, bet naudu labības iepirkšanai. Zemniekiem jāmaldās pa visu zemi, dažreiz pat līdz Baltkrievijai, kamēr viņi dabū pirkt labību par sešiem līdz deviņiem ortiem* pūrā. Rudenī par to dod tikai trīs ortus, un zemniekam jāpārdod divi vai trīs pūri, lai samaksātu vienu, kas pavasarī apēsts.

Arī krājumu pārbaude ir tikai tukša formalitāte. To nekad neizdara stingri, bet bieži neizdara nemaz; ir izdomāti tūkstoš

* Trīs orti lidzinās vienam Saksijas kurantdālderim.

līdzekļu, lai to padarītu pavisam nenožīmīgu. Tā, piemēram, labību, ko pārbaudot nepārmērī, saber uz slīpiem dēļiem; ātri pāravadānot, vienu un to pašu labību rāda vairākās muižās; tūlīt pēc apskates to aizved pārdot utt.

Kā redzam, šie rīkojumi tāpat ir tikai nederīgi paliatīvi pret nāvīgu ļaunumu. Tas ir pilnīgi jāiznīcina, ja grib izdziedēt valsti. Lai zemkopi pasargātu no nabadzības un bada, nepietiek ar to, ka viņam nodrošina pabalstus. Tie viegli var kļūt par savtības ieroci un apriņķa jauno ražu, pirms tā vēl uzdīgusi. Nē! Zemes svarīgākā kārta labāk jānostāda tā, lai tai nekad nevajadzētu pabalsta vai arī tikai reti vajadzētu tā. Jāierobežo, – jūtos spiests to atkal un atkal atkārtot, – jāierobežo lielkungu postīgā patvaļa; uz visiem laikiem jānosaka klausas, šķūtis un nodevas; tad zemes arāju nekad nespiedīs labības trūkums un pats muižas īpašnieks gūs to labumu, ka viņš ar mierīgu sirdsapziņu varēs rīkoties ar visu savu ražu.

Šās pēdējās ērtības dēļ daudzās muižās ir ievesti pasākumi, ko muižnieki labprāt gribētu iztulkot par labdarīgiem darbiem, bet ko īstenībā izgudrojusi tikai viltīga savtība. Tā daži muižu īpašnieki dāvināja saviem zemniekiem pāris simtu pūru labības, tas ir, viņi tos aizdeva uz visiem laikiem.* Šo fondu glabā īpašā magazīnā, no kuras viena atslēga ir kungam, otra zemnieku vecākam. Katram saimniekam ik gadus jāpieved klāt pāris pūru labības, lai daudzums kļūtu pietiekoši liels aizdevumiem, bet bez tam vēl jāmaksā parastie augļi, ja viņš no magazīnas kaut ko aizņemas. Nu, kur tad ir tā šķietamā labdarība? No šā ierīkojuma labumu gūst vienīgi dzimtkungs, jo lielāko daļu pabalstu, kas viņam jāpiešķir saviem ļaudīm, tas ir no sevis novēlis un uzvēlis viņiem pašiem. Zemniekiem jānes jauna smaga nasta, lai kungs varētu neaprobežoti rīkoties ar visu savu ražu. Kas zina, vai kāds no nākošajiem dzimtkungiem vai šķietamais labdaris pats kādreiz

* Kam ik gadus bija jāaizdod ap četri simti pūru, tie apmēram divus simtus ziedoja pastāvīgajam aizdevumu krājumam.

neatzīs šo ierīkojumu par lieku un neatcels to, atkal pats uzņemoties aizdošanu un par to paturot sev magazīnu ar visiem papildu pievedumiem.* Viņš to vismaz nekavēts varētu izdarīt, jo šis ierīkojums nav apstiprināts tiesā un zemnieki neiedrošinātos sūdzēt. Tiešām! Viens no nepieciešamākajiem likumiem būtu tāds, kas muižniekiem aizliegta būt labdarīgiem, tas ir, nodarboties ar finansu spekulācijām.

Lai šīs magazīnas varētu dot kādu labumu, tad vismaz aizdevumus vajadzētu atmaksāt bez augļiem. Sola, ka tas tā notikšot, tiklīdz būšot izspiests tik daudz, cik zemniekiem ik gadus vajag. Es tikai baidos, vai tad nesāksies atkal citas spekulācijas, kurām būs vajadzīgs kāds pārpalikums.

8. 1765. gadā, laikmetā, kas bija tik bagāts ar labiem nodomiem un tik nabags ar derīgiem panākumiem, atjaunoja arī Gustava Ādolfā pavēli, ka katrs zemnieks, kuram dara pārāk lielu netaisnību, drīkst sūdzēties tiesās. Jo šis vecais likums bija pavisam zaudējis savu spēku un aizmirsts, un latviešus tādā mērā saistīja muižnieku tiesības, ka viņi bija tikpat bezspēcīgi kā muša zirnekļa tīklā.

Ko domā, ko jūt mani lasītāji, dzirdot par šīm atjaunotajām tautas tiesībām? Tātad valsts visderīgākajiem pilsoņiem vispirms vajadzēja atļaujas lūgt aizsardzību, ja vardarbīgā kasta, kas dzīvo viņiem blakus, izdomā jaunus laupīšanas, jaunus spīdzināšanas veidus? Tātad spīdzinātam cilvēkam vajag atļaujas vaimanāt, kad viņš aiz sāpēm ir tuvu nāvei? Zvērs, ko moka, rauga glābties, aizstāvēties, atriebties, un tā pūles atzīst par attaisnojamām. Turpretim cilvēkam, civilizētas valsts pilsonim, tās uzturētājam, kas ir bijis pirmais saimnieks zemē, kurā viņu tagad moka un mīda kājām, nebija atļauts meklēt glābiņu? Mēmi un pacietīgi viņam bija jālokās zem savu vareno izsūcēju kājas un pātagas; arī bēgt

* Vismaz An. muižas dzimtkungs 1795. gadā patvarīgi un bez zemnieku ziņas pārdeva dažus simtus pūru no magazīnas, lai arī zemnieki, viņš teica, gūtu labumu no augstajām cenām; īstenībā, lai viņam turpmāk tiem vairs nebūtu jāaizdod arī nauda.

no šā posta bija un ir stingri sodāms noziegums.* Viņš drīkstēja tikai nopūsties – bet klusām! – un mirt badā. Bet galu galā – ai! – ko līdz pat šī atļauja, kas zaimo laikmetu un valsti! Ja kāds latvietis iesniedzis sūdzību tiesā, tad latvieši to diemžēl parasti izsaka ar parunu: viņš aizgājis pēc rīkstēm.

Proti, ar rīkstēm soda tos zemniekus, kuri iesnieguši neatļautu sūdzību, un tas būs un nevar nebūt gala iznākums deviņās desmitdaļās no visām zemnieku prāvām, kamēr viņiem nebūs nekādu īstu tiesību un kamēr viņu tiesneši paši būs muižu īpašnieki.

Juzdams, ka viņā zaimo cilvēcības un īpašuma vissvētākās tiesības, nelaimīgais dzimtcilvēks krīt ceļos viņa aizsardzībai iecelto soģu priekšā. Viņš paceļ acis: tie, kuriem būtu viņam jāpalīdz, ir viņa apspiedēja radi, tā draugi. Tie paši piederīgi tai ļaužu šķirai, kura iznīcina viņa tautu un uz kuru viņš paradis pacelt acis tikai ar bailēm. To bargie lielkundziskie vaibsti jau vēstī, ko viņš var gaidīt no cilvēkiem, kuri varbūt apzinās, ka ir izdarījuši tos pašus noziegumus, kas viņiem tagad jāsoda. Stostīdamies un drebēdams viņš

* Tā kā muižniekiem ir dota vara bēgšanu bargi sodīt, tad viņi gluži nopietni domā, ka tā tiešām ir noziegums. Tad jau var secināt arī tā, kā to darījis cienījamais Pangloss¹: tā kā mēs valkājam zābakus, tad ir skaidrs, ka kājas radītas vienīgi apaušanai ar zābakiem. Es ietu par tālu, ja te uzstātos pret aizspriedumu, kas ir tikpat vispārējs, cik nicināms. Manā vietā lai runā filozofs, kas mūsu gadsimtenī apvienojis vislielāko īsto izglītību ar domu dziļumu un aizraujošām runas spējām.

“L’homme n’est pas né pour la servitude. L’esclave volontaire est un lâche; mais aucun lien n’enchaîne licitement un esclave involontaire. Celui qui ne peut le briser par la force, est innocent, s’il s’en délivre par la fuite et son prétendu maître est un tyran, s’il le punit une action autorisée par la nature.”

Tik svarīga vieta jāpārtulko. “Cilvēks nav verdzībai dzimis. Labprātīgs vergs ir nelietis; bet nekādām saitēm nav tiesības turēt nelabprātīgo vergu. Kas savas važas ar varu nespēj saraut, ir nevainīgs, ja viņš tās nomet bēgot, un viņa kungs ir varmāka, ja viņš soda rīcību, uz kuru daba dod tiesību.”

Renals, *Histoire philos. Des deux Indes.*

¹ Voltēra romāna “Kandids” varonis. (Red. piez.)

izstāsta savu sūdzību – viņš pats, jo dzimtilvēks nedrīkst ņemt advokātu.*

Bet viņa pretinieks atsūta vīru, kas ir mācīts vissmlkākajos advokātu niķos. Uz bailēs drebošo zemnieku birst tūkstošiem viltīgu jautājumu. Viņš jau bez tam tikko uzdrošinās runāt un drīz vien pasaka kaut ko tādu, kas viņa lietu nostāda nepareizā gaismā un ar ko viņu pašu var padarīt par vainīgo. Vai arī viņa lietu izmeklē sīkāk, un lūk! izrādās, ka vēl nav rīkojuma – no tiem nelaimīgais tik un tā nekā nezina, – kas dzimtkungam tieši aizliegtu nupat izdarīto varasdarbu: tātad viņš ir *temere litigans*¹ un kā tāds dabū rīkstes.

Tas ir ceļš, kuru Vidzemē iet gandrīz visas zemnieku prāvas; un kā gan tas var būt citādi, kamēr atstāstītie apstākļi paliek tie paši un, it sevišķi, kamēr zemnieki ir pilnīgā neziņā par saviem īstajiem pienākumiem? Kādreiz viņi gan zināja no galvas savas vaku jeb klaušu grāmatas, t. i., tās prasības, ko muižnieki bija izvirzījuši 1765. gadā. Tad viņi vismaz varēja izšķirt, vai viņiem dara pāri likumīgi vai ne. Bet no tā laika, kad muižnieki augstsirdīgi uzņēmās maksāt galvasnaudu, paradums un vaku grāmatas vairs nav spēkā. Kāds vecs zemnieks, kuram es prasīju, cik lielas īsti ir viņa klaušas, man atbildēja: “Cik Dievs ļauj un cik lielkungs grib.”

* Pat padomu viņam neviens nedrīks dot. Tā kā kāds rīkojums liek sodīt kā dumpinieku ikkatru, kas zemniekus kūda uz nemieriem vai nepaklausību pret kungiem, tad šo rīkojumu piemēro ikvienam, kas viņus atbalsta vistaisnīgākajā lietā vai pamāca, kā jāmeklē taisnība. Ir pareizi aizkavēt to, ka zemnieku galīgi izputina ar advokāta rēķiniem vai arī musinātāji ved uz neceļiem. Bet kāpēc viņu tiesā muižnieki, pie tam pēc likumiem, kurus viņš nepazīst? Abām šīm kaitēm diženā valdniece gribēja līdzēt, kā to rādīs septītais tautas likums, bet – es nezinu, kāpēc viņas nodoms nav izdevies. Tagad latvieši valsts satversmē ir izolēti tikpat kā cietumā, kā muižnieku mantkārībai nolemti upuri, nošķirti pat no jebkādas taisnīgi domājošo ļaužu līdzjūtības. Tāpat kā, Bastīlijas vai inkvizīcijas cietumu mūrus vērīgāk uzlūkojot, bija jābaidās pašam tur tikt ieslodzītam, tā arī Vidzemē nedrīkst veltīt līdzjūtību un uzmanību dzimtļaužu postam, jo tādu cilvēku pataisa par nemiernieku, par slepenu jakobinieti un, rodoties pirmajai izdevībai, visniknākā kārtā vajā.

¹ Nepamatotas sūdzības cēlējs. (*Red. piez.*)

Valdības rīkojumi zemniekiem jāizsludina no kanceles. To arī dara; bet, tā kā svētku dienās jānolasa vesela kaudze tādu vecu un sen vairs neievērotu pavēļu, tad mācītājs tās tikai neskaidri nomurmina un zemnieks no tām nekā neapjēdz. Viņam ir tāda sajūta, it kā svešā valodā dzirdētu evaņģēliju, ko viņš nespēj saprast. Bez tam pārpratumi viņam jau tik bieži izskaidroti ar rīkstēm, ka viņš visas tās atvieglinājumu pavēles labāk nemaz neievēro. Vai viņš nedara pareizi, ja labāk grib elst zem sava jūga nepērts nekā ar sakapātu muguru?

Visām pavēlēm, lai tās arī būtu nezin cik noderīgas, jāpaliek bezspēcīgām, kamēr zemniekiem nedod rokā iespīestu klaušu un likumu grāmatu, kāda bija Aizkrauklē, un kamēr viņu tiesību realizēšanai neieceļ tiesas, kurām tie var pilnīgi uzticēties. Pēdējo bija nodomājusi ķeizariene, kad viņa, radot gubernatora amatu...

9.... nodibināja divas tiesas, kuru priekšsēdētājs gan ir muižnieks, bet piesēdētāji tikai zemnieki. Katrā gubernā bija viena tāda virstiesa un ik pa diviem apriņķiem viena zemāka tiesa. Piesēdētāju amatam katra kroņa muiža izraudzīja vienu vai divus kandidātus, no kuriem apriņķa pilsētas tiesnesis izvēlējās tos, kas viņam patika, un tad izraudzītos piesēdētājus valdībai lika priekšā apstiprināšanai.

No visiem līdzekļiem, kādus vien var izdomāt, lai vergiem atkal atdotu drosmi un pašcieņu, visiedarbīgākais ir atvērt tiem ceļu uz goda amatiem; jo taisni tas galvenokārt nomāc zemāko kārtu garu un samaitā viņu raksturu, ka tiem atņemta jebkāda iespēja tos sasniegt, it sevišķi, ja viņi pieder pie citas tautības nekā augstākās kārtas. Dodiet zemkopim cerību, ka viņš ar vīrišķīgu drosmi, tikumu un prātu var sasniegt godu un svaru valstī, nebūt tādēļ neatstājot savu kārtu, ļaujiet, lai viņš redz, ka līdz ar sabiedrības uzticību iegūstamas arī priekšrocības, un drīz atkal zemnieku būdās radīsies Kamilli^I, Fabrīciji^{II} un Justīni.^{III} Atgriezīsies patrio-

^I Marks Kamilla (V–IV gs. mījā p. m. ē.), Romas patricietis, karavadonis.

^{II} Gajs Fabrīcijs (III gs p. m. ē.) – diplomāts, karavadonis.

^{III} Marks Justīns (III gs. p. m. ē.) – Senās Romas vēsturnieks. (*Red. piez.*)

tisms un visi seno laiku vīru tikumi, kurus uzskata par zudušiem, tāpēc ka tie pārsmalcinātajām augstākajām kārtām ir par rupjiem un zemākajām nav pamudinājuma pie tiem turēties. Cilvēces koks, no pašām saknēm atjaunots, atkal atgūs savu pirmatnējo spēku.

Minētās piesēdētāju vietas gan nedeļa ne cieņu, ne nozīmību valstī, bet tomēr varēja nest daudz labuma. Tās vismaz notālēm atgādināja visu kārtu locekļiem, ka viņi ir vienas tēvzemes dēli, ko augstākās kārtas, it sevišķi monarhistiskā valstī, tik viegli un tik labprāt aizmirst. Tās varēja kļūt par labākas valsts satversmes pamatu. Ja turklāt vēl ievērojam, ka katrs vislabprātāk grib, lai viņu tiesā viņam līdzīgi cilvēki, un ka tādā gadījumā tiesu spriež ar vislielāko izpratni un taisnīgumu, ja apdomājam, ka nekādā citā ceļā nav iespējams likumu zināšanu izplatīt starp zemniekiem ātrāk un pilnīgāk, kā prātīgākos no viņiem vairāk gadu no vietas ar tiem praktiski nodarbinot un tad viņus sūtot atpakaļ uz dzimteni*, – tad dziļi jāapbrīno gudrā ķeizariene, kas, izlietodama daudzus līdzekļus, lai savu piemiņu nākošajiem gadsimteņiem darītu cienījamu, neaizmirsā arī šo līdzekli.

Kāds apstāklis šā iestādījuma svētīgo ietekmi par nelaimi stipri ierobežoja. Zemnieku piesēdētājus ievēlēja vienīgi no kroņa dzimtļaudīm, un viņi arī sprieda tiesu tikai kroņa muižu lietās. Vai tāda bijusi ķeizarienes sākotnējā griba jeb vai tā tikai tādā veidā pārgrozīta, to es nezinu.** Tomēr tas ir skaidrs, ka muižnieku nabaga dzimtļaudis no visa šā iestādījuma neguva nekādu labumu, bet viņi taču sastāda deviņas desmitdaļas no tautas un ir visnelaimīgākie un visvairāk

* Šos amatus, tāpat kā visas piesēdētāju vietas Krievijā, piešķīra tikai uz trim gadiem, pēc kuriem notika jaunas vēlēšanas.

** Vidzemē ir samērā ļoti maz kroņa muižu, un to skaits dāvinājumu dēļ ik gadus samazinās, tā ka minētajām tiesām visu gadu nav gandrīz nekāda darba. Šā un vēl daudzu citu apstākļu dēļ jādomā, ka sākumā šo tiesu varai vajadzēja attiekties uz visiem zemniekiem.

apspiestie.* Vietniecības iekārtas²⁵ nodibināšana būtu varējusi saraut vismaz daļu no viņu važām; bet arī šis svētīgais zibens spēriens aizgāja tiem garām. Viņus nepamanīja. Viss tas smagums, kaš gul uz viņu pleciem, nospiež tos dubļos tik dziļi, ka viņus nevar pamanīt.

Šo zemnieku piesēdētāju izvēle tik maz saskanēja ar ķeizarienes nodomiem, ka kāds Rīgas zvaniķis sešus gadus no vietas sabija šai amatā. Maz ticams, ka šis cilvēks zvanu tornī un pilsētas krogos varēja nest savai tautai daudz gaismas. — Starp citu, latviešu piesēdētāju amats nebija ne patikams, ne goda pilns. Tie saņēma tikai simts rubļus algas, un nicināšana, ar kuru izturas pret viņu tautu, gulstas arī uz viņiem. Savā tiesā viņi bija pakļauti sekretāra pavēlēm, un, ja viņus saskaņā ar rīkojumu aizsauca uz citām tiesām, lai kroņa zemnieku lietās sastādītu kādu *judicium mixtum*¹, tad viņiem pat krēslu nedeķa; gandrīz pat neprasiņa viņu domas un, ja to darīja, tad vienīgi formas pēc. Viņiem bija tikai jāparakstās, jāaizdedzina uguns zīmogošanai, jāpadod mēteļi un jātīra zābaki vācu piesēdētājiem un rakstvežiem. Ja kādam no viņiem būtu diezgan drosmes un pašapziņas, lai pretotos šādai rīcībai, tad to kā dumpīgu cilvēku drīz atceltu un viņš varētu justies priecīgs, ja tiktu mājās bez pēriena.

Starp citu, ķeizars Pāvils, atceldams guberņas, atcēla arī visu šo iestādījumu, kas, kaut arī to izlietoja nelietīgi, tomēr bija derīgs. Lielās ķeizarienes piemiņas dēļ man to tomēr vajadzēja pieminēt. Tas nav pats mazākais apliecinājums, ka šī valdniece tiešām bijusi apgaismota cilvēku draudzene.

10. Slimības, it sevišķi epidēmiju gadījumos kroņa algoto apriņķa ārstu un vāšu ārstu pienā-

* Kroņa zemniekiem apstākļi vēl no Kārļa XI laikiem ir daudz labāki nekā privātajiem vergiem. Viņu kļaušas un nodevas ir stingri noteiktas, un īpašam apriņķa komisāram uzdots aizsargāt viņus pret ikkatru apspiešanu. Bet šie kungi paši sāk nomāt kroņa muižas. Tās viņiem labprāt dod, tāpēc ka viņi var maksāt augstāku nomu nekā jebkurš cits; jo tad viņi ar zemniekiem, kas pret tiem ir gandrīz pilnīgi neaizsargāti, var darīt tos pašus briesmu darbus, kādi ir parasti privātajās muižās.

¹ Jauktu tiesu. (*Red. piez.*)

kums ir sniegt palīdzību zemniekiem, tāpat kā citiem nabadzīgajiem.

Pēc vietniecības iekārtas projekta katrā aprīņķī jābūt 30 000 cilvēkiem, bet nav gandrīz neviena, kur nebūtu vismaz 50 000, no kuriem caurmērā zemnieku būs kādi 40 000 līdz 45 000. Tā kā šim iedzīvotāju daudzumam ir iecelts tikai viens ārsts un divi vāšu ārsti, tad skaidri redzams, ka viņi var nodarboties tikai ar kroņa zemniekiem. Arī pēdējos viņi apkopj tik slikti, ka latvieši tikai ar vislielāko nepatiku griežas pie viņiem. Ārsts gandrīz nekad neapmeklē savu slimnieku – latvieti, bet, pamatojoties uz nezinātāja vēstneša informāciju, paraksta kaut kādu līdzekli, kas ir ļoti derīgs, ja nav tieši kaitīgs; jo tādā kārtā vismaz nesamaitātā zemnieka daba var netraucēti darboties. Īstenībā šiem ļaudīm viņu rīcību nemaz nevar ņemt ļaunā. Tā kā viņu algas ir ļoti niecīgas, tad tiem jādzīvo no saviem vācu slimniekiem, jo zemnieks nevar samaksāt zāles, nemaz nerunājot par ārstu. Bez tam aprīņķi ir tik plaši, ka viņiem nereti būtu dienām jāceļo, lai apmeklētu vienu vienīgu slimnieku. Bet, no otras puses, atkal ir ļoti dabiski, ka zemnieki vairāk uzticas saviem latviešu un vācu pūšlotājiem nekā ārstam un ka viss šis iestādījums zaudē savu nozīmi.

Privātpersonu zemniekiem, pat epidēmiju laikos, nav nekādas citas palīdzības kā muiža, kas ļoti reti, varbūt baku potēšanai, pieņem ārstu; parasti dakterē turpat muižā. Kā Anglijas karaļi senāk pēc savas kronēšanas tika uzskatīti par nemaldīgiem kākšļa ārstiem, tāpat katra muižas īpašniece uzskata sevi par privileģētu mediķi. Viņa iegādājas rabarberu, vemjamos līdzekļus utt., un tad vai! viņas apgabala slimniekiem! Tiem vai nu jāvemj, vai arī jāmokās ar caureju atkarībā no tā, vai viņai lielāks krājums vemjamās saknes vai rabarbera.* Bieži notiek gadījumi, kas varētu sacelt skaļus smieklus, ja tās nebūtu cilvēku dzīvības, ar ko rotaļājas.

* "Es iedevu slimniekam jalapi," man kādreiz teica fon L. kundze, "jo manu drudža miziņu krājums drīz izbeigsies."

Kāda zemniece bija ar sirpi sev bīstami ievainojusi krūtis, un viņu pārņēma vāšu drudzis. Viņas kundze, baroniete fon -, bija dzirdējusi, ka pret drudzi labi noderot vemjamie līdzekļi. Tāpēc viņa slimniecei deva vemjamās zāles un, kad drudzis uznāca otrreiz, deva divkāršu porciju. Sievai mokoties ar vemšanu, pārtrūka apsejs, ko bija aplikusi istabas meita, un nelaimīgā noasiņoja.

Kādā citā muižā lūdza zāles nopietni sasirgušam slimniekam, kad kungi pašlaik taisījās kāpt ratos un doties ceļā. Tāpēc pavēlēja ekonomei, lai tā dodot slimniekam no kāda ļoti stipra pulvera apmēram viena dukāta svaru. Labajai sieviņai dukāta acumirkli nebija, bet viņa mācēja izlīdzēties. Viņa ņēma dukāta vērtību piecniekos (divgrašu gabalos), piebēra godīgi vēl parastās piedevas un – iesvēra slimniekam nāvi.

Tamlīdzīgas traģikomiskas lietas, tiesa, varbūt notiek visās zemēs; bet tur slepkavīgos zālotājus sauc pie atbildības tiesas ceļā un soda. Vidzemē turpretī kungam ir pilnīgi atļauts dakterējot nozālot savu zemnieku, tāpat kā savu suni vai raglopu. Uz šo lietu skatās tikai no tā viedokļa, ka viņš kļūst nabagāks par vienu cilvēku. Viss šāds notikums, izņemot šo zaudējumu, atstāj viņu pilnīgi vienaldzīgu. Lai varētu just sirdsapziņas pārmetumus, viņam vajadzētu būt pārliecinātam, ka latvieši ir tādi paši radījumi kā viņš; ka tas tā ir, to viņš nebūt nenoliedz – tāpat kā to patiesību, ka Bileama ēzeļmāte runājusi; bet tikpat maz viņš tam arī tic.

Atstāstīšu kādu notikumu, kas rāda visspilgtākā gaismā, kādi muižniekiem šai ziņā uzskati. M. muižā zaldāti divām meitām bija pielaiduši venerisku slimību. Dzimtkungs griezās pie ārsta. Kā par nelaimi tas prasīja pāris dālderu vairāk, nekā dzimtkungs cerēja iegūt no meitu turpmākā klaušu darba.* Kungs, kura vārds lasāms katrā ziedojumu vākšanas listē un pie kura atrod patvērumu visi panīkušie muižnieki, izvēlējās ērtāku līdzekli, – tā kā viņa novadā iedzīvotāju netrūka, viņš nelaimīgās aizdzina pāri pār savu robežu un, pie-

* Divdesmit piecus dālderus par uzturu un ārstēšanu.

draudot ar visstingrāko sodu, aizliedza tām atgriezties viņu tēva būdā. Vai viņas satrūdējušas vai nomirušas badā, to es nezinu. Jādomā, ka tiesas būs par viņām apžēlojušās.

Tagad pamazām ieviešas paradums, ka ļoti turīgi un – tas jāņem vērā – slimīgi muižnieki sev un saviem zemniekiem sāk pieņemt ārstus. Bieži arī potē bērniem bakas, jo dažos apgabalos tās ir laupījušas daudz dzīvību.²⁶

Tas ir viss tautas tiesību saraksts Vidzemē, visnabadzīgākais, kādu jebkurā civilizētās pasaules zemē varētu sastādīt. Es atkārtāju, tā nav mana attēlojuma vaina, ka tas ir drīzāk netaisnības un ļaunas viltības paraugu krājums nekā apgaismotas žēlastības un taisnības pieminekļi; un, patiešām, tā nav arī valdības vaina. Mēs būtu nepateicīgi, ja negribētu atzīt tās rīkojumu labo nolūku; bet īsti uzlabojumi tie vēl nav. Tie ir neizdevušies mēģinājumi, veltas pūles, kamēr nesper pēdējo, izšķirošo soli, kamēr latviešus neatbrīvo no muižnieku varas un viņiem nedod ja ne tūliņ brīvību, tad vismaz tiesību to izpirkt. Nevajag hiēnai apgriezt vienmēr ataugošos nagus, ja grib, lai tā neplosa savu laupījumu. Viņai vajag šo laupījumu atņemt un viņu pašu slēgt važās.

Kamēr tas nav noticis, vēl nekas nav padarīts. Vienīgi dodot latviešiem īstu brīvību, var valdības pavēles padarīt iedarbīgas un pa daļai pat nevajadzīgas. Kad paši muižnieki vairs nebūs valdības pavēļu izpildītāji, kad viņiem vairs nebūs varas labākās no tām apiet vai pat pārvērst par spaidiem, kad arī zemniekiem pastāvēs tiesības un likums, – tad valdība varēs netraucēti un nemaldināti būt zemes aplaimotāja. Ja latvietis būs paaugstināts par īstu valsts pilsoni vai ja viņam dos iespēju kļūt par tādu, tad vairs nevajadzēs izdot rīkojumus, ka viņa īpašums tam pieder vai arī ka pavalstnieks pie savas valdības drīkst meklēt aizsardzību. Vairs nevajadzēs pūlēties viņu izglītot ar uzspiestām grāmatām un ābecēm: vaiga sviedros viņš pats tieksies pēc turības, izglītības, brīvības. Latviešu tauta atkal atdzims, tā kļūs par Krievijas rotu, uz ko latviešu zemes stāvoklis viņus, liekas, nolēmis. Cildenais barons fon Šulcs rādīja ceļu. Kāpēc gan neiet viņa pēdās?

Sestā nodaļa

SKATIENS NĀKOTNĒ

*Der Mensch ist mehr, als jene von ihm halten!
Mit stolzem Hohngelächter wird er einst
Auf des Gebäudes morschen Trümmern gehn,
Das ihm zum Grabe zugebracht gewesen.¹
Šillers¹¹ "Don Karloss"*

Novērst valgās acis no posta, kuru viņš nevar atvieglināt, un vērst tās uz nākotni; katru pazīmi, katru parādību rūpīgi vērot un tulkot, kā zemkopis to dara pēc ilga sausuma, lai no tumšajām zīmēm izburtotu cerību uz laimīgākām dienām: tas taču ir vienīgais prieks nevarīgajam cilvēces draugam, kas savu brāļu labā var ziedot tikai savus novēlējumus. Tāpēc arī mēs savu skatienu no cilvēces kapa Vidzemē vēršsim pretī nākamajiem laikiem. Mēs raudzīsim uzminēt, kad beidzot ausīs lielā diena, kur uz cilvēku cieņu celsies augšā mirušie, kas še liekas nolemti mūžīgai trūdēšanai. – Es novēroju, es salīdzinu un drebu! Mana tēvzeme! Mīļā tēvzeme! Tu piedzīvosi laimīgākas dienas, bet to vēstneses būs briesmīgas vētras. Varbūt tās satrieks tevi uz gadsimteņiem, varbūt uz visiem laikiem, ja krievu valdnieku gudrība tās nenovērsīs!

“Maiņa un atkārtošānās” – šais vārdos izteikta kā Visuma, tā arī atsevišķu cilvēku un tautu vēsture. Tautas paceļas no vistumšākās atpalcības bezdibeņa līdz izglītības starojošai

¹ Cilvēks ir kas lielāks, nekā mēdz domāt. Lepni un zobgalīgi smiedamies, viņš staigās reiz pa tās celtnes drupām, kura viņam bija domāta par kapu.

¹¹ Frīdrihs Šillers (1759–1805) – vācu dzejnieks, vēsturnieks. (Red. piez.)

dienas gaismai un, visspilgtākā spožuma apžilbinātas, nogrimis atpakaļ pusnakts tumsā. Tās traucas projām no nekrietno elku altāriem; tās meklē Visuma garu dabas svētnīcā, meklē pa prāta ceļiem – prāta, kas ierobežots tikai pats ar sevi, un – krit atkal ceļos ārprātīgu svēto tēlu priekšā. Viņas kaļ sev važas, sarauj tās, karo pret pasauli, lai sargātu savu brīvību, un tad atkal mierīgi un jautri ļaujas ieslēgties smagās važās. Nav nevienas brīvas tautas, kas reiz nav bijusi verdzene* un kas atkal reiz nebūs tā. Nav nevienas vergu tautas, kas reiz, augstu jūtu pāņemta, nav uzskatījusi sevi par viscēlāko, tāpēc ka bija visbrīvākā, un kas kādreiz atkal neatkarības labā neveiks darbus, kuri pasaulei būs jāapbrīno, varbūt jānolād.

Lai to pierādītu, man nav jāpiemin Bruta un Tarkvīnija, Aristogitona un Hiparha kapi.¹ Tā ir mācība, ko mums no jauna atgādina ikkatrs gadsimtenis. Vai pat mūsējais neredzēja, ka skaitliski lielākā Eiropas tauta no pacietīgas aitas, kas apstulbusi vēl lēkā miesnieka kūtī, kļuva par nevaldāmu tīģeri, lai pār liķu kaudzēm sev lauztu ceļu uz brīvību? Vai turpretim visbrīvākajai Eiropas tautai nevīst un nekalst tautas tiesību zari cits pēc cita? Un vai visnesaistītākās tautas zeme nepārvēršas par absolūto monarhiju provincēm? Tātad, bez šaubām, bez jebkādām šaubām, arī latviešu tautu gaida pārvērtības laikmets, kad tā ar slavu pacelsies no nenoziņības, no verdzības trūdiem un kā zirnekļa tīklu saraus važas, kurās to iekaluši muižnieciskie varmākas. Tā atradīs savus Timoleonus¹¹, kas tās karališus ar pātagām izdzīs no zemes, – ja tie vispār nemetīs savu amatu pilnīgi pie malas.

Ka latviešu apstākļiem kādreiz jāmainās, to nenoliedz pat muižnieki. Lai nonicina viņus, cik grib, viņi joprojām veido

* Izņemot varbūt Amerikas mežopus. Es saku varbūt, tāpēc ka mēs nezinām viņu vēsturi.

¹ Marks Jūnijs Bruts (85.–42. g. p. m. ē.) – vadīja sazvērestību pret Cēzaru. Tarkvīnijs Lepnais – Senās Romas 7. ķēniņš.

Aristogitons – Atēnu aristokrāts, kas piedalījās Hiparha nogalināšanā.

¹¹ Timoleons (411.–336. g. p. m. ē.) – Senās Grieķijas karavadonis. (*Red. piez.*)

vienu tautu, vienu veselu, kura snaudošajam spēkam reiz jāatraisās ar briesmīgu sparū, ja to nevadīs, pirms tas pats meklēs sev ceļu. Bez tam muižnieki apgalvo, – šie paši gribot latviešus tik tālu izglītēt, ka tie vairs nederēšot par viņu vergiem. Viņi gan nožēlo – vai arī cer, – ka šis laiks vēl tālu; bet viņi to grib sagatavot, protams, pēc saviem ieskatiem un nesteigdamies. Viņu bērni mantos no viņu rokām šo svarīgo darbu un atkal atstās saviem pēcnācējiem izdevību labu darīt. Viņi grib mūžam strādāt gar šo darbu – saldā cerībā, ka tas nekad netiks pabeigts. Tāpēc vairāk pūļu ziedo, lai tautas attīstības gaitu kavētu, nevis lai to veicinātu. Jo, viņi saka, ir vissvētīgāk, ja verdzības nāves miegu pamazām pārvērš rīta snaudā un tikai pēc tam priecīgā atmodā.* Muļķīgs pasākums! Tautas gars, ja tas reiz mostas, tāpat nav valdāms kā dabas spēki. Mazākais nieks to var uzmodināt, uzbudināt, un kā brāzmais meža strāuts tas sadragās bērnišķos šķēršļus, kurus liek tam ceļā. Ņemsim palīgā pasaules vēsturi. Tā mums rādīs, vai latviešiem šāda pamošanās ir tuvu un kādas būs tās sekas.

Kāda tauta ir nobriedusi revolūcijām, vispārdrošākajiem pasākumiem nevis tad, kad tās posts sasniedzis augstāko pakāpi, bet tad, kad tā visu savu postu visdzīvāk sajūt: tas ir laikmets, kurš ne vienmēr sakrīt ar pirmo, bet parasti tam seko, kas notiek aiz viegli saprotamiem iemesliem. Posta visaugstākā pakāpe notrulina prātu un apstulbina. Ikvienu pārāk daudz nodarbina viņa pašreizējās sāpes un vajadzības, lai viņš vēl spētu saskatīt vispārīgo un raudzīties nākotnē. Bet pirmajā brīvajā mirklī, kas domājošam cilvēkam ļauj atņemt elpu un apsvērt, viņš saņem drosmi un taisa plānus, kā nodrošināties pret nelaimes atgriešanos. Vienā acumirklī viņš met savu degsmi tūkstoš citu brāļu sirdīs un aizrauj tos uz darbiem, kas agrāk tiem likās neiespējami.

* Pieņemsim, ka jums taisnība; vai tad vēl nav laiks aizdzīt lietuvēnu no guļošo dusas vietas un ļaut parādīties rīta sapņiem?

Tāpēc Romas patrioti asināja savus dunčus nevis pret mežonīgo Sullu, bet pret humāno Cēzaru.¹ Uz giljotīnu nestiepa vis iedomāti lielo Ludviķi Četrpadsmito, kad Francija mantojuma kara laikā gandrīz vai badā izmira; nestiepa arī nelietīgo Piecpadsmito, kurš iedzīvojās uz tautas visnepieciešamāko vajadzību rēķina, – stiepa laipno, bet vājo Sešpadsmito.² Pat Vidzemē ikkatra sacelšanās sākusies starp turīgākajiem zemniekiem²⁷, proti, kad tie domāja, ka ir iemesls baidīties no jauniem spaidiem.*

Vēsture mums māca, ka katra tauta savas satversmes un gara attīstības gaitā pārdzīvo trīs pakāpes, kurās tā visdziļāk sajūt savu postu, bet arī savu spēku, un tātad nemitīgi, vai nu sekmīgi, vai nesekmīgi, rauga uzlabot savu stāvokli. Saskaņā ar to pastāv tikai trīs īsti sacelšanās veidi: proti, tautas vai, pareizāk, tās labāko ļaužu sacelšanās pret vienu tirānu; tautas vienas daļas sacelšanās pret tās pašas tautas otru daļu, tas ir, apspiesto kārtu sacelšanās pret apspiedējiem; visas tautas sacelšanās pret kļūdainu valsts satversmi, pie kam par tās kļūdām parasti gan kā satversmes reprezentantiem jāmaksā tiem, kuru rokās atrodas vara.**

Visas tautas bez izņēmuma, protams, mums nerāda visu šo triju apvērsumu veidu šausmīgo ainu. Dažas tautas, pateicoties nejaušiem apstākļiem, jau pēc pirmā apvērsuma ir

¹ Kajs Jūlijs Cēzars (102.–44. g. p. m. ē.) – Romas karavadonis, politiķis, rakstnieks.

² Ludviķis XVI (1774–1793). Viņa valdības laikā sabruka feodālisma un absolūtisma iekārta. (*Red. piez.*)

* Un ko no tā mācāmies? Vai to, ka zemniekus vajag spiest tā, lai tie paliek bez spēka? – Es ceru, ka mani lasītāji būs cilvēki, nevis velni. Bez tam tagad tas būs vienīgi līdzeklis paātrināt izmisuma izvirdumu. Nē! No tā jāmacās, ka ikkatrs daļējs uzlabojums ir veltīgs solis. Zemnieku stāvoklis jāreformē pilnīgi; es domāju, ka beidzot ir pienācis laiks.

** Franču revolūcijā, kas visā visumā pieder pie pēdējā veida, tomēr redzami visi trīs veidi apgrieztā secībā: kārtu sapulces pārvēršanās Nacionālajā sapulcē; muižniecības atcelšana un izdzīšana; tirāna Robespjēra gāšana. – Starp citu, jādoma, ir redzams, ka vārdu “sacelšanās” es lietoju tā cēlākajā nozīmē – kā “lielu tautas savienošanos vispārības interesēs”.

sasniegušas pēdējā apvērsuma mērķi – republikas formu; valdnieku gudrība dažas tautas ir aizvadījusi garām pirmajai vai otrajai pakāpei, bet dažas pēc pirmās katastrofas ir sakāvuši ārējā vara. Bet, ja šī rūgšana ne vienmēr izlaužas uz āru vai arī ne vienmēr vienā un tai pašā veidā, tad tomēr tā pati par sevi ir tikpat raksturīga cilvēka dabai kā zemes-trīces mūsu zemeslodei. – Nebūs lieki pārbaudīt ceļu, kas ved uz ikkatru no minētajām trim pakāpēm.

Līdzko jaunā pilsoņu sabiedrība, vajadzības spiesta, ir nodevusi savu varu un likumu izpildīšanu viena cilvēka rokā, tas jau mācās izlietot nelietīgi kā vienu, tā otru. Viņš ir tautas augstākais tiesnesis; bet augstākais likums, kam viņš klausas, ir paša iedomas un paša iegriba. Viņš ir tautas augstākais vadonis; bet viņš vada tautu, vienīgi lai sasniegtu savus savtīgos nolūkus. Lai tos realizētu, viņam nekas nav par svētu, nekas nav par dārgu. Atsevišķais cilvēks un tauta viņa acīs vairs nav nekas patstāvīgs: tie ir tikai skrūvītes – ne valstī, bet tai mašīnērijā, kas dod spēku viņa varaskārei. Viņš droši runā uz abiem, tāpat kā grieķu vadoņi pie Trojas: “Οὐτε ποτ’ ἐν πολέμῳ ἐναρὶνμος, οὐτ’ ἐνὶ βουλῇ.”* Iliādā, II, 202.

Tā viņš tautu ved uz apkaušanu, lai atriebtu sievas nolau-pīšanu vai lai palielinātu savas varas loku, vai arī tikai tāpēc, lai iegūtu slavu. Jau ir nepiedodams noziegums atcerēties sākotnējo līgumu starp tautu un viņu. Viņš grib, lai visam būtu tikai viens mērķis, tikai viena griba, tikai viens gars un tikai viens vēders, proti, karaliskais. Tādi ir Grieķijas un Romas, un visu pasaules tautu vissenākie laiki. Bet atsevišķais cilvēks valstī, kurā vēl maz iedzīvotāju, dzīvo pārāk izolēti; mākslas neievērojamās attīstības dēļ viņam ir pārāk maz nervus nogurdinošu izpriecu un izklaidēšanās; viņam vēl pārāk bieži vajadzīgi fiziskie un garīgie spēki, un tāpēc visi vēl nesagumst zem jūga un neaizmirst pilnīgi savu vērtību un savas tiesības. Tātad, tiklīdz tirāns aizskar kādu no dižcil-tīgākajiem, tas ķeras pie zobena, un elektrisks trieciens satri-cina visu tautu. Viens acumirkļis izšķir Romulu, Tarkvīniju,

* "Karā tev nozīme maza, vēl mazāka padomē bija." Tas pats stāvoklis rada atkal tādu pašu rīcību pēc gadu tūkstošiem.

Sākumā gan viss gāja labi. Kārtās saskaldītā tauta bija ne tikai pati par sevi vājināta, bet, tā kā katrai kārtai bija savas intereses un savas nastas, tā arī nepiegrieza nekādu vērību citas kārtas ciešanām un palīdzēja to turēt važās. Zemniekam likās taisnīgi, ka pilsētas iedzīvotājus, kuru priekšrocības viņš apskauda, nomāc ar nodokļiem; pilsonis uzskatīja zemnieku dzimtbūšanu par sev domātu labdarību, jo sakarā ar to viņš bija drošs, ka tie nesacentīsies ar viņu amatniecībā un tirdzniecībā; muižniecība apspieda viņus abus, bet garīdzniecība pievila un pakļāva sev visus trīs.

Tā valdniekam bija izdevies vienu tautas daļu sarīdīt pret otru un kļūt par vispārēju despotu. Bet viņš nezināja, cik liela vērtība ir tam, ko viņš piešķīris abām augstākajām kārtām. Bez tam tās pašas ņēma vēl vairāk, nekā viņš bija devis, un drīz kļuva pietiekami stipras, lai ar varu panāktu neatkarību vai pat izstieptu roku pēc troņa. Bet viņa centieni ir nemieri, nevis sacelšanās. Es te nerunātu par to, tāpat kā nerunāju par ticības ķildām, ja tam nebijušas divējādas svarīgas sekas.

No vienas puses, nemieri valdniekus darīja uzmanīgus uz viņu kļūdu. Viņi nolēma iznīcināt savu darbu – feodālo sistēmu, ciktāl tas bija iespējams. Lai gūtu atbalstu no zemākām kārtām un saviem dumpīgajiem augstmaņiem atņemtu viņu nepaklausības ieročus, viņi atkal raudzījās nodibināt zināmu līdzsvaru starp kārtām un atkal atdeva istajai tautai, ko bija tai nelikumīgi atrāvuši. Tā atcēla dzimtbūšanu Anglijā, Francijā, lielā Vācijas daļā utt., un dažas tautas pagāja garām otrajai revolūcijas pakāpei, to nemanot.

Kur valdnieki tā nevarēja rīkoties vai vismaz nerīkojās, tur zemākās kārtas feodālo nemieru laikā – un tās ir šo nemieru otrās sekas – atkal atgūst kareivisku drosmi un pašcieņu. Tās sāk saprast, ka tām ir tikpat daudz un vēl vairāk personīga spēka nekā augstākajām kārtām un ka šīs augstākās kārtas bez tām ļoti maz ko spēj; un šo mācību tās vairs neaizmirst.

Tātad, kamēr augstmaņi ar patētisko kara saucieni “par tēviju” cīnās savā starpā par to, kuram šo tēviju apspiest,

tikām tauta nobriest. Vētrainās dienas paiet, valstī atkal iestājas līdzsvars, valdnieks netraucēts izlieto savas tiesības, un vājinātā muižniecība nogrimst uzdzīvē vai arī, aizmirsdama savu karotājas uzdevumu, ķeras pie miermīlīgiem nodarbošanās veidiem. No muižnieku agrākās varenības vairs ir atlicis vienīgi viņu stāvoklis pret zemākajām kārtām. Muižnieks ienīst pilsoni un izliekas to nicinām, jo vairs nevar to apspiest; viņš tiranizē savus apakšniekus, lai tā atgūtu zaudēto un sagādātu līdzekļus uzdzīvei. Viņa apakšnieki pa to laiku iepazīstas ar brīvību un uzdzīvi, ne jau paši to baudīdami, bet novērojot savrup dzīvojošo muižnieku dzīvesveidu. Viņi redz, ka muižnieki bauda visādus dzīves priekus; viņi redz, ka pašiem nav pieejams viss tas, kas dzīvi dara patīkamu, un viņus pārņem kremtoša skaudība.

Viņi jūt, ka ar tiem apietas nelietīgi, ka to posts ir viņu tirānu bagātās un krāšņās dzīves avots; viņu krūtīs uzliesmo rūgts naidis. Viņi redz šos augstmaņus nogrimstam netikumus; viņi redz, ka paši sava izglītības trūkuma un nespēcības dēļ ir nenozīmīgi valstī un nereti kļūst par izsmieklu vairāk apgaismotajam, tikumīgākajam pilsonim; viņi sāk pēdējos nicināt, un piepeši viņiem važas šķiet nepanesamas. Netaisnībai, ko tie līdz šim panesuši ar bezjūtīgu trulumu, viņi pretojas bez saprāta, ar to panāk tikai vēl lielāku netaisnību pret sevi un kļūst vēl niknāki. Kā ievainots vērsis, kas jūt sāpes, bet nezina pretlīdzekli, viņi pirmajā jaunajā uzbudinājumā brūk virsū visam. Viņi laupa, dedzina, slepkavo bez plāna, pat bez mērķa; tomēr galu galā viņiem labprātīgi dod to, ko tie neprata prasīt. Viņus pārvar; bet, tā kā viņus nevar iznīcināt, tad tiem dod visu, kas tos var nodrošināt pret turpmākiem uzbudinājumiem, tāpat kā tīģeris dabū garāku ķēdi, kad tas īso pārrāvis, izbēdzis, izplosījies un atkal saķerts.

Ka tauta uz šās pusizglītības pakāpes ļoti viegli uzbudināma uz sacelšanos un tad uz visbriesmīgākajiem varasdarbiem pret apspiedēju šķirām, to ir piedzīvojušas gandrīz visas zemes Eiropā. Es te gribu pieminēt vienīgi drausmīgo zemnieku karu Vācijā, kas 1525. gadā izcēlās Švābijā un maksāja dzīvību ļoti daudziem muižniekiem – gan arī piecdesmit

tūkstošiem zemnieku —, un īru nemierus pret angļiem Kārļa Pirmā valdīšanas laikā. Pēc Jūma apraksta, šie nemieri tālu pārspējuši visas franču revolūcijas briesmas un pašā sākumā maksājuši dzīvību vairāk nekā četrdesmit tūkstošiem angļu; un tomēr pēdējiem tur vēl ne tuvu nebija tāda loma kā vāciešiem Vidzemē.

Arī šīs vētras pāriet. Vienalga, vai tā uzvar vai tiek uzvarēta, tauta arvien iegūst lielus labumus. Viņa atgriežas atpakaļ savā mierīgajā stāvoklī, un vara atkal pastiprinātā veidā pāriet atpakaļ valdnieku rokās.

Taču pēdējie ir iemācījušies bīties un pārmaina despotijas važas pret nesaraujamajām politikas saitēm. Viņi sāk saprast, ka muižniecība un garīdzniecība ir ļoti vāji atspaidīti pret uzbudinātu tautu. Tādēļ viņi turpina tautas lietu un ļauj augstmaņiem grimt arvien dziļāk, bet tautai kļūt neatkarīgākai. Viņi cenšas iegūt tautas simpātijas, izrādīdami tēvisķīgu mīlestību un laipnību un slēpdami važas zem rožu vijām. No otra puses, viņi rauga arī iedvest bailes, taisnīgi, bet stingri izlietojot Dieva doto varu. Viņi ar vienu roku gļauda pūli pie savām kājām un ar otru vēcina pār tā galvu iznīcinošam sitienam arvien atvēzētu rungu — es domāju pastāvīgās armijas. Viņi lūko celt savas valsts labklājību, lai kļūtu varenāki. Viņi veicina zemkopību, zinātnes, mākslas, tirdzniecību, un pavalstnieku pašapziņa pieaug no dienas dienā. Pamazām izzūd atšķirība starp kārtām. Zemnieks kultūras ziņā panāk pilsoni vai vismaz cenšas tam pakāļ; pilsonis ar izglītību un apgaismi panāk muižnieku un drīz aizsteidzas tam garām, jo tas viņam ir vienīgais līdzeklis, lai sasniegtu tos labumus, ko muižnieks ieguvis jau kā mantojumu; muižnieku cienījamākā daļa ar īstu humanitāti un personīgu krietnumu rauga attaisnot un paturēt tās priekšrocības, kas viņiem vēl palikušas; pat priesteris, kas vairs nevar baidīt ar pasaciņām un valdīt ar aizspriedumu palīdzību, kļūst par apgaismotāju un tautas mācītāju. Visa tauta un tās uzskati neapturami saplūst vienā vienībā un nobriest apvērsuma trešajai pakāpei, kas ir visas tautas kopīga lieta, kamēr otrā bija tikai atsevišķu kārtu un pirmā pat atsevišķu personu lieta.

Tomēr plašāk runāt par šo pēdējo lietu, bet arī briesmīgo dabas parādību – jo revolūcijas taču īstenībā tādas ir – man nav ne mazākā nodoma. Es pievērsīšos atkal latviešiem.

Ja vien kāda tauta reiz ir bijusi nobriedusi otrā veida revolūcijai, kad viena kārtas ceļas pret otru ar nāvējošu zobenu, tad latvieši ir tādi. Laikmeti, kuros mainās labklājība un posts, žēlsirdība un necilvēcība, kā arī atrodama atmodas ausma – no apgaismes viņi vēl ir tālu, – latviešiem nav gan devuši cēlu pašapziņu, toties jo dziļāku viņu nelaimes izjūtu. No likumiem, kurus tiem izdeva, viņi saprata, ka tiem pienākas tiesības, un ļoti skaidri redzēja, kas pie tā vainīgs, ka viņi šīs tiesības nebauda. Viņus aicināja meklēt aizsardzību tiesās, un iznākums tiem māca, ka par viņiem tikai ņirgājas. Daudzi no viņiem, kas agrāk kā kroņa zemnieki ir pieredzējuši likumīgu un laipnu apiešanos, ar muižu dāvinājumiem nospiesti zem tā paša jūga, kuru nes viņu brāļi.* Viņi, tāpat kā tie, kuri senāk pie labiem kungiem varēja iegūt turību, redz, ka, apstākļiem mainoties, viņus izsūc, izputina un ka nekur, nekur nav glābiņa no harpiju nagiem, kas tos satvēruši. Viņiem vajag izmist; un kādu padomu dod izmisums? Agrāk, ja spaidi kļuva pārāk nepanesami, viņi bēga uz Kurzemi vai Lietuvu; bet tagad, kad Krievija ieņēmusi šīs zemes, arī šis patvērums tiem zudis. Šis apstāklis, par kuru dzimtkungi gavilē, viņiem pašiem var izrādīties visļauņākais. Visu dusmu uguni tas koncentrē tai punktā, kur tā iededzināta; tas cietējiem neļauj ķerties pie glēvuma un vājuma līdzekļiem; tas viņus spiež meklēt glābiņu savā spēkā, sevišķi enerģiskos soļos. Šādi soļi ir iespējami, varbūt pat ļoti tuvu, un tos vairs neuzskatīs par nenožīmīgiem, ja apdomās, ka visa skaitliski lielā latviešu tauta tagad ir apvienota**²⁸ un cīnīsies par vienu un to pašu lietu. Kas tad pret to būtu muižniecība? Tā līdzinās ziloņa vadītājam, kas lepni sēž mugurā

* Ikreiz, kad Vidzemē dāvina muižas, viens tiek apbalvots, bet tūkstoši viņa līdzpilsoņu zaudē savas tiesības un likumu aizsardzību.

** Vidzemē, Kurzemē, Zemgalē un Lietuvā zemnieki ir viena tauta, kā to rāda viņu valoda un ieražas²⁹.

savam zilonim un moka to ar dzelzs iesmu, kamēr dzīvnieks, kas taču ir stiprāks, viņu nenorauj un ar vienu kājas spērienu nesadragā.

Šāds brīdis varbūt ir tuvāk, nekā gribētos ticēt. Daudzi veltie mēģinājumi panākt savu tiesību realizēšanu likumīgā ceļā izplatījuši latviešos savādu apņēmību ciest, un šī apņēmība ir jo bīstamāka, jo vieglāk to notur par padevību un bezjūtīgu pakļāvību, kas tādējādi pavedina uz tās nelietīgu izmantošanu. Tā, piemēram, kad 1795. gadā Skujenē daži zemnieki gribēja muižas arendatoru sūdzēt, kāds cits zemnieks viņus pierunāja, lai tā nedarot. Viņš to atstāstīja muižniekam un piebilda: "Jo ko tad mēs, nabaga zemnieki, varētu izdarīt jums, augstajiem lielkungiem. Ir labāk, ka mēs visu panesam ar pacietību." Muižnieks, lepni baudīdams savu atzīto pārkumu pār likumu, visur plātījās ar šo izteicienu. Šis vientiesis neapdomāja vai arī nezināja, ka cilvēks tikai ar vislielāko naidu atzīst otra cilvēka neaprobežotu visspēcību darīt viņam pāri. Viņš nesaprata, ka pēc šāda izteiciena katrā ziņā un arvien vajadzētu sekot briesmīgam turpinājumam, kuru runātājs apslēpj savā sirdī.

Līdzīgu gadījumu es pats piedzīvoju. Dažas Z. muižas meitenes un zēni bija jāsūta uz Maskavu par dzimtkunga apkalpotājiem. Muižas nomnieks viņus izraudzījās un kādam sirmgalvim, kam pirms nedaudzām nedēļām bija nomiris dēls, paņēma viņa meitu, kura vecītim kā kopēja taču bija tik nepieciešama. Veltīgi tas stāstīja, ka viņa esot slimīga un muļķe, veltīgi centās ar savām vaimanām modināt līdzcietību. Spriedums, kas viņam uz mūžu laupīja vienīgo bērnu, netika atsaukts. Beidzot viņš teica drebošā balsī: "Uzklausiet manus vārdus! Dievs man ir ņēmis vienu bērnu; jūs man ņemat otru! – Lai notiek Tā Kunga prāts!" sirmgalvis piebilda, klusi zobus griezdam, un, dziļi palocījies, aizgāja.

Šī lēnprātīgā padevība, šī mierīgā klusēšana zem patvaļas sitieniem, kā jau sacīju, nav tas, par ko to uzskata muižnieki. Tā nav stulba rezignācija, bet apslēptas dusmas, nozīmīgākais simptoms vislielākajam izmisumam, kas ir tuvu, ļoti

tuvu. Tauta vairs nav verdziski paklausīgs suns, ko var ar sitieniem dzīt važās. Tā ir tīģeris, kas klusās dusmās grauž savas važas un ar ilgām gaida to acumirkli, kad varēs tās saraut un savu kaunu nomazgāt asinīs. Neskaitāmas ir pazīmes, kas to vēstī, tāpat kā apakšzemes dunoņa vēstī zemestrīces tuvošanos. Es pats reiz ceļojot ar šaušalām dzirdēju, kā zemnieks Jaunlaicenes krogā teica uz pūli, kas viņā ar piekrišanu klausījās: "Ko? Kungi? Tas tur augšā debesīs un tie tur Pēterburgā ir īsti kungi! Tie citi pelna, ka viņus ar rungām nosit un liek suņiem ceļmalā apēst."*

Lai pierādītu, ka tā nav vis atsevišķa iereibuša cilvēka bramanība, bet tautas nemiera balss, man jāatgādina tikai galvasnaudas nemieri.

Kāds mācītājs, attiecīgo pavēli izziņojot, nebija saprotami izskaidrojis šā noteikuma dabu un nolūku un, kā liekas, tīši radījis pārpratumu, ka no tā laika zemnieki piederēsot kronim. Tūlīņ pa visu zemi sāka staigāt sūtņi no Raunas latviešiem, visur aicinādami tautu prasīt savu jauno tiesību realizēšanu. Tāpēc daudzi pagasti atteicās turpmāk kalpot saviem kungiem. Z. muižā to darīja pat muižas saime, un pavārs pateica, lai kungi paši vārot sev ēdienu: viņš esot brīvs. D. muižā draudze neielaida mācītāju baznīcā, tāpēc ka viņš, kā apgalvoja draudze, esot pavēli nolasījis sagrozītu un gribot tiem noblēdīt viņu brīvību. Visur tie draudēja dedzināt un slepkavot, ja viņiem nedošot taisnību. Repines muižā viņi pretojās tiesām, un pat zaldāti viņus tikai tad spēja izklīdināt, kad pieci bija nošauti un daudzi ievainoti. Smiltenē viņi pat ar darbiem aizskāra ģenerālgubernatoru; tas pierāda, kādu pakāpi bija sasniedzis viņu niknums. Tūkstošiem viņi

* Vai es darīju pareizi, ka noklusēju šo izteicienu? To es nezinu. Jūtas man aizliedza apsūdzēt nelaimīgu cilvēku, kas ļāva vaļu savām sāpēm. Katrā ziņā es ar šo rakstu labāk izpildu savu pienākumu. Sāpes nav jā-soda, ir jābeidz tās darīt. Starp citu, šie briesmīgie vārdi man bija pirmais pamudinājums pētīt latviešu stāvokli un tātad arī pirmais ierosinājums šim darbam.

plūda uz aprīņa pilsētu Valmieru un ārkārtīgi uzstājīgi pieprasīja, lai tiesas tūlīn no viņiem pašiem saņemot galvasnaudu, jo viņi vairs negribot ielaisties nekādās darīšanās ar lielkungiem. To nevarēja pieļaut, un pilsoņi steidzīgi apbruņojās. Tomēr pilsēta būtu kritusi zemnieku dusmām par upuri, ja vien ģenerālgubernators nebūtu atsūtījis zaldātus. Dumpiniekus izklidināja un viņu vadoņus sodīja – daļu ar cietokšņa darbiem, daļu ar noņemšanu Sibīrijā, un daļu arī publiski izpēra. Tomēr dažu muižu zemnieki joprojām stūrgalvīgi tiepās, ka viņi paši maksāšot nodevas, lai neko nezaudētu nākotnē. Kāds vienprātības gars jau valdīja starp viņiem, to starp citām rādīja Dikļu muiža. Četras nedēļas un ilgāk turienes zemnieki pacieta soda komandu, piecdesmit zaldātus un vienu virsnieku, un deva viņiem algu un lopus utt. uzturam, līdz galu galā izdeva savus noslēptos vadoņus.

Jau šais nemiers muižniekiem būtu bijis gals klāt, ja laimīgā kārtā provincē neatrastos diezgan karaspēka. Bet pieņemsim, ka reiz tas tā nebūtu; ka robežām tuvotos karš vai pat aptvertu pašu provinci, ka kāda kaimiņu valsts gribētu izmantot savā labā zemnieku noskaņojumu; ka saceltos visa latviešu tauta, kuras daļas tagad tādā mērā tuvinātas, – kādi notikumi tad nebūtu jāpiedzīvo!* Visas Švābijas un Īrijas nemieru briesmas ir tīrais nieks pret tām, kādas te būtu jāpiedzīvo. Vācu zemnieki apkaroja tikai savas pašu tautas augstmaņus. Īri izrēķinājās vienīgi par tautai nodarītām ne taisnībām, bet ne par personīgām. Viņi trakoja pret svešiniekiem, kas ierobežoja viņu tiesības un peļņas avotus, bet ne pret dzimtkungiem, kas tos izsūca, mocīja, piesmēja viņu sievas un meitas. Te turpretim kā divi nāves eņģeļi uz slepkavošanu aicinātu reizē nacionālais naidis un personīgā atriebības kāre. Notiktu varasdarbi, par kuriem domājot

* Ka jaunpienākušie latvieši tikpat viegli uzbudināmi kā vidzemnieki, to viņi pierādīja, kad Koscuško cīnījās par savu tēviju. Pat Kurzemē, kurai par revolūciju taču nebija nekādas daļas, kādas hercoga muižas zemnieki sadumpojās un uzbruka pilij. Tiesa, hercoga zaldāti ar dažiem kazakiem nemierus drīz apspieda, bet tie jau arī plosījās tikai vienā muižā.³⁰

šausmās dreb sirds. Visas muižas un pilsētas tiktu izlaupītas un stāvētu liesmās. Muižu īpašnieki noskatītos, kā apgāna viņu ģimeni, un tad kopā ar to tiktu līdz nāvei spīdzināti; vispārējās jukās arī viskrietnākie nevarētu cerēt uz labāku likteni. Visus vāciešus noslepkavotu, un līdz dzīvnieciskumam nogrimušos latviešus pašus viņu mežos izdeldētu bads un zobens. Uz savu apspiedēju kapiem varbūt tiktu iznīcināta vesela tauta, un krievu ieroči ar vislielākajām pūlēm iekarotu tikai tuksnesi.

Kādas izredzes! Un tomēr, cienījamie tautas brāļi, tas nebūt nav tikai fantāzijas auglis. Pārbaudiet bez aizspriedumiem visus atstāstītos apstākļus, un jūs atradīsiet, ka ir ne vien iespējami, bet pat ļoti ticami, ka tie tā beigsies. Nepaļaujieties uz to, ka pietiks ar latviešu glēvumu vien, lai visā sparā neizlauztos uz āru rūgstošais nemiers, kuru jūs taču nenoliedzat. Ir tiesa, katrs vergs ir glēvs, bet vienīgi tikmēr, kamēr viņš grib spītējot panākt kaut kādu mazu uzlabojumu savā verga stāvoklī. Bet viņš kļūst par varoni, tiklīdz viņa dvēsele apņēmusies saraut važas un kļūt pilnīgi brīva. Tad no viņa iepriekšējā glēvuma vairs atliek tikai nežēlība, kas vergu padara jo bīstamāku, jo vairāk viņš pats ir baidījies. Un, kas attiecas uz šādu pārvērtību, – prasiet vēsturei, cik ātri tauta maina savu raksturu. Atbilde jūs izbaidīs. Šveicieši, kuri verdziskā bijībā noņēma galvassegas Geslera cepures priekšā, izcīnīja kaujas pie Zempahas un Morgartenas, tiklīdz viņu vidū bija parādījies Tells. Neapolieši no rīta drebēja, redzot policijas ierēdņu nūjas, un pusdienas laikā sakāva lielu karaspēka daļu, jo viņus vadīja Mazaniello.¹

Pat visjaunākie pasaules notikumi var jūs šai ziņā pamācīt. Tauta, kas reiz pie Rosbahas bēga ar tādu kaunu, ka tās mazdūšība kļuva par parunu, tauta, kas savus karaļus dievināja, – vai tā nav tā pati, kas tagad satricina Eiropu un ir aptraipījusies, nogalinot labsirdīgu monarhu? Nēģeri, kas

¹ Mazaniello (1623–1647) – itāļu zvejnieks, kurš 1647. gadā vadīja masu sacelšanos Neapolē. (*Red. piez.*)

izposta amerikāņu kolonijas, varbūt vēl tai pašā dienā, kad sākās dumpis, pacietīgi locījās zem kolonistu pātagas.* Tātad ļoti iespējams, ka dzimtļaudis, kas tagad trīc, ieraugot jūsu pātagu, drīz drāzīsies pretī durkļu asmeņiem, lai izlietu jūsu asinis. Un, ja arī jūs tad izbēgtu slepkavas nazim, – kāds būtu jūsu liktenis? Jūs vai nu kā ubagi aizbēgtu no tās zemes, ko sagrābuši jūsu senči, noziegdamies pret cilvēci, vai arī kā ubagi beidzot atgrieztos atpakaļ pie savu tagadējo mitekļu drupām un būtu spiesti dot visu to, ko liegdami izraisījāt negaisu. Tāpēc esiet līdzcietīgi pret savu tēvzemi, saviem bērniem, sevi pašiem! Glābieties un glābiet Vidzemes tautas no tuvajiem izmisuma briesmu darbiem! Atraišiet saites, kuras jūs līdz šim esat mēģinājuši tikai slēpt!

Tomēr briesmīgās erīnijas, liekas, laupa prātu Vidzemes muižnieku tumšajai masai – kas, tāpat kā visur, arī muižniecībā ir vairākumā, – lai bērnubērniem būtu jāizpērk tēvu-tēvu vaina kopā ar savējo. – Ir veltīgi censties modināt šo muižnieku jūtas. Kas var pavēlēt mironim: “Cēlies un rīkojies”? Viņi ir pārāk apgaismoti, lai katru apelēšanu pie cilvēcības neiztulkotu par jūteliģām, tukšām frāzēm. – Ir veltīgi vērst viņu uzmanību uz to netaisnās un cietsirdīgās rīcības neizbēgamajām sekām. Viņiem ir pārāk daudz – gudrības vai aukstasinības, vai kā vien vēl vajag, – lai baidītos no vis-tiešākā ļaunuma, kamēr vien tas vēl nav klāt.

Neraugoties uz to, cienījamie tautas brāļi, es jūs lūdzu vērst savas acis vēl uz kādu citu lietu. Ja arī jūsu labais gars radītu vienīgi labvēlīgus apstākļus, kuri vēl desmit un vairāk gadus aizkavētu izvirdumu, kas katram no aizspriedumiem brīvam novērotājam gan jau iepriekš būtu jāparedz, tad tomēr jums draud ļoti lielas briesmas no kādas citas puses.

Dzimtbūšana ir pārāk asā pretrunā ar laika garu un veselīgu politiku, lai to kaut kādā valstī varētu ciest ilgāk, nekā

* Lai novērstu katru tiši pārprastu iztulkojumu, jāpiezīmē: mulati un nēģeri nesacēlās tāpēc, ka tiem bija piešķirtas tiesības, bet gan tāpēc, ka baltie viņiem praktiski liedza piešķirtās brīvības un pilsoņu tiesības.

katrā ziņā nepieciešams. Kamēr, no vienas puses, visi domājošie cilvēki to nosoda kā cilvēces pazemošanu, tikām valstsvīri skaidri sajūt, ka zemkopju kārtā ir vissvarīgākā un ka valsts varu tikai tādā mērā var uzskatīt par nodrošinātu, kādā zemkopjus sargā un pabalsta. Tāpēc atceltas verdzības atliekas Silēzijā, Bohēmijā, Dānijā; tāpēc Prūsija un Austrija jauniegūtajās provincēs pašas to tādā mērā mikstinājušas, ka tā tuvojas pilnīgai brīvībai un tai drīz jāpāriet tādā.*

Krievu valdība, bez šaubām, tik svarīgā lietā nebūtu vilcinājusies, ja viegli uzminami apstākļi valstī nebūtu kavējuši tās rīcību. Bet tagad, kad tautas noskaņojums, kā arī uzņēmīgas valsts tuvums prasa svarīgus pasākumus iekšējā miera labā, tagad droši vien tiks atrasti līdzekļi, kā grozīt minētos apstākļus un spert lielo soli, kas Krievijai, dzimtbūšanu galīgi atceļot, dos divdesmit miljonus īstu valsts pilsoņu vairāk.

Ko es saku? Visas iekšējās attiecības var palikt, kādas bijušas, un tomēr latviešu stāvokli var grozīt. Lai gan arī krievu zemnieki ir dzimtcilvēki, tomēr Baltijas guberņas un Lietuva šai ziņā tālu atpaliek aiz īstās Krievijas. Tur nemaz nav muižnieku galmu, un visu kļaušu vietā zemnieki saviem kungiem, kas dzīvo galvaspilsētā, maksā nelielu galvasnaudu, parasti piecus rubļus no katras vīrieša dvēseles, kā mēdz teikt.** Šisniecīgais nodoklis, gandrīz visu turienes apgabalu auglība, kā arī brīvība no kļaušām zemniekiem bieži dod iespēju iegūt lielu mantu. Nereti gadās, ka viņi apmetas kādā pilsētā, pat Pēterburgā, Maskavā, Rīgā, un kā tirgotāji

* "Bet Meklenburgā, Lauzicā, dažos Vestfālenes apgabalos tā vēl pastāv?" Kas iepriekšējās lapas lasījis daudz maz uzmanīgi un pazīst dzimtļaužu stāvokli minētajās provincēs, tas šo ierunu necels. Tur kungiem ir tiesības prasīt stingri noteiktas kļaušas un ļaunākajā gadījumā arī sodīt nepaklausīgos. Zemnieki ir savas zemes utt. īstie īpašnieki. Ir zināms, ka Vestfālenē daudzi iepērkas dzimtbūšanā un ka Lauzicē brīvie ar prieku apmetas uz dzīvi ar dzimtļaužu noteikumiem. Bet Vidzemē...

** Tāpēc, ja kādam uzdāvina tūkstoš dvēseļu, tas nozīmē vienīgi to, ka viņam ir tiesības prasīt no katra dāvinātā zemnieka piecus rubļus.

taisa ļoti ievērojamus veikalus, nemaz netiekdamies pēc savas brīvības. Bet no tiem, kas paliek sādžās, daži ar piecsimt rubļiem izpērk savus rekrūšos noņemtos dēlus. Kāda starpība, salīdzinot ar Vidzemes zemniekiem!³¹ Valdībai nekad nav bijis jāklūst par starpnieci starp krievu zemniekiem un viņu kungiem. Ka valdība to uzskata par vajadzīgu Vidzemē, to pierāda daudzās, lai arī veltīgās pavēles, kas izdotas latviešu labā; to tālāk pierāda rīkojumi par zemnieku jaunatnes izglītošanu; to pierāda muižnieciskās satversmes atcelšana, ar ko līdz ķeizarienes nāvei muižnieku sapulce tika pārveidota no landtāga par vēlētu muižnieku sapulci un valdībai atstātas brīvas rokas uzlabojumiem. Es viegli varētu uzskaitīt vēl vairāk norādījumu par valdības labajiem nolūkiem; bet galma plāni monarhistiskā valstī pieder pie vissvētākajiem noslēpumiem.

Kas varētu valdībai stāties ceļā, ja tā nolemtu arī Vidzemē visu kļaušu vietā ievest obroku jeb galvasnaudu? Itin nekas, jo pat pilnīga zemnieku brīvlaišana nebūtu bīstama, tāpat kā jebkurš prātīgs jauninājums plašo masu labā. Bet pieņemsim, ka valdība aprobežotos ar minēto soli; pieņemsim, ka tā vienīgi ievestu, tāpat kā ķeizars Jozefs Galicijā, vispārējus nodevu sarakstus, kam vajadzētu kļaut ziņā noderēt par nepārķāpjamu mērauklu: kas tad notiktu ar divām trešdaļām no Vidzemes muižu īpašniekiem? Viņi par savām muižām ir samaksājuši daudz vairāk, nekā tās vērtas, viņi tās pirkuši par aizņemtu naudu acīmredzot cerībā to atgūt, izsūcot zemniekus; viņi ir izputināti, tiklīdz zemniekus atbrīvo no muižnieku plēsīgās patvaļas. Rastos nepārredzams bankrota gadījumu skaits, ciestu arī visapdomīgākie, un līdz ar izpostīto labklājību izzustu arī tās spožuma un cieņas atliekas, kas muižniekiem vēl ir; viņi būtu tikpat kā iznīcināti. Bet vai šis apstāklis valdību atturēs no taisnīga soļa? Nerunājot jau par to, ka cilvēki, kas savus nākotnes plānus dibinājuši uz līdzpilsoņu izsūkšanu, nemaz nepelna, lai tos saudzētu, – vai var sagaidīt, ka patērētāju kārtas triju vai četru simtu ģimeņu varmācīgi iegūto turību vēl ilgi uzskatīs par svarīgāku nekā pelnītāju kārtas tūkstošu ģimeņu laimi?

Muižnieki veltīgi lolo tādas ilūzijas, pamatojoties uz dažiem pēdējā laika notikumiem. Ir dabiski, ka monarhs, kas domā, ka viņa troni apdraud laika gars un tieksme pēc pārmaiņām, izlieto visus līdzekļus, lai aizkavētu šādas pārmaiņas, un pat atceļ dažus uzlabojumus, ja viņam liekas, ka tie nāk par labu viņa varas ienaidniekiem. Bet kas no tā gribētu secināt, ka monarhs arī pēc pārciestām briesmām, mierīgākos laikos neredzēs, ka viņa īstā vara ir tautas laimē; ka arī tad viņš labāk gribēs valdīt pār dažiem tūkstošiem vergu tirgotāju, kuriem pieder lieli ļaužu bari, nekā pār tautām, kur katrs cilvēks ar pateicību, paļāvību, mīlestību un cieņu raudzīsies uz viņu pašu kā vienīgo valdnieku; kas tā domātu, es saku, tas zaimotu valdnieku. Pēterburgas valstsvīri ir pārāk saprātīgi, lai viņi, tāpat kā citi, no šo dienu briesmīgās vēstures negūtu atziņu, ka tikai tautu posts un apspiešana gāž troņus. Tāpēc katrs gudrs valdnieks klusībā rauga atvieglināt svarīgāko pilsoņu šķiru nastas. Katra nasta, ko viņš atceļ, kļūst viņam par drošības ķīlu – un Krievijas galmam nekas nav bīstamāks kā viņa zemnieku verdzība; viņš nevar, viņš nedrīkst kavēties to iznīcināt, kaut arī gribētu.

Tāpēc, vai latviešu tauta pati izraužas no sava posta, vai viņu paceļ taisnīga valdnieka roka, – kā vienā, tā otrā gadījumā tās likteņa izšķiroša uzlabošanās ir tuvu, un tās sekas būs muižnieku lielākās daļas izputēšana. Ļoti labi arī izprot neizbēgamo patiesību: *vita rustici, mors nobilis*,¹ – bet ar šo atziņu ir tāpat kā ar Kasandras pareģojumiem. Tos atzīst par pareiziem, bet tiem neklausa. Muižnieki tišām aizver acis, lai neredzētu draudošās briesmas. Cerībā, ka nenovēršamā vētra ķers tikai pēctečus, viņi ne par pēdas platumu negrib atkāpties no pozīcijas, ko ieņēmuši ar tik kļedzošu netaisnību. Viņi nepūlas vis izvairīties no briesmām un tās novērst, likvidējot to cēloņus, bet rauga tās vai nu pēc iespējas novilcināt, vai arī ar viltu un varu iznīcināt. Smieklīga cīņa pret absolūtu nepieciešamību.

¹ Zemnieka dzīve – kunga nāve. (*Tulk. no latīņu val.*)

Nē, mani kungi! Jūsu līdzšinējie paņēmieni jums drīz vairs nekalpos, un negaiss sāks neatturami plosīties pār jūsu galvām, ja jūs neiesiet vienīgo ceļu, pa kuru vēl iespējams glābties. Kaut jel jūs par to izšķirtos! Visi apstākļi no jums prasa, lai jūs savu bruņniecisko tiesību atliekas izlietojat labiem darbiem, ja gribat, lai tās jums neatņem. Tātad neatsaucieties vairs turpmāk uz nākotni un pēctečiem. Ja jūs viņiem negribat atstāt taisnīgu un cēlu darbu piemērus un arī izdevību tādus darīt, tad ir iemesls baidīties, ka jūs viņiem nekā neatstāsiet.

Vienīgais atlikušais ceļš, lai novērstu lielus zaudējumus, šoreiz ir – pašiem ciest mazus.

Ejiet nākotnei pretī; aizsteidzieties tai priekšā! Dodiet labprātīgi, ko jums citādi reiz nesaudzīgi atņems ar varu; dodiet, ja arī jums neprasa, un to saņems ar pateicību kā dāvanu un labprāt samierināsies ar izmaiņām, ko jūs noteiksiet savā labā.

Ir kāds drošs līdzeklis, kā latviešus pamazām, bez kāda satricinājuma pārvērst pavisam brīvā tautā un turklāt padarīt viņus turīgus un izglītotus. Tomēr, pirms es runāšu par šo līdzekli, ar kuru muižnieki nekā nevar zaudēt, bet, gluži pretēji, daudz iegūt, man jāatspēko kādi aizspriedumi; dažiem Vidzemē tādi patiesi ir, bet citi apgalvo, ka viņiem tie esot. Kamēr valdīs šie aizspriedumi, ir veltīgi no muižniekiem kaut ko gaidīt, un vienīgi uz troni cilvēce drīkst ar zināmām cerībām vērst savus skumjos skatienus.

Septītā nodaļa

VAI DZIMTBŪŠANAS ATCELŠANA VAR KAUT KĀDĀ ZIŅĀ BŪT KAITĪGA?

*L'industrie ne craint rien tant que la servitude.
Le génie s'éteint lorsqu'il est sans espérance, sans
émulation, et il n'y a ni espérance, ni émulation,
où il n'y a point de propriété. Rien ne fait mieux l'
loge de la liberté et ne prouve mieux les droits de
l'homme, que l'impossibilité de travailler avec
succès, pour enrichir des maîtres barbares.¹*

Renals

Raugoties no tiesību viedokļa – ar tiesībām, kā zināms, katrs netaisnais saprot vienīgi to, ko var izspiest ar prāvu, – raugoties no tiesību viedokļa, nevar cerēt muižniekus kādreiz piedabūt, lai viņi atceļ dzimtbūšanu. Raudzīsim to panākt citā ceļā. Iepriekšējā nodaļā es rādīju, kādas agri vai vēlū būs neizbēgamās sekas un kādām tām jābūt, ja šī sabiedrības kropļošana turpināsies. Te es atklāšu acīm, ko apstulbinājis paradums, šās kropļošanas tagadējo iedarbību; reizē ar to es sīki pārbaudīšu aizspriedumus, kuriem viltīgie pašlabuma meklētāji izliekas ticam un pie kuriem lielais vairums mal-dībā patiesi turas.

Ja starp Vidzemes muižniekiem ir kāds, kuram patriotisms nav tikai skanīgs vārds tais deklarācijās, ko sūta ķeizaram, bet kura krūtīs kvēlo kaut viena dzirkstele no šās

¹ Nekas nekavē saimniecisko dzīvi tādā mērā kā verdzība. Uzņēmība atslābst, ja tai nav cerību un ierosmes; bet cerību un ierosmes trūkst tur, kur nav īpašuma. Nekas nerunā tik lielā mērā brīvības un cilvēka tiesību labā kā neiespējamība sekmīgi strādāt, lai padarītu savus barbariskos kungus bagātus. (*Tulk. no franču val.*)

svētās uguns, tas lai paraugās, par ko padara valsti dzimtbūšana. Liekulīgajiem plāpām parādīsim godu un apskatīsim nepārlicieņos argumentus, ar kuriem viņi aizstāv šo Krievijas kauna zīmi. Tiem, kuri ir tikai mantkārīgi, es gribu pierādīt, cik daudz viņi iegūs, saimniekojot ar brīviem zemniekiem.

Par ko padara valsti dzimtbūšana? Dzimtbūšana valsti iznīcina. Valsts ir brīvu ļaužu savienība visu un ikkatra atsevišķa cilvēka kopīgai laimei. Visas augstāko kārtu priekšrocības, pat valdnieka kronis, to īpašniekiem doti tikai tādēļ, lai viņi jo sparīgāk varētu strādāt minētā vienīgā mērķa labā. — Dzimtkungi! Vai jūs spējat bez sveloša kauna sārtuma un vēl svelošākas melna grēka apziņas noskatīties miljonos līdzpilsoņu, kuriem jālokās pišļos pie jūsu kājām, lai jūs varētu tik lepnī pacelt savu galvu? Kuriem ir laupīts viss, kas spēj dzīvi darīt panesamu, lai jūs varētu dzīvot pārpilnībā? Kuri savu dzīvi velk bezgalīgās bēdās un vaimanās, lai jūs varētu dižoties gan ārzemēs, gan pašu mājās? Ir tiesa! Priekšrocības, ko jums dod tās muižas, ar kurām jūs lepojaties, ir lieliskas, bet, ja jūs atceraties, no kā šīs priekšrocības sastāv, kādas saistības jūs līdz ar tām esat uzņēmušies un kā jūsu kārta šīs saistības pilda, — vai tad slepena balss neuzsauc: “Tu nelieti!” katram, kas vien paver muti, lai ar tām lielītos?

Tomēr mums nemaz nav jāņem palīgā šis valsts pamata jēdziens, lai lielkungiem pierādītu, cik netaisna ir viņu pastāvēšana. Te pietiek ar pieredzi. Tā mums māca:

dzimtļaudis, kas lielā mērā atšķiras no vergiem*, var būt vienīgi aristokrātijās vai monarhijās, tas ir, tikai šeit var parādīties tik nedabisks izkropļojums, ka pastāv kārta, kas,

* Vergs ir tikai atsevišķa pilsoņa īpašums; valsts viņu nemaz neievēro un nepiešķir tam nekādas tiesības, tāpēc ka neuzliek viņam arī nekādus pienākumus. Vergs arvien paliek sagūstīts svešinieks. Dzimtcilvēkam turpretī jāpilda pienākumi pret valsti, un tomēr viņam nav atbilstošu tiesību; viņš tai dod pat vairāk nekā brīvās kārtas, bet no tās nekā nesaņem, lai gan valsts bez viņa nemaz nevarētu pastāvēt; vārdu sakot, viņš ir pilsonis, kuru nekaunīgi aplaupījis viņa brālis. — Šo starpību, kā arī visas dzimtbūšanas sekas, esmu apskatījis apcerējumā, kas pievienots manis tulkojumiem Jūma un Ruso rakstiem par pirmatnējo līgumu.

baudot milzīgas tiesības, tomēr nepilda atbilstošus pienākumus, un tātad arī otra kārtā, ko galīgi nospiež pienākumi un kas tomēr preti nesaņem nekādas tiesības. Zemkopis samaksā par sevi un savu kaimiņu, muižnieku, un pēdējais par to saņem visu – kā to, kas nākas zemkopim, tā arī to, ko viņam pašam vajadzētu nopelnīt, bet ko tas nenopelna.

Lai kur mēs sastopam šos nejēdzīgos apstākļus, to sekas arvien ir panīkums, iekšējs posts un ārējs vājums. Ja valsts ir aristokrātiska, tad tās organisms pastāv tikai no tik daudzām atsevišķām despotu monarhijām, cik ir lielkungu. Katram no tiem ir savas intereses, kuru labā viņš arvien gatavs ziedot patriotismu un godu; katrs tikai tiktāl ir atkarīgs no sabiedrības, ciktāl tās forma viņam nodrošina jau uzurpēto, dod līdzekļus jaunām uzurpācijām un sargā viņu pret kāda cita despota pārspēku. Soliet tam lielākus labumus, ko viņš varētu sasniegt ar nodevību! Viņš nevienu acumirkli neka vēsies noslēgt darījumu; jo kas viņam bēdas par valsti? Viņa muižas tam ir viņa valsts, un pats viņš ir to dvēsele. Likumi šādā zemē ir nulles, ja tie nepalīdz stiprajiem pret vājo. Visi sabiedriskās varas zari nokalst. Visas kārtas tādā zemē ir izolētas, tās visas dreb un trīc zem vienas kārtas jūga, kura savās rokās koncentrē tautas spēku, lai to nelietīgi izšķiestu. Rūpniecība, tirdzniecība un zinātnes stāv novārtā; jo katra jauna atvase, ko tās laiž, zeļ vienīgi tikām, kamēr kādam no varenajiem iepatīkas to samīt. Viss šis bezveida haoss pastāv tikai tik ilgi, kamēr kaimiņi vienojas, cik lielu daļu kurš ņems; jo, tiklīdz viņi grib, tie valsts iekšienē var atrast tik daudz sabiedroto, cik vien vajag. Ja viņi neuzpērk visas politiskās hidras galvas, tad tikai tādēļ, ka pietiek ar vienu pusi, lai apspiestu otro. – Nelaimīgā Polija! Man jāmin tikai tavs vārds, lai pierādītu, ka katrs sākums manā attēlojumā ir pareizs. Tevi pieveica dzimtbūšana, nevis tavu ienaidnieku vara. Dzimtbūšanas dēļ tava tauta saruka līdz tiem pieciem simtiem uzpērkamu despotu, kuri mūžīgi ķildojās, kuri rīja tavas smadzenes, kuri savā valsts saeimā vienīgi dižojās ar tām šautenēm un zobeniem, kas karājās viņu bruņu kambaros. – Es tevi nosaucu par nelaimīgu? Tu biji tāda, kamēr pastāvēja tava nejēdzīgā satversme. Īstais cilvēces draugs priecājas,

redzot tevi sadalītu labāk iekārtotu valstu provincēs, jo absolūtā monarhija vienmēr bijusi tā pārejas pakāpe, pa kuru tauta iet no feodālās kārtības uz pilsonisko brīvību. Tavas pašas valsts pastāvēšana pamatojās vienīgi uz tavas tautas bojā eju! –

Ja valsts, kur valda dzimtbūšana, ir monarhija, tad izredzes nākotnei gan nav tik drūmas, bet dzimtbūšanas ietekme tagadnē tomēr ir tikpat briesmīga. Nevar būt citādi, ka agri vai vēlū tronī kāps gudrs, taisnīgs valdnieks, kas sapratīs savu īsto valdnieka pienākumu un arī to, cik viegli viņš ar vienu pašu likumu, kas iznīcinās dzimtbūšanu, varēs sev radīt jaunus miljonus īstu valsts pilsoņu, kuri dievinās savu aplaimotāju. Bet kādas jukas līdz tam laikam! Muižnieks redz dzimtcilvēkā vienīgi pa pusei cilvēcisku būtni, kas pastāv tikai tāpēc, lai viņa kungs būtu jo lielākā godā; pilsonī viņš īgnuma pilns redz topošu sāncensi, ko viņš atklāti neuzdrošinās apspiest, bet ko liekas nicinot un kam slepeni kaitē, cik vien spēj. Pilsonis uzskata dzimtcilvēkus par atstumtiem ļaudīm, ar kuriem tam nevar būt nekā kopīga, izņemot to, ka viņš var izlietot savā labā viņu muļķību; muižnieku – par plēsīgu, uzpūtīgu tirānu, kuram kremt, ka tas arī ar pilsoni nevar apieties tāpat kā ar saviem zemniekiem. Viņš ar neuzticīgu uzmanību novēro visus tā pasākumus un par nicināšanu maksā tam ar nicināšanu klusā apziņā, ka muižniekam būs jāatdod viņam daļa no valsts cepeša, t. i., zemniekiem, tiklīdz viņš būs ieguvis diezgan naudas, ar ko nopirkt muižu. Beidzot zemnieks valsts institūtā redz tikai cietumu, kur viņš nodots visbriesmīgāko mocītāju varā, un katrā brīvā cilvēkā – viņa moku tagadējo vai nākošo līdzvainīgo. Katra sabiedrības graušana viņam ir tikama; jo pēc tās viņa stāvoklis var uzlaboties.

Nosēdiniet tirānu uz šādas valsts trona, un viņa despotismam nebūs nekādu robežu. Ja viņam patiks, tad visgaisākajā laikmetā atgriezīsies visas aplamības un mežonības, kādas valdīja vistumsākajā; jo kur būs pretsvars viņa varai? Tautas saskaldīšana naidīgās masās ir šo pretvaru iznīcinājusi, un, ja viņš ir tik apdomīgs, ka ar dzelzs roku sit sa-naidotās kārtas tikai pa vienai, citu pēc citas, tad viņš var

nesodīts valdīt pār likumiem, izglītību, savu tautu bagātību un tirdzniecību, kā vien vēlas viņa ārprātīgā fantāzija. Kā briesmīgs Arimans¹ viņš īsā laikā izpostītu daudz gudru priekšteču radīto darbu, izdzēstu visas prāta un zinības dzirksteles savā tautā un labklājības un izglītības ziņā to atsviestu atpakaļ par veseliem gadsimteņiem. Pat ja šāds briesmonis iedomātos pasludināt katru atsevišķu cilvēku par savu persnīgo īpašumu un savu valsti par Polifēma alu, kurā ikvienam, kas reiz nelaimīgā kārtā tur iemaldījies, jāpaliek ieslēgtam, līdz pienāk viņa kārta tikt apēstam, – kas viņam to varētu liegt? Visas rokas ir bezspēcīgas, visas mēles klusē, visas muguras saliektas līdz lūšanai: dzimtbūšana, šis iekšējais vēzis, es to saku vēlreiz, ir tautu iznīcinājusi, to saskaldīdama, un, ja neviena valsts, kurā valda dzimtbūšana, vēl nav pieredzējusi tādas briesmas, tad par to jāpateicas tiešai likteņa gādībai.

Bet kā būtu, ja tronis nāktu laba, gudra cilvēku drauga rokās? Taisni tas, kas tirāna ļauno patvaļu atbrīvoja no jebkādas nepieciešamības rīkoties ar piesardzību, viņu visur ierobežo. Dzimtbūšana rada lielu plaisu valstī un nepārvaramu sienu starp taisnīgo valdnieku un viņa tautas svarīgāko daļu. Kādus uzlabojumus viņš var dot zemnieku labā, neskarot vienu vai otru muižniecības privilēģiju? Kā viņš var panākt to izpildīšanu, ja atkal tikai muižnieki un lielkungi ir tie, kuru gādībai viņš to uztic? Tie neļauj nospiestajam zemkopim lūgt valdnieka aizsardzību, kas viņam nākas; valdnieku tie kavē dot, ko prasa viņa pienākums un ko viņš tik labprāt dotu. Jā, dzimļaudīm vispār ar savu valdnieku tikai šķietami ir kādi sakari. Miljoni lauku ļaužu ir vienīgi ganāmpulki, no kuru nestajiem ienākumiem daži simti īpašnieku valdniekam atdod tikai to, ko viņi tam nevar liegt. – Veltīgi tāds valdnieks pūlēsies izplatīt izglītību; dzimļaudīm viņu posts notrulina visas gara spējas, un ar vislielākajām pūlēm viņš tikai liktu spīdēt saulei pār aklajiem. Veltīgi viņš raudzīs attīstīt

¹ Seno persiešu ļaunuma dievs. (*Red. piez.*)

rūpniecību un celt turību. Skaitliski lielāko tautas šķiru cieši jo cieši saista tās posta burvju loks. Ko tā iegūst, tas saplūst pārpilnībā dzīvojošo tautas mocītāju kabatās, un pret vienu vienīgu, kas zīda drēbēs sēžas pie galda ar četrdesmit ēdieniem, vienmēr atradisies tūkstoši, kas, ģērbti skrandās, mērcē savās asarās sausu maizes garozu. – Kaut arī tirdzniecība zeltu, zeme paliek nabaga, un ar katru cilvēku, ko tirdzniecība padara bagātu, valsts iegūst vienu laupītājlielkunu vairāk. Mākslas un amati nīkuļo, un ražojumus neapstrādātus izved uz ārzemēm, lai tos apstrādātus par divkāršu cenu atkal ievestu; jo kaunpilnās verdzības važas saista rokas, kas tos varētu apstrādāt. – Veltīgi valdnieks mēģinātu veicināt arī tautas pieaugšanu. Vienīgi tur vairojas ļaudis, kur viņiem klājas labi, un, kad pa pusei badā mirstošajam dzimtcilvēkam vairs nav spēka izmist, tad arī viņš jūt tikai ļoti vāju dziņu dot citām būtnēm dzīvību, kas viņu pašu dara tik nelaimīgu. – Jā, šāda valsts tikai sava milzīgā plašuma pēc kādu laiku var likties esam stipra. Tiesa, tā no zemeslodes trešās daļas varēs sadzīt kopā vairāk apbruņotu vergu, nekā tās laimīgie kaimiņi savās mazajās zemēs apbruņos cīņai brīvu vīru, bet tā tomēr vienmēr paliks milzis uz māla kājām. Tā ir iekšēji vāja un nožēlojama, un pirmajam ienaidniekam, kas gribētu nesaudzīgi izmantot tās vājumu, tā kļūtu par vieglu laupījumu. Viens vienīgs vārds – “zemnieku brīvība”, – ja kāds ienaidnieku karaspēks to pasludinātu, – neglābjami satriektu šādu valsti. – Nē, Krievijas valdnieks to nevar vairs ilgi atstāt bez ievērības!

Tādas ir dzimtbūšanas nenovēršamās sekas. Bet, mēdz teikt, tā nu reiz pastāv un pa ilgajiem gadiem kļuvusi par ļaunumu, kas tik dziļi sakņojas valsts un dzimtļaužu dabā, ka, to atceļot, uz vietas uzbruktu tās briesmas, kas, tai pastāvot, draud tikai nākotnē. Tā līdzinās hroniskajām slimībām, kuras gan ir liels ļaunums, bet kuru piepešai izdziedēšanai acumirkļi seko nāve. Labi! Jau vairākās vietās esmu ieminējies par banālajiem aizspriedumiem, ar kuru palīdzību karo pret dzimtbūšanu; bet, lai tos pareizi vērtētu, tie sīki

jāaplūko; es gribu to darīt. – Tā varbūt ir manas grāmatas svarīgākā daļa. Tāpēc lasītāji man pieder, ja es te runāšu plaši un pat atkārtosu šo to no tā, kas jau pateikts. Tādā darbā kā šajā nevar stingri sekot principam “*relinque, quae desperas tractata nitescere posse*”¹.

Latvietis vēl nav nobriedis brīvībai – tie ir parastie vārdi, kuri atskan no visām pusēm un ar kuriem, kā domā, var noraidīt katru aicinājumu šo brīvību piešķirt. Šis apgalvojums, tāpat kā neskaitāmi citi, taisni tāpēc skan spēcīgi, ka tas ir tukšs. Vajag tikai to tuvāk paanalizēt, lai atsegtu tā smieklīgo tukšumu.

Nav nobriedis brīvībai: ko tas nozīmē? Brīvība pieder pie cilvēka dabas, tāpat kā elpošana un jušana; kā tad var būt tāds stāvoklis, kad viņš tai nebūtu nobriedis un joprojām tomēr paliek cilvēks?

Šis teikums, lai cik sīki to arī pārbauda, nav citādi jāsaprot kā: latvietis kā brīvs cilvēks vai nu nepavisam nevarētu dzīvot, vai arī tomēr nejustos laimīgs. Vai, beidzot, viņam nebūtu diezgan prāta savienot pilsoņa brīvību un pilsoņa stāvokli, viņš atstātu savu zemkopja vietu valstī, nepildītu savus pienākumus un atteiktos klausīt likumiem. Katrā no šiem apgalvojumiem slēpjas neejdzība.

Latvietis nevarētu dzīvot! Kā? Vai tad pagāni – mežonju tautiņas karakalpaki, baškīri, irokēzi, jaunzēlandieši utt. – atrodas uz augstākas gatavības pakāpes nekā kristīgais, civilizētais latvietis? Vai latvietis pats bija vairāk nobriedis, kad vācieši ienāca zemē un dzirdēja viņu pielūdzam pārkonu? Viņš taču toreiz baudīja brīvību, un viņš prata to vīrišķīgi aizstāvēt. Tātad nebēdāji, mani cienījamie kungi, latvietis mācēs iztikt arī bez jūsu labdarīgās pātagas.

Viņš kā brīvs cilvēks nejustos laimīgs. Ja zināmā stāvoklī būt laimīgam nozīmē būt šim stāvoklim nobriedušam, tad latvietis ir nobriedis brīvībai, nevis verdzībai. Ja viņš brīvību nejauši ieguvis, tad viņš sevi uzskata par apskauzamu,

¹ Ko nevari izteikt skaistiem vārdiem, par to nerunā nemaz. (*Tulk. no latīņu val.*).

bet verdzībā viņš ir nelaimīgs līdz izmisumam. Lai kāds kā brīvs cilvēks varētu justies laimīgs, tad vajag tikai drusku patstāvības. Lai viņš kā vergs varētu justies laimīgs, tad vajag Epikteta¹. vai – galma lišķa izglītības, lai ar visu prāta sparū spētu pacelties pāri sava stāvokļa neērtībām vai arī lai skūpstītu savas važas, tāpēc ka tās dažreiz sauc par ordeņu lentēm. Izvēlieties no šiem abiem stāvokļiem, kuru gribat, tad jūs, mani bruņnieciskie tautas brāļi, būsiēt labāk sagatavoti verdzībai nekā latvieši. Es ceru, ka jūs būsiēt tik taisnīgi un uzņemsiet šos vārdus par komplimentu; jo, kā jau teikts, lai cilvēks būtu nobriedis verdzībai, tad viņam vajadzīgs vai nu ļoti izsmalcināts prāts, vai raksturs.

Ir grūti, runājot par tādām blēņām, atturēties no zobgālibas. Kādā citā ziņā minētais iebildums ir nopietnāks, lai gan tikpat nepamatots.

Latviešu zemnieks atstātu savu vietu valstī! Kas tad citās zemēs tautas zemākās kārtas notur viņu vietās? Kas viņas padara par uzcītīgiem amatniekiem, mierīgiem valsts pilsoņiem, paklausīgiem pavalstniekiem? Nepieciešamība un bailes, tā saucas šie labie gari, nevis verdzība vai izglītība. Bet arī pie mums vienīgi pirmās galvo par vergu važu izturību, un to vara nemazinātos, ja likumdevējs reiz latvietim sacītu: "No šā brīža tu piederi vienīgi valstij. No tās likumiem gaidi aizsardzību taisnīgam ieguvumam, bet arī sodu katram noziegumam. Tevi pabalstīs vienīgi tava uzcītība; bet tavš tīrums un tas, kas tajā aug, piederēs tev, kamēr tu uzticīgi pildīsi to, ko tavš līdzšinējais īpašnieks no tevis drīkst prasīt. Tavi bērni mantos, ko tu iegūsi. Viņi varēs tikt uz augšu!" – utt. Tiešām, latvietis paliktu savā vietā! Tiešām, viņš pareizi izpildītu savus pienākumus, izglītotos, kļūtu turīgs. Ai, mana tēvija! Vai šis laimīgais ziedonis drīz nesmaidīs pār taviem laukiem? Vai tās deviņas desmitdaļas tavu dēlu beidzot vairs nekļūs citiem par laupījumu? Sirds pukstot saka: "Jā!" –, bet pieredze bēdīgi krata galvu, ja šai pestīšanai jānāk no muižniekiem.

¹ Epiktets (50–138) – grieķu filozofs. (*Red. piez.*)

Bet tagad ļausim, lai dzimtbūšanas aizstāvji runā paši.

Latviešu raksturs, viņi saka, dara nepieciešamu visstingrāko apiešanos un verdzību. Vienīgi tās viņu vēl cik necik notur kārtības un tikumības robežās. Viņš ir pēc dabas augstākā mērā slinks. Katru darbu, kur neviens vagars nevicina savu spieķi, viņš dara lēni un slikti. Ne vien muižai strādājot, bet arī pats savā darbā viņš izrāda šo laiskumu. Ir zemnieki, kas tišām neapsēj pusi no saviem laukiem, nomērdē savus lopus, ļauj sabrukt savai mājai, ja dzimtkungs pats neparūpējas par viņu saimniecību.

Tālāk, viņš ir ļoti izšķērdīgs. Tikko raža ir izkulta, viņš rīko godus, dara alu, cep ik dienas plāceņus maizes vietā, pārdod savu labību, savu sienu un salmus par puscenu, lai varētu līksmoties krogos. Tāpēc viņa krājumi jau pirms Ziemsvētkiem ir izsmelti. Viņam būtu jāmirst badā, ja kungi viņu kā jau dzimtcilvēku nevarētu sodīt un paši savā labā nepaļautu.

Latvieši bez izņēmuma ir dzērāji. Daudzi veselām nedēļām dzīvo pa krogu; daudzi no pārdzeršanās mirst. "Ja bailes no kunga un viņa pātagas tos neatturētu, tad drīz visa tauta nosliktu degvīnā."*

Latvietis ir zaglīgs. Dažos apgabalos latvieši uzskata par godu pievilt kungus, un tieši turīgākie nereti mēdz būt vislielākie blēži. Rija, klēts, degvīna dedzinātava, ganāmpulks, putni, no visa zog. Ja latvieši būtu brīvi, tad katru zādzību vajadzētu izmeklēt tiesas ceļā; un kādā stāvokli tad atrastos kungi! Tagad var atgūt zaudējumus bez liekām ceremonijām vai vismaz uz vietas sodīt; un mazs sods uz vietas neizglītotu cilvēku baida vairāk nekā vislielākais, kas draud tikai nākotnē.

Viņš ir nesaticīgs un dusmās lopiski mežonīgs. Vecāki un bērni, brāļi un māsas, laulāti ļaudis, saimnieki un kalpi dažkārt uzbrūk viens otram ar cirvjiem un kaujas līdz

* Kāda muižnieka paša vārdi, – kā vispār visi šie argumenti ir rūpīgi sakrāti no muižu īpašnieku izteicieniem.

asinīm. Notiktu neskaitāmas slepkavības, ja viņu morāles likums – pātaga – pastāvīgi neapdraudētu viņu muguru. Sevišķi tas redzams kroņa muižās, kur zemnieki, cerēdami uz mazākiem sodiem, palaiž savas dabiskās mežonības grožus. Bet, tiklīdz viņi kļūst par privātu īpašumu, viņu raksturs labojas; tie kļūst rāmāki, saticīgāki, sātīgāki un – paklausīgāki.

Arī stūrgalvība ir viens no latviešu galvenajiem trūkumiem. Tikko viņiem parādās kāds cerības stars, ka tie varētu kļūt brīvi vai arī atsvabināties no viena kunga varas un pāriet pie cita, tad viņi kļūst stūrgalvīgi, spītīgi un vairs nemaz neklausā. Tas bija redzams galvasnaudas nemieros; tas ir redzams, kad kādam kalpotājam apsola brīvību un, beidzot, arī kad nomas laiks notek vai pārdotu muižu nodod jaunajam īpašniekam. Tomēr vislabāk to atkal var novērot kroņa muižās. Kāds muižnieks, kas izteica dažus no minētajiem iebildumiem, sacīja: "Vai Š. muižas zemnieki mani astoņas* reizes neiesūdzēja kamerāltiesā, kamēr viņi vēl bija kroņa ļaudis? Nē, nē! Zemniekiem pātaga un verdzība ir nepieciešamākas nekā mīļā maizīte. Ja viņi kļūst brīvi, tad lai Dievs apžēlojas par mums visiem." Te viņš saliktās rokas svinīgi pacēla pret debesīm. Man likās, it kā es redzētu labības spekulantu izlūdzamies no Debesu Tēva žēlastības kādu svētīgu krusas negaisu.

Beidzot, mēdz teikt, arī pašu latviešu stāvoklis ar brīvlaišanu kļuvis ļoti nedrošs un bēdīgs. Tagad kunga pienākums ir palīdzēt nabagam vai pat palaidnim un gribot negribot gādāt par pabalstu. Visļauņākais, kas vissamaitātākajam cilvēkam var gadīties, ir tas, ka viņam atņem mājas un pašu nodod citam par kalpu. Brīvs cilvēks šādā gadījumā tiktu pilnīgi izstumts un izdzīts pasaulē. Viņam nekas cits neatliktu kā vai nu ubagot, vai laupīt.** Brīvā atlaisto parastais liktenis, mēdz teikt, to pierāda. Bez dzimtenes, bez pajumtes viņi kļūst apkārt, cenšas visur iekārtoties un nekur to nespēj. Tāpēc viņi spiesti ķerties pie neatļautiem amatiem un ir priecīgi, ja tos atkal kaut kur novieto ar dzimt-

* Par šā skaitļa pareizību es negalvoju, jo minētais godavīrs ir pazīstams kā liels pārspīlētājs.

** Vai arī laboties un strādāt, fon - kungs!

ļaužu noteikumiem. "Latvieši līdzinās mājlopiem, kuri būtu pazuduši, ja viņus neizlietotu un tādēļ arī nekoptu."*

Kā redzams, dzimtbūšanas aizstāvjiem netrūkst argumentu, kas vismaz izklausās ticami. Kā lai arī būtu citādi? Mūsu laikmetā, kad taisnības un cilvēības principi zināmās šķirās kļuvuši par modes tematu, katrs, kas tos prot no galvas, bet negrib tiem sekot, ar lielāko steigu sameklē daļi skanošus iemeslus savai rīcībai, it sevišķi tādā svarīgā lietā, ko visu taisnīgi domājošu cilvēku balss jau sen ir izšķīrusi. Aplūkosim minētos apgalvojumus pa vienam, it sevišķi to cilvēku dēļ, kuri tiem, neraugoties uz tukšumu, akli tic, tāpēc ka viņi nespēj tos pārbaudīt.

Latvietis ir pēc dabas slinks. Pēc dabas? Jā! Tas nozīmē: zināmi cēloņi viņa cilvēka dabā rada slinkumu, tāpat kā tie radītu to pašu parādību muižnieka dabā.** Viņi taisni tāpēc ir slinki, kāpēc (lietojot *argumentum ad hominem*¹) dažāda laba pārāk saimnieciska muižnieku kārtas dāma savā namā ir netīrīga: aiz pārpūlēšanās. Zēna gadus, dažreiz jau trīspadsmitajā gadā, viņu liek pie vissmagākajiem darbiem. Viņam jākuļ, jāar, jācērt malka – vai nu kungam, vai paša mājai, jo kungs visus pieaugušos liciš sadzīt uz talku. Pārāk agri novārdzināts organisms, dabiski, nekad nevar sasniegt ne pilnīgu spēku, ne arī izveicību un rosību.*** Un kas gan

* Arī šos vārdus teicis kāds muižnieks, kuram netrūkst ne atjautības, ne izglītības, bet trūkst tikai cilvēcīgu jūtu un goda prāta. "*Être superbe et dédaigner qui méconnaîs tes frères, ne verras tu jamais, que ce mépris rejaillit sur toi!*" saka Renals.

** Sk. 36. lpp. citētos Monteskjē vārdus.

*** Es atstāstīšu tikai vienu novērotu gadījumu, lai pierādītu agras pārpūlēšanās postošo ietekmi. Turīgajās, it sevišķi kroņa muižās sastopam gandrīz vienīgi garus, labi noaugušus vīriešus; noplicinātajās muižās – vienīgi mazus kropla auguma cilvēkus. Nekur šis kontrasts nav tik spilgts kā kādā muižā Skujenes draudzē. Pirms trīsdesmit gadiem turienes zemnieki piederēja pie bagātākajiem visā Vidzemē; bet tad viņi nokļuva mantkārīga, necilvēcīga varmākas rokās. Visi, kas vēl palikuši pāri no laimīgajiem laikiem, ir gari, spēcīga auguma un ar dzīvu raksturu; pārējie turpretim ir plecīgi punduri un sevišķi muļķīgi, kūtri un netīrīgi.

¹ Pierādījums, kas domāts noteiktam cilvēkam.

² Ja tu esi augstprātīgs pret saviem brāļiem un nicini tos, vai tad tu neredzi, ka šī nicināšana krīt uz tevi pašu atpakaļ? (*Red. piez.*)

latvieti arī varētu pamudināt ātrāk cilāt cirvi vai spriguli tā cilvēka labā, kurš viņu izsūc un pie tam vēl nereti arī moka? Vai apsūdzētāji dzimtkunga labā strādātu cītīgāk?

“Bet arī pats savā labā latvietis nav darbīgāks.” No kā tad to secina? Varbūt no tā, ka viņš, kam nav laika pienācīgi apkopt savu tīrumu, nevar rūpēties par to, lai izliktos turīgs dzīvokļa vai apģērba ziņā? Bet, ja arī tā būtu patiesība, – ko tad no tā var secināt? Vienīgi to, ka viņam ir laupīta drosme un dzīvesprieks. Kungi, kuriem jāizmeklē, vai zemnieki savus tīrumus apsējuši un savas pļavas nopļāvuši, viņiem jau pārāk labi pierādījuši, ka uzskata tos tikai par dzīvām peļņas mašīnām un tikai pašu labuma dēļ vēlas viņu turību.

Lai neapstrīdami parādītu, kur meklējams avots slinkumam, ko pārmet latvietim, es saviem Vidzemes lasītājiem atgādināšu kādu parādību, kas viņiem arvien ir acu priekšā. Skultes, Jurgu muižas, Raunas zemnieki bija slaveni ar savu rosību pat amatniecībā un tirdzniecībā. Bet no tā laika, kad minētās muižas nāca tagadējo īpašnieku rokās, viņi pa daļai jau pilnīgi nogrimuši bezdarbībā, īgnumā un postā, pa daļai tuvojas šim stāvoklim nepārprotami ātriem soļiem.* “Kā tas nāk?” nejaudas gan neviens, kas pazīst minēto zemnieku novadu tagadējo stāvokli. Ir citas muižas, kā, piemēram, Liepu muiža, Dikļi, Blomu muiža, kur nabadzīgās būdas pārvērtušās ērtās mājās, tuksneši auglīgās druvās. Kas radījis šo pārmaiņu? Kungu pieticība un laipnība.

Latvietis ir izšķērdīgs.

Nabadzīgākos apgabalos: jā! Bagātākos, kā, piemēram, Trikāta, viņš ir ļoti saimniecisks. Parasti izšķērdība mēdz radīt nabadzību, bet te tas ir otrādi; tas ir pierādījums tam,

* Raunas audēji ir slaveni ar savu amata prasmi. Kāds no prasmīgākajiem un turīgākajiem zemniekiem, draudot ar tēva lāstu, aizliedza saviem dēliem mācīties kaut kādu amatu. “Kāpēc jūs gribat vilkt ar divkārsām virvēm?” viņš prasīja. Tai laikā gan būs bijis citādi, kad viņa tēvs viņam lika mācīties amatu.

ka arī šis trūkums, lai cik pareizs būtu pārmetums, ceļas vienīgi no latvieša stāvokļa.

Pēc deviņiem trūkumā pavadītiem mēnešiem zemniekam beidzot atkal reiz ir pilna klēts. Viņš ar savu krājumu varbūt varētu iztikt līdz pavasarim, ja apņemtās pēdējās trijos mēnešos, tāpat kā iepriekšējos, tikai pa pusei apmierināt savu izsalkumu un – ja viņam nebūtu jāatdod nekādas nodevas, nekas nebūtu jāmaksā. Viss tas tādā mērā samazina viņa mazo krājumu, ka viņš, pat visstingrāk gavējot, nevarētu iztikt, netaisījies jaunus parādus. Kāpēc tad lai viņš neapmierinātu savu tieksmi pēc prieka? Tas taču ir ļoti dabiski, ka pēc pabeigtiem gada darbiem gribam baudīt to augļus, it sevišķi, ja tie bijuši jāiegūst ar postu un pūlēm. Nepieciešami, lai bēdu dienām seko dažas jaутras stundas, ja tas ir iespējams. Kas tad nabaga latvietim varēs ņemt ļaunā, ja viņš savu šķietamo pārpilnību bauda tāpat kā īstu, ja viņš rudenī, taj gadalaikā, kad viss aicināt aicina priecīgi baudīt dabas svētību, dara mucu alus, cep saviem bērniem raušus un lab-sirdīgā neapdomībā pat saviem mājlopiem dod viņu barību nemērītu. Tie visi līdz ar viņu ir izjutuši nabadzības rūgtumu, dažu labu dienu un nakti cietuši kremtošu badu un nav varējuši to remdināt! – Jūs, kam dzīve rit pastāvīgā pārpilnībā; jūs, kas nepazīstat citu trūkumu kā pārmērības radīto nespēju baudīt; jūs, kam nekad nav nīrgājies pretim bada rēgs ar iekritušām, izdzisušām acīm, bāliem, grumbainiem vai-giem, izkaltušām lūpām un kas tomēr bieži iedomājaties esam nelaimīgi, ja nepiepildās jūsu godkārības vai neķītrības iegri-bas; cik jums gan viegli pēc laba mielasta, uz dīvāna gulot, dot priekšrakstus, kā nabaga cilvēkam jāiedala savas niecīgās druskas, lai viņi varētu cauru gadu vilkt savu dzīvību un lai viņu lūgumi jūs neapgrūtinātu! Ak, neskaudiet, kad na-bagi, kas vaiga sviedros jums sagādā bagātu dzīvi, uz īsu brīdi aizmirst pagājušās bēdas, stiprinoties nenovēršamām jaunām, kuras jau glūn pie viņu durvīm! Ļaujiet, lai vismaz rudens arī viņiem nes priekus! Dzīve vienās bēdās – jūs būtu

ļoti nežēlīgi, ja jūs pat saviem ienaidniekiem tādu varētu novēlēt. Vienīgi nomaldījusies fantāzija izdomājusi šādu stāvokli un nosaukusi to par – elli.

Un kāpēc latvietim trūcīgos apgabalos būtu jātaupa? Kādi labumi viņu uz to varētu pamudināt? Kamēr viņš ir pakļauts cietsirdīgo kungu varai, viņš it nekā nespēj atlicināt. Vienīgais labums no labprātīgā bada būtu tas, ka vajadzētu mazāk aizņemties un tātad būtu jāmaksā arī mazāk augļu; bet kas tur viņam par bēdu! Jo vairāk viņa krājums saplok, jo agrāk muižai jādod pabalsts. Ja muiža to nedara, nu, tad viņš pārdod savu zirgu vai lopus, un ar tiem viņam galu galā tomēr jāizpalīdz.

Starp citu, es negribu attaisnot zemnieka rīcību. Tomēr – viņš rudenī stāv pie sava labības apcirkņa kā izsalkušais pie bagātīgi klāta galda. Lai viņš jau no pirmā acumirkļa nesāktu kāri rīt, viņam būtu vajadzīgi ļoti svarīgi pamudinājumi uz sātību. Dodiet viņam tādus pamudinājumus; dodiet tam izredzes, ka viņš sev un saviem bērniem, labi saimniekojot, var iegūt svarīgas priekšrocības un brīvību; nodrošiniet viņam pat tikai iespēju kaut ko ietaupīt un apziņu, ka ietaupītais tam pieder, tad viņš kļūs par stingru saimnieku; viņš jau tagad ir tāds, kur tā kungi ir cilvēcīgi.

Latvieši bez izņēmuma ir dzērāji.³² Jā, diemžēl, jā! Bet lai mani lasītāji tāpēc drīzāk justu viņiem līdz nekā viņus nicinātu, es lūdzu atcerēties, ko es par to esmu teicis otrajā nodaļā.

Latvietis ir zaglīgs, nesaticīgs, lopiski mežonīgs dūsmās. Es iešu vēl tālāk nekā mani pretinieki: viņš ir spējīgs un gatavs bez izņēmuma uz katru netikumu, ja rodas kārdinājums un izredzes uz kaut kādu labumu vai arī tikai uz to, ka viņš paliks nesodīts. Bet kāpēc tas tā ir? Jau romieši atzina, ka tas, kas zaudējis brīvību, ir zaudējis pusi no cilvēcības. Viņiem bija taisnība. Kas paliek ārpus likuma, kam jāatsakās no iespējas ar tikumu sasniegt godu, cieņu, labklājību, īsi

sakot, to, kas parasti mēdz būt tikuma atalgojums, – kāpēc tādām cilvēkam vajadzētu būt tikumīgam? – Ja vien viņš nav tik liels filozofs, ka var dzīvot tikumīgi pašas tikumības dēļ. Ka latvieši nav ne Epikteta, ne Kanta piekritēji, to taču viņiem nevar ņemt ļaunā. Bet vai tad reliģija nespēj viņus atturēt no netikumiem? Reliģija, vismaz neizglītotiem cilvēkiem, līdzinās tām elastīgajām jostām, kas izstiepjas, pielāgojoties attiecīgam ķermenim. Tā viņiem māca nicināt katru netikumu, uz kuru tie nejūt dziņu, bet pašu kļūdas palīdz attaisnot – Dieva lēnprātība un reliģiskie sakramenti.

Reliģija, kādu to pazīst latvietis, augstākais var panākt, lai viņš vairs negrimst daudz dziļāk, kā jau ir grimis. Katrīsmā mācības viņu tikpat maz var padarīt cēlāku kā arvien uz sišanu atvēzētā pātaga. Ka viņš šās pātagas dēļ privātmuižās kļūst lēnāks un mierīgāks, tas ceļas tikai no tā, ka viņš kļuvis mazdūšīgāks un stulbāks. Tas nav solis uz priekšu, bet gan atpakaļ. Tikai ar brīvību pašu var viņu labot un padarīt cēlāku. Tikai baidot brīvību, cilvēks var kļūt tās cienīgs. Tiklīdz latvietis varēs iegūt godu un pašcieņu, viņa raksturs attīrīsies no verdzības sārņiem. Kopsavilkums: šās tautas tagadējās kļūdas brīvlaišanu nevar padarīt bīstamu, bet brīvlaišana tās iznīcinās,* izņemot stūrgalvību. Bet vispirms mums jāizpētī, ko Vidzemē sauc par paklausību. Par paklausīgiem sauc zemniekus, kas nekad neiedomājas, ka viņu kungu tiesībām varētu būt savas robežas; kas tād katru jaunu prasību izpilda bez kurnēšanas,

* *"Les esclaves sont bornés, parce que, l'esclavage brise tous les ressorts de l'âme. Ils sont méchants: pas assez avec vous. Ils sont fourbes parce qu'on ne doit point la vérité à ses tyrans. – Vous n'avez rien négligé, pour dégrader ces malheureux, et vous leur reprochez ensuite d'être vils."* Renals.

¹ Vergi ir aprobežoti, tāpēc ka verdzība salauz visus dvēseles spēkus. Viņi ir ļauni, bet ne pietiekami ļauni pret jums. Viņi ir melīgi, tāpēc ka viņiem nav pienākuma būt patiesīgiem pret saviem varmākām. Jūs neesat kautrējušies ne no viena līdzekļa, lai pazemotu šos nelaimīgos, un pēc tam vēl jūs viņiem pārmetat zemiskumu. (*Tulk. no franču val.*)

pat nerādot skābu ģīmi, un par katru pārestību visdziļākā padevībā skūpsta zābaku. To viņi dara, kas ir ļoti dabiski, privātmuižās, kamēr ilgst viņu kungu visspēcība, un vairs nedara, kas ir vēl dabiskāk, kad kungu dusmas tiem vairs nevar piespiest rīkstes. Šis netikums ar viņu brīvlaišanu diemžēl vēl pieaugtu. Viņus gan ar likumu vēl joprojām varētu piespiest izpildīt savus pienākumus un netraucēt sabiedrisko drošību, bet viņi vienkārši vairs nedarītu bez maksas nekā, kas nebūtu viņu pienākums. Katru pavēli sūtīt trīskārt lielāku strādnieku skaitu, apart divkārt lielāku lauku, braukt divkārtējās kļaušu šķūtīs utt. viņi ar protestu noraidītu. Nelaba garastāvokļa izplūdumus, plīkus, nūjas sitienus utt. viņi vairs nesaņemtu ar pateicību; jo – kungs, apžēlojies! – dot rīkstes vairs nedrīkstētu. Uz lielkungu un lielmāti* – tas būtu pats nepatīkamākais – viņi savas acis vairs nepaceltu verdziskā pazemībā, bet mierīgā pašapziņā, viņi ar tiem runātu, nemaz nedomājot par zābaku un svārku skūpstīšanu. Kas gribētu, lai viņam parāda sevišķu godbijību, tam vajadzēt vien papūlēties to nopelnīt.

Tā kā nu cilvēka daba ir tik samaitāta, ka labklājībā iegūst pašapziņu, tad es nezinu citādi novērst šīs grūtības kā – ar sirsniņu lūgumu, lai jūs, augstdzimtiegie kungi un dāmas, savas saimnieciskās spekulācijas un savu lielkundzisko cēlumu ziedojat cilvēcei un tēvijai. Apdomājiet tikai, ka drusku mazāki ienākumi, kurus var baudīt ar mierīgu sirdsapziņu, labu slavu un – drošību, ir vairāk vērti nekā vislielākie ienākumi, kas gūti ar izspiešanu; tāpat kā ir vairāk goda, ja ar cieņu un mīlestību – kaut arī cepuri paturēdams galvā – sveicina cilvēks, kuram darīts kas labs, nekā ja vergs rāpo pīšļos un savā sirdī jūs nolād.

Nu es esmu nonācis pie pēdējā, ļoti bieži atkārtotā filantropiskā iebilduma, kas īstenībā ir visu iepriekšējo rezultāts: proti, latviešu stāvoklis, kad tie ar brīvlaišanu būšot atstāti paši savā vaļā, kļūšot ļoti nedrošs un bēdīgs.

* Tas ir dzimtkundzes tituls.

Tiem dižciltīgajiem cilvēkiem, kuri ceļ šo ierunu, es latviešu vārdā izsaku vissirsnīgāko pateicību par viņu draudzīgo gādību, bet man viņiem arī jāteic, ka tā ir pilnīgi lieka.

Latvieši taču tiešām ir kaut kas vairāk nekā mājlopi. Daži pat esot novērojuši, ka attiecīgā vecumā viņi sasniedzot zināmu prāta nobriedumu un loģiku savos secinājumos un savā rīcībā, un proti, tieši tajos mūža gados, kad šīm pašām parādībām vajadzētu būt sastopamām arī pie muižniekiem, lai gan tas ne vienmēr tā ir. Es tāpēc gandrīz gribētu pieņemt, ka latvieši ir radījumi, kas muižniekiem vismaz ļoti līdzīgi un kam, tāpat kā pēdējiem, beidzot pienācis laiks, kad ar viņiem vairs nav jāapietas kā ar bērniem un kad viņiem nevajag svešas vadības. Tiesa, sešdesmit gadus vecs latvietis neatmetīs degvīna dzeršanu, tāpat kā sešdesmit gadus vecs muižnieks neatmetīs daudz kaitīgāko kāršu spēli; bet iepazīstiniet abus jau laikus ar cēlākām baudām, un abi rīkosies prātīgāk.

Es nebūt nedomāju, ka brīvo zemnieku turpmākais stāvoklis būs bēdīgs, un pat ticu, ka tas būs daudz labāks nekā brīvi un augsti dzimušo stāvoklis. Katrs zemnieks bez izņēmuma ir iemācījies strādāt, bet cik daudz starp muižniekiem nav tādu, kas neprot neko citu kā – būt par augstmaņiem. Tiesa, “viņiem vairs neaizdotu labību”; bet kā gan varētu notikt, ka labības audzētājam vajadzētu aizdevuma, ja viņam būtu laiks pašam strādāt savā labā! Neražas laikos viņam neklātos sliktāk kā brīvajiem zemniekiem visās citās zemēs, bet katrā ziņā labāk nekā tagad lielākajā daļā muižu. – “Nolaidīgajam zemniekam, kas tad nesāņemtu palīdzību, vajadzētu atstāt savu dzimteni.” Taisni tāpēc deviņpadsmit divdesmitdaļas no viņiem vairs nebūtu nolaidīgi. Kas savas mājas būtu izputinājis, nu, tam klātos tāpat kā izšķērdīgam cilvēkam Šveicē, Holandē un visur citur. Viņam tāpat būtu jāklūst par kalpu kā tagad; bet tad viņš vismaz varētu izvēlēties sev kungu.

Atsevišķo jau brīvā atlaisto latviešu liktenis, kādu to mēdz iztēlot, galu galā neko nepierāda. Lielākā daļa no viņiem ir apkalpotāji, kas neko derīgu nav mācījušies un kam vecuma

dienās atļauj skūt bārdū un klāt galdus, kur viņi grib; vai arī viņi ir tādi nelieši, ka tos padzen – padzen no verdzības. Vai tad kāds brīnums, ka šādi cilvēki kļūst par ubagiem vai zagļiem? Vai tad mazturīgie muižnieki līdzīgos apstākļos nav tādi paši? Taisni tagad kāds jauns un veselīgs muižnieks, fon Hānenfelda kungs, klaiņo apkārt, ubagojot pa muižām un zemnieku mājām, un ir priecīgs, ja kāds zemnieks viņu uz pāris dienām uzņem pie sevis. Plāteru muižā viņš baidināja dzimtcilvēka meitu, bet tas viņu uz vietas aizraidīja projām. Plānupē kāds vecs grāfs Duglass dzīvo zemnieka pirtī un ubago pa krogu. Nītaurē* kāds muižnieks, kas vairs neprata runāt vāciski, bija par krodzinieku un beidzot tika padzīts. Vai no tā var secināt, ka muižniekiem klātos labāk, ja viņus padarītu par dzimtļaudīm? Nebūt nē, bet tāpat arī par latviešiem nevajag spriest pēc atsevišķiem gadījumiem. Dodiet strādīgai ģimenei brīvību un atstājiet tai ar taisnīgiem noteikumiem tās zemi; dodiet brīvību jauneklīmu, kas mācījies ko derīgu, kaut tā arī būtu tikai lasīšana un rakstīšana, – un paskatieties, kas no viņiem iznāks!

Tomēr šī problēma jau sen atrisināta. Rīgā un zemes vidienē ir daudz brīvu latviešu, kuri, nodarbodamies ar dārzkopību, zvejniecību un amatniecību, dzīvo pieklājīgos apstākļos un ir turīgi. Dažs labs atbrīvots sulainis ir pastāvīgā dzīvesvietā apmeties tirgotājs, dažs ir kantorists, un viens brīvi dzimis latvietis ir pat mācītājs – tomēr rūpīgi slēpj savu izcelšanos. – Kā tad pēc šādiem piemēriem var apgalvot, ka latvieši nespēj baudīt brīvību vai, lietojot jau minēto mīkstāko izteicienu, ka viņi nav tai nobrieduši? Vai tas vispār kādai tautai var tā būt!** Tikai dzimtkungs spējīgs izteikt tik mulķīgu apgalvojumu; bet vai viņš pats tam arī tic? – Runājot par nedaudziem atsevišķiem gara kropļiem, šis apgalvojums

* Es lūdzu savus varbūtējos lasītājus Vācijā man piedot, ka nosaucu tik nenozīmīgus vārdus. Man ir pārāk svarīgi parādīt saviem tautas brāļiem, ka es neizdomāju nekādus, pat ne vissīkākos faktus.

** Te jāatceras, ka es runāju par personīgo, nevis par politisko brīvību.

varbūt ir pa daļai pamatots; bet viņu dēļ attiecināt to uz visu tautu nozīmē zaimot cilvēci. Simtiem tūkstošiem liegt tiesības tāpēc, ka desmit varētu tās nepareizi izlietot, ir varmācīgs ārprāts.

Nesalīdzināmi svarīgāks pr šiem atspēkotajiem aizspriedumiem ir kāds cits; nevis tāpēc, ka tas būtu vairāk pamatots, bet tāpēc, ka tas ir īstais iemesls, kura dēļ saglabā verdzību, jo pirmos pa lielākajai daļai tikai uzdod par iemesliem. Visi rūpīgi sargājas atzīties šai aizspriedumā, tāpēc ka tas pamatojas vienīgi uz savtību.

Proti, iedomājas, ka zemnieku brīvlaišana muižniekus neizbēgami izputinātu. "Muižu milzīgā dārguma dēļ," mēdz teikt, "jāievēro vislielākā taupība, lai varētu izsist procentus; šai nolūkā vajadzīga iespēja netraucēti spekulēt. Bet brīvus zemniekus vai arī pat tikai tādus, kuru klausas atrastos tiesas uzraudzībā, nevarētu piespiest izpildīt katru nodomu, ar kādu dzimtkungs muižu pircis. Tātad muižu vērtība mazinātos, biežie bankroti muižniekus pavisam izputinātu, un viss zemes īpašums pārietu turīgāko pilsoņu rokās. – Pat tādi muižu īpašnieki, kuriem tagad nav parādu, būtu izputināti. Ja viņi, greznībai un savu ģimeņu vajadzībām ik dienas pieaugot, nevarētu arī palielināt savus ienākumus. – Lielākajai daļai būtu jābaidās, ka tie pirmajos gados no savām muižām nekā nedabūtu, jo pirmais veids, kā latvieši izlietotu savu brīvību, būtu tas, ka viņi atstātu dzimteni. Viņi pārpildītu auglīgākos novadus, un nabadzīgāko novadu lauki paliktu neaparti. Muižu īpašniekiem vajadzētu vai nu savas muižas atstāt, vai arī zemi ar jebkuriem noteikumiem iznomāt kaut kādiem vazaņķiem."

Šos iemeslus nevajadzētu tik bailīgi slēpt, kā to parasti dara, jo tajos ir vairāk patiesības nekā kaut kurā citā, ko, dzimtbūšanu aizstāvēt, mēdz minēt. Jā! Muižnieki tiktu izputināti, ja latvieši paši sarautu savas važas vai arī ja valdība bez saudzības rīkotos taisnīgi. Bet, ja muižnieki paši apņemtos iet pretī neizbēgamajam, ja viņi paši atdotu, ko tik un tā vairs ilgi nevar paturēt, tad visas nelaimes, no kurām baidās, kļūst par grūtībām, ko var novērst jau ar vismazāko uzmanību.

Protams, spekulācijas līdz ar latviešu brīvlaišanu tiktu ierobežotas. Bet vai tad taisnība, cilvēcība, gudrība neatvairāmi neprasa tās ierobežot? – Protams, mantkārīgo muižu pircēju aprēķini būtu izjaukti; bet tas ir vismikstākais sods, kādu pelna viņu riebigā spekulācija. Pārējie nezaudētu daudz. Lai arī tagadējās klaudas nevarētu paturēt kā normu, ja zemniekus gribētu padarīt turīgus, tad viņi tomēr, ja ņem vērā daudzus labumus, ko tie iegūtu, joprojām varētu ļoti daudz dot. Stingri saimniekojot – es ar to saprotu tādu saimniekošanu, kas ar apdomīgu pārvaldīšanu rauga kaut ko ietaupīt, nevis parasto, kas katru jaunu vajadzību ar uzviņu apmierina, lietojot jaunus spaidus (kas grib kaut ko iegūt, pats ne no kā neatsacīdamies, vienīgi uz citu rēķina, tas nav labs saimnieks, bet laupītājs), – stingri saimniekojot, es apgalvoju, varētu segt pirmo gaduniecīgos zaudējumus, ja vispār tādi rastos. Turpretī latviešu brīvlaišana drīz dotu labumus, kas visus iespējamus zaudējumus jo tālu pārsniegtu. Es minēju tikai dažus piemērus un vispirms negatīvos.

Ikviens dzimtcilvēks taču katrā ziņā pārvalda kādu daļu no sava kunga mantas. Ja viņš savu labību izšķiež, tad kungam viņš jāuztur. Ja viņš saviem lopiem, saviem zirgiem ļauj nobeigties vai arī tos pārdod, tad kungam viss atkal viņam jānodod vietā un, ja ne viņam, tad vismaz jaunajam saimniekam. Lai nesaka, ka zemnieks spiests atmaksāt visu, kas tam aizdots. Jo vairāk viņš maksā, jo vairāk tam vajag jauna pabalsta, un galu galā arvien zaudē muiža. Katrā muižā, kur zemnieki ir nabagi, pēc zināmiem gadiem pat nepieciešama formāla parādu atlaišana.

Ja sakarā ar nelaimes gadījumu, izlaidīgu dzīvi vai pašsakropļošanu, kas arī ir piedzīvots, zemnieks kļūst darba nespējīgs, tad zaudē muiža, bet zemnieks tiek pie ērtākas dzīves. Vai nu tieši, vai netieši kungs viņu tomēr uztur. Pat ja tiesa soda smagākos noziegumus, zaudējumi ceļas vispirms muižai. Dzimtcilvēks, ko soda ar izsūtīšanu nometinājumā vai ar cietokšņa darbiem, cieš maz, jo viņš ir pieradis pie posta dzīves; bet muiža zaudē vienu strādnieku. Tādēļ pēc iespējas

vairās no tiesas. Tā nesen kādā muižā divi sulaiņi mēģināja ielauzties sava kunga guļamistabā un droši vien negribēja vis tikai zagt, jo zināja, ka viņš tur ir iekšā. Tas viņiem neizdevās, un vainīgos atklāja. Pašam stingri sodīt un ar to vēl vairāk saniknot cilvēkus, kas bija izrādījušies spējīgi uz tādu nodomu, to neatļāva saprāts. Nodot viņus tiesām un tā zaudēt divus spēcīgus vīrus, to neļāva skopums. Tāpēc dzimtkungs atlaida viņus no muižas un padarīja par zemniekiem, kas viņiem bija ļoti pa prātam. Tātad – vai privātā pārmācība veicina tikumību un drošību?

Tikpat maz dzimtbūšana nodrošina atlīdzību par to, kas nozagts vai bojāts. Muiža noziedzniekam atņem visu, kas tam ir; tā viņu pazemina par kalpu; bet nu viņš un viņa ģimene muižai tomēr jāuztur un turklāt tas, ko tā viņam atņēmusi, jādot jaunajam saimniekam, lai tam būtu iespējams dzīvot.

Ja zemniekiem dotu brīvību un padarītu viņu mājas mantojamas, tad visa šī aina mainītos. Vairs nevajadzētu iecietīgi ļaut tiem slīgt netikumos vai ar parādu atlaišanu veicināt viņu nolaidību. Jā, viņiem pat it nekā nevajadzētu aizdot, un muižnieks būtu visas savas ražas neaprobežots īpašnieks, kāds tagad īstenībā nav neviens muižturis.* Nekādi zaudējumi zemnieku dēļ vispār nevarētu celties. Ja viņi būtu izšķērdīgi, nolaidīgi, iestiguši parādos, tad viņu mājas, viņu labību, visu viņu mantu pārdotu ar klaušu noteikumiem kādam kārtīgākam vīram un muiža dabūtu savu naudu. Pret katru nolaidīgu cilvēku tā iemainītu turīgu un darbīgu zemnieku. Acīmredzot šādos apstākļos muižu vērtība ievērojamā mērā pieaugtu.

Vēl vairāk. Nevar būt ne runas par to, ka būtu jāatsakās no muižas lauku utt. paplašināšanas; gluži otrādi, dzimtbūšanas atcelšana varētu to taisni sekmēt. Trim ceturtdaļām Vidzemes muižu ir lielas platības neapstrādātas zemes, – vai

* Ka daudzi, revidentus maldinādami un pret zemniekiem cietsirdīgi izturēdamies, patlaban tādi ir, tas neko nepierāda. Būtu apvainojums muižniecībai uzskatīt blēdību un nežēlību par parastu parādību.

nu to agrāk apstrādājuši tagad aizbēgušie zemnieki, vai arī tā sastāv no purviem, mežiem un atmatā pamestiem līdumiem. Muižas īpašniekam tā nenes nekādu labumu vai arī tikai ļoti niecīgu. Ja pasludinātu zemnieku brīvļaišanu, tad pēc pirmā aicinājuma saplūstu tūkstošiem ģimeņu, kas tur apmestos, nevis kā tagad izceļotu uz Hersonu vai Ameriku. Ar prieku viņi maksātu nomu un pildītu kļaušas, ja vien tiem būtu nodrošināta personīga brīvība. Dažu gadu laikā muižu īpašnieki savu mantu pavairotu divkārt, un valsts būtu neizsakāmi daudz ieguvusi.*

Arī tās nedaudzās muižas, kurām nav vietas jauniem ienācējiem, celtos cenā, pat ja tās vairs nevarētu palielināt savus laukus. Ražošana līdzinās upei; ja to ierobežo ar dambjiem, tā veļ projām tikpat daudz ūdeņu kā senāk, bet tās gultne kļūst dziļāka. Kad vairs nevarētu paaugstināt kļaušas un nodevas, tad sāktu meklēt un izmantot daudzās lauksaimniecības nozares, kas tagad ir novārtā un nīkuļo; darvas dedzinātavas, biškopība, aitkopība,** dārzkopība un audekla austuves trīskārtīgi atlīdzinātu visus iespējamus zaudējumus. Lielās muižās pie tā neapstātos. Tā kā tur ir lielāks iedzīvotāju skaits, tad drīz varētu iekārtot gan ādmiņu darbnīcas, līmes, potaša un ziepju vāritavas, gan dažādas fab-

* Viens vienīgs fakts, kas rāda kontrastu starp zemnieku brīvību un dzimtbūšanu tik spilgtā gaismā, ka visiem dzimtbūšanas aizstāvjiem jāapklust: visā Vācijā, Francijā un Anglijā neviens zemes stūrītis, kas kādreiz bijis iekopts, nav pamests novārtā. Nav nemaz iedomājams gadījums, ka pat vismazāko māju īpašnieks, ja viņš taisni nav ārprātīgs, tās tāpat vien pamestu, ne pārdevis, ne arī apkrāvis parādiem, un uz labu laimi dotos svešumā. Vidzemē ir ārkārtīgi maz muižu, kur ilgus gadus negulētu atmatā plaši un augļīgi lauki, tāpēc ka to agrākie lietotāji ar visām savām ģimenēm aizbēguši, lai svešumā kļūtu par algādžiem. Savu ciešanu vietu viņi nekad neiemīlēs kā dzimteni.

** Vidzemē nav varbūt ne divu muižu īpašnieku, kuriem kas ienāktu no vaska un vilnas, lai gan to ražošana prasa tik maz laika un izdevumu. Lielākā daļa pērk medu utt. no saviem zemniekiem.

rikas.* Tūkstošiem ienākuma veidu sāktu zelt brīvības svētīgajā paspārnē. Tirdzniecība, zemes pieaugošās vajadzības sekmētu pilsētu uzplaukumu, un palielinātais patēriņš tajās savukārt atkal ietekmētu zemkopību. Vārdu sakot, visa zeme pārvērstos, tā vairs nebūtu pa pusei tuksnesis, tiklīdz muižniecība atsacītos no savas dzimtkundzības.

“Bet vai tās nav fantāzijas, kādas vajadzīgas katram projektu taisītājam, lai ieteiktu savus priekšlikumus, un kas izgaist kā miglas tēli, kad mēs tos gribam satvert? Vai vismaz nepaietu pārāk ilgs laiks, kamēr realizētos šie labumi? Vai pa to laiku, kā jau teikts, daži apgabali nebūtu pārpildīti, bet dažos nepaliktu pavisam maz cilvēku?”

Es atbildu uz pēdējo jautājumu: tikai netīra sirdsapziņa var radīt tādas bailes. Tas dzimtkungs tiešām būs briesmīgi saimniekojis, kura zemnieki, tiklīdz spētu, aizmirstu visu dzimtenes mīlestību un drīzāk uz labu laimi dotos pasaulē nekā tēvutēvu tīrumā gūtu drošu uzturu. Kamēr latvietim ir maize un ar viņu laipni apietas, viņš, tāpat kā visi garīgi mazattīstīti cilvēki, nedomā par pārmaiņu. Tātad ne tikai nevajag tam dot rīkstes, ja viņš aizbēg, bet gan vajag tam dot zemes īpašumu, lai viņš paliek. Nākošajā nodaļā es ieteikšu līdzekli, kas novērsīs visus biedējošos ļaunumus. Pārmetumu, ka mani apgalvojumi ir pārāk ideāli, es vislabāk atspēkošu ar pieredzi, ko mums dod pavisam nesens piemērs.

Kad Frīdrihs Vienīgais iekaroja Silēziju, tur valdīja dzimtbūšana gandrīz tādā pašā riebīgā veidā kā vēl tagad Vidzemē.** Zemnieki bija nabagi, tumši, stulbi, netikumīgi – tāpat kā šeit. Muižnieki tos pēc savas iegribas izsūca, atņēma

* Izņemot stikla manufaktūras, Vidzemē līdz šim gandrīz nekādas fabrikas nav varējušas pastāvēt, bet tas nerunā pretī manam apgalvojumam. Iemesli, kas neļauj šādiem mēģinājumiem izdoties, taču ir acīmredzami. Tie ir cilvēku trūkums un maizes dārgums. Pirmais ceļas no apāmās satversmes, kas katru svešinieku neizbēgami atbaida no apmešanās, otrais – no tā, ka vienīgi muižnieki, nevis zemnieki spēj pārdot labību, pie tam lielāko daļu viņi pārvērs degvīnā. Tātad dzimtbūšana ir vienīgā visa ļaunuma sakne Vidzemē.

** Sk. darbu “Silēzija pirms un pēc 1740. gada”, II, 305. lpp.

tiem mājas, lai pārvērstu tās lopmuižās, un apgājās ar viņiem tikpat necilvēcīgi kā te. Muižniekiem tie ik gadus bija jāpabalsta, un, tāpat kā pie mums, viņi šo pabalstu izmantoja, lai zemniekus gadu no gada dzītu lielākā postā.* Vai arī viņi pie tam arvien runāja par cilvēku mīlestību un nožēloja, ka tauta nav nobriedusi brīvībai – kā tas notiek Vidzemē, – to es nezinu. Vismaz ticami tas ir.

Nemirstīgais valdnieks saprata, ka būtu smieklīgi, ja mēģinātu ietekmēt kādas tautas ārējo dzīvi, iedarbojoties uz šās tautas garu, ko verdzība jau sen nokāvusi. Viņš zināja, ka šis gars vispirms atkal jāuzmodina no ārienes, jo nevar mācīties prātīgi dzīvot, pirms vispār dzīvo. Tātad viņam nenāca ne prātā izglītēt zemniekus brīvībai ar skolām un dziesmu grāmatām un sagatavot darbu, kura sagatavošana nekad nebeidzas, bet viņš ķērās pie darba, pie visskaistākā darba savā slavas pilnajā mūžā, lai gan taisni par to mēdz runāt vismazāk.**

Lejassilēzijā tam izdevās muižniekiem ieskaidrot, kas ir viņu īstais labums; tāpēc dzimtbūšanu atcēla vispirms tur. Pret izpirkšanas naudu, diviem dukātiem par katru vīrieti un vienu par katru sievieti, zemnieki ieguva tiesību izceļot, ja viņi redzēja, ka citos apgabalos ar amatu vai lauksaimniecību varēs labāk pārtikt. Palicējiem uzlika noteiktas klaušas; un tiesas, kas sastāvēja ne taisni no muižniekiem kā Vidzemē un ko karalis stingri uzraudzīja, sargāja viņus pret apspiešanu un vardarbību. Zemnieku mājas piešķīra zemniekiem par mantojamu īpašumu; pat tās, kas kā blakusmuižas bija pievienotas muižas zemei, nācās atkal atdot un tajās ielikt krietnus saimniekus. Zemnieku mājām noteica ļoti zemu cenu, kuru reģistrēja tiesā kā to pastāvīgo vērtību un par kuru dārgāk tās izsolē nedrīkstēja pārdot. Ļoti ievēro-

* Tikai ar vergiem viņi netirgojās. Kā liecina minētā grāmata, izlikte zemnieki savāca savus lopus un netraucēti devās uz Poliju. Vidzemē viņus atklāti pārdotu, ja tos nekur nevarētu nometināt.

** Taisni tāpēc, ka arī visaprobežotākajam prātam ir skaidrs, ka tas bija nepieciešami.

jams likums, kas zemkopi jo ciešāk saista pie viņa dzimtenes un viņa kārtas, jo vairāk turības viņš tur ieguvīš, un nolaidīgajam saimniekam arvien tur acu priekšā viņa kļūdas sekas.

Tā vairāki simttūkstoši vergu uzreiz tika pārvērsti par aktīviem valsts pilsoņiem. Un kādas bija sekas? Kaut taču tās iedrošinātu visus, kas vienīgi seku dēļ baidās no dzimtbūšanas atcelšanas! Nekādi nemieri, pat nekādas nekārtības neapēnoja gudrās cilvēcības svētkus, un ieguvēji bija visi. Tiesību, brīvības, īpašuma ideja modināja zemkopī godkārību, mīlestību uz darbu un dziņu uz izglītību. Viņš tapa turīgs; un, jo bagātāki kļuva viņa tīrumi, jo cītīgāk viņš pūlējās izpildīt klaušas, samaksāt nodevas un iztikt bez pabalstiem,* lai viņa mājas paliktu viņa bērniem un tās nebūtu jāatdod par puscenu kādam kārtīgākam vīram. Ja gadās, ka zemnieks ietaisa tik daudz parādu, ka tie līdzinās viņa zemes noteiktajai vērtībai, tad šo zemi pārdod: zemā cena pievelk ļoti daudz ļaužu, starp kuriem var izvēlēties. No pirkuma summas vispirms apmierina muižas īpašnieka prasības, un tas tāpat zemnieku dēļ nekad neko nevar zaudēt. Viņam ar tiem nav jāērķinās un nav tie jāpabalsta. Viņš bez ierobežojumiem rīkojas ar savu īpašumu un var to palielināt ar cilvēcīgākām un ienesīgākām spekulācijām, nekā apspiežot zemniekus. Pašu muižu vērtība var celties, nodibinot fabrikas utt., bet nekad nevar krist zemnieku nabadzības dēļ. – Zemes turības pieaugšana cēla pilsētu rūpniecību. Īsi sakot, Silēzija kļuva par to, kas tā ir, – par Prūsijas lielāko dārgumu un galveno spēku, un bija vērts tās dēļ septiņus gadus karot ar Eiropu.

Augšsilēzijā,** kur pat tagad visu kārtu izglītība esot uz zemākas pakāpes nekā Lejassilēzijā, karalis atrada mazāk prātīgu ļaužu, kas spēja saprast viņa labos nodomus. Viņu

* No viņa neatkarīgos nelaimes gadījumos tam bija nodrošināta palīdzība no karaliskajiem krājumiem.

** Es atstāstu, ko dzirdēju no kāda aculiecinieka, mācīta vīra, kas Silēzijā dzimis un audzis un tāpat varēja novērot, ko viņš arī darija.

apbēra ar lūgumiem un aizrādījumiem,* runāja par īpašuma tiesību varmācīgu aizskaršanu. Monarhs piekāpās, lai ļautu netālredzīgajiem sajust viņu stūrgalvības sekas. Zemnieki palika dzimtļaudis; bet, tā kā viņi tomēr ir lietas (*res*), kas pieder tikpat valstij, kā dzimtkungam, tad viņu kļaušas tika ļoti stingri noteiktas. Ja viņi savu pienākumu nepildīja, tad muižu īpašnieki tos varēja pērt, ieķīlāt, padarīt par kalpiem. Ar pēršanu zaudējumi netika atlīdzināti, un, ko atņēma izliktajam saimniekam, to vajadzēja atkal dot jaunajam. Tika pavēlēts, ka muižai katram saimniekam, ko tādējādi nometināja, bija jādod darba lopi, zemkopības rīki, viss, kas tam vajadzīgs, lai varētu dzīvot un pildīt kļaušas, kā arī pabalsts neražas un visos trūkuma gadījumos. Ja muiža to nedarīja labprātīgi, tad to piespieda tiesas ceļā.

Tas bija vismazākais, ko karalim diktēja viņa valdnieka pienākums. Bet ir neapšaubāma patiesība, ka dzimttiesības pašiem īpašniekiem nes vairāk ļauna nekā laba, ja tās nav neaprobežotas. Šis apstāklis un ziedošā turība, ko tik drīz sasniedza Lejassilēzija, pārliecināja augšsilēziešus, ka viņi izdarījuši kļūdu, noraidot karaļa labdarību. Viņi nu tikpat dedzīgi vēlējās dzimtbūšanas atcelšanu kā bija tai pretojušies. Bet karalis nebija pielūdzams, un viņiem nācās daudz gadu ciest no savas spītības sekām.

Atstāju savu tautas brāļu ziņā vilkt paralēles un pārdomāt, ko no šā mūsu laikmeta stāsta var secināt. Šis stāsts pats runā skaidrāk, nekā es to spēju.

* Kur droši vien bija teikts viss tas, ar ko Vidzemes muižnieki aizstāv dzimtbūšanu.

Astotā nodaļa

KĀDĀ CEĻĀ LATVIEŠIEM DODAMA IZGLĪTĪBA UN BRĪVĪBA

*Sanabilibus aegrotamus malis, ipsaque natura
nos, si emendari velimus, iuvat.¹*

Seneka^{II}

Kā redzējām, Krievijas valdība vēl nav saskatījusi brīdi, kas tai būtu licies izdevīgs, lai rīkotos kā Vidzemes zemnieku atbrīvotāja. Es uzdrošinos likt tai priekšā attiecīgu plānu, vairāk nolūkā uzrādīt latviešu vajadzības un nepieciešamos soļus, nekā tiecoties pēc savas tēvijas reformatora goda. Lai pārbauda, lai apspriež manu projektu un tad, ja grib, lai noraida to. Es būšu laimīgs, ja tas tikai dotu iespēju izstrādāt kādu labāku, ko arī izpildītu. Tad es ar to samierinātos, kaut arī mani pretiniekiem izdotos mani pieskaitīt Ēzopa^{III} gaisa piļu cēlēju smieklīgajam pūlim, lai gan to nav pelnījis vīrs, kurš atsacījies no visa, ko viņam deva tēvija, un atstājis to galvenokārt tādēļ, lai no labprātīgas trimdas tai sacītu nepieciešmās patiesības. Starp citu, man jāpiezīmē, ka sekojošā plāna idejas lielāko tiesu devuši vīri, kam jebkurā ziņā ir dziļāki ieskati nekā man un kam man jāpateicas par lielu daļu sniegto ziņu. –

Latviešu galvenie ļaunumi ir tumsība, nabadzība, dzimtbūšana ar visām tās bēdīgajām sekām. Visi šie ļaunumi

¹ Mēs sirgstam ar ārstējamām kaitēm, un mums palīdz pati daba, ja mums ir griba izveseļoties. (*Tulk. no latīņu val.*)

^{II} Lūcijs Annejs Seneka (3–65 g.) – romiešu filozofs un rakstnieks.

^{III} Ēzops (ap VII–VI gs. p. m. ē.) – grieķu fabulists. (*Red. piez.*)

atrodas cits ar citu visciešākajā sakarā un izveido tik nesaraujamās važas, ka būtu daudz vieglāk tās pavisam iznīcināt nekā izlauzt no tām atsevišķu locekli. Tumsība ceļas no nabadzības un savukārt atkal palīdz uzturēt nabadzību. Abām cēlonis meklējams dzimtkungu neierobežotajā varā prasīt un sodīt, kura pamatojas uz to, ka nav īpašu zemnieku tiesu, un kura kopā ar minēto tumsību un nabadzību jau esošās tiesas padara liekas un pat nākamo, labāko tiesu nozīmi lielā mērā ierobežotu.

Tātad pa vienam uzlabojumu mērķi – zemnieku izglītība, labklājība un brīvība – nav sasniedzami. Brīvību pareizi izlietot māca tikai izglītība,* un tā rodas vienīgi no labklājības, kas atkal savukārt iespējama tikai ar brīvību un izglītību. Tieksmē pēc labklājības nekad nevar kļūt par kādas tautas raksturīgo pazīmi, ja izglītība tai nepaver baudas, kuru dēļ ir vērts censties, un ja brīvība šiem centieniem nenodrošina labus panākumus. Tāpēc velti pūlas tas, kas šos mērķus grib sasniegt pa vienam. Jātuvojās tiem visiem reizē vai arī no visiem jāatsakās. Vismaz daudz vairāk laika un pūļu prasītu uz kādu laiku ļoti nepilnīgā kārtā sasniegt vienu no tiem nekā visus trīs reizē.

Tomēr arvien ir taisnīgi, kaut ko darot vienas kārtas labā, raudzīties uz to, lai otra ar to netiktu izputināta. Latviešu labklājība tāpēc jānodibina tā, lai arī muižnieki nezaudētu galvenos labumus, ko viņiem dod muižas. Brīvība latviešus pat nebrīdi nedrīkst mudināt uz nemieriem valstī.

Tāpēc būtu labāk, ja viņiem dotu drošus līdzekļus, kā iegūt labumus, nekā sniegtu tieši šos labumus pašus.

Tie ir pamata principi, pie kuriem es esmu turējies savā plānā. Es ceru, vismaz to taču atzīs, ka tie ir mēreni un pareizi.

Katras satversmes pamatā ir jānosaka vara, kas gādā par tās saglabāšanu. Ja grib, lai latvietis kļūst par cilvēku, par

* Es ar to nedomāju lasīšanu un rakstīšanu, bet gan pašapziņu, darba mīlestību un tikumību.

valsts pilsoni, tad nepieciešams viņu vispirmām kārtām atbrīvot no tām varmācīgajām rokām, kas to līdz šim baidījušas. Vispirms jānodrošina, ka viņš tiešām baudīs tiesības, kuras tam grib dot, un tikai pēc tam tās dodamas, citādi viss atkal kļūs par tukšu komēdiju. Pēc gudrās Katrīnas principa, ka katrs tiesājams viņa kārtas laudīm, viņš jānodod tādas tiesas aizsardzībā, kuras sastāvā pa daļai būtu arī viņa brāļi.

Šis būtu pirmais un visnepieciešamākais solis, kā arī visvieglākais. Zemnieku tiesas jau pastāvēja ģenerālgubernatora laikā³³; vajadzīga tikai pavēle, lai tās atjaunotu un ierosinātu uz vissvētīgāko aktivitāti. Lai tiesas, ar kurām lasītāji iepazinās kādā no iepriekšējām nodaļām, padarītu par vienu no krievu valsts noderīgākajām tiesu iestādēm, vajadzētu noteikt, ka piesēdētājus ievēlē nevis vienīgi no kroņa dzimtlaudīm kā līdz šim, bet no visas tautas un ka tie izšķir ne tikai zemnieku savstarpējos strīdus, bet arī atsevišķu zemnieku sūdzības pret viņu dzimtkungu. Ka kungam nebūtu jācieš neobjektivitātes dēļ, par to galvo šo tiesu iekārta, kurās priekšsēdētāji ir muižnieki. Bet šis apstāklis tomēr arī nebūtu par šķērslī tam, ka latviešu intereses viņu brāļi ievērotu pavisam citādi, nekā to varētu darīt jebkura muižnieku komisija. Ja grib, lai tiesneši viņiem būtu īsti aizstāvji, tad tiem visos sīkumos jāzina viņu bēdas, viņu uzskati, vārdu sakot, tiem jābūt no viņu pašu vidus. – Ka šādi tiesneši nepazīst likumus, tas nevar būt nekāds iebildums, jo tādus necēla arī attiecībā uz muižnieku, pilsoņu* un jau minētajām tiesām.

Bet, lai zemnieki spētu izmantot šo labdarību, tad jāierīko tā, ka muiža viņus sūdzību dēļ nevarētu vajāt; šis patvaļas iespējas tai vienkārši jāatņem. Lai tomēr bez kavēkļiem būtu iespējams zemniekus mudināt pildīt viņu pienākumus, lai izšķirtu viņu privātos strīdus, kā arī dotu tiem pārstāvjus viņu tiesību aizsardzībai, tad no zemnieku tiesnešiem un pērminderiem vajadzētu iecelt muižu tiesas, kuru

* No abām kārtām gandrīz arvien ievēlē par tiesnešiem tādus, kas nav juristi. Muižnieku tiesas piesēdētājam jābūt vienīgi zemes īpašniekam, pilsoņu tiesas loceklim – pirmās vai otrās ģildes tirgotājam.

lēmumus dzimtkungs katrā ziņā drīkstētu mīkstināt, bet nekad nedrīkstētu pilnīgi atcelt. Saprotama lieta, ka šos tiesnešus viņu amatā uz zināmu laiku brīvi ievēlētu zemnieki, bet nevis ieceltu kungs.

Šīs tiesas ievest nebūtu arī grūti, jo daudzās muižās tās pa daļai pastāv, pa daļai ir bijušas. Tām trūkst tikai valdības apstiprinājuma, lai tās kļūtu pilnīgi derīgas. Kamēr tās pastāv vienīgi no dzimtkunga žēlastības, tā ir tikai komēdija, kas turklāt reti kad velkas ilgāk par jauna kunga atnākšanu.

Zemnieku labklājība, vismaz tur, kur viņi ir dzimtļaudis, atkarīga no viņu attieksmes pret dzimtkungu. Vienīgi tad zemnieki var kļūt turīgi, ja dzimtkungs prasa tikai to, kas viņam nākas. Tāpēc tiesām savu paplašināto uzdevumu veikšanu vajadzētu iesākt ar to, ka tās visās muižās pārrevidētu kļaušas. Viņām vajadzētu noskaidrot, cik sastāda zemnieku kļaušas un nodevas un vai tās ir pareizā samērā ar zemnieku māju vērtību; vai kļaušu paaugstinājumi, kas izdarīti, aizbildinoties ar galvasnaudas maksājumiem un citām tā saucamām labdarībām, nepārsniedz šo labumu vērtību; kādas sevišķas kļaušas pēc vietējiem apstākļiem muižai vajadzīgas; bet it sevišķi, kādā ziņā tur zemnieki līdz tam laikam tikuši apspiesti. Visu pagājušo varētu aizmirst, bet nākotnei visus zemnieku pienākumus vajadzētu stingri noteikt.

Tā kā aprīņķi nav lieli un tā kā rīkotos pēc zināmiem vispārējiem principiem, kuri būtu vienīgi jāmodificē atbilstoši katras muižas vietējiem apstākļiem; tā kā būtu svarīgāk vispirms atcelt nesen ievestās netaisnās kļaušas nekā aprēķināt jaunās, tad, kaut cik rosīgi rīkojoties, šo operāciju varētu pabeigt vienā gadā, augstākais divu ziemu laikā.

Līdz ar šiem nepieciešamajiem soļiem taisnība un cilvēcība prasa vai nu izdot, vai atkal izvilkt no aizmirstības šādus likumus.

1. Ka muižas īpašnieks nevienam saimniekam nedrīkst atņemt ne viņa zemi, ne mājas; vismaz tai gadījumā ne, ja muižas tiesa tam nepiekrīt un ja zemnieka dēlu neieliek viņa vietā.

2. Ka viņš ne ar kādu ieganstu nevienam nedrīkst pārdot ne ģimenes, ne atsevišķus cilvēkus, tā tad nekādā ziņā nedrīkst arī nodarboties ar rekrūšu tirdzniecību.

3. Ka viņš ne ar kādu ieganstu nedrīkst patvarīgi paliecināt klausas un nodevas, pat ne grozīt, ja zemnieki tam nepiekrīt.

4. Ka viņš nevienu nedrīkst ar varu izraut no viņa apstākļiem un padarīt par kalpotāju; jo tādi ļaudis parast kļūst palaidnīgi un ir zuduši valstij un savējiem.

5. Ka precinieki turpmāk var griezties vienīgi pie līgavas vecākiem un ka pietiek ar vecāku atļauju.

6. Ka mantojumus sadala nevis kā līdz šim pēc muižas iegribas, bet pēc noteiktiem likumiem, un mirušā saimniecība arvien pāriet viņa vecākajam dēlam vai tuvākajam radniekam, ja vien muižas tiesa to neatzīst par palaidnīgu cilvēku. Bet it sevišķi:

7. ka nevis kungs, bet muižas tiesa uzliek miesas sodus, un

8. ka muižas tiesa, tāpat kā atsevišķi zemnieki, katra uzbrukuma, katra varasdarba gadījumā no kunga puses meklē aizsardzību pie tiesu iestādes un, ja lieta tiek virzīta tālāk, dabū advokātu uz mazturības tiesības pamata.*

Tiesu iestādes uzdevums būtu iepazīstināt katras muižas zemniekus ar šiem likumiem un noteikto klausu sarakstu, kā arī tos nodot muižu tiesu rīcībā kā kodeksu. Pēc zināmiem laika sprīžiem tos vajadzētu publiski nolasīt, lai tie arvien būtu dzīvā atmiņā un latvietis mācītos sevi uzskatīt par valsts pilsoni un apzināties savu vērtību.

Beidzot, latviešu brīvībai jābūt katra uzlabojuma galamērķim, tāpat kā tikai uz brīvības pamatiem arī ir iespējami uzlabojumi. Bet, lai nenotiktu lēciens, kas varētu likties bīstams, lai brīvību saņemtu tikai tie, kas ir tās cienīgi, t. i., kā algu par pilsoņu tikumiem, sātību, uzcītību, miermīlību, tad kā sagatavošanas laiks jānosaka noteikts termiņš, kādi pieci gadi. Pēc šā termiņa notecēšanas dzimtkungu pienākums

* Saskaņā ar mazturības tiesību katrs, kas apzvēr, ka viņam nav piec simt rubļu, var bez maksas dabūt advokātu.

būtu ikkatram latvietim, kas samaksājis trīsdesmit līdz četrdesmit dālderu un pa minēto laiku nav izdarījis nekādus noziegumus, piešķirt brīvību – kā viņam pašam, tā arī viņa ģimenei. Ja viņš ir saimnieks, tad līdz ar to viņam vajadzētu atdot tā mājas mūžīgā, pārdodamā, lai gan kļaušām apgrūtinātā valdījumā.

Iespēja samaksāt minēto summu –, kas Vidzemes zemniekam ir ļoti liela, bet ar nenogurstošu uzcītību nav nesaņiedzama, – būtu mēraukla un drošākais pierādījums, ka attiecīgais cilvēks ir uzcītīgs un saimniecisks; tas, ka viņš nav pastrādājis nekādus kriminālnoziegumus, būtu pierādījums viņa nevainojamam dzīvesveidam. Bet, ja uzcītīgs, saimniecisks, nevainojams cilvēks nav nobriedis brīvībai, – kaut arī viņš neprastu izlasīt ne burta, – tad tai nav nobriedis neviens cilvēks virs zemes.

Zināmas izredzes ar minētajiem tikumiem iegūt brīvību un zemes īpašumu sev un saviem bērniem iedvestu visai tautai dzīvākās rosības un krietnības garu, un drīzā laikā uzplauktu dažādi ražošanas veidi. Nebūtu ko baidīties, ka kāds zemnieks varētu aiziet no savas dzimtenes; dabiskā mīlestība uz to, zemes īpašums, tiesība uz iekārtotajām magazinām, viss tas palīdzētu latvieti saistīt. Vismaz neviens neaizietu, neatstājis kungam savā vietā darbīgu un kārtīgu saimnieku, – to, kas būtu nopircis viņa māju. Paši muižnieki savu priekšrocību vietā, kas pa lielākajai daļai ir iedomātas, saņemtu ievērojamu atlīdzību. Muižas neienestu mazāk, kā viņi līdz šim, cilvēcīgi rīkojoties, no tām varēja saņemt, un viņu drošība būtu nesatricināma.

Ja ir iespējams un vajadzīgs latviešus brīvībai izglītēt un viņiem to dot ar apdomu un nenodarot zaudējumus dzimtkungiem, tad abi nolūki ir sasniedzami vienīgi šai ceļā. Vienīgi skaidri nosprausts mērķis var viņus pamudināt pēc tāda censties, un bez tāda visi citi izglītošanas līdzekļi ir – “kurlam ēzelim stāstītas pasaciņas”, kā teiktu Horācijs. Šai pārlicībā es neieteicu ne lasīšanas, ne amatniecības skolas, ne arī jaunas dziesmu grāmatas.

Šīm lietām ir sava vērtība tādai tautai, kas tās jau spēj izlietot; bet šī spēja visām pasaules tautām ir parādījusies

kā brīvības un labklājības sekas, nevis kā līdzeklis tās iegūšanai. Vispirms iestādiet koku un gādāji, lai tas sāk zelt, tad radīsies arī ziedi; bet Agamemnona sakaltušo valdnieka zizli jūs diez vai redzēsiet zaļojam. Zinātniska izglītība – kam tā vajadzīga dzimtļaudīm? Tā viņus tikai tuvina izmisumam. Un kam vajadzīgi augstāki ražošanas veidi tautai, kurai nav laika apkopt savu tīrumu?*

Tie nu ir pasākumi, kas, kā esmu pārliecināts, būtu jāveic, ja nopietni gribētu kaut ko darīt, lai zemkopi paceltu uz tās pakāpes, kas viņam pienākas. Manā projektā neatradīs ne gluži jaunas idejas, ne dziļi pārdomātus prātojumus; toties tam piemīt tā labā īpašība, ka tas ir viegli realizējams. Es tīši vairījos no visa riskantā, no ikkatra pārdroša projekta; es tīši ieteicu tikai to, kas citur jau izdarīts; jo mans nolūks nebija spīdēt ar neizpildāmām filozofiskām teorēmām, bet palīdzēt lietai, pilnīgi ņemot vērā iespējas un reālos apstākļus. Labāk ir runāt patiesā nekā augstā valodā.

Lai gan visas mana projekta daļas ir tik rūpīgi apsvērtas, tik pārbaudītas un tik viegli izpildāmas, es to tomēr ceļu priekšā ar šaubīgu, baiļu pilnu sirdi. Kam būs tā darbīgā cilvēku mīlestība, kura vajadzīga, lai panāktu šā vai kāda labāka projekta realizēšanu? Kas apžēlosies par asiņaino postu? – Muižnieki? Sprediķojiet vilkam, ka jērs, kas viņam zobos, ir nevainīgs! – Varbūt valdnieks? Vai tad Olimpa dievi atriebj zemes ļaužu postu? Vai raudošās cilvēces balss aizsniegs viņa ausis? Vai tā spēs izspiesties cauri konvenciju, mantkārības, ļaunas viltības nudzeklim, vārdu sakot, vai tā pieveiks visus ļaunos garus, kas ielenc nevis troni, bet gan – ak! – pieeju pie tā? Vai drīz – drīz! – neatskanēs radītāja balss, kas miljoniem atkal atdos dievišķo dvesmu, kuru tiem laupa viņu līdzpilsoņi, kas uzspēruši savu kāju uz viņu sadragātās galvas? Vai beidzot ausīs tā diena, kad Vidzemes druvas vairs

* "Papietš degunu, tad brilles!" saka kāda ļoti laba vidzemnieku paruna.

nelies savu svētību pār bāliem, drebošiem nastu nesēju dzīvniekiem, bet gan cilvēkiem, brīviem, laimīgiem cilvēkiem? – Jūs visu tautu cēlākie! Jūs, kas esat īstā cilvēce, paceliet savas balsis līdz ar mani! Nemeklējiet vairs objektus savai līdzietībai viņpus okeāna! Ievērojiet tepat Eiropā, jums kaimiņos, tās tautas, kas pašas savā zemē ir nelaimīgākas nekā afrikāņi, kurus mantkārība aizrāvusi uz Ameriku. Viņu labā runāja filozofija un cilvēku mīlestība, un viņu liktenis kļuva vieglāks. Nu, tad uz priekšu, filozofi, cilvēku draugi! Savienojieties un sakiet arī Eiropas tirāniem, ka viņu rīcība ir nekrietna! Sakiet to skaļi, atkārtojiet nenogurstot, ka tas, kas pazemo savu brāli, stāv daudz, daudz zemāk par niknāko zvēru. Pierādiet apstulbotajiem mantkārīgajiem cilvēkiem, ka viņu pašu labums, viņu pašu un viņu bērnu drošība prasa būt cilvēcīgiem. Beidzot, jūs vajadzēs uzklaut, un varmācībai, sveloša kauna pārņemtai, būs jābēg atpakaļ ellē.

Katastrofa, kas izšķirs latviešu likteni, lai ir kāda būdama! Es nolieku šo savu darbu cilvēces acu priekšā kā dokumentu tai briesmīgajai prāvai, kuru nākotne agri vai vēl uzsāks pret manas tēvzemes apspiedējiem. Lai nākotne tiesā! – Tā reiz tiesās! Drebiet, savu brāļu tirāni! Briesmīgi tā tiesās – un drīz!

Pirmais pielikums

ĪSS VIDZEMES LAUKU MĀCĪTĀJU RAKSTUROJUMS

*"Jūs esat tā zemes sāls; bet, ja sāls nederīga, ar
ko tad sālis?"*

Kristus

Senās karotāju kārtas palieka, muižniecība, pēc savas dabas ir barotāju kārtai, zemkopjiem, tik sveša, ka var to ietekmēt vienīgi ar savu spēku, ar spiedienu. Kā viņa to dara, to rādījusi šī grāmata. Tātad šai sakarā es muižniecības raksturojumu varu beigt, ja saku, ka tā ir smalki izglītota. Ar to pietiek; jo, kas pazīst vienas tautas smalkākās kārtas, tas tās pazīst arī visās citās zemēs. Izglītība nekur nespēj radīt labus cilvēkus, tāpat kā visspilgtākā māksla nespēj pārvērst ozola bluķi par marmora tēlu. Pēc dabas labus raksturus tā padara cēlākus, sliktus samaitā; tāpat kā no vienas un tās pašas vielas vesels kuņģis sagatavo barību, sabojāts – indi.*

* "Civilizētas šķiras mums rāda ārkārtīgi pretīgu glēvumu un rakstura samaitātību, kas izraisa jo lielāku sašutumu tāpēc, ka kultūra pati ir šo parādību avots. – Cēlākais, ja to iznīcina, kļūst par riebīgāko. – Ja izvirst dabas dēls, tad no viņa iznāk trakulis; ja izvirst mākslinieks, iznāk neliets. Prāta izglītība, ar kuru izsmalcinātās kārtas lielās ne gluži bez pamata, visā visumā jūtas izdaiļo maz un drīzāk ar principiem nostiprina samaitātību. Mēs noliedzam dabu tās īstajā sfērā, bet morāliskajā piedzīvojam tās tirānisko spēku un, pretodamies tās ietekmei, tomēr pieņemam tās principus. Mūsu ieražu afektētā pieklājība dabai liedz attaisnojamo pirmo balsi, lai tai mūsu materiālistiskajā tikumu mācībā piešķirtu izšķirošo pēdējo."

"Die Horen", 1795. gada 1. numurs.

¹ Laikraksts (1795–1797). Laikrakstā darbojas Šillers, Gēte, Herders, Humbolts. (Red. piez.)

Garīdzniecība ir svarīgāka. Tā pastāv tāpēc, lai ietekmētu tautu, muižniecība ietekmē tikai tāpēc, ka tā vēl pastāv. Garīdzniecība ir tautas masas ferments, visur un gandrīz visos laikos tā parādās kā briesmīgs ierocis, ar ko tiek iekustināts liels pūlis. Ja tā apreibinās no fanātisma maldu kausa, tad līdzī tai grīļojas arī visa valsts. Ja to pārņem svētais iecietības un miera gars, tad būdās un pilis mīt lēna apdomība. Tā aizrauj tautu uz ārprāta vai varonības darbiem; tā var to notrulināt līdz stulbai pacietībai. Tātad pēc tautas laimes un izglītības stāvokļa pamatoti var spriest par tās garīdznieku nopelniem un uzskatiem, pēc tās nelaimes un māņticības – par viņu samaitātību. Lai mans tautas attēlojums būtu kaut cik pilnīgs, man vēl jāattēlo, kāda ir Vidzemē garīdzniecība, kuras mute taču mēdz paust tautas garu.

Ja šīs tēzes ir pareizas – un vismaz neviens garīdznieks tām nerunās pretī, – kādi tad mums jāiedomājas Vidzemes mācītāji! Diemžēl, diemžēl mēs nedarīsim viņiem pāri, ja bez jebkādas izmeklēšanas pieņemsim, ka viņi te savu uzdevumu nemaz neizpilda, tiši neizpilda. Nevienā protestantiskā zemē, varbūt vispār nevienā zemē šī svarīgā kārta, turklāt visa, nav tik negudra kā manā nabaga tēvzemē.³⁴ Ka lauku mācītāji vairs nav mācīti vīri, ka viņi atstāj novārtā savu draudzi, ka šur tur samaitājas viņu tikumi, tas, protams, gadās arī citur; bet kur, kur dvēseles gans ar izteiktu nicināšanu skatās no augšas uz tiem, kas viņam uzticēti? Kur viņš biedrojas ar muižniecību, lai tos tiranizētu? Te Vidzemei pieder priekšroka. Tas varēja notikt vienīgi tādā zemē, kur muižniecībai par savu pastāvēšanu jāpateicas garīdzniecībai.

Tomēr, pirms es teikšu, kāda ir garīdzniecība, lai man būtu atļauts pateikt, kādai tai vajadzētu būt. Es te neuzstādīšu nekādu ideālu; ideāli tukšgalvjus vedina uz zobošanos un labākus cilvēkus uz mazdūšību. Lai reālajā pasaulē varētu darīt ko labu, tad nevajag nospraust savu mērķi aiz iespējamības robežām. Bez tam man tiešām laimējies tai ziņā, ka par paraugiem savam raksturojumam varu ņemt cilvēkus, kas vēl dzīvo.

Lauku mācītājam nav jābūt ne lielam valodniekam, ne polemikim, ne filozofam kantietim, ne beletristikim. Gluži

svešs viņam gan nedrīkst palikt neviens izglītības lauks; tikai no tiem visiem kopā var iegūt zināšanas vērtīgākos augļus, no aizspriedumiem brīvus, apgaismotus uzskatus. Viņa īstais darbalauks ir morāles filozofija vārdos un darbos. Viņš ir apgaismes orgāns, cilvēkmīlestības un visu tikumu sludinātājs daudziem ļaudīm, kam nav bijis ne laika, ne izdevības pašiem izglītot savu garu un sirdi. Viņam jābūt tiem par paraugu domās un darbos. Šim nolūkam viņš iecelts, un no šā uzdevuma izriet rīcība, ko mums no viņa tiesība gaidīt. Ir teicami, ja viņš izstrādā piemērotas, pamācošas, pat skaistas runas; bet visiedarbīgākā retoriskā figūra arvien būs viņa paša dzīve.

Tāpēc garīdzniekam, kas izpilda savu uzdevumu, jābūt taisnīgam un vienkāršam cilvēkam, kas ar mierīgu nopietnību stājas kā karaļa, tā ubaga priekšā un abos redz tikai brāļus, lai gan viņš vienam godbijīgi palocīsies, bet otru tikai draudzīgi sveicinās. Lai viņš dodas uz pilīm, ja to pavēl viņa pienākums, bet lai neaizmirst arī nelaimīgo cilvēku netīro būdu, kurā viņš var nest palīdzību, vismaz mierinājumu un pamācību. Kā vienā, tā otrā vietā lai viņš ar drošu un aukstu prātu izturas tā, ka viņā vienmēr varētu pazīt patiesības vēstnesi un tās aizstāvi. – Lūk, kur ir garīdznieka īstā cieņa, tā godbijība, kas viņam un viņa kārtai jāiemanto, – ka viņa izturēšanās dižciltīgajam nelietim liek baidīties no viņa skatiena, liek katru netaisnību tāpat slēpt no viņa acīm, kā viszemākās kārtas grēcinieks slēpj no tām savu izvirtību. Kur vien viņš noraugās, tur netikums lai jauš stingru nosodījumu, cietējs – palīdzību, maldīgais – laipnu pamācību.

Vissvarīgākā lieta viņa dzīvē lai ir viņa draudzes laime. Viņam draudze jāpārlicina par to, ka viņa sirsnīgākā vēlēšanās ir tās labklājība. Katram tās loceklim lai viņš ir tēvišķīgs draugs, darbīgs aizstāvis un labdaris, kas vienmēr gatavs palīdzēt. Viņš ne vien nedrīks ievākt dāvanas un ķildoties par nodevām, bet tam labprātīgi jādod katram trūkuma cietējam, cik var. Viņš ne vien nedrīkst atbaidīt ar uzpūstu cienību, ar kuru tukšgalvis pūlas apslēpt savu niecīgumu, bet viņam ar līdzjūtīgu sirsnību un dabisku vienkāršību jācenšas iegūt savu ļaužu uzticību. Viņš ne vien

nedrīkst domāt, ka ar svētdienas sprediķa nolasīšanu jau izpildījis savu uzdevumu, bet tam jāizlieto katra izdevība, lai sirsnīgā sarunā apkarotu aizspriedumus; jo draudzīgs padoms arvien atstāj daudz paliekamāku iespaidu nekā vismalkākā runa. Bet, lai varētu dot gudrus padomus, tad viņam sīki jāpazīst savas draudzes locekļu apstākļi; viņam jāveltī vislielākās pūles, lai ar tiem iepazītos. Lai viņš uzturas starp saviem draudzes ļaudīm, lai apmeklē tos, cik bieži vien iespējams, nevis tikai tā saucamajās amata darīšanās.³⁵ Nedarbis lai nekad nav drošs, ka viņš to nepārsteigs; cietējam lai nekad nebūtu viņa mierinājums jāprasa. Tikai tad viņš var tautu vadīt un izglītēt. Bet viņš tai ir nolikts arī par aizstāvi. Nekādas bailes citu cilvēku priekšā, nekāds pašlabums lai viņu neattur bezbailīgi uzstāties pret katru zemnieku apspiešanu, kā tas klājas nevainojamam vīram, kas aicināts labu darīt. Ar pērkona balsi lai viņš katram blēdim pārmet tā nelietību; lai viņš sadragā tā lepnību, varaskāri, skopumu ar tām briesmīgajām patiesībām, kuras sludināt ir viņam uzlikts par pienākumu. Kur viņa pūles ir veltas, lai viņš sauc palīgā valdību; tai vajag viņu pabalstīt, tā to darīs. – Bet, protams, viņam pašam pie tam jāapzinās, ka ir brīvs no visām kļūdām, kas tam jāapkarō.

Beidzot, viņa pienākums ir draudzes locekļiem rādīt personīgu darbības, ģimenes dzīves un tikumības priekšzīmi, kā arī rūpēties par savu tālāko izglītību. Viņam vēl nevajag pamest savu izglītību, kad tā viņam palīdzējusi tikt pie maizes.

Tā vajadzētu rīkoties lauku mācītājiem, tādiem tiem vajadzētu būt. Kāpēc lielākā daļa no viņiem rīkojas taisni pretēji, – to mani lasītāji ļoti viegli paši izpratīs no viņu stāvokļa, viņu amata pienākumu un ienākumu raksturojuma. –

Saskaņā ar kādu ļoti vecu rīkojumu mācītāju ievēl galvenokārt zemnieki un tad aicina draudzes patrons. Dzimtļaudis, protams, drīkst gribēt tikai to, ko atzīst par labu viņu suverēnie kungi. Tātad, kaut arī prāvests zemniekiem prasa viņu domas, tomēr īstenībā tie vienmēr ir kungi, kas ievēl mācītāju. Tie tad, kā viegli varam iedomāties, piešķir šo amatu tikai savu bērnu agrākajam skolotājam vai kādam citam, kas no viņiem atkarīgs; vai arī izraugās tādu, no kura gaida kādus labumus

un kuru iedomājas saticīgu esam, tas ir, tādu, kas ar visu mierā, kas atstāj zemniekus viņu liktenim un – dara kungam pakāļ.³⁶

Kāds no man pazīstamajiem mācītājiem dabūja savu draudzi tāpēc, ka viņš spēlēja vijoli un tātad varēja piedalīties patrona muzicēšanā. Citu aicināja uz kādu lielāku draudzi tāpēc, ka savā pirmajā draudzē tas bija izrādījies par labu laika kavētāju. Diviem citiem, pirms viņus aicināja amatā, bija jāapņemas audzināt patrona dēlus. Protams, ir vēl daudz ļaunāki ceļi uz svēto amatu, un šai ziņā laikam gan visur iet tāpat kā pie mums; bet nekur vēlēšanu tiesību atraušana zemniekiem nevar būt tik ļaunas sekas kā te, jo nekur viņi tik zemu nestāv zem muižnieka kā šeit.

Tuvās attiecības, kurām neizbēgami jārodas starp jauno mācītāju un to, kas viņu aicinājis, atņem zemniekiem mācītāju gandrīz pavisam. Drīz viņš kļūst par muižnieka mājas draugu, ja nav tas jau bijis; drīz viņš pārņem tā domāšanas un rīcības veidu un iemācās nicināt zemniekus, kuru pārstāvim un vadonim viņam vajadzēja būt. Cik nepiedienīgi tas arī būtu, ja cienīgā kunga mājas draugs būtu familiārās attiecībās ar viņa netirajiem vergiem! Cik nepateicīgs būtu ieceltais, ja viņš vienu vai otru sava iecēlēja soli, lai arī kāds tas būtu, uzskatītu par netaisnu apspiešanu un saskaņā ar savu īsto pienākumu uzrādītu tiesām! Un, no otras puses, kā gan latviešiem varētu nākt prātā viņu visspēcīgā kunga uzticības vīru padarīt arī par savējo?

Kāds cits apstāklis vēl vairāk attālina mācītāju no zemnieka un nostāda viņu pilnīgi blakus muižniekam. Proti, katra mācītājmuiža ir īsta muiža, kurai, izņemot nedaudzus gadījumus, ir dzimtļaudis, tāpat kā bruņinieku muižām. Šis ir galvenais trūkums, piedauzības akmens, pār kuru daudzi mācītāji klūp, pildot savus pienākumus. Tas pilnīgi sagroza viņu īsto stāvokli. Viņi nav nepartijiski latviešu draugi, viņi ir pavēlnieki, un viņiem, tāpat kā muižniekiem, ir izdevība tikt pie turības, izsūcot zemniekus. Tāpēc pēdējie viņus daudzus novados mēdz saukt par baznīckungiem. Iedomīgie liek sevi pat saukt par žēlīgiem baznīckungiem un skūpstīt savus svārkus, un – vai pēc tāda apsveicinājuma gan kāds vēl iedrošināsies kļūt familiārs?

Svētais svārks tikai apsedz cilvēka trūkumus, tos nebūt nelabojot. Augsti cienījamajam evaņģēlija sludinātājam kā muižas īpašniekam ir izdevība iet pasaulīgus ceļus, un to viņš pārāk labprāt arī dara. Daudzi mācītāji liek ciest saviem zemniekiem visas tās varmācības un nežēlības, no kurām viņiem būtu jāattur muižnieki. Vairākas mācītājmuižas* pat ir pa pusei vai pavisam tukšas, tāpēc ka nežēlīgā apiešanās zemniekus spiedusi aizbēgt. Bet, tā kā draudze no tā cieš (jo tai atkal jāgādā citi zemnieki mācītājmuižas zemei vai arī pašai jāapstrādā tās lauki, ja tur jādzīvo jaunam mācītājam), tad daudz biežāk gadās, ka baznīcu priekšnieki aptur dvēseļu ganus, kad tie cērp savas avis, un tiem sludina cilvēcību, nevis otrādi.

Sakarā ar savu divpusīgo lomu – būdami reizē sludinātāji un muižturī – mācītāji kļūst neuzticīgi ne vien uzskatiem, pie kādiem taču vajadzētu turēties viņu kārtai, bet arī saviem tiešajiem amata pienākumiem, lai cik niecīgi tie būtu. Lielākā daļa izturas tā, it kā viņu uzaicināšana amatā nozīmētu sviņģu atļaušanu no mācīto vīru kārtas.** Kādus pāris gadus viņi pūlas vismaz vēl turēties kursā, lai spētu runāt par literatūras avīzē lasīto, un gudro, ko viņi svētdien cels priekšā savai karsti mīļotajai draudzei. Bet drīz tie pilnīgi nolaižas, ir vairs tikai lauksaimnieki un katru priesteru pienākumu uzskata par nepatīkamu traucējumu, par kuru viņi rūgti gaužas un kuru, cik vien iespējams, atstāj skolotājam. Pat savus bērnus neaudzina viņi paši (izņemot dažus krietnus un cienījamus vīrus), bet gandrīz visi tur mājskolotājus, kuriem maksā piecdesmit līdz simts dukātu.

Parasta Vidzemes lauku mācītāja dzīve ir apmēram šāda. Vasarā viņš, ja nav pārāk korpulents, no pirmdienas agra rīta līdz sestdienas vēlam vakaram ar pīpi vai bez tās staigā apkārt pa laukiem, pļavām vai dārzu un lamā savus strādniekus

* Piem., Suntažos un Aizkrauklē.

** Kad reiz kāds mācītājs taisījās pāriet uz jaunu dzīvojamo ēku, es brīnījos, kāpēc viņš taisni visneveselīgāko telpu izvēlēties par savu studiju istabu. Viņš man atbildēja ļoti naivi: "Cik tad nu es tur uzkavēšos!" – Kāds cits man apgalvoja, ka viņš jau sen esot atteicies no visām zinību blēpām un iegādājoties vairs tikai tās grāmatas, kas vajadzīgas viņa bērniem skolā.

vai apciemo savas muižas kaimiņus, vai arī pieņem viesus, ja viņš ir labi audzināts cilvēks. Ziemā viņš pa dienu visā omulībā ved baznīcas grāmatu* un savas saimniecības rēķinus. Vakarā viņš lasa avīzes un uzspēlē kādu partiju bostona vai – tin dzijas. Tikai svētdienas rītā, redzot savas mīļās laulātās draudzenes svinīgo rosību, viņš atceras, ka ir – garīdznieks. Pie kafijas viņš tātad paskatās, sacīsim, kalendārā, par kādu evaņģēliju tam šodien jāpļāpā, un pašķirsta savu pusstundiņu kaut kādu Bībeles izskaidrojumu grāmatu, kamēr frizē viņa parūku vai viņa paša svēto galvu. Tad, tērpies melnā mētelī un augstā priesterā cieniņā, viņš kāpj savā karietē vai trijvāgā un brauc uz baznīcu. Ko viņš tur runās, par to viņam maza bēda; Tas Kungs jau iedveš saviem kalpiem, kas tiem jārunā. Kad sprediķošana, kristīšana, iesvētīšana un dievgalds galā, tad viņš savus muižnieku kārtas klausītājus ielūdz uz pusdienām vai arī aizbrauc pats pie kāda no tiem un savas pāris stundiņas pie viņa un cepešiem sarunājas par dvēseļu gana amata grūtībām, par druvu un ganāmpulku un par jaunfranku ačgārnību, kuri – kādas šausmas! kāda akliība! – vairs negrib slinkos garīdzniekus. Tā aizvelkas viss viņu mūžs, un pats tas domā, ka nav vis nekāds mazais darbarīks Tā Kunga viņa kalnā un visā valstī, ja šādā kārtā pavadījis trīsdesmit līdz četrdesmit gadu. –

Tā kā zemes satversme Vidzemes mācītājus vispār noli-kusi tik tuvu muižniekiem, tad viegli iedomāties, ka viņi, ciktāl spēj, dzīvo tikpat plaši kā pēdējie. Vācijas un citu zemju lauku mācītāji izbrīnītos, ja zinātu, ka starp viņu amata brāļiem Vidzemē nav neviena, kam nebūtu vismaz karietes, un ļoti maz tādu, kas laiku pa laikam necienātu savas draudzes muižnieciskos locekļus ar garšīgiem mielastiem. Bet lai jau tie bauda savus ienākumus, ja vien labklājība neuzpūstu viņu lepnību – kā garīdznieku, tā muižnieku iedzimto grēku – tādā mērā, ka viņi vairs nav tie, par ko tiem jābūt. Daudzus tā apskurbina līdz tādai muļķībai, ka viņi uzbāzīgi spiežas iekšā muižnieku kārtā, pērk muižnieku diplomus, lai nekādā ziņā neatpaliktu no saviem dižciltīgajiem kaimiņiem. Latvieši to

* Ne visur. Ir vairāki mācītāji, kas pat to nevīžo darīt.

cilvēku, kuram vajadzētu būt viņu skolotājam, viņu draugam, viņu aizstāvim, padara bagātu, lai tas pieslietos tai kārtai, kas viņus samīn, – un lai kļūtu pēdējai tikpat smieklīgs, cik pirmajiem nederīgs.*

Jaunie mācītāji gandrīz visur vairāk atbilst savam amatam nekā vecākie un, kā es domāju, ne tikai Vidzemē vien. Iemesli šai parādībai viegli atrodami. Katrā citā kārtā garīgā spēka un enerģijas mazināšanos vecumā ar uzviņu atsver pieredze un drošs skats; bet amatā, kur ar garu jāietekmē gars, tas tā nav. Te jaunības spēka zaudējums ir neatsverams. Vesels sirmgalvis var gan sekot sava laika garam, bet par vadoni viņš vairs neder. – Ja turklāt vēl ievērojam lauksaimniecību, kura viņam padara pilnīgi neiespējamu jebkādu zinātnisku darbību un prasa jo rosīgāku darbu, jo vairāk pieaug ģimene, tad nav ko brīnīties, ka gadās tik daudz garīdznieku, kuru galvenā nodarbošanās ir improvizēta lamāšanās, kur izpaužas viņu daiļrunības spēks. Protams, pēc daudzu gadu vingrināšanās viņam nav grūti katrā izdevīgā gadījumā laist

* Psiholoģiskā ziņā interesanta ir parādība, ka tie mācītāji, kas uzņemti muižnieku kārtā, vienu vai divus izņemot, visi ir kurpnieku, skroderu, mucinieku vai citu sīku amatnieku dēli. – Iegansts, ar kuru tie grib maskēt savu godkāribu, ir augstākā mērā smieklīgs. Muižnieku diploms, tie saka, viņiem esot vajadzīgs, lai varētu palīdzēt saviem dēliem tikt uz priekšu. Palīdzēt tikt uz priekšu? Vai tad viņi neredz, ka tas drīzāk laupa tiem pieeju visiem pilsoniskajiem amatiem? Vai varbūt mācītāja dēls pazemotos, ja viņš mācītos tirdzniecību vai kādu maizes arodu? Vai viņam katrā ziņā karadienestā jāsacenšas ar muižnieku dēliem – bijušajiem rotaļu biedriem? Ja viņam tiešām ir tieksme vienīgi uz karavīru kārtu, tad tas ir panākams, jo Vidzemes mācītājiem jau gandrīz visur ir muižnieku priekšrocības. Pēc kāda rīkojuma, ko izdevis Pēteris Lielais, viņi var savus dēlus kā muižniekus ierakstīt gvardē un armijā, un daudzi mācītāju dēli jau taisījuši savu karjeru bez jebkādam muļķībām no viņu tēvu puses. – Tā mirušā ģenerālleitnanta fon Tranzehes tēvs bija mācītājs Smiltene. Arī ģenerālis Treibluts ir garīdznieka dēls. – Pēc priesteru privilēģijas 10. § mācītāji drīkst pirkt pat muižas, pie tam muižnieki nevar izmantot pirm-pirkuma tiesības. Tiešām, tikai vecais Ādams, ko nespēj noslicināt nekādas ūdens kristības, liek mācītājiem neprātīgi dzīties pēc muižnieku titula.

vaļā veselus vārdu plūdus; bet īstas domas, pārliecinošas skaidrības, mērķtiecības,* pat jēgas viņu priekšnesumos ļoti bieži trūkst.

Kāds cits starp vecākiem mācītājiem ļoti parasts netikums ir tas, ka viņi savus amata pienākumus pilda pārāk vienaldzīgi un tomēr, uzticīgi paradumam, stingri pieturas pie formas un pretojas katram jauninājumam, lai tas būtu nezin cik noderīgs. Ja arī viņiem ir diezgan prāta, lai to pieņemtu, tad tomēr viņiem nav lokanības, lai spētu tajā pilnīgi iedziļināties. Tomēr to vēl visdrīzāk varētu piedot. Uzvedība un uzskati, kas valdīja to jaunībā, līdz ar viņiem ir kļuvuši veci; kas viņiem var ņemt ļaunā, ka viņi savus mīļos ceļabiedrus vērtē augstāk nekā to nepazīstamos pēcnācējus? Vēlreiz, tas ir piedodams; bet, tā kā viņi nu uz visiem laikiem paliek uz vietas, tad taču no tiem nevar gaidīt, ka viņi savas draudzes locekļus mudinās uz nemitīgu progresu. Vienīgais līdzeklis, kā šo sāli vismaz ilgāk nodrošināt pret maitāšanos, būtu – neizbērt to uz tīruma.

Tagadējos apstākļos ir acīm redzams, ka mācītāji ļoti maz palīdz, lai zemnieki būtu laimīgi un izglītoti. Bet būsīm taisnīgi: arī labajiem, darbīgajiem, prātīgajiem cilvēkiem, kādus es dažu labu pazīstu, nākas ļoti grūti pildīt savu pienākumu. Draudze ar pieciem tūkstošiem dvēseļu, kas izkaisītas pa astoņām līdz deviņām kvadrātjūdžēm, Vidzemē nepieder pie lielākajām. Kāda apustuliska degsme neatdzistu tik plašā darbības novadā, it sevišķi, ja neviens nedomā to iekvēlināt! Mācītājs, kam jāceļo dienām, lai apmeklētu slimnieku vai arī pārklaušinātu kādas muižas bērnus, protams, nevar rūpēties par katras savas draudzes mājas iekšējiem apstākļiem, par katra draudzes locekļa dzīvesveidu. Bet pienākumus, kurus nevar veikt pilnīgi, tāpēc pavisam pamest novārtā

* Tā es reiz dzirdēju, kā kāds mācītājs, kas savā laikā Rīgā un Leipcigā bija iecienīts runātājs, saviem zemniekiem Otrajos Lieldienas svētkos ar lielu patosu izskaidroja, kāpēc eņģeļiem svētajā kapā bijušas baltas drānas.

tiešām nenožīmē izvēlēties labāko ceļu. Es ļoti bieži esmu dzirdējis lauku mācītājus, kas savās draudzēs kļuvuši veci, zemniekiem jautājam, vai tie piederot pie viņu draudzes vai pie kādas citas, – un tas tomēr ir drusku par daudz. Kāpēc dvēseļu gans vismaz ar labākajiem no savas draudzes nav draudzīgi tuvās attiecībās? Kāpēc viņš reizēm neapmeklē tuvāk esošos, vismaz taču savus paša zemniekus? Cik svētīgas sekas būtu šāda laipnībai! Muižnieks vairītos darīt netaisnības un varmācības, ja zinātu, ka tas vīrs, kura amats ir mācīt un aizstāvēt cilvēka pienākumu svētumu, ir viņa dzimtcilvēka draugs; viņš pats sāktu dzimtcilvēku cienīt. Vergam rastos pašapziņa un godkāre, ja viņš redzētu, ka tā lielkunga biedrs līdzjūtīgi rūpējas arī par viņa likteni. Viņš vairītos no izlaidīgas dzīves, kuru vairs nevarētu apslēpt sava nama sienās un kuras dēļ tas varētu zaudēt sava garīgā drauga cieņu. Viņš pūlētos dzīvot pieklājīgāk, lai tā draugam nerastos riebums, viņu apmeklējot. Viņš to padarītu par savu mājas ķildu šķīrēju, ļautu tam apkarot savus aizspriedumus, gūtu no viņa runām zināšanas, katrā grūtā brīdī grieztos pie viņa, mīlētu to kā bērns. Mācītāji! Cik cienījamu, pat svētu jūs varētu padarīt savu amatu! “Blēņas! Tas ir pret labo toni, un – aicinājuma rakstā par to nav teikts neviens vārds.” –

Par parastajiem mācītāju amata pienākumiem, kas īstenībā sastāda viņu priesteru funkcijas, kā kristīšanu, laulāšanu utt., nav vērts runāt. Viņu sprediķi pa lielākajai daļai ir lauku mācītāju sprediķi, prātīgi vai muļķīgi atkarībā no tā, kāds ir vīrs, kas tos saka. Tomēr visiem vācu sprediķiem piemīt viena vispārīga, lai arī negatīva īpašība. Tajos ir runa par Trīsvienību, Kānas kāzām, morāli vai par ko nu tīk, tikai ne par zemniekiem un muižnieku pienākumiem pret viņiem. Šis punkts sprediķus varētu padarīt visai noderīgus, bet no tā rūpīgi vairās, lai nebūtu jāredz drūmas sejas vai arī jāizjauc savas cerības uz labāku mācītāja muižu. Cik negalanti gan arī būtu, ja tam cilvēkam, ar kuru kopā ēdīs pusdienas, samaitātu ēstgribu, radot tam sirdsapziņas pārmetumus. Nē! “Mierīgi dzīvot un ļaut dzīvot,” – tā domā un dara lielākā daļa

no tā gudrā vīra pēcnācējiem, kurš varonīgi mira pie krusta, lai darītu labu, izplatot patiesību. Es esmu dzirdējis vairākus simtus sprediķu, bet tikai trīs, kur bija runa par pienākumiem pret zemniekiem. Viens no tiem tika sacīts pilsētā, otrs kādā svešā draudzē, un trešo teica jauns kandidāts.

Arī uzraudzība par zemnieku jaunatnes apmācību pieder pie mācītāju amata pienākumiem; bet lielākā daļa no viņiem šai ziņā izturas ļoti dīvaini. Kā jau iepriekš redzējām, apmācība īstenībā atstāta vecāku ziņā, lai gan visur ir iekārtotas draudzes skolas. Lai pārbaudītu bērnu sekmes lasīšanā un lūgšanu skaitīšanā – jo tās ir nepieciešamās mācības *non plus ultra*¹ –, mācītājs ziemu katrai muižai nosāka vienu pārklaušanās dienu. Bērni, kas kaut ko ir mācījušies, sapulcējas muižā vai kādās mājās, un tie, kas nekā nav mācījušies, paliek mājās. Mācītājs liek katram bērnam izlasīt pāris rindiņu un noskaitīt kādu lūgšanu vai kaut ko līdzīgu, pieraksta viņa vārdu un domā, ka vienam gadam ir izpildījis savu pienākumu. Tā tas turpinās, kamēr jaunieši sasniedz to vecumu, kad tie jāiesvētī. Tad viņus sapulcina mācītājmuižā; viņš tiem nedēļas laikā priekšlasījumu veidā ar steigu izsniedz to reliģijas un morāles zināšanu devu, ar kuru tiem jāiztieks visu mūžu, un tad vairumā viņus svaidī par kristīgiem *à la centaine*². Beidzot, trešo reizi pārbauda viņu zināšanas, kad tie grib precēties. Katram pārim pirms uzsaukšanas jāiet pie mācītāja un jāatskaita Lutera mazais katķisms, un, ja ar to slikti veicas, jādodas pie skolotāja vajadzīgo izmācīties.

Es atturošos no piezīmēm par šo izglītošanas veidu, ar kuru pat Aloizijs Hofmaņa kungs būtu apmierināts, un tikai piebilstu, ka ir tomēr daži krietni vīri, kuri vismaz baznīcā bieži mēdz mācīt katķismu, lai pašiem no sevis nebūtu jākaunas.

Lai uzturētu mācītāju darbību rosīgu un to arī atbalstītu, valdība izdevusi divas pavēles, kas būtu ļoti noderīgas, ja vien papūlētos tās pienācīgi izpildīt. Viena uzdod mācītājiem ik

¹ Augstākā pakāpe. (*Tulk. no latīņu val.*)

² Simtiem, veseliem bariem. (*Tulk. no franču val.*)

gadus piesūtīt aprīnķa baznīcu virspriekšniekam un prāvestam ziņas par bērniem un viņu sekmēm un aizrādīt, ja kāds muižnieks nerūpējas par jauniešu izglītību vai arī nesūta dievgalda mācībā jaunekļus, kurus mācītājs aicina. Sarakstus arī tiešām piesūta divreiz gadā, un tos izlieto dāmu matu sprogošanai vai arī nelasītus noliek arhīvā. Otrs rīkojums pavēl: “Ja kādas tiesas priekšā stājas kāds noziedznieks – latvietis, kas ir sešpadsmit gadus vecs un nav bijis pie dievgalda vai vismaz nav iemācījies lasīt, tad viņa mācītājs sodāms ar ievērojamu naudas sodu.”

Protams, visi zina, ka mācītāji ar dievgaldu vai lasīšanu kādu blēdi diezin vai pārvērtīs par krietnu cilvēku. Bet ar to viņus gribēja padarīt darbīgākus un mazāk iztapīgus dzimtkungiem, kas ļoti daudzus bērnus atstāj bez apmācības, lai nebūtu jāzaudē vārpu lasītāji vai cūku gani, un attur meitenes no iesvētīšanas, lai tās neapprecētos. Tomēr man nav zināms neviens gadījums, kur minētais rīkojums būtu izpildīts un mācītājs muižnieku būtu apsūdzējis tādēļ, ka tas nav parūpējies par apmācību.

Tālāk mācītājiem uzdots uzrādīt katru svarīgāku pārkāpumu, kas izdarīts viņu draudzē. Jau vecās satversmes laikā tas bija viņu pienākums, un zemes tiesas pirms katras sēdes uzaicināja visa aprīnķa garīdzniekus to izpildīt. Ievedot vieniecības iekārtu, šo uzdevumu atkārtoja. Ja to pareizi izpildītu, cik plašas iespējas tas dotu darīt labu! Garīdznieki būtu latviešu aizstāvji, viņu tēvi, patiešām cienījamie atpestīšanas vēstneši! Laimīga kārta, kurai atļauts, kuras pienākums aizstāvēt apspiestos brāļus, kura to spēj, netaisot bīstamo lēcieni no ikdienišķā mājas loka neikdienišķības biezoknī, ko tik viegli, tik labprāt mēdz dēvēt par jūsmošanu un nemiera garu!

Diemžēl arī šis uzdevums zaudē savu nozīmi zem pieklājības un vēl nožēlojamākās savtības spaida. Daudzi mācītāji ir līdzvainīgi pārkāpumos, kas viņiem būtu jānovērš. Citi baidās zaudēt bikts grašus un upuru maka dāvanas – tie, kas mazliet cēlāki, baidās zaudēt sabiedriskās izpriecās un mieru,

ja viņi uzrādītu citus, nevis tikai zemnieku pārkāpumus. Veltīgi viņiem sūdzas zemnieki. Viņi konsekvēnti ignorē visus kauna darbus, ar kuriem joprojām aptraipa mūsu laikmetu, neraugoties uz valdības labo gribu. Viņu līdzilvēks, kas viņiem uzticēts un ko plosa briesmīgas harpijas, stiepj viņiem pretī roku, lūgdams glābiņu. Viņu palīdzība tās aizbaidītu, bet viņi novērš savas acis un čāpo omulīgi garām, lai – saudzētu savu parūku. Tiešām, neviens netikums nav riebīgāks par šo, lai gan to neuzskata par tādu; pārgudrais egoisms ar ledus sirdi, egoisms, kas uz katra soļa rūpīgi aprēķina: cik man tas maksās, un kas man no tā atlēks? Pietiks ar vienu vienīgu piemēru, lai visskaidrākajā gaismā parādītu tādu mācītāju vienaldzību, kuru nav mazums.

Kāds Rīgas tirgotājs, birģermeistars, uzņemts muižnieku kārtā un nopircis sev muižu. Tur viņš starp zemniekiem atrada kādu neparasti skaistu meiteni, trīspadsmit gadus vecu bērnu. Lai izlietotu savas dzimtkunga tiesības, viņš meiteni ar sulaiņa palīdzību izvaroja un vainagoja savu kauna darbu ar to, ka solīja bērnu un viņa tēvu ik dienas pērt, ja tie iedrošināšoties sūdzēt. Draudzes mācītājs zina šo notikumu; viņš to zina, jo šī vēsts nāk no viņa paša mutes, un tomēr cieš klusu! Nelaimīgie, teica mācītājs, taču baidīšoties viņam kaut ko sacīt, ja viņš tiem vaicāšot.

Mīlestības sludinātāj! Es negribu domāt par kaut kādiem netīrākiem motīviem; bet gara trulums, sodāma kūtrība tā bija katrā ziņā, kas jūs kavēja meklēt kādu ceļu, lai sadabūtu pietiekošus pierādījumus; jo jums bija jāaizstāv nevainība un cilvēcība. Jūs taču zināt, jūs noteikti to zināt, ka tādi kauna darbi nebūt nav reti un ka daudzi dzimtkungi piešķaita tos pie savām tiesībām pār dzimtļaudīm. Pāris piemēru, kur zemnieki būtu dabūjuši savu taisnību, drīz vien atkal izlabotu šos priekšstatus; bet kā tādi piemēri lai rodas, ja visi mācītāji domā tik kūtri kā jūs un zemnieks nevar sūdzēties. Nesakiet, ka jūs šo nabaga cilvēku likteni ar to padarītu ļaunāku! Tiesas tos aizsargātu; tiesām vispār būtu jāizlieto nopietnāki līdzekļi latviešu aizsardzībai, ja tikai katru noziegumu uzrādītu.

Kaut taču mācītāji pārliecinātos: visdrošākais ceļš, kā realizēt latviešu tiesības un pārliecināt muižniekus par to esamību, ir – tās pēc iespējas bieži izlietot. Vājākā tiesības ātri zaudē spēku, ja viņš tās nedrīkst aizstāvēt un ja viņa aizbildnis guļ. Viens otrs mēģinājums, protams, neizdotos; dažreiz cilvēku draugu varbūt pat atalgotu ar rājienu; bet cilvēces labā sāktu darbu nekad nedrīkst pamest; katrai kļūmei tikai jānoder par pamudinājumu visu to atkal uzmanīgāk un spārīgāk sākt no jauna.

Un, ja arī vēl paietu gadsimtenis, kamēr latvietis atkal atdzims, tad tomēr mācītāja pienākums vismaz ir ar savu modrību un stingriem pārmetumiem muižniekus allaž aizbaidīt no viņu laupījuma. Beidzot, beidzot viņi, kaunā saskarūši, to atstātu, vai arī sūdzības aizsniegtu tronī. Garīdznieki taču nepagurst atkal un atkal runāt par lietām, kuras taisni tāpēc neviens neievēro, ka tās attiecas uz visiem un visi tās zina. Kāpēc tad viņi tik ātri atslābst, aizstāvot vissvētāko lietu, ja viņiem nesmaida uz vietas piekrišana? Kāpēc viņi nepadara cilvēku tiesības* par savu sprediķu saturu un to aizstāvēšanu par savas dzīves svarīgāko darbu?

Visur, kur pastāvēja feodālā sistēma, garīdzniecība bija pretsvars muižniecībai, un minētās sistēmas vietu ieņēma cilvēcīgākas satversmes. Vidzemē garīdznieks cieši pieslējās savam pretiniekam, un abi, brālīgi vienojušies, sešsimt gadu apspieda zemnieku. Valdnieki gribēja garīdzniekiem atkal ierādīt viņu īsto vietu – bet viņi pērk muižnieku diplomus.

Evanģēlija sludinātāji! Patiesības vēstneši! Uz klausiet to un sarkstiet! Cilvēcību un tikumību aizstāvēt vārdiem un darbiem,** tas ir jūsu augstais amats. Nelietis ir katrs no jums, sodāms pienākuma pārkāpējs, kas aiz niecīgiem iemesliem, aiz zemas savtības vai arī aiz vēl nožēlojamākas

* Es svinīgi noraidu jebkuru nepareizu šo vārdu iztulkojumu kā šajā, tā citās vietās, kur es tos lietoju. Ar cilvēka tiesībām es te saprotu tiesību prasīt no saviem līdzpilsoņiem cilvēcīgu apiešanos.

** Tas ir: brīvi runājot par muižnieku pienākumiem un stingri uzrādot visus gadījumus, kad tos pārkāpj.

augstprātības cieš klusu, kur viņam vajadzētu runāt ugunīgus vārdus, guļ, kur viņam rosīgā darbībā vajadzētu aizmirst sevi un visu mazsvarīgo. Nevis tādēļ jums valsts piešķīrusi amatu un maizi, lai jūs būtu savu draudzes locekļu liekēži un lišķi, bet lai jūs būtu latviešu skolotāji un tēvi! – *Phocis cecini*.¹

Mācītāju ienākumi ir ļoti dažādi. Ir draudzes, kas ienes 800 (lasi – astoņi simti) līdz tūkstoš dukātus, un citas, kas atmet tikko 150 dukātus. Šīs summas sanāk no mācītājmuižu zemes ienākumiem, mācītāju nodevām un blakus ienākumiem.

Par mācītājmuižām un to ļaunumiem es jau esmu runājis. Nodevas mācītājam sastāv no naudas, labības, cāļiem, sviesta, liniem utt. Naudas nodevas nav visur vienādas, un dažos apgabalos to vispār nav. Labības katram arklam jādod trīs pūri. Bet ir arī 120 arklus lielas draudzes; tātad redzams, ka šī nodeva ir ļoti ievērojama. Blakus ienākumi sastāv no tā saucamajām baznīcas maksām un labprātīgām dāvanām. Pirmo veidi ir pārāk dažādi, lai es tos visus te varētu uzskaitīt. Minēšu tikai visparastākos.

Zemnieks maksā par kristīšanu, iesvētīšanu, uzsaukšanu, laulāšanu un bērēm ar dažiem grašiem, vistām un vilnas cimdziem un bez tam maksā divreiz gadā vienu pusgrasi bikts naudas. Acis uzmetot, liekas, ka tas ir ļoti maz; bet, ja saskaita kopā, tad šī summa pārsteidz. Jo ir baznīcas, kurās trim līdz četriem tūkstošiem latviešu jāiet pie dievgalda divreiz gadā, un tā no zemnieku bikts naudām vien sanāk 40 līdz 50 dukātu.

Jau tāpat ir nepatīkami domāt, ka reliģijas kalps katru vismazāko amata pienākumu pilda vienīgi par atalgojumu, tikpat kā pasta vai muitas ierēdnis; bet, ja ievērojam plašās iespējas, ko baznīcas maksas paver mantkārīgajam, tad tās kļūst par īstu nelietību, kas zaimo reliģiju. Es pats biju aculiecinieks gadījumam, kur kāds garīdznieks atteicās apbedīt

¹ Esmu dziedājis fokiešiem, t. i., velti. (*Tulk. no latīņu val.*)

mironi, tāpēc ka ļaudis nevarēja samaksāt nodevas četru vai piecu grašu apmērā.* Kāds cits jaunajai sievai tūliņ pēc laulībām lika noraut audekla lakatu no galvas, jo bija uzzinājis, ka tā vairs neesot jaunava un tā tad tai vajadzējis viņam dāvināt lakatu. Šādas rīcības dēļ zemnieki mācās uzskatīt ticības ieražas par zināma veida nastu un mācītājus par tādiem kā akcīzes iekasētājiem. Ir ļoti parasta lieta, ka kūmi mācītājam uzliek uz altāra grasi un lūdz, lai viņš pusgrasi izdod. Jo pusgrasis (vērdiņš) ir mazākā dāvana, ko viņi drīkst piedāvāt.

Visapkaunojošākā tirgošanās notiek ar tā saucamajām aizlūgšanām. Proti, latvieši iedomājas, ka viņiem katrā ziņā nodrošināta debesu svētība, ja mācītājs tos baznīcas lūgšanā sevišķi pieminēs. Tā tad katra tiem svarīga iemesla dēļ – sakarā ar slimību, sēju, pļauju, pat ja viņi grib aizbēgt,** tie žēlīgajam baznīkungam atnes pāris vērdiņu un lūdz, lai viņus ieteicot mīļajam Dieviņam, ko tiem arī gandrīz nekad neliedz. Garīdznieki ne vien neapkaro šo ienesīgo māņticību, bet vēl stiprina ar savu gatavību uz to un svinīgo nopietnību, ar kuru tie pēc sprediķa aicina Visuma Tēvu, “lai viņš savu svētību redzamā kārtā dotu bērniem, aitām, cūkām, bitēm, katliem un podiem, kas pieder tādām un tādām godājamām saimniekam no šā novada un tādām no tā, un atkal tādām no šitā”.

Vēl vairāk! Dažām baznīcām ir slava, ka tajās noturētās aizlūgšanas esot visspēcīgākās. Arī šo māņticību rūpīgi uztur. Zemnieki no tālienes sarodas tādas baznīcas mācītāja muižā ar auniem, sviestu, medu un dālderiem un līgst garīgo lūgumu meistarū tūliņ uz visu gadu, jo katrā vajadzības gadījumā izdarīt šo svētceļojumu būtu pārāk grūti. Bet ne svētība vien, arī lāsti atskan svētajā vietā. Nesen vēl notika – un

* Bet es arī redzēju, ka kāds mācītājs atlaida zemniekam maksu un bez tam vēl viņa vietā samaksāja baznīcai par kapu.

** Par šādiem gadījumiem man ir stāstījuši vairāki mācītāji. Pats par sevi saprotams, ka lūdzējs mācītājam savu nodomu neizstāsta.

dažās vietās notiek varbūt vēl arī tagad –, ka mācītājs par maksu niecīgākās zādzības vai palaidnības vaininieku nodeva velnam ar visbriesmīgākajiem lāstiem – laikam lai sevišķi pārliecinoši izskaidrotu vārdus: “Mīlējiet savus ienaidniekus!” Saprotama lieta, ka šis jaunais Bileams tūlīn pēc lāstu zibeņiem atkal izlēja svētības plūdus.

Ar īstu prieku man jāatzīstas, ka ir tomēr daži mācītāji, kas māžošanos un buršanu neuzskata par saviem amata pienākumiem. Vienu tādu es pazīstu personīgi. Es pats reiz dzirdēju, ka viņš, līdzīgu lūgumu noraidīdams, atgādināja: “Lūgšana bez apdomīgas uzcītības un taupības nekā nedod, un ir vienalga, vai to skaita ubags aiz sētas vai mācītājs no kanceles.” Ja šim krietnajam vīram kādreiz jāpiekāpjas zemnieku prasības priekšā, tad viņš nekādā ziņā neņem par to maksu. Es viņa vārdu nedrīkstu minēt. Bet, ja jūs gribat ar viņu iepazīties, mīlie tautas brāļi, tad ziniet: viņš ir tas pats, kuram sava draudze tiesas ceļā bija jāpiespiež pabeigt viņa jaunās dzīvojamās ēkas celšanu, kad vecā jau pa pusei bija sagrūvusi; kuru viņa garīgais kaimiņš, kas rūpīgi iekasē visas viņa noraidītās dāvanas, izklīdz par jauninātāju un kurš tāpēc savus labākos mūža gadus pavada skumji un vientuļi, atrodot prieku vienīgi savu pienākumu rūpīgā pildīšanā.

Labprātīgās dāvanas latviešiem ir tikpat smaga nasta kā baznīcas maksas un tāpat rada izdevību izspiešanai, jo dažos apgabalos tās ir kļuvušas par obligātu pienākumu. Tiesa, ir draudzes, kā, piemēram, Liepupe, kur dāvana gandrīz nekad nepārsniedz tās degvīna glāzes vērtību, kuru zemnieks par to saņem, bet citi mācītāji prot labāk pakratīt latviešu maku. Viens no tādiem latvietim, kas atnes treknu cepeti, liek apsēsties, uzrunā viņu par savu mīlo draugu un apvaicājas, kā klājas viņa dārgajai ģimenei un visam, kas tam pieder. Dienu vēlāk varbūt atkal atnāk tas pats vīrs, atnesot šoreiz tikai kādu sīkumu; un viņš vairs nedrīkst iet istabā, un viņu saņem ar nicināšanu. Cits garīdznieks kādam ļoti nabagam cilvēkam nosvieda pie kājām dūraini ar olām, ko tas bija atnesis, un teica: “Ja tu nekā labāka nevari atnest, tad paturi arī to.”

Kāds trešais – bet lai pietiek! Plēsīgais skopums taču ir visur vienāds, un lasītāji man labprāt aiztaupīs piespiešanos, kas man nepieciešama, lai attēlotu šādas parādības. Bet kas tad vēl jutīsies pārsteigts, redzot vislielāko plaisu starp zemnieku un viņa garīgo aizbildni, ja atcerēsies tikai to, ka zemnieks pie mācītāja nekad nedrīkst nākt ar tukšām rokām.

Arī Vidzemē atzīst, ka šī ļoti svarīgā kārta neizpilda savu uzdevumu, un vairāki patriotiski muižnieki jau bieži ir nodarbojušies ar projektiem, lai to padarītu noderīgāku. Viens no šiem plāniem bija visas draudzes padarīt vienādas, apmēram sešdesmit arklu lielas, jo tūkstoš arklu apdzīvotājus viens vienīgs cilvēks acīm redzami var gan pieņemt pie dievgalda, bet ne apgaismot. Ar to varētu gūt dažādus labumus, bet daudzi vietējie apstākļi tā izpildīšanu padara neiespējamu. Bez tam ar to mācītāja attiecības pret zemniekiem nemaz nemainītos, un tieši tas ir galvenais.

Nākošais projekts bija labāks. Saskaņā ar to mācītājiem vajadzētu atņemt zemi un baznīcas maksas. Abu to vietā viņiem vajadzētu saņemt atbilstošu algu skaidrā naudā. Dzimtkungu acīs viņi gan ar to zaudētu daļu no savas autoritātes, toties kļūtu noderīgāki un savu zemnieku mīlestības cienīgāki. Viņi turpmāk, savus amata pienākumus pildot, vairs neizturētos kā zemi algotņi un atlaižu tirgotāji un tāpēc tiešām nebūtu sliktāki mierinātāji pie mirēja gultas vai arī vienaldzīgāki tikumības veicinātāji. Nekas tos vairs nekavētu kļūt par savu draudzes locekļu uzticības vīriem un draugiem un ar drošu sirdi vienmēr pacelt balsi pret viņu apspiešanu. Zemnieki viņus vairs nesajauktu ar saviem varas kungiem. Viņi tiem pieķertos kā bērni, un mīlestība uz savu skolotāju viņiem iedvestu paklausību reliģijas priekšrakstiem. Mācītāju ienākumi vairs nebūtu daļēji atkarīgi no ražas un žēlīgo patronu labvēlības. Viņiem vairs nebūtu izdevības notrulināties par lauksaimniekiem, bet viņi, kaut vai aiz gara laika, turpinātu savas studijas un visiedarbīgākā kārtā varētu rūpēties par zemnieku apgaismošanu.

Pret to ir celts iebildums, ka naudas vērtība taču mainoties un alga, kas šim brīžam dod pieklājīgu iztiku, pēc

piecdesmit vai simt gadiem vairs tikko nodrošināšot pret bada nāvi; tomēr jau sen ir zināms līdzeklis, kā novērst šo sarežģījumu. Uztura nauda jānosaka ar zināmu daudzumu labības un tās vērtība jāizmaksā pēc zināma gadalaika tirgus cenām. Maize taču ir visas naudas vērtības paliekošā mēraukla.

Bet arī tās ir vienīgi jaukas vēlēšanās, kas diezin vai piepildīsies. Mācītāju lepnums viņiem neatļauj citādi uzstāties tautas skolotāju lomā kā vien no kanceles, un muižnieki, kuri katrā ziņā varētu panākt pārmaiņu, turas pie vecās vendu parunas: baro gaili, lai viņš neperina odzes. Minētā projekta autors gan ir muižnieks, bet tomēr tūkstoš apstākļi viņa kārtas brāļus mūžīgi atturēs nodarboties ar neauglīgiem sīkumiem. Tātad Vidzemes lauku mācītājs vēl ilgi kops zemi un atstās atmatā savas draudzes locekļu galvas; viņš plītēs ar muižniekiem, bet zemnieku labā – lūgs Dievu un sprediķos, pieņems vistas, baznīcas naudas un dāvanas, ik gadus katram bērnam liks nolasīt pa pantiņam un pie tam – sapņos par savu lielo nozīmību un cieņu valstī.

Otrais pielikums

DOKUMENTS PAR ŠĀS GRĀMATAS PATIESĪGUMU

"No viņu augļiem jums būs viņus pazīt!"

Visu šo darbu viscaur pamato fakti, kas ir pārāk nenoliedzami, pārāk pazīstami, lai būtu iespējams tos atspēkot. Mutiski gan daudzi, kas šajā darbā skarti, visu tā saturu nosauc par nepatiesībām vai pārspīlējumiem, gan vairāk tāpēc, lai tiem ārzemēs būtu mazāk jāsarkst, kad tur runāja par Vidzemes briesmīgo dzimtkundzību, nekā cerībā, ka viņiem kāds ticēs. Viņi sargājās ar iebildumiem spiest mani minēt vārdus, kurus es varbūt aiz pārāk lielas saudzības biju izlaidis. Tikai viens – fon Braša kungs mutiski draudēja atklāt "Latviešos" milzum daudz nepatiesību; bet, kad tam savs solījums bija jāizpilda, tad viņš vienīgi raudzīja ar sagrozījumiem atspēkot pāris īsu piezīmju kādam pavisam citam manam darbam*.

Šie apstākļi gan tiem, kas tos novērojuši, izkliedē visas šaubas par manu ziņu bēdīgo patiesīgumu; tomēr es sabiedrībai, kā arī nākamām paaudzēm gribu ar dokumentiem neapgāžami pierādīt, ka astoņpadsmitā gadsimteņa beigās Eiropā civilizētas valsts provincē tiešām pastāvējusi satversme, kas muižniekiem devusi tiesības uz neģēlībām, kuras

* Proti, manis tulkotajiem Jūma un Ruso darbiem par pirmatnējo līgumu; viņa uzbrukums un mana atbilde dota "Papildinājumā" pie "Latviešiem". ("Latviešu" 2. izdevumam, pēc kura veidots šis izdevums, autors minēto pielikumu tā pirmatnējā redakcijā vairs nav pievienojis. *Red.*)

nezinātājam liksies pārāk negēlīgas, pat ja runātu par viduslaiku vistumšāko posmu. Pierādījums vispilnīgākā kārtā ietverts turpmāk ievietotajā landtāga lēmumā. Diemžēl šis lēmums ir arī vienīgais iznākums nedaudzu cēli domājošu Vidzemes muižnieku pūlēm un varbūt uz ilgiem gadiem noslēdz aktis lietā, kas tiešām attiecas uz visu cilvēci, tāpat kā riebīgās vergu tirdzniecības atcelšana. Redziet, kādā mērā vēl tagad veselās kārtās zemai savtībai un smieklīgai iedomībai ir pārsvars pār cilvēkmīlestības un taisnības jūtām un principiem; skatieties un sarkstiet par mūsu gadsimteni, par mūsu paaudzi un par to, cik samaitāta tā var būt pat uz visaugstākās kultūras pakāpes!

Pirms es stāšos pie šā dokumenta iztīrāšanas, man jā-saka daži vārdi par Vidzemes dzimtbūšanas jaunāko vēsturi.

Kopš 1765. gada Vidzemē bija pacēlusies klusa balss, kas nosodīja varmācīgo apiešanos ar zemniekiem. Mirušās valdnieces vispār pazīstamie uzskati, kā arī rīkojumi, ko tā laiku pa laikam izdeva dzimtļaužu labā, vietniecības iekārtas priekšrocības, rakstnieku dzēlīgie spriedumi ārzemēs un apslēptie mājiņi pašu zemē šo balsi arvien pastiprināja, un, kad Francijas notikumi tik varmācīgi uzrāva Eiropas tautas no parastās snaudas, tad balss kļuva tik skaļa, ka Vidzemes muižniekiem vairs nepietika drosmes neņemt to vērā.

Viscietsirdīgākie lielkungi sāka darīt savus tumšos darbus it kā bikli, pūlējās, lai viņus uzskatītu par laipniem un žēlīgiem, un pat savstarpējās sarunās mēģināja atvainot savu netaisnību ar nepieciešamību. Tāpēc piepeši izplatījās baumas, ka muižnieku vēlēšanu sapulcē, kurai vajadzēja notikt 1795. gada rudenī, galvenokārt nodarbošoties ar dzimtbūšanas uzlabošanu, varbūt pat ar tās atcelšanu. Ļaudis, kas minētās kārtas garu pazina labāk, neticīgi kratīja galvas, bet tas, kam vēl bija kvēla ticība tikumībai un cilvēcei, uzņēma

* Tur viņš mani apmeklēja un, slavinājumus un glaimus bārstīdams, apgalvoja, ka tikai viens cilvēks viņa muižā miris no sitieniem.

šīs cerības ar skaļām gaviļēm. Cik daudz apstākļu gan nemudināja uz to! Laika gars, kas tik sparīgi vērsās pret apspiešanu un verdzību; atmiņas par augstsirdīgo brīvkungu fon Šulcu; un jo sevišķi tas, ka atzīts cilvēku draugs – fon Ziversa kungs kā guberņas maršals atradās muižnieku priekšgalā un daudzi tā draugi bija ar viņu sabiedrojušies, lai cietējai cilvēcei darītu iespējami daudz laba!

Sapulces pirmie soļi, kā likās, attaisnoja šīs priecīgās gaidas. Virsmācītājs Zontāgs, kas kā runātājs un cilvēks pilnīgi cienīgs tā goda, ko viņam parāda, atklājot sēdi, teica sprediķi par vispārības garu. Ar ugunīgām jūtām un aizraujošiem vārdiem viņš uzstājās kā prāta un taisnības aizstāvis un aizrādīja visskaidrākajā kārtā, ko tagadējos apstākļos pienākums prasa no muižniekiem, kuri taču visur grib būt tautu zieds. Bruņniecība nolēma viņam dāvināt zelta tabakas kārbu ar uzrakstu "Vispārības gars" un šo sprediķi lika iespiest uz sava rēķina.

Kāds zināms cilvēks tīkoja pēc aprīņķa maršala vietas, un viņu ievēlēja. Kāds cits, aprīņķa maršals fon Boks, paskaidroja, ka viņš labāk atsakoties no sava amata nekā dalot to ar cilvēku, kas starp citiem kauna darbiem arī divus zemniekus līcis pērt līdz nāvei. Tūlīt vēlēšanas anulēja, un pret necilvēku visi izturējās ar tādu nicināšanu, ka viņam bija jāatstāj bruņinieku nams un uz diviem gadiem jāaizceļo uz Vāciju.*

Visās malās cits citam ar prieku stāstīja par to un, nepacietīgi cerot uz ļoti dziļiem notikumiem, gaidīja sesijas beigas. Sesiju slēdza, un – ak! – muižniecība kā arvien bija paglaimojusi cilvēkmīlestībai, apliecinājusi tai savu padevību un atstājusi visu pa vecam. Tiesa, neslēpto pretestību, ko sākumā izrādīja necilvēciskākie no sapulcētajiem lielkungiem, diezgan ātri pārvarēja; bet tad uz ciņas lauka iznāca tie, kas izlikās mēreni un viltīgi atzina visus savu cēlo pretinieku principus, tomēr, kad lieta nonāca līdz to izpildīšanai, tad radīja arvien jaunus sarežģījumus un katru soli, ko vēl spēra, prata tā novirzīt, ka tam bija jāpaliek nesekmīgam, ja tas arī taisni nenāca par ļaunu, un galu galā panāca, ka visus lēmumus atstāja konventam, kas bija jānotur nākošajā gadā.

Visu cilvēces draugu skumjas Vidzemē atbilda tām cerībām, kuras viņi bija lolojuši. Pat šis darbs ir pierādījums tam, cik dziļi un skaudri visu gaidu nepiepildīšanās sāpināja neparthijiskos, kas no sirds vēlējās savu līdzpilsoņu latviešu laimi. Autors redzēja, ka konventa iecelšana bija tikai veikls paņēmieni, lai iegūtu laiku un izjauktu labvēlības un taisnības plānus. Viņš uzskatīja par katra patriota pienākumu šim varmācības gara nodomam pretoties, cik vien iespējams. Tam nolūkam viņš bija apbruņots tikai ar spalvu. Viņš to vēl nekad nebija izmēģinājis, bet dedzīgā vēlēšanās darīt labu pacēla viņu pāri visām bailīgajām iedomām: viņš rakstīja. Liels skaits cēlu cilvēku visās Vācijas malās, kā likās, bija tikai gaidījuši šādu izdevību, lai paceltu savu balsi pret dzimtbūšanas riebekli, un vācu sabiedrības bieži un atklāti izteiktās domas arī galvenokārt bija tās, kas padarīja gaismas un tumšības cīņu 1796. gada landtāgā par visdedzīgāko, kāda kopš daudziem gadiem norisinājusies Rīgas bruņinieku namā.

Es nezinu, ko sprieda konvents, kuru noturēja minētā gada vasarā; tāpat es arī skaidri nezinu, cik tālu Vidzemes muižnieki ar saviem darbiem bija tikuši rudens landtāgā; bet liekas, ka jau lielākā daļa no šē pievienotajiem noteikumiem bija pieņemta, kad lielās valdnieces nāve pārtrauca visas sarunas un jautājumus. Vai tie nākotnē būs spēkā, kļūvis problemātiski.

Šī lieta ātri noskaidrojās. Pāvils I drīz pēc savas augstās mātes nāves nolēma atcelt vietniecības iekārtu un it sevišķi Vidzemes muižniecībai atdot tās agrāko satversmi un privilēģijas. Privātcilvēkam neklājas spriest par valstsvīru soļiem, kuru motīvus viņš nezina. Kā šī bruņniecības atjaunošana ietekmēja vai arī drīzumā varēja ietekmēt zemnieku stāvokli, to lasītājs viegli sapratīs, ja vēlreiz izskatīs nodaļu par "tā saucamajām latviešu tiesībām" un ja viņš visas tiesības, kas pamatojas uz vietniecības iekārtu, uzskatīs par iznīcinātām un vienīgi pieliks klāt, ka turpmāk arī no Vidzemes tiks ņemti rekrūši. —

Jaunie iestādījumi prasīja jaunu bruņniecības sapulci, kas arī notika 1797. gada pirmajā mēnesī. Par landmaršalu

ievēlēja vīru, par kuru visi bija pārliecināti, ka tas ierosinātos dzimtbūšanas labojumus nemaz neiekustinās. Laimīgā kārtā viņš tūlī ar savu pimo soli sacēla pret sevi tādu īgnumu, ka sapulce vienprātīgā nepatikas uzliesmojumā vienojās uzticēt savu darbu vadību līdzšinējam guberņas maršalam fon Zivera kungam. Šis cēlais vīrs izlietoja šo izdevību viscilvēcīgākajā kārtā, lai glābtu vismaz sava lielā plāna drupas. Viņš prata iegrozīt tā, ka pagaidu noteikumus sakopoja landtāga lēmumā un nodeva ķeizaram apstiprināšanai – kā muižniecības pateicību par tās atjaunotajām tiesībām. "Visaugstākās taisnības paraugs," saka fon Ziverss jauki sarakstītajā vēltījumā ķeizaram, "iedvesa visās dvēselēs tādu pašu garu un patvaļas trauklās važas pārvērta nesaraujamās mīlestības un uzticības saitēs. Piešķirot mums tiesības, lielais valdnieks mūs saistīja pie sava troņa, un skaistā tiesību virkne aptvēra visus, līdz pašiem pēdējiem – (?) – valsts locekļiem."

Diemžēl minētie noteikumi ne tuvu nesaskan ar cerībām, ko var modināt šie izteicieni. Tie ir ne vien trūcīgi un nēnoteikti, bet daži pat tādi, kas iedves šausmas. Bet, tā kā galvenās no muižnieku atjaunotajām privilēģijām attiecas uz viņu neaprobežoto varu pār zemniekiem, tad šie noteikumi tomēr būtu bijuši ļoti derīgi.

Ķeizaram Pāvilam, pēc visām ziņām, nav labpaticis tos apstiprināt – domājams, lai nelaupītu sev iespēju kādreiz izdot labākus. Tāpēc tiem Vidzemē nav likuma spēka; bet kā pierādījumu tam, ko es šai grāmatā esmu teicis, kā muižniecības raksturojumu, kā gala iznākumu, ko devušas paša pēdējā laika pūles izmocieto, zemē samīto Vidzemes tautu labā, es tos šeit pasniedzu, pievienojot tikai dažas piezīmes – tik aukstasinīgas, cik vien tas šādā gadījumā iespējams. Tās ir jo vajadzīgākas tādēļ, ka daudzi šā lēmuma noteikumi tik acīmredzami saskan ar priekšlikumiem, ko es pirms četriem gadiem ieteicu "Latviešu" 8. nodaļā, ka tie uzskatāmi par minēto priekšlikumu nepieciešamības un izpildāmības atzinumu, ja arī tos nevar uzskatīt taisni par šo priekšlikumu sekām; bet skatieties, kā muižnieki labo, ja viņi mēģina to darīt!

LANDTĀGA LĒMUMS

par zemnieku stāvokļa uzlabošanu, kad 1797. gada janvārī ārkārtējā landtāgā Rīgā ar Viņa Ķeizara Majestātes Pāvila I visaugstāko žēlastību atkal tika atjaunota Vidzemes privilēģijām atbilstošā satversme. – Maskavā 1797.

Iespiests pie Ridigera un Klaudija

1. §

“Dzimtkungs nedrīkst zemniekus pārdot vai citādā veidā atdot citiem kā vien tikai muižniekiem, kam Rīgas guberņā pieder nekustams īpašums; bet laulātus ļaudis viņš nekad nedrīkst izšķirt; tomēr zemniekus var dāvināt muižniekiem, kam nav nekustama īpašuma, ja šie muižnieki ir dāvinātāja vecāki, bērni, brāļi, māsas vai miesīgu brāļu un māsu bērni, – tikai ar to nosacījumu, ka tādi dāvināti dzimt-ļaudis ir gan mantojami, bet nav citādi tālāk dodami. Kas rīkojas pret šo noteikumu, tas par katru nelikumīgi pārdotu vai atdotu zemnieku maksā bruņniecības kasē 500 rubļus soda asignācijās, un pirkums tiek anulēts.”

Piezīme. Kāpēc ir netaisni zemniekus pārdot? Tāpēc, ka tā ir briesmīgākā varmācība – izraut savu līdzcilvēku un līdzpilsoni no visas viņa līdzšinējās vides un sakariem, lainiecīgas pirkuma maksas dēļ patvaļīgi lemtu par viņa dzīvi; tāpēc, ka šādas viena pilsoņa tiesības pār otru iznīcina visu valsts būtību; tāpēc, ka ir barbariski un necilvēcīgi savu brāli tā nospiegt lopa kārtā. – Ja to beidzot atzīst, – kam tad gan vajadzīgs tāds ierobežojums, ka šī tirgošanās ar dvēselēm vēl drīkst notikt guberņas robežās? Kam vajadzīgs ierobežojums, ka brālēniem un māsīcām, vismaz dzimšanas dienā, atļauts dāvināt pāris līdzpilsoņu? Vai bija svarīgi tikai ierobežot derīga mājas kustoņa eksportu un tā nesaimniecisku izlietošanu, lai suga neiznīktu?

Es lūdzu lasītāju sevišķi ņemt vērā cilvēkmīlestības pilno noteikumu, ka pārdodot nedrīkst izšķirt laulības.

2. §

“Bet, ja kāds zemnieks ir bēdzis vai arī atkārtoti izdaru rupjus pārkāpumus un ar savu nosodāmo dzīvesveidu joprojām kaitē citiem vai arī pavedina tos ar savu priekšzīmi, tad dzimtkungam ir tiesības no šāda cilvēka atbrīvoties, to pārdodot vai dāvinot kuram katram, kam ir tiesība iegūt savā īpašumā dzimtļaudis; tomēr dzimtkungam iepriekš jāpierāda komisijai, kas tālāk tiks apzīmēta tuvāk, šā cilvēka nederīgums ar apliecību, kuru izdod bruģutiesa saziņā ar baznīcas priekšnieku un kura savukārt pamatojas uz sešu saimnieku liecību, pie tam šiem saimniekiem jābūt no tā paša novada, no kura zemnieku pārdod, un viņus ievēlē viss novads. Bet, ja kādam no baznīcas priekšnieku kungiem pašam gadītos pārdot šādu cilvēku, tad jāpieaicina kaimiņu baznīcas priekšnieks, kas notiek arī tad, ja draudzes baznīcas priekšnieks nav muižnieks.”

Piezīme. Tātad ar bēgšanu mēģināt atbrīvoties no vispēcīga līdzpilsoņa varmācības, kuru citā ceļā nav iespējams nokratīt, ir noziegums, ko var izpirkt vienīgi ar cilvēka tiesību zaudēšanu?

Vai gan visā Vidzemē atradīsies ne seši, bet kaut divi dzimtilcivēki, kuriem būs diezgan drosmes par kādu trešo neliecināt to, ko dzimtkungs grib? Vai ir divi muižu īpašnieki, kas kaimiņam šodien varētu liegt pakalpojumu, ko tie varbūt jau rīt atkal prasīs no viņa? Un, ja arī tādi rastos: kas tad liek taisni viņu domas prasīt? – Pirmais paragrāfs muižnieku patvarību ierobežoja ar zirnekļa tīkliem, otrais noslauka arī tos.

3. §

“Līdz šim jebkāda veida kustama manta, kas zemniekam pieder, ko viņš dabū vai iegūst, – izņemot to, kuru tas saimniecībā jau atradis priekšā vai kura pieder pie mājas neatavināmā dzelzsinventāra, – ir bijusi viņa neapstrīdams īpa-

šums, kamēr viņš kungam neko nav parādā, tikai ar to ierobežojumu, ka pārdodot viņam to iepriekš vajadzēja piedāvāt kungam, kurš katrā pirkuma gadījumā varēja izlietot priekšrocības tiesības; tagad dzimtkungs pilnīgi atsakās no šā ierobežojuma un šās priekšrocības tādā kārtā, ka kopš šā laika zemnieks visu savu kustamo mantu, izņemot mājas dzelzsinventāru, – ja vien viņš kungam neko nav parādā, – drīkst pārdot, kam grib, vai arī nodot kā mantojumu saviem radiem, kas dzīvo svešā novadā.”

Piezīme. Iepriekš redzējām, ka latvietis 1765. gadā bija ticis pie zināmām īpašuma tiesībām. Šis paragrāfs atzīst kādu minētā likuma apiešanas veidu, kuru es nepieminēju. Viss, ko zemnieks gribēja pārdot, viņam iepriekš bija jāpiedāvā kungam, un tad viņš, protams, reti drīkstēja noraidīt maksu, kādu solīja kungs, jo tā rokās bija mājas pārmācības vara.

4. §

“Šis mājas dzelzsinventārs tiek noteikts šādi: astotdaļarklinieka mājās jābūt trim zirgiem, sešiem veciem vai jauniem ragulopiem un deviņiem pūriem vasaras sēklas, ceturtdaļarklinieka mājās – četriem zirgiem, desmit veciem vai jauniem ragulopiem un piecpadsmit pūriem vasaras sēklas, pusarklinieka mājās – pieciem zirgiem, sešpadsmit ragulopiem un divdesmit pūriem vasaras sēklas, ieskaitot līdzī kalpu mantu, pie tam viens pāris aramvēršu skaitāms par vienu zirgu.”

Piezīme. Iepriekšējais paragrāfs varētu zemnieku pavadināt uz kaitīgām un maldīgām domām, ka viņa īpašums tiešām ir – viņa īpašums; tāpēc ar gudru ziņu izdomāja dzelzsinventāru, kas ne vien viņa, bet arī tā kalpu mantu pārvērš par daļu no mājām, kuras kungs var atdot, kam grib. Tā kā deviņu desmitdaļu Vidzemes zemnieku dzelzsinventārs tālu pārsniedz visu viņu mantu, tad turpmāk, ja tos izdzīs no tēvutēvu mājas, viņi būs ļoti laimīgi, ja tiem tikai atstās viņu

drēbes. Kungam turpretī, ieliekot jaunu saimnieku, vairs pat nav jārūpējas par viņa inventāru: to sastāda visa vecā saimnieka manta.

Tasniecīgais apstāklis, ka aizmirsts noteikt, lai zemnieks to inventāru, kas tam atkal jāatdod kungam, iepriekš no viņa būtu saņēmis, – šis mazais izlaidums, mūsu laikmetam par godu, ir atkal pilnīgi iznīcinājis latvieša kā valsts pilsoņa īpašuma tiesību un padarījis viņu par piedevu zirgiem un vēršiem, kurus pats izaudzējis.

5. §

“Tā kā tas ir tikpat tiesisks (!!!) kā saimniecisks princips, ka zemnieka kārtējie darbi un nodevas nedrīkst pārsniegt viņam piederošās zemes vērtību, kas ne visos 1765. un 1784. gada iesniegumos ir ievērots, tad tie nākotnē vairs nedrīkst būt par mērauklu, un tādēļ ar šo tiek noteikts, ka katram dzimtkungam vai tā prombūtnē viņa pilnvarniekam līdz šā 1797. gada 1. augustam jāiesniedz pilnīga vaku grāmata (klausu saraksts) par kārtējiem darbiem un nodevām pēc izgatavojama parauga, kurā jo sīki jāuzrāda arī visas ārkārtējās talkas un mazās blakus nodevas, kā maisi, valgi, vistas, olas un tamlīdzīgi, un tādi blakus darbi, kas kroņa vaku grāmatā nav uzdoti. Bet, tā kā vienīgi tais muižās, kas nesen, tas ir, pēdējo divdesmit piecu gadu laikā, sevišķi pārmērītas, ir iespējams izzināt, vai zemniekam ir par tik daudz dālderiem zemes, cik sastāda viņa nodevas un klausas, un vecajai zviedru revīzijas taksācijai jābūt par normu kā mērītajām, tā nemērītajām muižām, tad attiecībā uz vēl nepārmērītajām muižām tiek noteikts: ja pēc tam, kad muižas īpašnieks iesniedzis ziņas un tās apstiprinātas, kāds zemnieks sūdzētos par pārāk lielām klausām un nodevām, tad sūdzētāja zeme jāpārmērī bruņniecības mērnīkam un tādā gadījumā, ja zemniekam nav tik daudz zemes, cik vērtas viņa klausas un nodevas, tās jāsamazina līdz viņa zemes vērtībai. Bet, taksējot šīs klausas un nodevas, vienu arklus zemes nedrīkst aprēķināt zemāk par sešdesmit dālderiem,

no kuriem divas trešdaļas noteicamas kā nodevas. Bez tam palīgdienu ar zirgiem kā ziemas, tā vasaras sējas laikā nedrīkst būt vairāk par trim uz ceturtdaļarklinieku. Kroņa zemnieku kļaušu takse ir šāda.

Par nedēļas strādnieku ar zirgu piecas dienas nedēļā
10 dāld. 60 grašu

Par nedēļas strādnieku-kājnieku piecas dienas nedēļā
8 dāld.

Par vienu otrinieku jeb palīgstrādnieku-kājnieku no
Jurģiem līdz Miķeļiem piecas dienas nedēļā 3 dālderī
Par zirdzinieka darba dienu 4 graši
Par kājnieka darba dienu 3 graši.”

Piezīme. Šā paragrāfa briesmīgais saturs ir tik neizpušķots, ka tiešām būtu pilnīgi lieki mēģināt to vēl vairāk atsegt. Tikai tas man ārzemniekiem jāpiezīmē, ka Vidzemes grasis ir fiktīva nauda, 45 graši iztaisa Saksijas guldeni, bet divi guldeni – Alberta dālderī. Tātad zemnieks, kura kļaušas nekādā ziņā nedrīkst pārsniegt “viņa zemes vērtību”,* par veselu darba dienu pelnīja 13 feniņus vācu naudā un, ja tam bija līdz zirgs, tad 17 feniņus utt., pie tam, protams, viņam bija jāgādā par savu un zirga uzturu.

Ievērojams robs ir tas, ka nav dota mēraukla nodevu taksācijai. Jādomā, ka tā augstsirdības ziņā nepaliktu pakal šai kļaušu taksei.

6. §

“Ar ārkārtējām nodevām un kļaušām jāsaprot vienīgi tādas, kas netiek ierēķinātas līdz: 1) mēslu vešana,

* Īstenībā vajadzētu teikt “viņa zemes ienākumu”. – Zemās kļaušu taksācijas vienīgais šķietamais atvainojums ir tas, ka zeme novērtēta iepriekšēja gadsimtenī, tātad arī ārkārtīgi zemu. Bet šis attaisnojums ir tikai šķietams. Ja zemes vērtība ir cēlusies, tad taču ir cēlusies arī kļaušu vērtība; un, lai zemnieks varētu izmantot augstākās cenas par saviem ražojumiem, viņam tos vajadzētu pārdot, bet viņš taču neiegūst pat tik, cik vajag maizei.

2) kārtniecības jeb lopu barotājas no Miķeļiem līdz Jurgiem, vislielākais viena no diviem arkliem, 3) labības pļauja, 4) kulšana, 5) materiālu pievešana dzīvojamai un visām saimniecības ēkām, tomēr tā, ka aizjūgs netiktu bojāts, pretējā gadījumā zemniekiem jāsaņem atlīdzība par zaudējumu, 6) palīgi pie degvīna dedzināšanas, divi kājnieki uz pieciem arkliem dienā no Miķeļiem līdz Jurgiem; ja vajadzīgi vairāki, tad par pārējiem novads saņem maksu. Šādus ārkārtējos darbus gan nevar uzdot iesniegumā tādā pašā veidā, tomēr atsevišķu muižu iesniegumos tie sīki jāapzīmē. 7) Uz piecdesmit dālderu vērtas zemes vērpt var dot tikai sešas mārciņas linu vai divpadsmit mārciņas vilnas, vai piecpadsmit mārciņas pakulu. Vienai valīniecei var dot vislielākais divas mārciņas linu vai attiecīgo vilnas vai pakulu daudzumu. Tālāk, zemniekiem kā ārkārtējas nodevas un klaušas jāsamaksā un jāpāddara visi sabiedriskie darbi, kā 8) ceļu taisīšana, 9) mācītājmuižu un 10) kazarmu celšana, 11) visas kroņa šķūtis, 12) galvasnaudas, atvelkot kroņa staciņu, 13) pasta zirgu barība, 14) mācītāja, 15) ķestera un 16) skolotāja nodevas. Šiem iesniegumiem jāatbilst patiesībai, un tajos skaidri jāatzīmē, kas jādod astotdaļ-, ceturtdaļ-, pusarkliniekiem un arkliniekiem parastajās, nedēļas vai dienas klaušās, ikgadējās nodevās, neatlīdzināmās nedēļas vai dienas blakus un palīgklaušās un muižas darbos neatlīdzināmās, kaut arī vismazākajās blakus nodevās, kurās viss sevišķi jānosaka un jānosauc, uzdodot arī māju skaitu un lielumu, kā arī to darba spējīgo cilvēku skaitu, rēķinot no piecpadsmit līdz sešdesmit gadiem, pie tam uz vienu astotdaļarklinieku – un kas par to mazāks – jārēķina vismaz divi, uz ceturtdaļarklinieku vismaz trīs, uz pusarklinieku vismaz pieci vīriešu dzimuma strādnieki. Pie šiem strādniekiem var pieskaitīt tikai tos, ko muiža kā derīgus pieņem darbā. Beidzot šiem iesniegumiem vēl pievienojama muižas sējas platība, kas latviešu daļā nedrīkst pārsniegt divpadsmit pūrvietas ik gadus uz ikkatru nedēļas zirdzinieku un igauņu daļā –

divas pūrvietas uz ikkatru dienas zirdzinieku, rēķinot pūrvietu par desmittūkstoš zviedru kvadrātolektīm, no ziemas labības, tīrumā un meža zemē.”

“Degvīna dedzināšanai katrai muižai jātur viens vai vairāki mācīti deģi, un iztrūkumu, kas rodas, degvīnu dedzinot, nekad nedrīkst uzlikt zemniekiem, bet vienīgi deģiem, izņemot gadījumu, ja kāds palīgstrādnieks būtu to sagādājis tīši vai ar rupju nolaidību.”

Piezīme. Ja kaut ko var salīdzināt ar iepriekšējā paragrāfa noteikumiem, tad tas ir šo ārkārtējo darbu saraksts, kuri nemaz netiek rēķināti līdz. Ar izbrīnu mēs šajā kategorijā sastopam visus lielos lauku darbus un, tikai pamatīgi aplūkojot, pamanām, ka izlaista vienīgi aršana, sēšana, siena pļaušana un malkas ciršana. Tātad tikai tad, ja zemnieks dara kādu no šiem darbiem, viņš par dienu pelna 13 līdz 17 feniņus. Karstā pļaujas diena, ziemas nakts, kuras viņš bez miega pavada rijā, nemaz netiek rēķinātas līdz!! – Tiešām, katrs pārmetums te būtu liekvārdība! Tikai vienu jautājumu: tā kā kārtējās klausas līdzinās zemnieka zemes vērtībai, par ko tad viņš veic šo milzīgo virkni ārkārtējo darbu? Par gaisu un dzīvību?

7. §

“Šie iesniegumi līdz 1797. gada pirmajam augustam jāpiesūta apriņķa baznīcu virspriekšniekam, maksājot 25 rubļus soda naudas asignācijās bruņniecības kasei par katru nokavētu nedēļu, ja vien dibināti iemesli neattaisno šā termiņa neievērošanu; tas tad kopā ar abiem apriņķa deputātu kungiem pārbaudīs visus iesniegumus un saskaņā ar šiem principiem regulēs tos pēc tiesas un taisnības kā kungam, tā zemniekam, ņemot vērā vietējos apstākļus un zemnieku spēkus, tad sakārtoto regulatīvu piesūtīs dzimtkungam izskatīšanai un pieņemšanai (ar parakstu) vai paskaidrojumu sniegšanai, ja tam kas būtu iebilstams, un pēc muižas īpašnieka

paskaidrojumu pārbaudīšanas parakstīs līdz ar saviem biedriem. Te jāievēro, ka to muižu iesniegumos, kuras vai nu jau sevišķi pārmērītas, vai tikai pirms 25 gadiem pārmērītas un iedalītas, tāpat to muižu iesniegumos, kuras nav pārmērītas, līdz sevišķai pārmērīšanai nevar paaugstināt pastāvošās zemnieku kļaušas uz te noteiktajiem pamatiem; izņemot gadījumu, ja no viena kļaušu veida atņemtu vairāk, nekā kādam citam pieliktu."

8. §

"Visu privātmuižu regulatīvi, kad tie pēc zināma parauga būs sakārtoti, konventa pārbaudīti un apstiprināti, oriģinālā jāuzglabā bruņniecības arhīvā, pēc tam katra muiža dabūs apliecinātu norakstu; pēc tam dzimtkungam vai viņa pilnvarniekam jāizziņo muižas zemniekiem vaku grāmata sešu nedēļu laikā pēc regulatīva saņemšanas, pretējā gadījumā maksājot simt rubļu soda."

9. §

"Ja kāda kroņa muiža pāriet privātās rokās, tad dzimtkungam vai viņa pilnvarniekam arī turpmāk ir tiesības iesūtīt pēc iepriekš minētajiem principiem sastādītu iesniegumu baznīcu virspriekšniekam, kas to tāpat noregulēs kā tagadējo privāto muižu iesniegumus. Privātajās mācītāju muižās kļaušas jāregulē pēc tādiem pašiem principiem."

10. §

"Atskaitot 5. un 6. punktā minētās kļaušas un nodevas, kā arī turpat minētās palīgkļaušas, nevienu zemnieku nevar piespiest pildīt vēl kādus pienākumus, izņemot gadījumu, ja viņš

nemaksā nodevas, neatmaksā muižai aizdevumus un neatlīdzina tai galvasnaudu, kas saskaņā ar 1783. gada 8. maija rīkojumu, vispirms atvelkot kroņa staciņu, samērīgi jāizdala uz mājām un ciemiem. Šai gadījumā viņam igauņu daļā jākalpo muižai kājnieka diena par 15 kapeikām, zirdzinieka – par 30 kapeikām, bet latviešu daļā – kājnieka diena par piecām markām jeb piecpadsmit kapeikām un zirdzinieka diena – par desmit markām jeb trīsdesmit kapeikām, pie tam tas atkarīgs no kunga vēlēšanās, kādā naudā viņš grib norēķināt; bet par labības parādu – par pūru rudzu piecas zirdzinieka dienas jeb desmit kājnieka dienas, par pūru miežu vai kviešu – četras zirdzinieka dienas jeb astoņas kājnieka dienas, par pūru auzu – pusi no tā, ko par rudziem. Tomēr šīs klaušu dienas nedrīkst iekārtot mēslu vešanas, sējas un pļaujas laikā, un vienā dienā no vienām un tām pašām mājām nedrīkst ņemt vairāk par vienu strādnieku."

11. §

"Zemniekiem jāizvadā visi no tīruma iegūtie un neuzpirktie ražojumi, lai tie būtu kādi būdami, neraugoties uz attālumu, tikai neviens brauciens, kas notiek Rīgas guberņas robežās vai ārpus tām, nedrīkst būt garāks par attālumu no muižas līdz tālākajai Rīgas guberņas jūras ostai."

"Tomēr igauņu daļai ir atļauts vest savus ražojumus uz Rēveli vai Narvu, jo attālums nav daudz lielāks kā līdz citām jūras ostām. Bet, ja kungam būtu vajadzīgas šķūtis uzpirktiem ražojumiem vai citos nolūkos, tad viņš tās var dabūt vienīgi pret kādas klaušas atļaišanu vai pēc katreizējas abpusējas vienošanās un par atlīdzību, kāda tajā pieņemta. Ja turpretim muižas ražojumu izvadāšana vēl neiztaisītu četrus braucienus uz ceturtdaļarklinieku, tad kungam paliek tiesība atlikušos braucienus izlietot citur, pie tam braucienus, kas ir astoņas jūdzes gari un īsāki, var rēķināt par pusbraucieniem, un tādus, kas ir astoņas līdz divpadsmit

jūdzes gari, – trīs par diviem braucieniem. Tomēr sējas, pļaujas un slikta ceļa laikā muižnieks nekad nedrīkst sūtīt braucēju. Kungam ir arī atļauts zemniekam atceļā uzlikt pusbraucienu ar augstākais divdesmit podu (400 mārciņas) smagu vezumu."

Piezīme. Astotajā nodaļā es ierosināju atklāt kļaušu revīziju, to noteikšanu pēc katras muižas vietējiem apstākļiem, kā arī jauno noteikumu izziņošanu. Tas viss iepriekšējos paragrāfos ir darīts, bet, neapskatot katra paragrāfa sīkākos trūkumus, es tikai vaicāju: ja kļaušas vispār noteiktas tik ārkārtīgi augstas, kādu labumu tad var dot komisija, kas darbojas, izejot no šiem priekšnoteikumiem?

Tā kā šis paragrāfs ir pēdējais, kurā runāts par kļaušām, tad nepieciešams dot par tām īsu pārskatu.

Saskaņā ar 5. § zemnieks savu māju vērtību, t. i., to ienākumu, ik gadus samaksā kungam, un proti, divas trešdaļas nodevās, vienu trešdaļu kļaušās, pie tam katru dienu, ko viņš ar savu zirgu strādā kungam, tam skaita par 17 feniņiem vācu naudā.

Pēc 6. § viņam uzlikti vēl 16 citi pienākumi, kuri būtu jāreķina gandrīz tikpat augsti, bet kurus uzskata par ārkārtējiem un nemaz neskaita līdz.

Saskaņā ar šo 11. § viņam bez visa iepriekšējā, ja viņa zeme pēc zviedru taksācijas ir 60 dālderu vērtā, jābrauc vismaz 512 ģeogrāfiskas jūdzes kļaušu ceļu, atceļu ieskaitot, – ja vien ar to pietiek kunga ražojumu izvadāšanai.

Vai es kaut kur esmu rādījis uztraucošāku Vidzemes zemnieku apspiešanas ainu nekā šis likums? Kam gan vēl vajadzīgas piezīmes pie šādiem lēmumiem? *Clamant dum taceo.*¹

12. §

"Ja kādas mājas tiek paplašinātas ar cilvēkiem un zemi, tā ka no astotdaļarklinieka iznāk ceturtdaļarklinieks un tā

¹ Man klusējot, tie klie dz. (Tulk. no latīņu val.)

tālāk, tad zemniekam pēc šāda viņa spēku pieauguma jānes kļaušas un nodevas, kā tas katras muižas sevišķos iesniegumos noteikts attiecībā uz augstāk novērtētām mājām; tas pats notiek pretējā gadījumā, ja kādu māju pārved zemākā kategorijā."

13. §

"Ja dzimtkungs ietaisa kādas mājas neiekoptā mežā vai muižas zemē, tad tās viņam jāiekārto tāpat kā citas, un, ja viņš, zemniekam pieņemot mājas, tam dod kustamu mantu, lai tas varētu iekārtoties, tad šī manta nekļūst par zemnieka īpašumu, izņemot gadījumu, ja viņš kungam par to samaksā. Bet, ja tāds jaunielikts zemnieks pats iekārtojas, tad viņam jādod seši brīvgadi, pirms viņš sāk pildīt kļaušas un maksāt nodevas. Ja turpretim viņam palīdz iekārtoties muiža, tad viņš pēc ražas bauda sešus gadus, kuros ir brīvs no nodevām, bet, ja tam pēc viņa zemes vērtības ir vajadzīgais cilvēku skaits, tad viņš pēc pirmās ražas sāk pildīt kļaušas."

14. §

"Zemnieku zemes sevišķi izmērijot un iedalot, par normu paturama zviedru revīzijas mēraukla, kas kroņa muižās ir bijusi obligāta un arī privātmuižās līdz šim tikusi lietota."

15. §

"Lai izšķirtu viena novada zemnieku savstarpējās ķildas – starp saimnieku un kalpu, starp kalpu un kalpu vai starp saimnieku un saimnieku – kunga pienākums ir ierīkot zemnieku tiesas, kuru locekļus zemnieki ik gadus ievēlē paši, pie tam tomēr vienīgi dzimtkungs arvien ir pēdējais virstiesnesis."

Piezīme. Lasītāji atcerēsies, ka es agrāk ieteicu visur ierīkot šādas zemnieku tiesas. Ar šo paragrāfu tās tiešām gribeja ieviest, tikai ievērojot vajadzīgo piesardzību, proti, lai tās

nedotu nekāda labuma. "Dzimtkungam arvien jābūt vienīgam, pēdējam virstiesnesim?" Tātad viņš joprojām var patvaļīgi likt pērt? Ai, paturiet paši savus labojumus! Tie ir salti, nežēlīgi, indīgi zaimi! Kas iedrošināsies izrādīt kaut nepatiku, ja viņu apspiedīs vienīgais, pēdējais virstiesnesis, kurš var uzdot trīsdesmit pātagas sitienus vai rīkstes?

16. §

Dzimtkungam kā savas muižas zemes īpašniekam, lai ierīkotu lopmuižu vai arī pievienotu zemnieku māju muižas zemei, ir atļauts likvidēt mājas un izlikt zemniekus; bet viņam iepriekš jāpierāda, ka viņa sējas platība vēl nav sasniegusi 6. punktā noteikto apmēru, divpadsmit pūru uz nedēļas zirdzinieku, ka viņš nekādā citā ceļā nevar sējas platību palielināt, un tad viņa pienākums ir izliktajam zemniekam skaidrā naudā samaksāt visus izdevumus par māju uzcelšanu, dārzu iekopšanu un tamlīdzīgām lietām, kā arī atlīdzināt visu vēl nenovāktu tā gada ražu, kad notiek izlikšana, un bez tam vēl katram ceturtdaļarkliniekam dot trīsdesmit rubļu, pusarkliniekam sešdesmit rubļu sudraba naudā. Atlīdzības apmēru novērtē lietpratēji, kuri muižniekam jāizlūdzas no konventa."

17. §

"Mazi pārkāpumi sodāmi in continenti¹ ar pātagu, tomēr augstākais ar trīsdesmit sitieniem. Lieli pārkāpumi, kā rupja nepaklausība, pretestība, kamēr tā vēl nav pieņēmusi dumpja raksturu, bēgšana, mazas zādžības, kuras neprasa publisku sodu, jāsoda gan ar rīkstēm, bet to nedrīkst būt vairāk par desmit pāriem un ar tām arī nekad vairs nedrīkst pērt pie staba, pie tam ar vienu pāri drīkst sist tikai trīs reizes, kas jāievēro arī pie tā saucamajām bērnu rīkstēm."

¹Tūlīt uz vietas. (Tulk. no latīņu val.)

18. §

"Nevienu zemnieku nevar ilgāk par 24 stundām paturēt ieslodzījumā, izņemot gadījumu, ja vienā noziegumā piedalījušās vairākas personas un tātad izmeklēšana prasa vairāk laika, tomēr šādā gadījumā sagūstītie ziemā jāievieto uz dzimtkunga rēķina siltā rijā vai kādā citā siltā telpā."

Piezīme. Abus pēdējos paragrāfus es piektajā nodaļā minēju kā 1765. gada likumus: ko tie palīdzēja? Visas necilvēcības un slepkavības, kuras es atstāstīju, ir notikušas pēc tam! Izrauļiet plēsīgajiem varmākām vienmēr pacelto pātagu, – atņemiet dzimtkungam mājas pārmācības varu, citādi visi labojumi ir tikai nožēlojama komēdija!

19. §

"Ja ar kādu zemnieku apietas pretēji iepriekšējiem noteikumiem, tad, ja viņa pieklājīgie izskaidrojumi kungam palikuši bez iedarbības, viņam ir tiesība iesniegt savu sūdzību sava apriņķa (muižnieku) bruģutiesai personīgi un mutiski, bet ne rakstiski, nedz arī caur kādu advokātu vai citu aizrunātāju."

Piezīme. Bruģutiesa sastāv vienīgi no muižniekiem? Zemniekam jāsūdz pašam un mutiski? Tātad viss paliek tāpat, kā es augšā aprādīju! Zemnieks, tāpat kā līdz šim, ieraudzīdams savus tiesnešu lielkungus, – kurus jau viņu kārtas gars bija piekukuļojis, pirms zemniekam bija radies iemesls sūdzēt, – baidīsies, drebēs, pazaudēs valodu; tāpat kā līdz šim, viņš katrā prāvā būs tikai aizgājis pēc žagariem un pārnāks mājā ar jēlu muguru.

20. §

"Šī (muižnieku) bruģutiesa dzimtkungam *ex protocollo*¹ paziņo *punctum gravaminis* (zemnieka sūdzību), pieprasa no viņa paskaidrojumu un, ja lieta ir skaidra, tad izšķir to pēc likumiem vai arī, ja vajadzīgs, izdara izmeklēšanu *in loco*^{II}, taisa spriedumu un to izpilda. Bet, ja lieta ir svarīga un bruģutiesa to nevar *de simplici et plano*^{III} izšķirt, tad tā tikai izmeklē un izmeklēšanas protokolu līdz ar ziņojumu piesūta baznīcu virspriekšniekam."

21. §

"Baznīcu virspriekšnieks, kas ar apriņķa deputātiem vai, ja viena vai abu no tiem trūkst, ar vienu vai diviem nepartijiskiem apriņķa muižniekiem sastāda apriņķa komisiju zemnieku sūdzību lietās, izmeklē tuvāk katram nodarīto pārestību – ja vajadzīgs vēlreiz *in loco* – un par to taisa spriedumu."

22. §

"Ja zaudētāja puse nebūtu mierā ar šās apriņķa komisijas spriedumu, tad tā var griezties pie rezidējošā landrāta, kurš tad sasauc muižniecības konventu, kas ir pēdējā apelācijas iestāde visās zemnieku sūdzībās par dzimtkungiem, pēc tam tad muižniecības konvents kā pēdējais šķīrējtiesnesis starp kungu un zemnieku lietu izspriež un izpildīšanu uzdod bruģutiesai."

Piezīme. Ik reizi, pārlasot šos briesmīgos paragrāfus, es atkal nodrebu! Taisnais Dievs! Vai tiešām varēja notikt, ka

¹ Saskaņā ar protokolu. (*Tulk. no latīņu val.*)

^{II} Uz vietas. (*Tulk. no latīņu val.*)

^{III} Vienkārši un skaidri. (*Tulk. no latīņu val.*)

citādā ziņā tik cēli vīri kā fon Ziversa kungs un viņa draugi kaut ko tādu ir gribējuši padarīt par zemes likumu? Vienai vienīgai, pēc baznīcu virspriekšnieka prāta sasauktai muižnieku komisijai jāizšķir svarīgas sūdzību lietas pret muižniecību, un muižniecības konventam jābūt pēdējai apelācijas instancei, pēdējam tiesnesim, kam jāizšķir, vai kāds no viņu biedriem nav pārkāpis savas kārtas tiesības! Zemniekam būtu atņemta jebkādas tiesas, pat valdnieka aizsardzība! Vienīgā viņa cerība būtu to vanagu žēlastība, kuri līdz šim plosījuši viņa miesu! Tiešām, tad es vairs nejostos pārsteigts, ja viņi savās privilēģijās drīz atrastu tiesību dzimtļaudis cept savam galdam.

Kam neiedveš šausmas šis spoks, kas astoņpadsmitā gadsimteņa beigās izsaukts no ordeņa mestru kapa! Toreiz muižniekam tikai savus kaimiņus vajadzēja saaicināt kopā, ja viņš gribēja zemniekam nocirst galvu. Paldies valdniekam, ka viņš projektēto atgriešanos pie tiem laikiem nav apstiprinājis!

23. §

"Pirms zemnieka sūdzību var pieņemt, zemniekam vispirms jāizpilda kunga pavēle, tāpēc ka kungam, ja viņš būs pārkāpis likumu, arvien būs līdzekļi, kā dot gandarījumu zemniekam; turpretī zemnieks, ja viņš bez pamata sūdzējies, reti spēj atlīdzināt zaudējumu, kas cēlies no nepaklausības."

24. §

"Vairāk par vienu vai diviem zemniekiem vienā laikā nedrīkst sūdzēties par viņiem nodarītām pārestībām un arī ne kopīgi, bet katrs par sevi, pretējā gadījumā viņus atraida un bruģutiesa tos kā musinātājus soda par brīdinājumu citiem. Bet, ja rastos visa novada sūdzība, tad divi, trīs, arī četri zemnieki var sūdzēt visu vārdā, bet pārējiem jāpaliek mājā, kamēr bruģutiesa viņus aicina."

Piezīme. Ja divdesmit valsts pilsoņiem tiek darīts pāri, kāpēc gan viņi nevarētu prasīt likuma aizsardzību tāpat kā divi? Jeb vai varbūt grib izolēt atriebības upurus, lai tos jo drošāk varētu ķert, jo vājais vismaz pūlī zināmā mērā jūtas drošs?— Kāpēc vairāku zemnieku sūdzība jāuzskata par dumpi, izņemot to gadījumu, ja sūdz viss novads? Varbūt tāpēc, ka pēdējais gadījums nav iespējams? Tie, kas bauda priekšrocības, — varasdarbu izpildītāji, muižnieku mīļāko tēvi un brāļi — nekad nebiedrosies ar citiem, un, ja viņi nepiedalās, tad vis-
taisnīgākā sūdzība ir dumpis.

25. §

"Ja zemnieks sūdzējis bez pamata un veltīgi, tad, lai viņš labotos un citiem par brīdinājumu, viņš sodāms, un proti, pirmo reizi ar desmit pāriem rīkšu, otro reizi ar divdesmit pāriem, katrreiz pie baznīcas, bet trešo reizi viņš uz vienu gadu nododams cietokšņa darbos, izņemot gadījumu, ja tiesnesis atzītu, ka viņš sūdzējis aiz vientiesības, par ko viņš pirmoreiz dabūtu tikai rājienu."

Piezīme. Ja zaudē prāvu muižnieks, kas zina likumus un kas drīkst prasīt padomu tik daudziem likumu zinātājiem, cik vien viņam tīk, tad šis zaudējums un izdevumu atlīdzinājums ir viņa vienīgais sods. Ja zemnieks, kas likumu nevar zināt un kam neviens nedrīkst dot padomu, zaudē lietu, kuru tas neprot aizstāvēt, tad viņu stiepj uz baznīcu, uzkar aiz rokām pie staba un saplosa ar drausmīgu pātagu vai arī piekaļ pie ķerras. Kā? Vai tad nezināšana ir sodāma bargāk nekā intrigas? Kāpēc līdzīgos gadījumos starp diviem valsts pilsoņiem pastāv tik briesmīga starpība? — Es saprotu! Jūsu viltība un intrigas ir tikai rotaļa, bet dzimtcilvēka mēģinājums saukt palīgā pret jums likumu ir uzbrukums jūsu suverēnajām tiesībām, ir valsts noziegums!

26. §

"Ja muižnieku zemnieka sūdzības lietā atzīst par vainīgu, tad, ja viņš apspiedīs zemniekus ar nelikumīgām klaušām vai nodevām, jānospiež, ka viņam tās zemniekiem divkārtējā apmērā jāatlīdzina.

Ja viņš izdara šo pārkāpumu otrreiz vai biežāk vai arī ja viņš pārkāpj priekšrakstus par miesas sodiem, tad viņam bez divkārsā atlīdzinājuma zemniekam pirmo reizi vēl jāmaksā simts dālderu sods bruņniecības kasei un tālāk tanī pašā samērā.

Pierādītas varmācīgas apspiešanas dēļ valdība liek dzimtkungu saukt pie atbildības. Bet, ja izmeklēšanā izrādītos, ka vagars vai muižkungs bez kunga pavēles izdarījuši šai punktā minētās nežēlības, tad vagars sodāms ar tikpat daudziem sitieniem, cik viņš izdalījis, bet muižkungs sodāms ar pusi no visas viņa algas novada nabagiem par labu."

Piezīme. Zemnieku, kas savu prāvu zaudējis (ka viņš neuzsāks nevienu, kuru neuzskata par taisnīgu, par to galvo viņa nabadzība un viņa nespēks!), per vai arī iesloga cietoksnī; muižnieks, kas savus ļaudis varmācīgi izsūcis, tāpat izdarījis noziegumu, maksāniecīgu soda naudu. Kas par samēru!

Valdība liek muižnieku saukt pie atbildības, ja viņš atkal kādu no saviem līdzpilsoņiem sakropļojis vai nobendējis. Bet kas tad valdībai to uzrādīs? Taču ne pārējie nelaimīgie, kas ik dienas ir pakļauti sava varmākas drausmīgajai atriebībai.

27. §

"Vispārējā likumu grāmata zemnieku tiesām jā sastāda konventam, jā pārbauda un jā izziņo landtāgam."

Piezīme. Landtāga lēmumi īstenībā ir tikai sapulcētu muižnieku norunas, kas vienīgi ar valdnieka apstiprinājumu

iegūst pilnīgu spēku, it sevišķi tad, ja šie lēmumi attiecas uz kādu citu kārtu. Bet tiesība izdot savu likumu grāmatu tiesām ir valsts likumdevējas varas augstākā tiesība. Pēc visa tā Vidzemes muižniecībai vajadzētu atzīties, ka tā ir valsts valstī un tāpat ir pēdējai augstākā mērā kaitīga vai pat vēl kas daudz ļaunāks!

KOMENTĀRI

1. Ievadu G. Merķelis rakstīja kā paskaidrojumu par šīs grāmatas rašanās iemeslu Vidzemes un Igaunijas situāciju nepārzinošam lasītājam, respektīvi, Vācijas lasītājam. Tajā samērā daudz emocionāli kāpinātu frāžu un apgalvojumu, kas nereti atrodas patālu no reālās patiesības.

2. Te izpaužas tipiska 18. jeb apgaismības gadsimtam raksturīga cilvēka domāšana, problēmu izpratne un dzīves filozofija – prāta un taisnīguma triumfs, zināšanas kā visu vērtību mērs. Augstākā līmenī šādu domāšanu pārstāvēja brīvmūrnieki, un, tā kā G. Merķelis šādas rindas rakstījis vēl pirms mums zināmās iesaistīšanās ložā Berlīnē, var pieņemt, ka jau Rīgā vai Vidzemē viņš bija nonācis kontaktā ar brīvmūrniekiem, kas te parādījās 18. gadsimta otrās puses sākumā. Arī cerības uz apgaismotu, saprātīgu valdnieku ir tipiskas šim laikam, kad arvien spēcīgāk sabiedrībā sāk dominēt uzskats, ka valdniekam jā rūpējas par pavalstnieku labklājību, bet pavalstniekiem uzticīgi jākalpo valstij un valdniekam.

3. G. Merķelis acīmredzot domājis Aizkraukles muižnieka K. Šulca-Ašerādena centienus ieviest 1764. gadā savos īpašumos zināmus noteikumus zemniekiem "Aizkraukles un Rīmaņu muižas zemnieku tiesa".

4. Šķiet, ka šīs rindas tapušas, pieminot H. J. Jannaua bēdīgo likteni pēc viņa grāmatas "Verdzības vēsture" publicēšanas.

5. G. Merķelis mēģina salīdzināt šoreiz nesalīdzināmas lietas – latviešus un igauņus 12. gadsimtā ar ģermāņiem Cēzara laikā (100.–44. g. p. m. ē.). Vēsturnieki savos pētījumos secinājuši, ka 12. gadsimtā Baltijā tieši igauņi atradās uz viszemākā attīstības līmeņa, bet latgaļi un kurši bija sasnieguši augstāku pakāpi; visaugstāk vērtējami leiši. Apgalvojums par augstāko soģi Prūsijā jāuzskata par aplamu. Igaunų raksturojums arī ir tālu no patiesības, jo tieši kurši bija labāk pazīstami kā jūras laupītāji, bet tirdzniecība tur nebija attīstījusies vairāk kā latvju zemēs.

6. G. Merķelis ietekmējies no tālaika tipiskās teorijas par vācu tirgotāju “uzzēģelēšanu” jeb nejaušo nonākšanu Daugavas grīvā, meklējot glābiņu no vētras. Patiesībā Daugava kā tirdzniecības ceļš bija pazīstama jau sen pirms vācu kristiešu misijas sākuma, un to savos klejojumos uz dienvidiem bieži izmantoja arī Skandināvijas vikingi.

7. *Glebae adscripti* – pierakstīti zemes gabalam (latīn.) – pie muižas novada pierakstīti dzimtzemnieki.

8. Pēdējais ordeņa mestrs Gothards Ketlers gan sākotnēji bija cerējis kļūt par visas Livonijas laicīgo valdnieku. Līdzīgi bija Prūsijā, kur Vācu ordeņa mestrs, ordenim likvidējoties, kļuva par tā teritoriju laicīgo firstu. Tādēļ kļūdains ir uzskats, ka Ketlers kādas teritorijas daļas apzināti atdevis Polijas karalim ar cerību paturēt savā īpašumā pārējo.

9. Galvasnaudas nemieri izcēlās 1784. gadā sakarā ar jauna nodokļa – “galvasnaudas” ieviešanu. Nemieri izcēlās tāpēc, ka zemnieki bija pārpratuši nodokļa nomaksas procesu, bet daļa vainas jāuzņemas dažu draudžu mācītājiem, kas no kancele bija nekorekti iztulkojuši un izskaidrojuši jaunieveduma būtību. Pēc nemieru apspiešanas sodu saņēma arī daži mācītāji.

10. Nenoliedzot reāli eksistējošo zemnieku naidu pret muižniecību, tomēr der atcerēties arī 1905. gada revolūciju, kad daudzi latviešu zemnieki paglāba no drošas nāves savus kunģus vācu muižniekus un viņu ģimenes, brīdināja tos par briesmām, palīdzēja bēgt no satrakotā pūļa, paslēpa viņu mantu un pēc revolūcijas atdeva to atpakaļ. Šāda attieksme varēja veidoties tikai, pateicoties abpusējai uzticībai un sapratnei, kas, šķiet, tomēr nebija ārkārtējs retums Latvijas laukos.

11. Acīmredzot G. Merķelis sašutis par 22. oktobrī izdoto ģenerālgubernatora patentu, kas izsniegts pēc Vidzemes 1780. gada landtāga pieprasījuma. Ar to tika atceltas 11 svīnamas dienas, tai skaitā arī Jāņi un vēl daži tautā plaši svēti.

12. Vairākkārt gan atzīmēta pretēja parādība. Vidzemes hernhūtiešu brāļu draudzes kustība sekmēja to, ka tās pārņemtajos reģionos krasi samazinājās noziedzība, cietumi ilgstoši bija tukši un daudzās draudzēs vairākus gadus nebija neviena nozieguma. Vēsturē zināmi arī fakti, ka zemnieki, kas bija iesaistījušies hernhūtiešu kustībā, paši labprātīgi atdevuši agrāk muižai nozagto.

13. Šādu sistēmu Vidzemē 17. gadsimtā ieviesa zviedri. Tās mērķis bija sakārtot provinces nodokļu sistēmu un samazināt muižnieku patvaļu. Būtiska nozīme bija 1638. gada Vidzemes arklu revīzijai, kuras laikā notika Vidzemē eksistējošo daudzo savā starpā atšķirīgo arklu unificēšana. Faktiski tas bija viens no pasākumiem, kura galvenais uzdevums – Zviedrijas kroņa labā ievācamo nodokļu palielināšana. Vidzemē izplatītas bija pusarkla un jo sevišķi ceturtdaļarkla zemnieku saimniecības. Kurzemē lielākā daļa zemnieku saimniecību bija vienu arklu un pusarklu lielas, bet Latgalē dominēja ceturtdaļarkla un astotdaļarkla saimniecības un pat vēl mazākas.

14. Sic! *vācu tekstā ir “Dzimtbūves vēsture...”* G. Merķelis, šķiet, runā par 1786. gadā izdoto H. J. Jannaua darbu “Geschichte der Sklaverey und Charakter der Bauern in Lief- und Ehistland”. Vairāki vēsturnieki šo darbu pat vērtē augstāk par Merķeļa “Latviešiem”, izceļot tā realitātes pakāpi, objektivitāti un patiesīgumu, Merķeļa darbam piedēvējot pārlieku emocionalitāti un utopismu.

15. Krievijas cariene Katrīna II Vidzemi apmeklēja 1764. gadā. Pēc viņas iniciatīvas 1765. gadā Vidzemes ģenerālgubernators Georgs Brauns pieprasīja Vidzemes bruņniecībai tās kārtas pārstāvniecības sanāksmē landtāgā pieņemt likumus, kas reglamentētu valsts, muižnieku un zemnieku attiecības. Tā kā muižniecības lielākā daļa vēl naivi cerēja, ka izdosies saglabāt veco kārtību un izvairīties no spiediena no augšas, tad attiecīgi likumi netika pieņemti un ģenerālgubernators bija spiests izdot t. s. 1765. gada 12. aprīļa patentu, kas sastāvēja no 11 punktiem jeb prepozīcijām un kur bija arī izstrādāti zināmi noteikumi, kas būtu uzskatāmi par zināmu progresu Vidzemes agrārlikumdošanā. Diemžēl vēlāk izrādījās, ka muižnieki šos ģenerālgubernatora Brauna noteikumus ignorēja, un tie tā arī palika uz papīra. Brauna patents faktiski Vidzemes vēsturē bija pirmais valdības mēģinājums reglamentēt arī privāto muižu dzīvi.

16. Matrikulētā muižniecība – muižniecība, kas ierakstīta matrikulā, šoreiz – Vidzemes bruņniecības matrikulā. 1643. gadā pirmo reizi bruņniecība lūdza atļauju sastādīt šādu matrikulu Zviedrijas karalienei Kristīnei, kas vēsturē pazīstama kā samērā lojāla pret muižniecību. Kaut arī atļauja tika saņemta, nekas netika izdarīts. Ar Krievijas valdības piekrišanu no 1733. līdz 1747. gadam matrikula tika beidzot sastādīta, un tajā iekļāva tikai dižciltīgās muižnieku ģimenes – kopskaitā 172. Visas ģimenes pēc to pastāvēšanas vecuma tika sadalītas 4 pakāpēs. 1. pakāpei atbilstošas bija 52 dzimtas, kuru senči Livonijā dzīvojuši jau pirms 1561. gada.

2. pakāpē tika ierakstītas 16 dzimtas, kas pamatā bija ienākušas tā sauktajos poļu laikos, bet 3. pakāpē – 45 muižnieku dzimtas, kas Vidzemē nonāca zviedru laikos jeb 17. gadsimtā. 4. pakāpe bija dzimtām, kas būtu dēvējamas par krievu laiku muižniecību, jo parādījās te tikai pēc Ziemeļu kara (1700–1721). Šo pakāpi Krievija bieži izmantoja savtīgiem mērķiem. Landtāgos balsstiesības bija tikai matrikulētai muižniecībai. Katrīnas II laikā matrikulētā bruņniecība sāka zaudēt savas privilēģijas pār nematrikulēto muižniecību. Dažkārt bruņnieku matrikulu dēvē par bruņniecības solu. Arī Kurzemē eksistēja līdzīga sistēma.

17. Gothards Ketlers (1517–1587) – pēdējais Livonijas ordeņa mestrs (kopš 1559. g.) – faktiski bezizejas situācijā, kad draudēja briesmas no trim stiprākām kaimiņos esošām lielvarām – Krievijas, Zviedrijas un Polijas –, nolēma padoties Polijas karalim, likvidējot ordeni, nododot tam Livoniju, cerot tūlīt saņemt tās teritoriju atpakaļ kā laicīgu fīrstiju, un kļūt par tās laicīgo valdnieku un Polijas karaļa vasali personālūnijā. Sākumā arī Polija tam piekrita. Ketlers vienlaicīgi būtu Kurzemes un Zemgales hercogs, kā arī pārējās Livonijas pārvaldnieks. Tomēr tad karalis pārdomāja un no šāda plāna atteicās, G. Ketleram piešķīra tikai hercogisti, bet Vidzeme un Latgale ar Rīgu veidoja Pārdaugavas hercogisti un nonāca tiešā Polijas-Lietuvas valsts sastāvā.

18. Stefans Batorijs (1533–1586) – Polijas-Lietuvas karalis kopš 1576. gada. Līdz šim Latvijas vēsturē vērtēts augstāk, nekā to reāli būtu pelnījis. Nepamatoti viņam tiek piedēvēti rekatolizācijas organizatora lauri. Patiesībā viņš bija samērā vienaldzīgs pret reliģiskajiem jautājumiem un drīzāk bija tolerantants pret protestantismu nekā neiecietīgs, kā tas ne reti izskanējis Latvijas vēsturnieku pētījumos. Polijas un Lietuvas vēsturnieku darbos šim karalim parasti veltīta ļoti maza uzmanība, bieži viņš vispār netiek pieminēts.

19. Gustavs II Ādolfs (1594–1632) – Zviedrijas karalis kopš 1611. gada. Pateicoties viņam, Zviedrijai izdevās uzvarēt Polijas-Zviedrijas karā (1600–1629) un iegūt savā kontrolē Vidzemi un Rīgu. Viņš realizēja Vidzemē virkni reformu. Viena no nozīmīgākām biju tiesu reforma, kuras rezultātā tika izveidota trīspakāpju tiesu sistēma, un zemākā tās pakāpe – zemes tiesa – nodarbojās ar zemnieku jautājumu izskatīšanu un iztiesāšanu, tādējādi atņemot šo privilēģiju to muižniekiem. Gustava Ādolfa un citu zviedru karaļu aktivitātes agrārās likumdošanas jomā sekmēja dzimtbūšanas kodifikāciju Vidzemē.

20. G. Merķelis runā par Zviedrijas karalienes Kristīnes valdīšanas laiku (1632–1654), kā arī Kārļa X laiku (1654–1660) un Kārļa XI valdīšanas sākuma posmu, kad reālā vara karaļa nepilngadības dēļ piederēja aizbildņiem. Tomēr aplami ir posmu līdz Kārļa XI valdīšanai vērtēt tik bezcerīgi, jo arī šajā laikā daudz tika darīts valsts disciplīnas ieviešanā, nereti vērsoties pret Vidzemes muižniecību. Spilgtākais piemērs – 1638. gada zviedru arklu revīzija, kuras laikā daudzu muižnieku īpašumi tika pakļauti kontrolei un daži muižnieki pat zaudēja savas tiesības uz šiem īpašumiem. Līdzīgi tas bija Kārļa XI realizētās muižu redukcijas laikā.

21. Kārlis XI – Zviedrijas karalis. Līdz viņa pilngadībai valsti pārvaldīja aizbildņi, kopš 1680. gada – pats. Kārlis XI uzskatāms par vienu no veiksmīgākajiem Zviedrijas jauno laiku valdniekiem, kurš centās realizēt savā valdīšanas laikā absolūtisma principus. Viņa īstenotā muižu redukcija bija smags trieciens muižniecībai, atņemot tai ekonomisko un līdz ar to arī politisko varu. Tomēr vēsturē bieži sastopamais uzskats par Kārli XI kā Vidzemes zemnieku labvēli ir nepamatots, jo viņš neko nedarīja, lai dotu Vidzemes un Igaunijas zemniekiem personīgo brīvību (pat ne kroņa muižās dzīvojošajiem, kuru pēc redukcijas bija ca. 5/6). Maldīgs ir G. Merķeļa paustais uzskats, ka Kārļa XI politika pret muižniekiem

tik ļoti nokaitinājusi, ka tie sākuši bruņoties. Nenoliedzami, Vidzemes muižnieki nebija sajūsmā par redukciju, tomēr reāla bruņošanās nenotika.

Cerības lika uz citu ārēju spēku aktivizāciju, un par vienu no reālākajām neapmierinātās Vidzemes muižniecības aizstāvēm kļuva Krievija, kas jau sen bija ieinteresēta palielināt savu ietekmi Baltijā. Iespējams, ka te kāda nozīme arī no Zviedrijas karaļa un viņa muižu redukcijas daudz cietušajam muižniekam Reinholdam Patkulam, kuru dažreiz mēģina arī dēvēt par vienu no Ziemeļu kara (1700–1721) izraisītājiem, kurš satuvinājis Krievijas caru Pēteri I, Polijas karali un Sakšijas kūrfirstu Augustu Stipro, tādējādi liekot pamatu antizviedru koalīcijai, kurai pievienojās arī Dānija.

22. Patiesībā šāds rīkojums bija izdots jau 1733. gadā, līdzīgs – vēlāk. Bet Merķeļa pieminētais 1756. gada rīkojums ir 1733. gada rīkojuma atkārtojums, jo muižnieki, baidoties zaudēt darbaspēku, joprojām bieži vien neļāva savu muižu zemniecēm precēties ar citās muižās dzīvojošajiem puīšiem.

23. Barons Kārlis Frīdrihs fon Šulcs bija Aizkraukles un Rīmaņu muižu īpašnieks, kurš 1764. gadā izdeva šo muižu zemniekiem speciālus noteikumus "Aizkraukles un Rīmaņu muižas zemnieku tiesa". Noteikumos bija formulētas zemnieku kļaušas un nodevas. Tas nebija jauns dokuments, jo katrai muižai eksistēja rakstīti noteikumi un uzskaitījums, kādas kļaušas un kādā apmērā jāpilda katrai saimei, kā arī kādās nodevas jādod. Iespējams, ka Šulcs viens no pirmajiem Vidzemē saprata, ka agri vai vēlu būs jāpieņem kādi noteikumi un daudz izdevīgāki Vidzemes muižniecībai būtu tādi noteikumi attiecībā pret zemnieku kļaušām, kurus izstrādājuši viņi paši, nevis tādi, kādus piedāvātu Pēterburga. Nepārspilējot un arī nemazinot Šulca nopelnus, jāsecina, ka šāda viņa rīcība – cenšanās juridiski sakārtot muižnieku un zemnieku attiecības – ir samērā tipiska apgaismības laikam: valsts un tās valdnieks rūpēs par savu pavalstnieku labklā-

jību nosaka likumus, kurus tie pilda. Arī viņa mērenība un atteikšanās dot zemniekiem brīvību nebūtu jāuzskata par viņa personīgo vai viņa noteikumu trūkumu, bet gan par tipisku nostāju tajā laikā, kad valdīja uzskats, ka zemnieku atbrīvošana iespējama tikai kā pakāpenisks pasākumu komplekss vairākos līmeņos, kad zemnieki periodiski saņem kādus savas dzīves uzlabojumus un tiek izglītoti, lai procesa beigās būtu spējīgi "izbaudīt" atgūto brīvību. Šādi domāja gan J. G. Eizens, gan arī pats Merķelis, kurš savos priekšlikumos "Latviešos" (sk. 8. nodaļu) faktiski runā par šādiem puspasākumiem, kuri zemnieku sagatavotu brīvības saņemšanai.

24. Kā jau tika norādīts agrāk (sk. 22. atsauci), jau daudzus gadus pirms 1756. gada tika izdotas pavēles, kuru uzdevums bija regulēt precības zemnieku starpā un novērst muižnieku patvaļu šajā jomā. Lai mācītājs varētu likumīgi salaulāt dzimtcilvēkus, viņam bija jāredz to saimnieku raktiska atļauja. Dažos gadījumos, kad abi jaunlaulātie nāca no dažādu muižnieku muižām, meitenes dzimtkungs šādu atļauju liedza, jo pēc kāzām parasti sieva aizgāja dzīvot pie vīra. Ja tika konstatēts šāds pārkāpums, tad par to sūdzību Konsistorijai iesniedza attiecīgās draudzes mācītājs. Arhīvi liecina, ka šādi likumpārkāpumi Vidzemē 18. gadsimtā bijusi samērā plaši izplatīta parādība un dažu gadu bijuši vairāki šādi gadījumi (10 un pat vairāk). Jāatzīmē, ka šie gadījumi regulāri tika izskatīti, respektīvi – mācītāji nebaidījās sūdzēties un aizstāvēja zemnieku tiesības, bieži vainīgie bija spiesti maksāt sodus un ļaut saviem dzimtzemniekiem precēties. Dažreiz tiesāšanās vilkās vairākus gadus un prasīja no zemniekiem lielu pacietību, drosmi un arī, jādomā, izdevumus.

25. Vietniecības iekārta – 1775. gadā Krievijas cariene Katrīna II realizēja valstī guberņu pārvaldes reformu; Baltijā to uzsāka 1783. gadā ar nodomu pielīdzināt šīs provinces pārējai Krievijai. No Vidzemes un Igaunijas guberņām izveidoja

vienu tā saukto vietniecību, kuras priekšgalā atradās ģenerālgubernators (Brauns). Tomēr galvenais šo reformu mērķis bija Baltijā vājināt baltvācu muižnieku autonomiju un palielināt centralizācijas tendences. Praktiski tika likvidēta lielākā daļa ievēlēto amatu, to vietā nāca ierēdņu iecelšana, ko realizēja Pēterburga. Būtiski mainījās Rīgas pilsētas pašpārvalde, rāti nomainīja maģistrāts, un rātskungu vietā, kas parasti tika kooptēti rātē un tur darbojās līdz pat savai nāvei, tika izveidota padome, kas daļēji sastāvēja no vecajiem rātskungiem, bet daļēji tika papildināta ar jaunievēlētiem locekļiem. Vēlēšanās varēja piedalīties pilsētas iedzīvotāji, kas maksāja zināmu summu nodokļos, arī ievēlēti drikstēja būt tikai tādi, kas sasnieguši zināmu mantisko cenzu. Tika likvidēta arī Lielā un Mazā ģilde, to vietā situētie rīdzinieki tika sadalīti ģildēs pēc viņu mantiskā statusa. Līdz ar to zināmu stāvokli sabiedrībā spēja iegūt pirmie latviešu nācījas uzņēmēji, kas, ieguvuši brīvību (savā laikā aizbēguši no sava dzimtkunga), ilgāku laiku bija nodarbojušies ar uzņēmējdarbību un uzkrājuši zināmus līdzekļus. Tos deklarējot, viņi varēja iegūt tiesības ieņemt savu vietu attiecīgajā ģildē. Viena no pirmajām ģimenēm, kas ieguva sev zināmas tiesības, bija Šteinhaueri. Viņi nodarbojās ar mastu koku brāķēšanu. Pēc Katrīnas II nāves viņas dēls Pāvils I vietniecības sistēmu atcēla (saglabājās tikai daži jaunievedumi, kas nekaitēja Baltijas muižniecībai un neapdraudēja tās privilēģijas).

26. Bakas ilgu laiku bija viena no ļaunākajām slimībām un izplatītākais nāves cēlonis. Ar bakām ik gadu mira liels skaits Vidzemes iedzīvotāju – gan zemnieki, gan arī muižnieki. Visvairāk šīs slimības dēļ cieta bērni. Parasti pirmajā dzīvības gadā katrā draudzē mira pat desmit un vairāk jaundzimušo. Pirmais pret bakām konstruktīvi sāka uzstāties Georgs Eizens, kurš centās izskaidrot zemniekiem (un ne tikai) pretbaku potēšanas lietderību. G. Eizena pretbaku potēšanas kampaņas reālie rezultāti sāka parādīties 19. gadsimtā, kad novērojams straujāks iedzīvotāju skaita pieaugums laukos, jo būtiski tika samazināta mirstība.

27. G. Merķelis secinājis, ka Vidzemes zemnieku nemieri patiešām parasti notika turīgākajās un pārtikušākajās guberņas draudzēs. Tajā pašā laikā nepieciešams norādīt, ka tie bija arī izglītotākie novadi, un nemiernieku priekšgalā atradās sava veida zemnieku aristokrātija, kas bija sasniegusi gan zināmu saimniecisko labklājību, gan baudījusi izglītību. Zīmīgi, ka 18. un 19. gadsimtā zemnieku nemieri Vidzemē parasti risinājās novados, kur savu darbību bija izvērtusi hernhūtiešu brāļu draudzes kustība, kas aizsākās pēc 1729. gada. Īsā laikā tā kļuva par daudzu tūkstošu zemnieku sirdslietu. Faktiski hernhūtiešu brāļu draudze izkustināja zemnieku no letargiskā miega un deva pirmos impulsus nacionālās atmodas procesu uzsākšanai.

28. 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā par latviešu tautas vienotību runāt vēl pārāgrī. Latgale faktiski joprojām bija šķirta no pārējās Latvijas. Tās iedzīvotāji vairāk nekā citos novados bija pakļauti rusifikācijas centieniem, jo sevišķi kultūras jomā. Vidzemei, Kurzemei, Zemgali gan bija samērā cieši kontakti, tomēr beztiesiskajiem dzimtzemniekiem nebija nekādu iespēju legāli pārvietoties nedz savā guberņā, nedz uz kaimiņu guberņām. Viņu dzīve kopš dzimšanas līdz pat nāvei parasti aizritēja vienā draudzē, vienā muižā un bieži pat tikai vienā pagastā. Arī pēc brīvvaldes kustības brīvība bija visnotaļ nosacīta, jo zemniekiem vēl ilgi netika izsniegti personu dokumenti.

29. G. Merķelis kļūdās, latviešu tautu novietodams arī Lietuvā.

30. Acīmredzot G. Merķelis neko nebija dzirdējis par to, ka Kurzemē Kostjuško sacelšanās rezultātā poļu konfederāti nonāca līdz Liepājai un ieņēma pilsētu, noturot to savās rokās vairākas dienas. Arī vairākās muižās (nevis vienā) zemnieki šo notikumu ietekmē atteicās iet klaušās un izrādīja nepaklausību muižniekiem. Kārtības atjaunošanai Kurzemes

hercogs bija spiests lūgt palīgā Krieviju, kas nosūtīja karaspēku zemnieku savaldīšanai. Šis piemērs lieliski pierāda 18. gadsimta beigās vēl joprojām eksistējušo nošķirtību starp Vidzemi un Kurzemi (sk. 28. atsauci).

31. G. Merķelim reāli nebija nekāda priekšstata par Krievijas dzimtcilvēku stāvokli, līdz ar to viņa salīdzinājums ir nepamatots un neatbilst patiesībai. G. Merķeļa pieminētie veiksmīgie tirgotāji-dzimtcilvēki bija izņēmumi, taču lielākā Krievijas dzimtcilvēku daļa grima nabadzībā, bija pakļauti totālai muižnieku varai, tika pirkti, pārdoti un nospēlēti kārtīs. Biežie neražas gadi un tiem sekojošais bads padarīja zemnieku stāvokli vēl smagāku. Tā rezultātā Krieviju ik pa laikam pāršalca vērienīgas un nežēlīgas zemnieku sacelšanās, kuras spēja noslāpēt tikai prāvi armijas formējumi.

32. G. Merķeļa apgalvojums par latvieti kā dzērāju (līdzīgi arī iepriekšējie un tālāk sekojošie – slinks, izšķērdīgs, zaglīgs, nesaticīgs, lopiski mežonīgs) ir visnotaļ subjektīvs un pilnīgi neizprotams. Arhīvu materiāli skaidri liecina, ka ārkārtīgs retums Vidzemē bija zemnieki, kas alkohola dēļ būtu zaudējuši savas mājas, līdz ar to apgalvojums "latvieši bez izņēmuma ir dzērāji" ir pilnīgi nepamatots, tāpat arī citi deklarātie paziņojumi, kurus G. Merķelis gan mēģina attaisnot. Šādas īpašības var atrast visām tautām, turklāt Vidzemē liela daļa no šīm īpašībām piemīt arī muižniekiem un mācītājiem. G. Merķelis arī aizmirst, ka 18. gadsimtā brāļu draudze panāk būtisku alkohola patēriņa samazināšanos. Tādēļ vairāki krodzinieki bija spiesti sūdzēties saviem muižniekiem, ka zemnieki vairs svētdienā neiet uz krogu, bet gan apmeklē hernhūtiešu sanāksmes, un krogiem tuvākajā laikā draud bankrots.

33. G. Merķelis domājis ģenerālgubernatora Georga Brauna laiku un viņa 1765. gada aprīļa patentu, kas noteica, ka zemes tiesās par piesēdētāju jābūt arī zemnieku pārstāvim, turklāt viņam obligāti jābūt kroņa muižas zemniekam.

34. Šķiet, G. Merķelis ir aizmirsis, ka lielākā daļa Vidzemes mācītāju teoloģiju studējuši Vācijā, turklāt raksturīgi, ka liela daļa Vidzemes mācītāju ir ienācēji no Vācijas, bet Kurzemē mācītāja amats lielā mērā bija ģimenes monopols, ko centās saglabāt, tādēļ Kurzemē bieži sastop mācītāju paaudzes. Tieši mācītāji būtu uzskatāmi par izglītotāko Vidzemes iedzīvotāju grupu, turklāt spilgts piemērs tam ir brīvmūrnieku ložu biedru saraksti. Tajos liela daļa ir mācītāji – arī pats G. Merķelis. Spilgts apliecinājums tam, ka Vidzemes garīdzniecība bija pietiekami izglītota un apgaismības ideju pārņemta, ir G. Eizena, H. J. Jannaua, G. F. Stendera darbība.

35. Latvijā (Vidzemē, arī Kurzemē) lauku mācītāja darba apstākļi krasi atšķīrās no viņu amatabrāļu darba apstākļiem Vācijā un raksturojami kā smagi – Vācijā lauku draudze parasti nepārsniedza 1000 dvēseļu (vid. 500–800), bet Vidzemē draudzē, kas tīri teritoriāli vairākkārt pārsniedza Vācijas lauku draudzes platību, bija ca. 1500 līdz 3000 un pat 4000 dvēseļu, turklāt tās visas bija izkaisītas viensētās, nevis dzīvoja kompakti ciematā. Līdz ar to tīri fiziski mācītājam bija lielas problēmas apbraukāt savu draudzi. To vēl vairāk apgrūtināja grūti izbraucamie ceļi.

36. Visnotaļ tukšs apgalvojums, turklāt arhīvos atrodamie mācītāju izvēlēšanas protokoli liecina, ka muižnieks bieži savu balsojumu formulējis šādi: “Es pievienojos savu zemnieku izvēlei.” Samērā lielais bezdraudžu mācītāju skaits vienmēr garantēja pie vakanču parādīšanās lielu konkurenci – dažreiz konkursā piedalījās 5–6 kandidāti. Jāņem vērā arī tas, ka vienas draudzes teritorijā atradās 3–5 muižas, kuru īpašnieki varēja atbalstīt dažādas kandidatūras. Šķiet, ka pielikums “Īss Vidzemes lauku mācītāju raksturojums” ir tapis ar vienu vienīgu domu – parādīt tikai slikto, ko var atrast pie mācītājiem, noklusējot pozitīvos piemērus.

Gvido Straube, Dr. vēst.

SATURS

Garlībs Merķelis un viņa laiks (<i>G. Straube</i>)	3
G. Merķeļa darbs "Latvieši" (<i>G. Straube</i>)	9
Ievads	15
<i>Pirmā nodaļa. Īsa latviešu vēsture un viņu vispārīgs attēlojums</i>	22
<i>Otrā nodaļa. Latviešu raksturojums</i>	29
<i>Trešā nodaļa. Vidzemes zemnieku kļaušas un nodevas</i>	49
<i>Ceturtnā nodaļa. Mēģinājumi uzlabot zemnieku stāvokli</i>	66
<i>Piektā nodaļa. Latviešu zemnieku tiesības Vidzemē</i>	80
<i>Sestā nodaļa. Skatiens nākotnē</i>	108
<i>Septītā nodaļa. Vai dzimtbūšanas atcelšana var kaut kādā ziņā būt kaitīga?</i>	127
<i>Astotā nodaļa. Kādā ceļā latviešiem dodama izglītība un brīvība</i>	153
<i>Pirmais pielikums. Īss Vidzemes lauku mācītāju raksturojums</i>	161
<i>Otrais pielikums. Dokuments par šās grāmatas patiesīgumu</i>	180
Landtāga lēmums	185
Komentāri (<i>G. Straube</i>)	203

Garlībs Merķelis

LATVIEŠI

Redaktore *G. Lejniece*

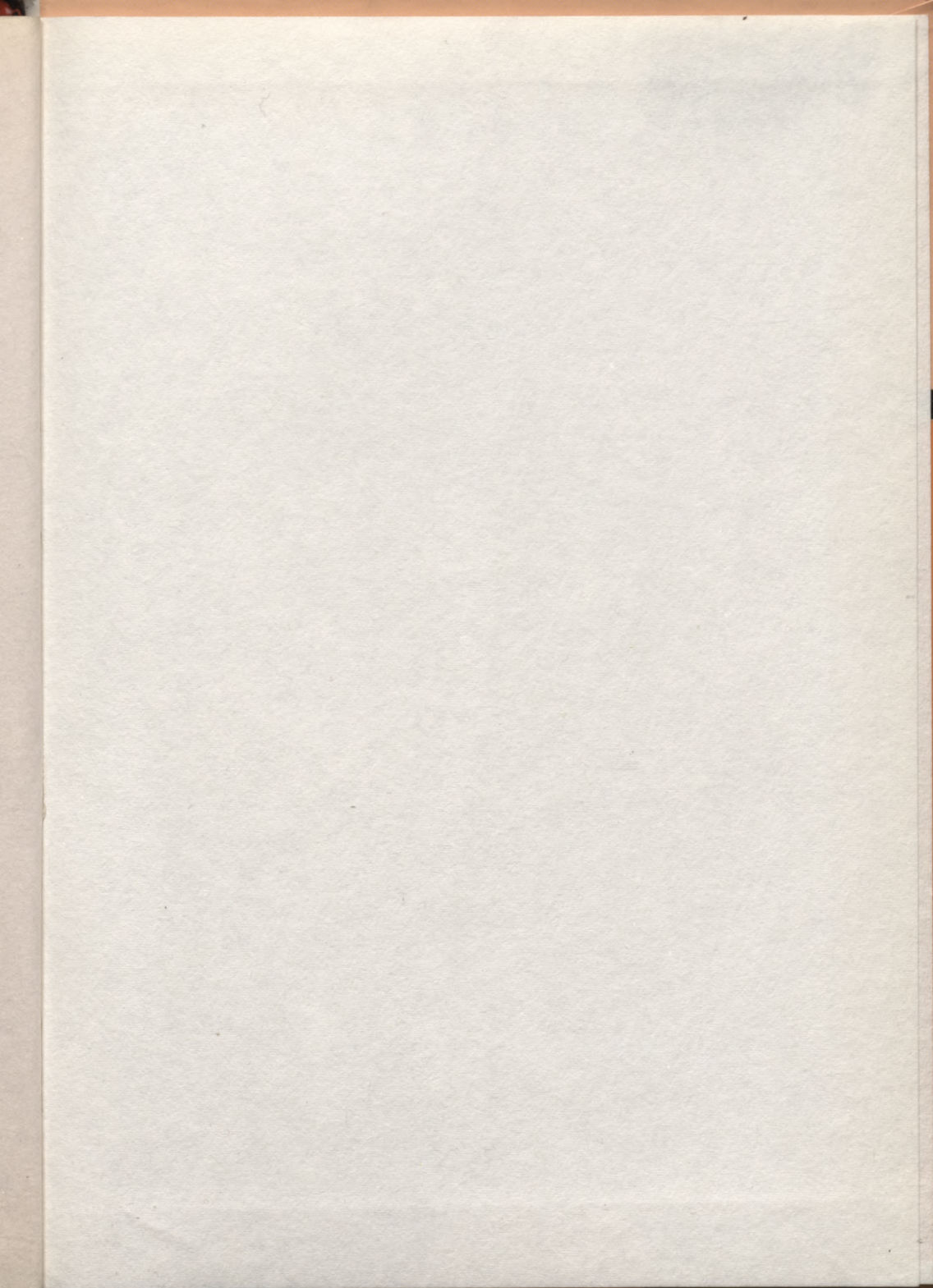
Māksl. redaktore *M. Alševska*

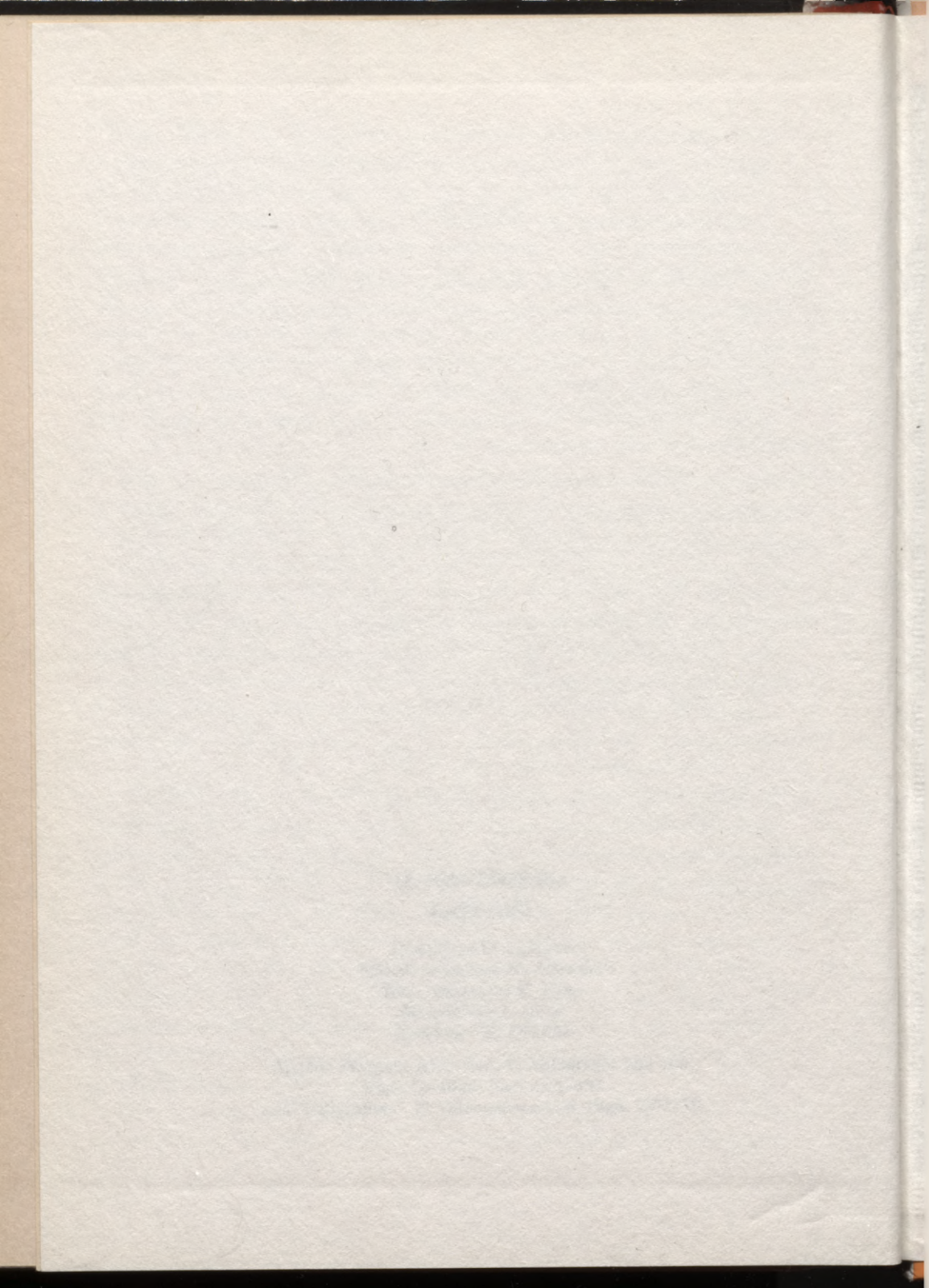
Tehn. redaktore *E. Vilka*

Maketētāja *I. Apine*

Korektore *K. Laicāne*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 105,
Rīgā, LV-1013. Red. nr. L-857
A/S "Poligrāfists", K. Valdemāra ielā 6, Rīgā, LV-1010.

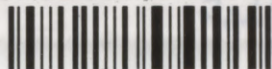

3.24, -

OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS

LĀTVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0300038081

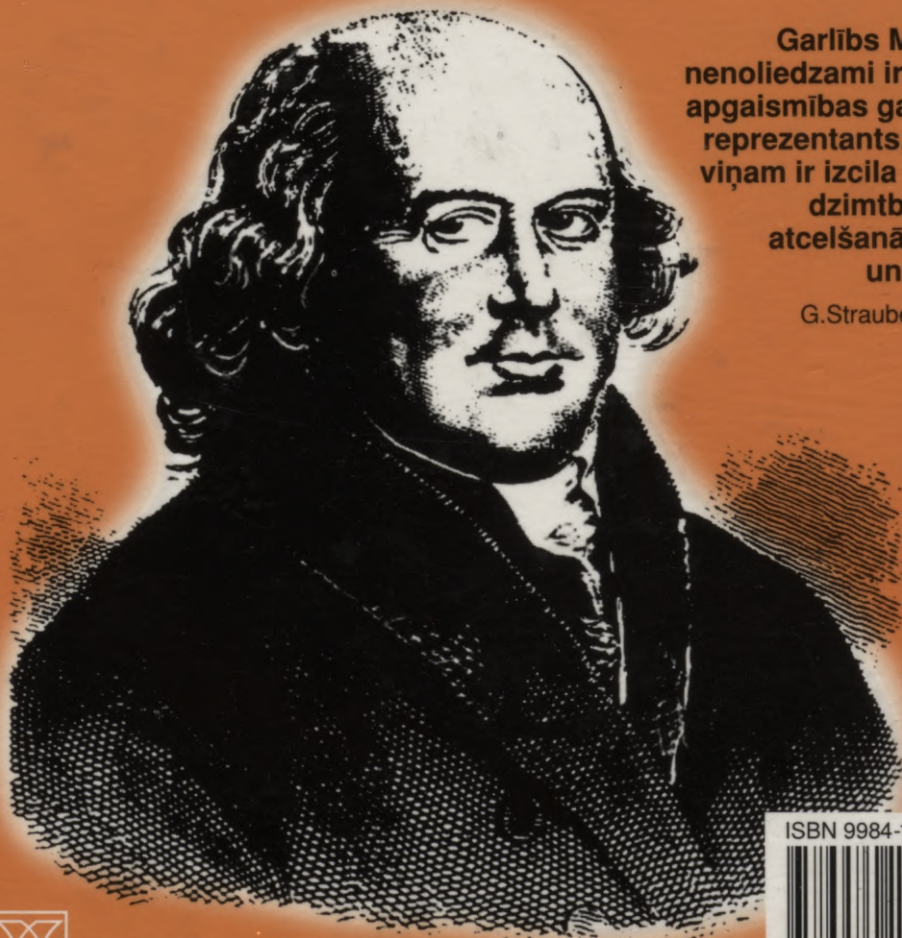
GARLĪBS MERKELIS LATVIEŠI

2000-3
122

Vajadzīga grāmata Vajadzīga grāmata Vajadzīga grāmata Vajadzīga grāmata

Garlībs Merķelis
nenoliedzami ir spilgts
apgaismības gadsimta
reprezentants, turklāt
viņam ir izcila nozīme
dzimtbūšanas
atcelšanā Latvijā
un Baltijā.

G.Straube, Dr.vēst.

ZVAIGZNE ABC

ISBN 9984-17-570-7

9 789984 175706 >